

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Francisci Baconi Baronis de Verulamio, Vice-Comitis S.
Albani, Summi Angliæ Cancellarii, Opera omnia, Quæ
extant: Philosophica, Moralia, Politica, Historica ...**

Bacon, Francis

Francofvrti ad Moenvm, 1665

De Dignitate & Augmentis Scientiarum, Lib. IX., Sive Instaurationis magnæ
Pars Prima.

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10497643-5

FRANCISCI
BACONI,
BARONIS
DE
VERULAMIO,
VICE-COMITIS SANCTI ALBANI,
AC SUMMI ANGLIÆ
CANCELLARII,
DE

Dignitate & Augmentis Scientiarum,

LIB. IX.

Sive

Instaurationis magnæ Pars Prima.

Impensis JOH. BAPTISTÆ SCHÖNWETTERI

ANNO cło 16c LXIV.

A

FRANCISCI
BACONI
BARONIS
DE
INSTAURATIONIS MAGNÆ
DISTRIBUTIO.

Ejus constituuntur Partes sex.

Prima; *Partitiones Scientiarum.*

Secunda; *Novum Organum sive Indicia de Interpretatione Naturæ.*

Tertia; *Phænomena Universi, sive Historia Naturalis & Experimentalis ad eandem Philosophiam.*

Quarta; *Scala Intellectus.*

Quinta; *Prodromi, sive Anticipationes, Philosophiæ Secundæ.*

Sexta; *Philosophiæ secundæ, sive Scientiæ Activæ.*

Impressa JOH. BAPTISTÆ SCHÖNWEITTERI

MDCCLXXII

SINGULARUM ARGUMENTA.

Pars autem Instituti nostri est, ut omnia, quantum fieri potest, aperte & perspicue proponantur. Nuditas animi, ut olim, corporis, innocentia, & simplicitatis comes est. Pateat itaque primo Ordo Operis, atque ratio ejus. Partes Operis à nobis constituuntur sex.

Prima pars exhibet Scientiæ ejus, sive Doctrinæ, in cujus possessione humanum genus hæctenus versatur, Summam, sive Descriptionem universalem. Visum enim est nobis, etiam in iis, quæ recepta sunt, nonnullam facere moram: eo nimirum consilio, ne facilius & Veteribus perfectio, & Novis aditus detur. Pari enim fere studio ferimur, & ad vetera excolenda, & ad ulteriora assequenda. Pertinet etiam hoc ad faciendam fidem: juxta illud, *Non accipit Inductus verba Scientia, nisi prius ea dixerit, quæ versantur in corde eius.* Itaque Scientiarum atque Artium receptorum oras legere, nec non utilia quædam in illas importare, tanquam in transitu non negligemus.

Partitiones tamen Scientiarum adhibemus eas, quæ non tantum jam inventa & nota, sed hæctenus omissa, & debita complectantur. Etenim inveniuntur in globo Intellectuali, quemadmodum in Terrestri, & culta pariter, & deserta. Itaque nil mirum videri debet, si à divisionibus usitatis quandoque recedamus. Adfectio enim, dum totum variat, etiam partes earumque sectiones necessario variat: receptæ autem divisiones, receptæ summæ Scientiarum, qualis nunc est, tantum competunt.

Circa ea vero, quæ ceu omissa notabimus, ita nos geremus; ut non leves tantum titulos & argumenta concisa eorum, quæ desiderantur, proponamus. Nam si quid inter omnia retulerimus, (modo sit dignioris subiecti) cujus ratio, paulò videatur obscurior; adeo ut merito suspicari possimus, homines non facile intellecturos, quid nobis velimus aut quale sit illud opus quod animo & cogitatione complectimur: perpetuo nobis curæ erit, aut præcepta hujusmodi Operis conficiendi, aut etiam partem operis ipsius jam à nobis confectam, ad exemplum totius subjungere; ut in singulis aut operâ aut consilio juvemus. Etenim etiam ad nostram existimationem, non solum aliorum utilitatem pertinere putavimus; ne quis arbitretur, levem aliquam de istiusmodi rebus notionem mentem nostram perstrinxisse; atque esse illa, quæ desideramus ac prentiamus, tanquam votis similia. Ea vero talia sunt, quorum & penes homines (nisi sibi ipsi desint) potestas planè sit, & nos apud nosmet rationem quandam certam & explicatam habeamus. Neque enim regiones metiri animo, ut Augures, auspicio rum causa: sed intrare, ut Duces, promerendi studio, suscepimus.

Atq; hæc prima Operis pars est.

Porro præterveteri Artes veteres, Intellectum humanum ad traiciendum instruemus. Destinatur itaque *Præseminata*, Doctrina de meliore & perfectiore usu rationis in rerum inquisitione, & de auxiliis veris Intellectus: ut per hoc (quantum conditio humanitatis ac mortalitatis patitur) exaltetur Intellectus, & facultate amplificetur ad Naturæ ardua & obscura superanda. Atque est ea, quam adducimus, Ars (quam *Interpretationem Naturæ* appellare consuevimus) ex genere Logicæ; licet plurimum, atque adeo immensam quidam intelsit. Nam & ipsa illa Logica vulgaris auxilia & præsidia intellectui moliri ac parare proficitur: & in hoc uno consentiunt. Differt autem plane à Vulgari, rebus præcipue tribus: vid. ipso fine, ordine demonstrandi, & inquirendi initiis.

Nam huic nostræ Scientiæ finis proponitur; ut inveniatur non Argumenta, sed Artes, nec Principiis consentanea, sed ipsa Principia, nec Rationes probabiles, sed Designationes & indicationes Operum. Itaque ex intentione diversa, diversus sequitur effectus. Illic enim adversarius Disputatione vincitur & constringitur: hic Natura, Opere.

Atque cum hujusmodi sine conveniunt Demonstrationum ipsarum natura & Ordo. In Logica enim vulgari opera fere univèrta circa Syllogismum consumitur. De Inductione vero Dialectici vix serio cogitasse videntur, levi mentione eam transmittentes, & ad disputandi formulas properantes. At nos demonstrationem per Syllogismum rejicimus, quod consilius agat, & Naturam emittat è manibus. Tamen enim nemini dubium esse possit, quin, quæ in medio termino edveniunt, ea & inter se conveniant, (quod est Mathematicæ ejusdem certitudinis) nihilominus hoc superest fraudis, quod Syllogismus ex propositionibus constat, propositiones ex verbis, verba autem notionum tesserae & signa sunt. Itaque si Notiones ipsæ mentis (quæ verborum quasi anima sunt, & totius hujusmodi structuræ ac fabricæ basis) male ac temere à rebus abstractæ, & vagæ, nec satis definitæ, & circumscriptæ, deniq; multis modis vitiosæ fuerint, omnia ruunt, Rejicimus igitur Syllogismum; neq; id solum quoad principia, (ad quæ nec illi eam adhibent) sed etiam quoad propositiones medias: quas educit sane atque parturit ut unque Syllogismus; sed operum steriles, & à Practicâ remotas, & plane quoad partem activam Scientiarum incompetentes. Quamvis igitur relinquamus Syllogismo & hujusmodi Demonstrationibus famolis ac jactatis, jurisdictionem in Artes populares & opinabiles, (nil enim in hac parte movemus) tamen ad Naturam Rerum, Inductione per omnia, & tam ad minores propositiones, quam ad majores, utimur. *Inductionem* enim censemus eam esse demonstrandi formam, quæ sensum tuetur, & naturam premit, & Operibus imminet, ac fere immiscetur.

Itaque Ordo quoque demonstrandi plane invertitur. Adhuc enim res ita geri consuevit, ut à sensu & particulatibus primo loco ad maxime generalia advoletur, tanquam ad polos fixos circa quos disputationes vertantur; ab illis cætera per media deriventur, Via certe compendiaria, sed præcipiti; & ad Naturam impervia, & Disputationes vero proclivi & accommodata. At secundum nos, Axiomata continentur & gradatim excitantur, ut nonnisi postremo loco ad Generalissimam veniantur: Ea vero Generalissima evadunt, non notionalia, sed bene terminata; & talia, quæ Natura ut revera sibi notiora agnoscat, quæ quæ rebus hæcant in medullis.

At in forma ipsa quoque Inductionis, & judicio quod per eam fit, opus longe maximum movemus. Ea enim de qua Dialectici loquuntur, quæ procedit per enumerationem simplicem, puerile quiddam est, & precario concludit, & periculo ab instantia contradictoria exponitur, & consueta tantum intruetur, nec exitum reperit.

Atqui opus est ad Scientias Inductionis forma tali, quæ experientiam solvat, & separet, & per exclusiones ac rejectiones debitas necessario concludat. Quod si Judicium illud vulgatum Dialecticorum tam operosum fuerit, & tanta ingenia exercuerit; quanto magis laborandum est in hoc altero, quod non tantum ex Mentis penetralibus, sed etiam ex Naturæ visceribus extrahitur!

Neq; tamn hic finis. Nam fundamenta quoq; Scientiarum fortius deprimimus & solidamus, atq; Initia inquirendi altius sumimus, quam adhuc homines fecerunt: ea subiiciendo examini, quæ Logica vulgaris tanquam fide aliena recipit. Etenim Dialectici principia Scientiarum à Scientiis singulis tanquam mutuo sumunt: rursus notionem mentis primas venerantur: Postremo informationibus immediatis sensus bene dispositi acquiescunt. At nos Logicam veram linguas Scientiarum Provincias majore cum imperio, quam penes ipsarum Principia sit, debere ingredi decrevimus: atque illa ipsa Principia putativa ad rationes reddendas compellere, quousq; plane consent. Quod vero attinet ad notionem primam Intellectus; nihil est eorum, quæ Intellectus sibi permittit congestit, quin nobis pro suspecto sit, nec ullo modo ratum, nisi novo indicio se stiterit, & secundum illud pronuntiatum fuerit. Quinetiam sensus ipsius informationes multis modis excutimus. Sensus n. fallunt utiq; sed & errores suos indicant: Verum errores præsto, indicia eorum longe petita sunt.

Duplex autem est Sensus culpa: Aut enim destituit nos aut decipit. Nam primo, plurimæ sunt res, quæ sensum etiam recte dispositum, nec ullo modo impeditum effugiunt, aut subtilitate totius corporis, aut partium minutis, aut loci distantia, aut tarditate atq; etiam velocitate motus, aut familiaritate obiecti, aut alias ob causas. Neq; rursus, ubi sensus

DISTRIBUTIO OPERIS.

rem tenet, prehensiones ejus admodum firmæ sunt, Nam testimonium & informatio sensus semper est ex analogia Homi- nis, non ex analogia Univerſi: atque magno proſus errore aſſeritur, Sensum eſſe, menſuram rerum.

Itaque ut his occurratur; nos multo & ſido miniſterio auxilia Sensui undique conſiſſimus, & contraximus: ut deſtitutionibus ſubtilitatem, variationibus rectificationes ſuppeditentur. Neque id molimur tam Inſtrumentis, quam experimentis. Etenim Experimentorum longe major eſt ſubtilitas, quam Senſus ipſius, licet Inſtrumentis exquiliſtis adjuti: (deus loquimur Experimentis, quæ ad intentionem ejus quod quaeritur, perite & ſecundum artem excogitata & appoſita ſunt.) Itaque perceptioni Senſus immediatæ ac propriæ non multum tribuimus: ſed eo rem deducimus, ut Senſus tantum de Experimento, Experimentum de Re judicet. Quare exiſtimamus, nos ſenſus (à quo omnia in Naturalibus petenda ſunt, niſi forte libeat inſanire) Antifites religioſos, & oraculorum ejus non imperitos Interpretes nos præſtitif- ſe: ut alii profeſſione quadam, nos re ipſa Senſum tueri ac colere videamur. Atque hujusmodi ſunt ea, quæ ad lumen ipſum Naturæ, ejusque accenſionem & immiſſionem paramus: quæ per ſe ſufficere poſſent, ſi Intellectus humanus æquus, & inſtar tabulæ abraſæ eſſet. Sed cum mentes hominum miris modicis adeo obſcæſæ ſint, ut ad veros Rerum radios exci- piendos ſincera & polita arca proſus deſit; neceſſitas quædam incumbit, ut etiam huic rei remedium quaerendum eſſe putemus.

Idola autem, à quibus occupatur Mens, vel Adſcititia ſunt, vel Innata. Adſcititia vero immigrant in mentes ho- minum, vel ex Philoſophorum placitis & ſectis, vel perversis legibus demonſtrationum. At Innata inhærent Naturæ ipſius Intellectus, qui ad errorem longe proclivior eſſe deprehenditur, quam Senſus. Utique enim homines ſibi pla- ceant, & in admirationem Mentis humanæ ac fere adorationem ruant; illud certiffimum eſt, Sicut ſpeculum inæquale rerum radios ex figura & ſeſſione propria immutat; ita & Mentem, cum à rebus per ſenſum patitur, in notionibus ſuis expediendis & comminifcendis, haud optima fide Rerum naturæ ſuam naturam inſerere & immiſcere.

Atque priora illa duo *Idolorum* genera, ægre; poſtrema vero hæc nullo modo evelli poſſunt. Id tantum relinqui- tur, ut indicentur, atque ut viſiſta Mentis inſidiatrix notetur & convincatur; Ne forte à deſtructione veterum, novi ſubinde errorum ſurculi ex ipſa mala complexionem Mentis pullulent. eorum res recidat, ut errores non extinguantur, ſed permutentur; Verum è contra, ut illud tandem in æternum, ratum & fixum ſit, Intellectum, niſi per Inductionem, ejusque formam legitimam, judicare non poſſe. Itaque Doctrina iſta de expurgatione Intellectus, ut ipſe ad veritatem habilis ſit, tribus redargutionibus abſolvitur: Redargutione Philoſophiarum, & redargutione Demonſtrationum, & Redargutione Rationis humanæ nativæ. His vero explicatis, ac poſtquam demum patuerit, quid Rerum natura, quid Mentis natura ferat; exiſtimamus, nos thalamum Mentis & Univerſi, pronuba divina bonitate, ſtraville & ornate, Epithalamii autem votum ſit, ut ex eo connubio auxilia humana, & ſtirps Inventorum, quæ neceſſitates ac miseriaſ hominum aliqua ex parte doment & ſubigant, ſuſcipiatur.

Hæc vero eſt Operis pars ſecunda.

At vias non ſolum monſtrare & munire, ſed inire quoque, conſilium eſt. Itaque *Tertia pars Operis* complectitur *Phænomena univerſi*; hoc eſt, omnigenam Experimentiam, atque Hiſtoriam Naturalem, ejus generis, quæ poſſe eſſe ad condendam Philoſophiam fundamentalis. Neque enim excellens aliqua Demonſtrandi via ſive Naturam Interpretandi forma, ut Mentem ab errore & lapſu defendere ac ſuſtinere, ita ei materiam ad ſciendum præbere & ſubminiſtrare poſſit. Verum iis, quibus non conjicere & hariolari, ſed invenire & ſcire propoſitum eſt; qui; non ſimulas & fabulas Mundos comminifci, ſed hujus ipſius veri Mundi naturam introſpicere, & velut diſſecare animo habent; omnia à rebus ipſis petenda ſunt. Neque huic labori, & inquisitioni ac mundanæ perambulationi ulla ingenii, aut meditationis, aut ar- gumentationis ſubſtitutio aut compenſatio ſufficere poſſet; non ſi omnia omnium ingenia coercent. Itaque hoc pro- ſus habendum, aut negotium in perpetuum deſerendum. Ad hunc vero uſque diem ita cum hominibus aſtum eſt, ut mi- nimè mirum ſit, ſi Natura ſui copiam non faciat.

Nam primo, ſenſus ipſius Informatio, & deſerens, & fallens: Obſervatio, indiligens, & inæqualis, & tanquam fortuita; Traditio, vana, & ex errore; Præſca, operi intenta & ſervilis; viſiſta Experimentalis, cæca, ſtupida, vaga, & præ- rupta; denique Hiſtoria naturalis, levis & inops; vitioliſſimam materiam Intellectui ad Philoſophiæ & ſcientias cogereſſerunt.

Deinde, præpoſtera Argumentandi ſubtilitas & ventilatio, ſerum rebus plane deſperatis tentatum remedium: nec negotium ullo modo reſtituit, aut errores ſeparat. Itaque nulla ſpes majoris augmenti ac progreſſus ſita eſt, niſi in Re- ſtauratione quadam Scientiarum.

Hujus autem exordia omnino à naturali Hiſtoria ſumenda ſunt, eaque ipſa novi cujuſdam generis & apparatus. Fruſtra enim fuerit, ſpeculum expoliſſe, ſi deſint imagines: & plane Materia idonea præparandi eſt Intellectui, non ſolum præſidia fida comparanda. Diſfert vero ruriſus Hiſtoria noſtra (quemadmodum Logica noſtra) ab ea quæ habetur, multis rebus: ſine, ſive officio; ipſa mole & congerie deſin ſubtilitate; etiam delectu; & conſtitutione in ordine ad ea quæ ſequentur.

Primo enim eam proponimus Hiſtoriam Naturalem; quæ non tam aut rerum varietate delectet, aut præſenti Ex- perimentorum fructu juvet, quam lucem Inventioni cauſarum affundat, & Philoſophiæ enutricandæ primam mam- mam præbeat. Licet enim opera, atque Activam Scientiarum partem præcipue ſequamur, tamen meſſis tempore expe- ctamus, nec muſcum & ſegetem herbidam demerere conamur. Satis enim ſcimus, Axiomata recte inventa, tota agmina Operum ſecum trahere; atque opera non ſparſim, ſed conſertim exhibere. Intempeſtivum autem illud & puerilem affe- ctum, ut pignora aliqua novorum Operum prope capientur, proſus damnamus & amovemus, ceu pomum Atalantiæ, quod curſum retardat. Atque Hiſtoriam noſtræ Naturalis Officium tale eſt.

Quoad Congeriem vero, conſicimus Hiſtoriam non ſolum Naturæ liberæ ac ſolutæ; cum ſcilicet illa ſponte fluit, & opus ſuum peragit: (qualis eſt Hiſtoria Cæleſtium, Meteororū, Terræ, & Maris, Mineralium, Plantarum, Animalium;) ſed multo magis Naturæ conſtrictæ & vexatæ; nempe, eum per Artem & miniſterium humanum de ſtatu ſuo detru- ditur atque premitur & ſingitur. Itaque omnia Artium Mechanicarum, omnia Operative partis Liberalium, omnia Practicarum complurium, quæ in Artem propriam non coaluerunt, Experimenta, (quantum inquirere licuit, & quantum ad finem noſtrum faciunt) perſcribimus. Quin etiam (ut, quod res eſt, eloquamur) ſaltum hominum & ſpecioſa nil morari, multò plus & operæ & præſidia in hac parte, quam in illa altera, ponimus: quandoquidem Natura rerum magis ſe prodit per vexationes Artis, quam in libertate propria.

Neque Corporum tantum Hiſtoriam exhibemus, ſed diligentiz inſuper noſtræ eſſe putavimus, etiam Virtutum ipſarum (illarum dicimus, quæ tanquam Cardinales in Natura cenſeri poſſunt, & in quibus Naturæ primordia plane conſtituuntur; utpote Materia; primis Paſſionibus ac deſideriis; vid. *Dens, Baro, Calido, Frigido, Conſiſtenti, Fluida, Gravi, Levī*, aliisque haud paucis) Hiſtoriam ſeorſum comparare.

Enim vero ut de Subtilitate dicamus, plane conquirimus genus Experimentorum longe ſubtilius & ſimplicius, quam ſunt ea quæ occurrunt. Complura enim è tenebris educimus & eruiamus, quæ nulli in mentem veniſſet investiga- re, niſi qui certo & conſtanti tramite ad inventionem Cauſarum pergeret; cum in ſe nullius magnopere ſint uſus: ut li- quido appareat, ea non propter ſe quaſita eſſe; ſed ita proſus ſe habere illa ad Res & Opera, quem admodum literæ Al- phabeti ſe habeant ad Orationem & verba; quæ licet per ſe inutiles, eadem tamen omnis ſermonis elementa ſunt.

In Delectu autem Narrationum & Experimentorum melius hominibus caſſis nos arbitramur, quam qui adhuc in Hiſtoria naturali verſati ſunt. Nam omnia fide oculata, aut ſaltem perſpecta, & ſumma quadam cum ſeveritate reci- piamus: ita ut nil referatur auctum Miraculi cauſis, ſed quæ narramus, à fabulis & vanitate caſta & intemerata ſint. Quin- etiam & recepta quæque ac jactata mendacia (quæ mirabili quodam neglectu per ſæcula obtinuerunt & veterata ſunt) nominatim proſcribimus & notamus; ne ſcientiis amplius moleſta ſint. Quod enim prudenter animadvertit quidam;

fabulas

DISTRIBVTIO OPERIS.

fabulas, & superstitiones, & nugas, quas Nutriculae pueris instillant, mentes eorum etiam serio depravare: Ita eadem nos movit ratio, ut solliciti atque etiam anxii simus, ne ab initio, cum veluti infantiam Philosophiae sub Historia Naturali tractemus & curemus, illa alicui vanitati assuescat. At in omni Experimento novo & paulo subtiliore, licet (ut nobis videtur) certo ac probato, modum tamen experimenti, quo usi sumus, aperte subiungimus, ut, postquam patefactum sit, quomodo singula nobis constiterint, videant homines, quid erroris subesse & adherere possit; atque ad probationes magis fidas, & magis exquisitas (si quae sint) expurgantur: denique ubique monita, & scrupulos, & cautiones aspergimus religione, quadam, & tanquam exorcismo, omnia phantasmata rejicientes, ac cohibentes.

Postremo, cum nobis exploratum sit, quantum per Experientia & Historia aciem mentis humanae disgreget; & quam difficile sit (praesertim animis vel teneris, vel praecupatis) à principio cum Natura consuescere; adiungimus saepius observationes nostras, tanquam primas conversiones & inclinationes, ac veluti aspectus Historiae ad Philosophiam: ut & pignoris loco hominibus sint, eos in Historiae fluctibus perpetuo non derentum iri; utque, cum ad opus intellectus deveniatur, omnia sint magis in proximo. Atque per huiusmodi (qualem describimus) Historiam Naturalem, aditum quandam fieri posse ad Naturam tutum & commodum, atque Materiam intellectui praebere probam & preparatam, censemus.

Postquam vero & Intellectum fidissimis auxiliis ac praesidiis stipavimus, & iustum Divinorum Operum exercitum severissimo delectu comparavimus, nil amplius superesse videtur, nisi ut Philosophiam ipsam aggrediamur. Attamen in eam ardua & suspensa, sunt quaedam quae necessario videntur interponenda: partim docendi gratia, partim in usum praesentem.

Horum primum est, ut Exempla proponantur inquirendi & inveniendi, secundum nostram rationem ac viam; in aliquibus subiectis representata: sumendo ea potissimum subiecta, quae, & inter ea quae quaeruntur, sunt nobilissima & inter se maxime diversa, ut in uno quoque genere Exemplum non desit. Neque de iis Exemplis loquimur, quae singulis Praeceptis ac Regulis illustrandi gratia adjuvantur; (hoc enim in Secunda Parte operis abunde praestitimus): sed plane Typos intelligimus & Plasmata, quae universoni Mentis processum, atque inveniendi continuatam fabricam & ordinem in certis subiectis, iisque variis & insignibus, tanquam sub oculis ponant. Etenim nobis in mentem venit, in Mathematicis, astante machina, sequi Demonstrationem facilem & perspicuam: contra, absque hac commoditate, omnia videri involuta, & quam revera sunt, subtiliora. Itaque huiusmodi Exemplis *Quartam partem nostri Operis* attribuimus: quae revera nil aliud est, quam Secunda Pars applicatio particularis & explicata.

At *Quinta pars* ad tempus tantum; donec reliqua perficiantur, adhibetur: & tanquam foenus redditur, usque dum fors haberi possit. Neque enim finem nostrum ita petimus occaecati, ut, quae occurrunt in via utilia, negligamus. Quamobrem Quintam partem Operis ex iis conficimus, quae à nobis aut inventa, aut probata, aut addita sunt: Neque id tamen ex rationibus atque praescriptis Interpretandi; sed ex eodem intellectus usu, quem alii in inquirendo & inveniando adhibere consueverunt. Etenim cum, ex perpetua cum Natura consuetudine, majora de Meditationibus nostris, quam pro ingenii viribus, speramus; tum poterunt ista veluti tabernaculum in via positum vice fungi, ut mens ad certiora contendens in iis paulisper acquiescat. Attamen testamur interim, nos illis ipsis, quod ex vera interpretandi forma non sint inventa aut probata, teneri minime velle. Istam vero iudicii suspensionem non est quod exhorreat quisquam in Doctrina, quae non simpliciter nil fieri posse, sed nil nisi certo ordine & certa via fieri posse asserit: atque incerta tamen certos Certitudinis gradus ad usum & levamen constituit; donec Mens in Causarum explicatione consistat. Neque enim illae ipsae Scholae Philosophorum, qui *Acaulesiam* simpliciter tenuerunt, inferiores fuisse illis quae pronuntiandi licentiam usurparunt. Illae tamen Sensui & Intellectui auxilia non paraverunt; quod nos fecimus: sed fidem & auctoritatem plane sustulerunt; quod longe alia res est, & ferè opposita.

Sexta tandem pars Operis nostri (cui reliquae inserviunt ac ministrant) ea demum recludit & proponit Philosophiam, quae ex huiusmodi (qualem ante docuimus & paravimus) inquisitione legitima & casta, & severa, educitur & confirmatur. Hanc vero postremam Partem perficere & exitum perducere, res est & supra vires, & ultra spes nostras collocata. Nos ei initia (ut speramus) non contemnenda, exitum generis humani fortuna dabit; qualem forte homines in hoc Reum & Animum statu, haud facile animo capere aut metiri queant. Neque enim agitur solum Relictas Contemplativa, sed vere res humanae & fortunae, atque omnis Operum potentia. Homo enim Naturae minister & interpres tantum facit & intelligit, quantum de Naturae ordine, Opere, vel Mente, observaverit: nec amplius scit, aut potest. Neque enim ullae vires Causarum catenam solvere aut perfingere possint: neque Natura aliter quam parendo vincitur. Itaque Intentionis geminae illae, humanae scilicet *Scientiae*, & *Potentiae*, vere in idem coeidunt: & frustratio Operum maxime fit ex ignorantia Causarum.

Atque in eo sunt omnia, si quis oculos Mentis à Rebus ipsis nunquam dejiciens, earum imagines plane, ut sunt, excipiat. Neque enim hoc siverit Deus, ut Phantasiae nostrae somnium pro Exemplari Mundi edamus; sed potius benigne fateatur, ut Apocalypsim, ac veram visionem vestigiolorum & sigillorum Creatoris super Creaturas, scribamus.

Itaque Tu, *Pater*, qui lucem visibilem primitias Creaturae dedisti; & lucem intellectualem ad fastigium Operum tuorum in faciem Hominis inspirasti; Opus hoc, quod à tua Bonitate profectum; tuam gloriam repetit, tuere & regere. Tu, postquam conversus es ad spectandum Opera quae fecerunt manus tuae, vidisti, quod omnia essent bona valde; & requievisisti. At Homo conversus ad Opera quae fecerunt manus suae, vidit quod omnia essent vanitas & vexatio spiritus; nec ullo modo requievit. Quare si in Operibus tuis sudabimus, facies nos visionis tuae & Sabbati tui participes. Supplices petimus, ut haec mens nobis constet: usque novis Eleemosynis per manus nostras & aliorum, quibus eandem mentem largieris, familiam humanam dotatam velis.

Partitiones Scientiarum & Argumenta singulorum Capitum.

LIBER I.

Nullis constat Capitibus, sed tantum continet partitionem totius Operis, nec non dilutionem quarundam Objectionum.

LIBER II.

CAP. I.

Partitio Universalis *Doctrinae Humanae*, in *Historiam*, *Poesim*, *Philosophiam*: Secundum tres Facultates Intellectus: *Memoriam*, *Phantasiam*, *Rationem*: Quodque eadem Partitio competat etiam *Theologicis*.

CAP. II.

Partitio *Historiae in Naturalem, & Civilem*: *Ecclesiastica* & *Literaria* sub *Civilem* comprehensis: Partitio *Historiae naturalis*, ex subiecto suo, in *Historiam Generationum*, *Prater-generationum*, & *Artium*.

CAP. III.

Partitio *Historiae Naturalis* secunda, ex usu & Fine suo, in *Narrativam*, & *Inductivam*. Quodque *Finis* nobilissimus *Historiae Naturalis* sit, ut ministrat, & in ordine sit, ad *concedendam Philosophiam*; quem *Finem* intuetur *Inductiva*. Partitio *Historiae Generationum*, in *Historiam caelestium*, *Histo-*

riam meteororum, *Historiam Globi Terrae & Mariae*: *historiam massarum*, sive *Collegiorum maiorum*, & *historiam specierum*, sive *Collegiorum minorum*.

CAP. IV.

Partitio *historiae civilis*, in *Ecclesiasticam*, *literariam*, & (quae generis nomen retinet) *civilem*: Quodque *historiae literariae* desideretur. Eius conficienda praeccepta.

CAP. V.

De *dignitate & difficultate historiae civilis*.

CAP. VI.

Partitio *prima historiae civilis (specialis)* in *memorias*, *antiquitates*, & *historiam instam*.

CAP. VII.

Partitio *historiae civilis* in *chronica temporum*, *vitas personarum*, & *relationes actionum*: earum partium explicatio.

CAP. VIII.

Partitio *historiae temporum*, in *historiam universalem*, & *particularem*. Utriusque commoda, & incommoda.

CAP. IX.

Partitio *secunda historiae temporum*, in *Annalis*, & *actum diurna*.

PARTITIONES SCIENT.

CAP. X.

Partitio secunda *historia civilis (specialis) in meram, & mixtam.*

CAP. XI.

Partitio *historia Ecclesiastica, in Ecclesiasticam specialem, historiam ad Prophetas, & historiam Nemesios.*

CAP. XII.

De *Appendicibus historiae, quae circa verba hominum (quemadmodum historia ipsa circa facta) versantur: Partitio earum in orationes, epistolas & apophthegmata.*

CAP. XIII.

De secundo membro principali *doctrina humana, nempe Poese. Partitio Poeseos in narrativam, dramaticam, & parabolicam. Exempla parabolica tria proponuntur.*

LIBER III. CAP. I.

Partitio *scientia in Theologiam, & Philosophiam. Partitio Philosophia in doctrinas tres: De Numine, De Natura, De Homine. Constitutio Philosophia prima, ut Matris communis omnium.*

CAP. II.

De *Theologia Naturali: & Doctrina de Angelis & Spiritibus, quae ejusdem est Appendix.*

CAP. III.

Partitio *Naturalis Philosophia, in speculativam, & operativam: quodque illae duae, & in intentione tractantur, & in corpore tractantur, segregari debeant.*

CAP. IV.

Partitio *doctrina speculativa de Natura, in Physicam, (specialem,) & Metaphysicam: Quarum Physica causam efficientem, & materiam: Metaphysica causam finalem, & formam, inquirunt. Partitio Physica (Spec.) in doctrinas de principis rerum, de fabrica rerum, sive de mundo, & de varietate rerum. Partitio doctrinae de varietate rerum, in doctrinam de concretis, & doctrinam de abstractis. Partitio doctrinae de concretis, rejicitur ad easdem Partitiones, quas suscipit historia naturalis. Partitio doctrinae de abstractis, in doctrinam de Schematis materiae, & doctrinam de motibus. Appendices duae Physicae speculativae: Problematum naturalium, placitum antiquorum philosophorum. Partitio Metaphysica, in Doctrinam de formis, & doctrinam de causis finalibus.*

CAP. V.

Partitio *operativa doctrina de natura, in Mechanicam, & Magiam: Quae respondent partibus speculativae: Physicae, Mechanicae, Metaphysicae Magia. Expurgatio vocabuli Magia. Appendices duae operativae, Inventarium opum humanarum, & Catalogus Psychrethorum.*

CAP. VI.

De *Magna Philosophia Naturali, tam speculativa, quam operativa. Appendice Mathematica: Quodque inter Appendices potius poni debet, quam inter scientias substantivas. Partitio Mathematica, in puram, & mixtam.*

LIBER. IV. CAP. I.

Partitio *doctrina de homine, in Philosophiam humanitatis, & civilem. Partitio Philosophia humanitatis, in doctrinam circa corpus hominis, & doctrinam circa animam hominis. Constitutio unius doctrinae generalis de natura, sive de statu hominis. Partitio doctrinae de statu hominis, in doctrinam de persona hominis, & de sedere animi & corporis. Partitio doctrinae de persona hominis, in doctrinam de miseris hominis, & de prerogativis. Partitio doctrinae de sedere, in doctrinam de indicationibus, & de impressionibus. Assignatio physiognomia & interpretationis somniorum naturalium, doctrinae de indicationibus.*

CAP. II.

Partitio *doctrinae circa corpus hominis, in Medicinam, Cosmeticeam, Athleticam, & voluptariam. Partitio Medicina in officia tria; vid. in conservationem sanitatis, curationem morborum, & prolongationem vitae. Quodque pars postrema de prolongatione vitae disjungi debet à duabus reliquis.*

CAP. III.

Partitio *philosophia humana circa animam, in doctrinam de spiraculo, & doctrinam de anima sensibili, sive producta. Partitio secunda ejusdem Philosophia, in doctrinam de substantia & facultatibus animae, & doctrinam de usu, & obiectis facultatum. Appendices duae doctrinae de facultatibus animae, doctrina de arumatione naturali, & doctrina de fascinatione. Distributio facultatum animae sensibiles, in motum, & sensum.*

LIBER. V. CAP. I.

Partitio *doctrinae circa usum & obiecta facultatum animae humanae, in Logicam, & Ethicam. Partitio Logica, in artes invenendi, judicandi, retinendi, & tradendi.*

CAP. II.

Partitio *inventiva, in inventivam artium & argumentorum: Quodque prior harum (quae eminent) desideretur. Partitio inventiva artium, in experientiam literatam, & organum novum. Delineatio experientiae literatae.*

CAP. III.

Partitio *inventiva, argumentorum, in promptuariam, & topicam. Partitio topica, in generalem, & particularem, Exemplum topicae particularis, in inquisitione de gravi & levi.*

CAP. IV.

Partitio *artis judicandi, in iudicium per inductionem, & per syllogismum. Quorum prius aggregatur organum novum. Partitio prima iudicij per syllogismum, in reductionem realem, & inversam. Partitio secunda ejus, in analyticam, & doctrinam de Elenchis. Partitio doctrinae de Elenchis, in Elenchos sophismatum, Elenchos Hermeticae, & Elenchos imaginum, sive idolorum. Partitio idolorum, in idola tribus, idola specus, & idola fori. Appendix artis iudicandi, vid. De analogia demonstrationum pro Natura subiecti.*

CAP. V.

Partitio *artis retinendi sive retentiva, in doctrinam de administrabili memoria, & doctrinam de memoria ipsa. Partitio doctrinae de memoria ipsa, in praevisionem, & emblemata.*

LIBER. IV. CAP. I.

Partitio *traditiva; in doctrinam de organo sermonis, doctrinam de methodo sermonis, & doctrinam de illustratione sermonis. Partitio doctrinae de organo sermonis, in doctrinam de notis rerum, de locutione, & de descriptione. Quarum duae posteriores Grammaticam constituunt, ejusque partitiones sunt. Partitio doctrinae de notis rerum, in Hieroglyphicam, & Characteres reales. Partitio secunda Grammaticae, in literariam, & Philosophicam. Aggregatio Poeseos, quoad metrum, ad doctrinam de locutione. Aggregatio doctrinae de ciphis, ad doctrinam de descriptione.*

CAP. II.

Doctrina *de Methodo sermonis, constituitur ut pars traditivae substantiva & principalis. Nomen ei inditur prudentia traditivae. Enumerantur Methodi genera diversa, & subjunguntur eorum commoda, & incommoda.*

CAP. III.

De *fundamentis & officio doctrinae de illustratione sermonis, sive Rhetoricae. Appendices tres Rhetoricae, quae ad promptuariam tantummodo pertinent: colores boni & mali, tam simplices, quam comparati: antitheta rerum: formulae minores orationum.*

CAP. IV.

Appendices *generales duae traditivae, critica, & praedagogica.*

LIBER. VII. CAP. I.

Partitio *Ethicae, in doctrinam de exemplari, & Georgiae animi. Partitio exemplaris (scilicet boni) in bonum simplex, & bonum comparatum. Partitio boni simplicis, in bonum individuale, & bonum communione.*

CAP. II.

Partitio *boni individualis, vel sustatis, in bonum activum & bonum passivum. Partitio boni passivi, in bonum conservativum, & bonum perfectivum. Partitio boni communione, in officia generalia, & respectiva.*

CAP. III.

Partitio *doctrinae de cultura animi, in doctrinam de characteribus animorum, de affectibus, & de remediis, sive curationibus. Appendix doctrinae ejusdem, de congruitate inter bonum animi, & bonum corporis.*

LIBER. VIII. CAP. I.

Partitio *doctrinae civilis, in doctrinam de conversatione, doctrinam de negotiis, & doctrinam de Imperio, sive Repub.*

CAP. II.

Partitio *doctrinae de negotiis, in doctrinam de occasionebus sparsis, & doctrinam de ambitu vitae. Exemplum doctrinae de occasionebus sparsis, ex parabolis aliquibus Salomonis. Praecepta de ambitu vitae.*

CAP. III.

Portiones *doctrinae de Imperio sive Repub. omittuntur: Tantum aditus fit ad desiderata duo: Doctrinam de legitimo usu rationis humanae in divinis, & doctrinam de iustitia universali, sive de fontibus iuris: Exempla utriusque.*

LIBER. IX. CAP. I.

Partitiones *Theologiae inspiratae omittuntur: Tantum aditus fit ad desiderata tria: doctrinam de legitimo usu rationis humanae in divinis, doctrinam de gradibus unitatis in Civitate, & emanationes scripturarum.*

FRAN.

FRANCISCI BACONIS

De

VERULAMIO

Vice-Comitis sancti Albani,

De Dignitate & Augmentis Scientiarum,

LIBER PRIMUS.

SUB Veteri Lege, Rex optime, erant & Spontanæ Oblationes, & quotidiana Sacrificia; Hæ ex rituali cultu, illæ ex piâ Alacritate profectæ. Arbitror equidem, deberi tale quidpiam Regibus à Servis suis; ut scilicet quisque non solum Muneris sui Tributa, sed & Amoris Pignora deferat. Atque in prioribus illis, spero me minime defuturum; In Posteriori autem genere dubitavi, quid potissimum fumerem: Satis autem visum est, hujusmodi aliquid diligere, quod potius ad personæ tuæ Excellentiam, quam ad Negotia Coronæ spectaret.

Ego sæpiissime de Majestate tuâ, ut debeo, cogitans, (missis aliis sive Virtutis, sive Fortunæ tuæ Dotibus) magna prorsus afficior admiratione, cum intueor Excellentiam earum in te Virtutum, Facultatumque, quas Philosophi Intellectuales vocant: Capacitatem Ingenii tot & tanta complexam, Firmitudinem Memoriam, Prehensionis Velocitatem, Judicii Penetrationem, Elocutionisque Ordinem, simul & facilitatem. Subit profecto Animum quandoque Dogma illud Platonicum, quo asseritur, *Scientiam nihil aliud esse, quam Reminisceniam; Animumque naturaliter omnia cognoscere, nativæ luci, quam specus corporis obumbraverat, subinde reddidit*. Certè hujus rei (si in quo alio) relucet in Majestate tuâ Exemplum insignis; cui adeo prompta est Mens ad concipiendam Flammam, ubi vel levissima eam excitaverit objecta Occasio, vel minima alienæ Cognitionis scintilla affuisset. Quemadmodum igitur, de Regum Sapientissimo, Sacra perhibet Scriptura, *Cor illi fuisse, tanquam Arenam Muris*; cujus quanquam Massa prægrandis, Partes tamen minutissimæ; sic Mentis indidit Deus Majestati tuæ crasim planè mirabilem, quæ cum maxima quæque complectatur, minima tamen prehendam, nec patitur effluere: Cùm perdifficile videatur, vel potius impossibile in Naturâ, ut idem Instrumentum, & grandia Opera, & pusilla aptè disponat. Quantum ad Elocutionem tuam, occurrit illud Cornelii Taciti de Augusto Cæsare; *Augusto, inquit, profluens & quæ principem virum deceret, eloquentia fuit*. Sane si rectè rem perpendamus, omnis Oratio aut laboriosa, aut affectata, aut Imitatrix, quamvis alioquin excellens nescio quid servile olet, nec sui juris est. Tuum autem dicendi genus verè Regium est, profluens tanquam à Fontè, & nihilominus, sicut Naturæ Ordo postulat, Rivis diductum suis, plenum facilitatis felicitatisque; imitans neminem, nemini imitabile. Atque sicut in Rebus tuis, quæ tam ad Regnum, quam ad Do-

num tuam spectant, Virtus videtur cum Fortunâ certare; Mores scilicet optimi cum felici Regimine; spes tuæ olim patienter & piè cohibita, cum factâ & opportunâ speratorum adeptione; Thori Conjugalis sancta fides, cum fructu Conjugii beato, in Sobolo pulcherrimâ; Pia, & Principe Christiano dignissima ad pacem propensio, cum simili vicinorum Principum inclinatione, in idem votum feliciter conspirantium: Sic & in intellectu tuo Dotibus non levior exoritur lis & æmulationis, si eas, quæ à Naturâ ipsâ præbitæ sunt & infusæ, cum instructissimæ gaza multiplicis Eruditionis, & plurimarum Artium Scientia committamus. Neque verò facile fuerit, Regem aliquem post Christum natum reperire, qui fuerit Majestati tuæ Literarum Divinarum & Humanarum varietate & culturâ comparandus. Percurram, qui voluerit, Imperatorum & Regum seriem, & juxta mecum sentiet Magnum certè quiddam præstare Reges videntur, si delibantes aliorum Ingenia ex compendio sapiant, aut in Cortice Doctrinæ aliquatenus hæreant, aut denique literatos ament, evahantque. At Regem, & Regem natum, veros Eruditionis Fontes hausisse, imò ipsum et Fontem eruditionis esse, propè abest à Miraculo. Tuæ verò Majestati etiam illud accedit, quod in eodem Pectoris tui Serinio, Sacræ Literæ cum profanis recondantur, adeo ut cum Hermete illo Trismegisto, triplici gloria insigniatis, Potestate Regis, Illuminationem Sacerdotis, Eruditionem Philosophi. Cum igitur alios Reges longè hac laude (proprie quæ tua est) superes, æquum est, ut non solum præsentis Seculi fama & admiratione, celebretur, aut etiam Historicarum lumine posteritati transmittatur, verum ut solido aliquo in Opere incidatur, quod & Regis Magni potentiam denoret, & Regis tam insigniter Docti imaginem referat.

Quare (ut ad Inceptum revertat) nulla potior mihi visa est oblatio, quam Tractatus aliquis eò spectans. Hujus Argumentum duabus constabat Partibus. In priori (quæ levior est, neque tamen ullo modo præmittenda) de Scientiæ & Literarum per omnia excellentia agendum est: & simul de Merito eorum, qui in iisdem provehendis operam strenue & cum judicio impendunt. Posterior vero Pars (quod Caput rei est) proponit, quid in hoc genere hucusque actum sit, & perfectum, inluper & ea perstringet quæ videntur desiderari: ut quamvis non ausim seponere, aut deligere, tuæ quod præcipue Majestati commendem, tamen multa & varia representando, Regis tuas Cogitationes excitare possim, ut propior Pectoris

tui Thefauros excutias, atque inde pro magnanimitate tua, atque sapientia, optima quæque, ad Artium & Scientiarum Terminos proferendos, depromas.

In ipso Vestibulo prioris Partis, ad purgandam viam, & quasi incendium silentium, quo melius audiantur Testimoniade Dignitate Literarum, absque Oblatratione tacitarum Objectionum, statui primo loco liberare literas opprobriis, & vilipendiis, quibus impetit eas Ignorantia; sed Ignorantia, sub non uno schemate: modo in *Theologorum Zelotypia*, modo in Politicorum supercilio, modo in ipsorum Literatorum erroribus sese ostentans, & prodens. Audio primos dicentes, Scientiam inter ea esse, quæ parte cauteq; admittenda sunt. Scientiæ nimirum Appetitum fuisse primum Peccatum, unde Hominis lapsus; hodieq; hærere Serpentinum quid in ea, siquidem Ingrediens tumorem inducit; *Scientia inflat*. Salomonem censere: *Faciendi libros nullum esse finem, multamque lesionem carnis esse afflictionem*; & alibi, *In multa Sapientia multam esse indignationem*; & *Qui auget scientiam, auget & dolorem*. D. Paulo monitum esse, *Ne decipiatur per inanem Philosophiam*. Quin & experientia notum esse, doctissimos Viros, Hæreticorum Coryphæos; doctissima Secula, in Atheismum proclivia fuisse; Contemplationem deniq; Secundarum Causarum, authoritati Primæ Causæ detogare.

Ut igitur Falstatem hujus Dogmatis, Fundamentaq; ejus male jacta aperiamus, cuius obviam est, istos non percipere, Scientiam, quæ Lapsum peperit, non fuisse puram illam, primigeniamque Scientiam Naturalem, cujus lumine Homo Animalibus in Paradiso adductis, Nomina ex Natura imposuit; sed superbam illam *boni & mali*, per quam excutere Deum, sibi que ipse legem figere ambivit. Neque certe vis ulla Scientiæ, quanta quanta sit, inflat mentem, cum nihil implere Animum, nedum distendere possit, præter Deum, de duobus palmatis Inventionis sensibus (Visu atq; Auditu) loquens, ait, *Oculum videndo anrem audiendo non satiari*. Quod si non sit Impletio, sequitur, Continens majus esse Contento. Haud aliter de Scientia ipsa, Animoque humano, (cui Sensus sunt tanquam Emiffarii) definit his verbis, quæ Calendario suo, Ephemeridique, omnium rerum tempora delictibenti, subnectit, ita concludens; *Omnia Deus condidit, ut unumquodq; pulchrum sit in tempore suo. Mundum quoque ipsum indidit Cordi eorum: invenire tamen Homo non potest opus, quod operatus est Deus, ab initio usque ad finem*. Quibus verbis haud obscure innuit, Deum fabricatum esse Animum humanum instar speculi, totius Mundi capacem, ejusq; non minus scientem, quam oculum Luminis: neque gestientem solum conspiciere varietates vicissitudinesque Temporum, verum etiam perferendum explorandiq; immotas atque inviolabiles Naturæ Leges & Decreta ambitiosum. Et quamvis innuere videatur, summam illam Naturæ æconomiam (quam appella Opus, quod operatur Deus ab initio usq; ad finem non posse inveniri ab Homine; hoc non detrahit captui humano, sed in impedimenta Doctrinæ rejiciendum; qualia sunt Vitæ brevitatis, Studio-

rum divortia, Scientiarum traditio prava & infida, plurimaque alia incommoda, quibus humana conditio irretitur. Siquidem nullam Universi partem, si ab humana disquisitione alienam esse, satis clare alibi docet, inquiens, *Spiritus est tanquam lucerna Dei, qua intima arcana explorat*. Quare si tanta sit amplitudo captus humani, manifestum est, nullum esse periculum à quantitate Scientiæ, ut ut diffusa, ne aut tumorem inducat, aut excessum: à qualitate tantum, quæ quantalacung; sit, si absque Antidoto sua sumatur, malignum quid habet, atq; venenosam, flatuosis symptomatis plenissimum. Hæc Antidotus, sive Aroma, (cujus mixtio temperat Scientiam eamque saluberrimam efficit) est *Charitas*. Quod etiam priori clausulæ subjungit Apostolus, dicens, *Scientia inflat, charitas autem ædificat*. Cui consonum est, quod alibi docet, *Si, inquit, linguis loquar Angelorum, vel hominum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æ resonans, aut cymbalum tinniens*. Non quia eximium quid sit loqui Linguis Angelorum & Hominum, sed quia si segregetur à Charitate, neque ad commune Humani Generis bonum dirigatur, potius inanem gloriam ex hibebit, quam solidum fructum. Censuram quod attinet Salomonis, de excessu legendi scribendiq; Libros, & cruciata spiritus è Scientia oriundo; Monitumque etiam Paulinum, *Ne decipiatur per inanem philosophiam*: si recte explicentur ea, optime ostendent veros cancellos, quibus humana scientia circumsepitur, ita tamen ut liberum sit ei, absque omni coarctatione universam rerum naturam amplecti. Sunt enim limites tres. Primus, ne ita felicitatem collocemus in Scientia, ut interim Mortalitatibus nostræ Oblivio subrepat. Secundus, ne sic utamur scientia, ut anxietatem pariat, non animi tranquillitatem. Tertius, ne putemus, posse nos per Naturæ contemplationem, Myrteria Divina assequi. Nam quantum ad primum, optime in eodem Libro alibi se Salomon explicat. *Satis, inquit, perspexi, Sapientiam tantum recedere à stultitia, quantum Lucem à Tenebris. Sapientia oculi in capite ejus, stultus in tenebris oberrat, sed simul didici, moriendi necessitatem utrique esse communem*. De secundo certum est, nullam Animi anxietatem, aut perturbationem, oriri è Scientia, nisi tantum per accidens. Omnis enim Scientia, & Admiratio, (quæ est semen Scientiæ) per se jucunda est: cum autem Conclusiones inde deducuntur, quæ obliquè rebus nostris applicatæ, vel infirmos metus gignunt, vel immodicas cupiditates, tum denum nascitur Cruciatu ille, & Perturbatio mentis qua de loquimur: tunc enim Scientia non est amplius *Lumen siccum*, (ut voluit Heraclitus ille obscurus, *Lumen siccum optima anima*) sed fit lumen madidum, atque humoribus Affectuum maceratum. Tertia regula accuratorem paulò disquisitionem postulat, neq; sicco pede prætereunda est. Si quis enim ex Rerum Sensibilem & Materialiarum intuitu, tantum Luminis assequi speret, quantum ad patefaciendam Divinam Naturam aut Voluntatem sufficiet, *ne iste decipiatur per inanem philosophiam*. Etenim Contemplatio Creaturarum, quantum ad Creaturas ipsas, producit Scientiam; quantum ad Deum, Admirationem tantum; quæ est quasi abrupta Scientia

I. Theologorum officium
in jurisdictionem

Scientia. Ideoque scitissime dixit quidam Platonius; *Sensus humanos solem referre, qui quidem reve-
lat terrestrem globum, caelestem vero & stellam obli-
gnat*: sic sensus referant Naturalia, Divina occul-
dunt. Atque hinc, evenit, nonnullos è doctiorum
manipulo in hæresin lapsos esse, quum ceratis sen-
suum alis innixi, ad Divina evolare contenderent.
Namque eos, qui autumant, nimiam Scientiam
inclinare mentem in Atheismum; Ignorantiamque
obsecundarum Causarum. Pietati erga primam
obstetricari: libenter compellarem Jobi quæstio-
ne, *An oporteat mentiri pro Deo, & ejus gratia do-
lum loqui conveniat, ut ipsi gratificemur?* Lique-
enim, Deum nihil operari ordinatio in natura,
nisi per secundas. Cujus diversum credi si vellent
inpositura mera esset, quasi in gratiam Dei, & nihil
aliud, quam Authori veritatis, immundam men-
daci hostiam immolare. Quin potius certissimum
est, atque experientia comprobatum, leves gustus
in philosophia movere fortasse ad Atheismum,
se a pleniores haustus ad Religionem reducere.
Namque in limine Philosophiæ, cum secundæ
causæ, tanquam sensibus proximæ, ingerant se
Menti humanæ, Mensque ipsa in illis hæreat, at-
que commoretur, Oblivio primæ Causæ obrepe-
re possit. Sin quis ulterius pergat, Causarumque
Dependentiam, Seriem, & Concatenationem, at-
que opera providentiæ intueatur, tunc secundum
Poetarum Mythologiam facile credet, Summum
Naturalis Catenæ Annulum Pedit Soli Jovis affigi.
Ut semel dicam, Nemo male applicatæ sobrietatis
moderationisque famam captans, posse nos ni-
mium progredi, in libris sive Scripturarum, sive
Creaturarum, Theologia aut Philosophia, existi-
met; quinimo excitent se Homines, & infinitos
profectus audacter urgeant utrobique & perse-
quantur, caventes tantum, ne Scientia utantur
ad tumorem, non ad charitatem, ad ostentatio-
nem, non ad usum; & rursus, ne distinctas il-
las Theologiæ Philosophiæque doctrinas, ea-
rumque Latice imperite miscant ac confun-
dant.

Accedamus nunc ad Opprobria quibus literas
aspergunt Politici. Illa ejusmodi sunt: Artes emol-
lire animos, Militarique Gloriæ ineptos reddere:
tum in Politicis quoque corrumpere Ingenia; quæ
vel nimis curiosa efficiunt ex Varietate Læctionis;
vel nimis pertinacia ex Rigore Regularum; vel
nimis tumida ex Magnitudine Exemplorum; vel
nimis extravagantia ex Dissimilitudine Exempla-
rum: quin saltem utcumque avertere & alienare
Animos à Negotiis, & Actione, Oii ac Secessus
amorem instillant: dein Respub. inducere Di-
sciplinæ Relaxationem, dum unusquisque prom-
ptior est ad disputandum, quam ad obtemperan-
dum. Unde Cato Censorius, cum primis Mor-
talium sapiens, ubi juvenus Romana ad Carne-
dem Philosophum, qui venerat Romam Legatus,
dulcedine atque Majestate Eloquentiæ ejus capta
undique conflueret, frequenti Senatu Author
fuit, ut expeditis Negotiis, primo quoque tempo-
re dimitterent Hominem, ne Civium Animos in-
ficeret, & fascinatet; & nec opinantibus Morum
Consuetudinemque patriarum mutationem in-
duceret. Hoc etiam permovit Virgilium, (dum
Studia sua patriæ existimationi posthaberet) ut

Artes Politicas à Literariis segregaret, illas Ro-
manis vendicatis, has Græcis relinquens, in verbi-
bus illis decantatis;

*Tu regere imperio populos, Romane, me-
mento,*

Hæ tibi erunt artes.

Videmus etiam, Anytum, Socratis Accusatorem
pro crimine ei objecisse, quod vi & veritate Ser-
monum ac Disputationum suarum, Authoritatem
& Reverentiam Legum, Consuetudinumque pa-
triarum, apud Adolescentes imminueret; quodque
Artem profiteretur perniciosam, & periculo ple-
nam, quæ quis instructus, deteriorem causam me-
liorem faceret, veritatemque ipsam Eloquentiæ
apparatu obrueret.

Verum hæ Criminationes, cæteræque ejusdem
farinæ, potius Personatam Gravitate præsefe-
runt, quam Veritatis Candorem. Testatur enim
Experientia, sicut unos atque eosdem Homines,
sic una eademque Tempora, & Rerum Bellica-
rum, & Optimarum Artium gloriâ floruisse. Vi-
ros quod attinet, exemplo sit Nobile par Impera-
torum, Alexander Magnus, & Julius Cæsar Dicta-
tor, alter Aristotelis in Philosophiâ Discipulus,
alter Ciceronis in dicendo Rivalis. Aut si quis re-
quirat potius Literatos, qui in claros Imperatores
evalerunt, quam Imperatores, qui insigniter docti
fuerunt, præsto est Epaminondas Thebanus, aut
Xenophon Atheniensis: quorum ille primus
fuit, qui fregit potentiam Spartanorum; hic au-
tem primus, qui stravit viam ad everisionem
Monarchiæ Persarum. Istud vero Artium Lite-
rarumque quasi Conjugium, clarius adhuc in
Temporibus, quam in Personis elucescit, quanto
nimirum Seculum Homine Objectum, gran-
dus est. Ipsa quippe eademque Tempora, apud
Ægyptios, Assyrios, Persas, Græcos, Romanosque,
quæ propter Bellicam Virtutem maxime cele-
brantur, etiam & Literis, plurimum fuerunt nobi-
litate: adeo ut gravissimi Authores Philosophi-
que, & clarissimi Duces atque Imperatores, eo-
dem seculo vixerit. Nec sane aliter fieri potest,
quandoquidem ut in Homine Vigor Corporis
Animique simul fere matureseunt; nisi quod ille
hunc paulo antevertat: sic in Rebuspub. Milita-
ris gloria Literataque (quarum illa Corpori re-
sponder, hæc Animo) aut coævæ sunt, aut se pro-
ximè consequuntur.

Jam vero, Eruditionem politicis impedimento
esse potius quam adjumento, nil minus probabi-
le. Fatemur omnes, temerarium quiddam esse,
Empiricis Medicis Corpus, & Valetudinis curam
tradere, qui solent pauca quædam Medicamenta,
quæ illis videntur Panchæsta, venditare, quo-
rum fiducia nihil non audent tentare cum ta-
men neque Causas Morborum, neque Agroto-
rum Habitus, neque Symptomatum Pericula, ne-
que veram Sanandi Methodum calleant. Vide-
mus pariter, errare eos, qui causas & Lites su-
as expediendas adhibent Legulcios, in Peracti-
câ potius, quam in libris Juris versatos, qui-
bus os facile oblitur, si quid novum, aut extra
Experientiæ suæ calles tritos occurrat: consimili-
ter non potest non esse periculissimum, quoties
Summa Rerum Empiricis Consiliariis præci-
pue mandatur. E contra, vix Exemplum adduci
possit

*In Politicis
sunt opprobria*

possit Reip. infeliciter administrata, ad clavum sedentibus Viris Eruditis. Quamvis enim in more sit Politicus, Literatos Pedaneorum nomine elevare; Historia tamen *Veruatis Magistra*, ut plurimis fidem facit, Pupillares Principis Adultis longè præstitisse, non obstante ætatis incommodo, ea ipsa de causa, quam Politici fugillant, quod scilicet tunc temporis à Prædagogis administratum sit Imperium. Quis ignorat, per deviantatum illud Quinquennium Neronis, onus rerum incubuisse Senecæ Prædago? Quin & Gordianus Junior Decennium laudis, Mithreo Prædago debuit. Neque infelicis Imperium gessit Alexander Severus, dum minor fuit, quo tempore omnia procutabant Mulieres, sed ex consilio Præceptorum. Imo convertamus oculos ad Regimen Pontificium, ac nominatim Pii Quinti, vel Sixti Quinti, nostro seculo, qui sub initiis habitus sunt pro Fraternalis rerum imperitis: repetemusque Acta Paparum ejus generis, magis esse solere memorabilia, quam eorum, qui in negotiis civilibus & Principum Aulis enutriti, ad Papatum ascenderint. Quamvis enim, qui in Literis vitam maximè traduxerunt, minus solertes sunt atque versatiles in Occasionibus prestandis, atque accommodandis Rebus; quo spectant ea, quæ ab Italis *Ragioni di Stato* dicuntur, quorum nomen ipsum averiaus est Pius Quintus, solitus dicere, *Esse merx a malorum Hominum Commenta, qua opponerentur Religioni, & virtutibus Moralibus*: in eo tamen abundè sit compensatio, quod per tutum planumque iter Religionis, Justitiæ, Honestatis, Virtutumque Moralium, promptè atque expedite, incedant: quam viam qui constanter tenuerint, illis alteris remediis non magis indigent, quam Corpus sanum Medicina. Porro autem Curriculum vitæ in uno Homine, suppeditate non potest Exemplorum Copiam, ad regendos eventus vitæ, etiam in uno Homine. Sicut enim interdum fit, ut, Nepos, vel Pronepos, Avum vel Proavum magis referat, quam Patrem: eodem modo haud raro evenit, ut Negotia præsentia magis quadrent cum Exemplis veterioribus, quam cum Recentioribus. Postremò unius Ingenium tantum cedit Amplitudini Literarum, quantum privati Reditus Arario.

Quod si detur, depravationes illas & impedimenta, quæ à Politicis imputantur literis, aliquid virtutum habere & veritatis: attamen simul monendum, Eraditionem in singulis plus Remedium, quam mali, afferre. Esto enim, Literæ Tacita quadam vi Animum reddunt incertum, atque perplexum, at certè liquido præcipiunt, quomodo cogitationes sint expediendæ, & quousque sit deliberandum, quando demùm statuendum; imò ostendunt, quomodo res interim absque periculo trahi possint, & suspendi. Esto etiam, Animos efficiunt magis pertinaces, & difficiles; at simul doceant, quæ Res Demonstrationibus, quæ Conjecturis innituntur; neque minùs Distinctionum & Exceptionum usum, quam Canonum & Principiorum constantiam proponunt. Esto rursus, seducunt & detorquent Animos Exemplorum vel imparitate, vel dissimilitudine. Nescio; sed satis novi, eas tam circumstantiarum efficacias, quam comparationum errores, & applicationum, Cau-

tlones explicare, adeò ut in universum magis corrigant Animos, quam corrumpant. Hæc autem Remedia insinuant undequaque Literæ, magnâ vi, & varietate Exemplorum. Perpendat quis Errores Clementis Septimi, à Guicciardino, qui ei fuit quasi Domesticus, tam luculenter depictos; aut vacillationes Ciceronis, in epistolis ad Atticum, manu propria ad vivum relectas; omninò Inconstantiam, & crebras Consiliorum Mutationes vitabit: Inspiciat Errores Phocionis; Perviciaciam exhorrebit: Fabulam Ixionis legat; & nimias spes, & hujusmodi Fumos ac Nebulas dispellet. Intueatur Catonem Secundum; neque unquam mirabitur Antipodas, & contraria præsentis Seculo vestigia figet.

Jan qui putant Literas Desidia Amicas esse, Quicquid & Secessus dulcedine perfundere Animum, mitum præstabit, si quæ assuesciant Mentem perpetuæ Agitationi, Socordiae Patronas ostendant: cum contra verè affirmari possit, inter omnia Hominum genera nullum Negotia amare propter ipsa Negotia, præter Literarum. Alii enim Res, & Negotia diligunt Quæstus gratiâ, ut Conductitii opus propter mercedem: Alii Honoris ergo; etenim dum res gerunt, vivunt in oculis Hominum, existimationique suæ inserviunt, alio qui evanitur: Alii propter Potentiam, & Fortunæ prærogativam, ut Amicos remunerare, Inimicos ulcisci possint: Alii ut Facultatem aliquam suam, quam adamant, exerceant, ac sibi ipsis hoc nomine sapius gratulentur, & attideant: Alii demique ut alios suos Fines consequantur. Adeo ut, quod de Gloriosis dici solet, eorum Fortitudinem suam esse in spectantium Oculis, sic hujusmodi Hominum Diligentia & Strenuitas hoc videtur agere, aut ut alii plaudant, aut ut ipsi intra se gellant. Soli Literati Negotiis & Occupationibus delectantur, tanquam Actionibus Naturæ consentaneis, & non minus salubribus Animo, quam Exercitatio est Corpori, ipsam Rem, non Emolumentum intuentes: ita ut omnium minime sint defatigabiles, si modo res sit hujusmodi, ut Animum pro dignitate ejus impleat, & deinceps. Quod si reperiantur interdum nonnulli: in legendo strenui, in agendo cessatores; non hoc à Literis ortum habet, sed ab imbecillitate, & mollitie quadam Corporis, Animive; quales notat Seneca. *Quidam, inquit, tam sunt umbratiles, ut pueri in turbido esse, quicquid in luce est.* Usû venire poterit fortasse, ut hujusmodi ingenii sibi conscii, se dent Literis; Eruditio autem ipsa, hujusmodi Ingenia minime indit, aut progignit. Quod si quis illud nihilominus mordicus teneat, Literas nimium absumere temporis, quod alias rectius impendi possit; ajo; neminem adeo distringi negotiis, quin habeat sua Otii intervalla, donec Agendi Vices atque Ailts resuant, nisi aut admodum hebes sit in expediendis Negotiis, aut parum cum dignitate ambitiosus in Negotiis cujuscunque generis captandis. Restatigitur quærendum, quæ in re, & quomodo, has sublecevas horas collocare oporteat; Studiis an Voluptatibus, Genio an Ingenio indulgendum? Sicut rectè respondit Demosthenes Æschini, homini voluptatibus dedito, qui cum per contumeliam objecisset, *Orationes ejus lucernam olere: Pal,* inquit,

multum interest inter ea, quae ego ac tu ad lucernam facimus. Quare nequam metuendum, ne Literarum eliminantur Negotia; quin potius vindicant animum ab Otio, & Voluptate, quae aliis sensum, ad utriusque damnum, & Negotiorum, & Literarum, subintrare solent.

Dein, quod oggerunt, Literas Reverentiam Legum acque Imperii convellere, calumnia mera est, nec probabiliter ad criminandum inducta. Nam qui *cacam obedientiam* fortius obligare contenderit quam *Officium oculatum*, una opera asserat eum manu ductum certius incedere, quam qui Luce & Oculis utitur. Imo citra omnem controversiam, Artes emolunt mores, teneros reddunt, sequaces, ceteros, & ad Mandata Imperii ductiles, Ignorantia contra, contumaces, refractarios, seditiosos. Quod ex historia clarissime patet, quandoquidem tempora maxime indocta, inculta, barbata, tumultibus, seditionibus, mutationibusque maxime obnoxia fuerint.

De Catonis Censoris iudicio, hoc dictum est, meritiuissimas eum blasphemias in Literas fuisse pernas, cum septuagenario major, quasi repuerascens, Graecam Linguam cupidissime addidiceret. Ex quo liquet, priorem illam Censuram Graecae Literaturae, ex Affectata potius gravitate, quam quod ita penitus sentiret, fluxisse. Ad Virgilii vero Carmina quod attinet, utrunque illi libitum Universo Mundo insultare, Romanis asserendo Artes Imperandi; ceteras tanquam Populares aliis relinquendo; in hoc tamen manifesto tenetur, Romanos nunquam Imperii Fastigium conscendisse, donec ad Artium Culmen simul pervenissent. Namque duobus primis Caesaribus, viris imperandi petitiuissimis, contemporanei erant Optimus Poeta ille ipse Virgilius Marco, Optimus Historicus Titus Livius, Optimus Antiquarius Marcus Varro, Optimus aut Optimo proximus Orator Marcus Cicero; Principes certe, ex omni memoria in sua quique Facultate. Postremo, quantum ad Socratis Accusationem, id dico tantum; Recordemur temporum, quibus intentata est; nimirum sub Triginta Tyrannis, Mortalium omnium crudelissimis, sceleratissimis, Imperioque indignissimis. Qui Rerum & Temporum Orbis postquam circumactus esset, Socrates ille (flagitiosus scilicet) Heroibus annumeratus est, & memoria ejus omnibus tam Divinis, quam Humanis Honoribus cumulata: quin disputationes ejus tanquam Corruptrices Morum prius habitae, pro praesentissimis Mentis Morumque Antidotis ab omni Posteritate celebrabantur. Atque haec sufficiant ad respondendum Politicis, qui superciliosa severitate, aut fucata gravitate, ausi sunt literas incessere contumeliis, quae tamen confutatio impraesentiarum, nisi quod nesciamus an ad posteros permanaturi sint labores nostri, minus necessaria videatur; cum Aspectus, & Favor duorum literatissimorum Principum, Elisabethae Reginae, & Majestatis tuae, tanquam Castoris & Pollucis, *Lucidorum Siderum*, tantum apud nos in Britannia Literis amorem reverentiamque conciliaverint.

Nunc ad tertium Vituperationum genus pervenimus, quod à Literatis ipsis in Literas redundat, altiusque ceteris solet haerere. Eae vel à Fortuna

vel à Moribus, vel à Studiis ipsorum Originem ducunt. Quatum prima extra potestatem ipsorum est, secunda extra rem; ut tertia sola proprie in disquisitionem venire videatur. Quia tamen, non tam de vero rerum pondere, quam de Vulgi aestimatione, sermo instituendus est, haud abs re fuerit, etiam de alteris duabus pauca quaedam innuere.

Quapropter dignitatis imminutiones, & quasi dehonestamenta, quae à Literatorum Fortuna Literis imponuntur, sumuntur aut à paupertate & inopia ipsorum, aut à Vitae genere obscuro & umbratili, aut ab occupationum, in quibus versantur, subiecto non admodum nobili.

Quantum ad paupertatem pertinet, quodque frequenter uluveniat, ut literati inopes sint, & tenui plerumque origine, neque tam propere dicescant, ac alii, qui quaestui solum inhiant: consultum foret, hunc locum, de laude paupertatis, fratribus mendicantibus (pace eorum dixerim) exponendum tradere; quibus Machiavellus non parum tribuebat, cum diceret, *Iam dudum actum esset de regno sacerdotum, nisi reverentia erga fratres ac Monachos, Episcoporum luxum & excessum compensasset*. Pariter dicat quis, felicitatem & magnificentiam Principum & nobilium, jam olim recidere potuisse in Barbariem, & sordes, nisi deberent literatis istis pauperibus civilis vitae culturam & decus. Sed missis his laudum aucupis, notatu dignum est, quam sacra atque veneranda res, per aliquot apud Romanos secula, paupertas ipsa habita fuerit; quae tamen Respubl. nihil trahebat ex Paradoxis. Sic enim praefatur T. Livius: *Aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam Respublica nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam tam sero avaritia luxuriaque immigraverint, nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimonia honos fuerit*. Quin etiam postquam Roma jam degenerasset, legimus, cum Caesar Dictator collapsam Rempub. instauraturum se profiteretur, quendam ex amicis ejus prompsisse sententiam, nihil tam expeditum esse ad id, quod ageret, quam si divitiarum honos quoquo modo tolleretur. *Verum (inquit) haec, & omnia mala, pariter cum honore pecunia desinent, si neque magistratus, neque alia vulgo cupienda, venalia erunt*. Denique quemadmodum vere dictum est, *Ruborem esse colorem virtutis*, licet quandoque oriatur ex culpa; ita recte statuas, paupertatem esse virtutis fortunam, quamvis interdum à luxu & invidia accersatur. Salomonis certe haec est sententia, *Qui festinat ad divitias, non erit insons*: & praecipuum, *Veritatem esse, & nolli vendere, similiter scientiam & prudentiam*; quasi aequum iudicet, opes impendendas, ut doctrina pareatur; non doctrinam eo vendendam, ut opes congerantur.

Quid attinet dicere, de vita illa privata & obscura, quam literatis objiciunt? Adeo tritum Thema est, atque ab omnibus jactatum, otium, & secessum (modo absint desidia & luxus praepondere vitae forensi, & occupatae, propter securitatem, libertatem, dulcedinem, dignitatem, aut salutem ab indignitatibus immunitatem, ut nemo tractet hunc locum, quin bene tractet: ita humanis conceptibus in experiendo, & consensibus

III. Vituperationes
Lib. 2. a Libanibus Junge
vulgi asseruntur

1. paupertas literatorum

2. vita obscura

in ap.

in approbando consonat. Hoc tantum adjiciam, eruditos, latentes in Rebuspub. & sub oculis hominum minime degentes, similes esse imaginibus Cassii & Bruti, de quibus, in elatione Juniz non gestatis, cum alia plurimz ducerentur, Tacitus, *Es ipso, inquit, præsulgebant, quod non visebantur.*

De occupationum, quæ literatis committuntur, viuitate, illud occurrit, quod demandetur iisdem puerorum ac juniorum institutio, cujus ætatis contemptus in Magistros ipsos redundat. Cæterum, quam injusta sit hæc obrectatio, si non ex vulgi opinione, sed ex sano judicio res perpendatur, inde licet æstimare, quod diligentiores sint omnes in imbuenda testa recenti, quam veteri; magisque solliciti sint, qualem admoveant terram teneræ plantæ, quam adultæ: unde liquet, præcipuam curam circa rerum & corporum initia versari. Rabbinis, si placet, porrige aurem, *Juvenes vestris visiones videbunt, & senes somniabunt somnia.* Ex hoc textu colligunt, juventutem esse ætatem digniorem; quanto nimirum revelatio accedat clarior per visiones, quam per somnia. Illud vero notatu omnino dignum, quod licet pædagogis, velut Simæ Tyrannidis, scenz sint ludibria, & temporum incuria in delectu ipsorum veluti obdormierit, vetus tamen querela sit, inde usque ab optimis & prudentissimis seculis deducta, Rebuspub. circa leges quidem nimium satagere, circa educationem indiligentes esse. Quæ nobilissima pars prisca disciplina, revocata est aliquatenus quasi postliminio in Jesuitarum Collegiis; quorum cum intueor industriam solertiamque, tam in doctrina excolenda, quam in moribus informandis, illud occurrit Agesilai de Pharnabazo, *Talis cum sis, utinam noster esses.* Atque hæcenus de opprobriis de litteratorum fortuna & conditione desumptis.

Quod ad litteratorum mores; res est ista, potius ad Personas, quam ad studia spectans: Reperiuntur procul dubio inter eos, quemadmodum in omnibus vitæ ordinibus & generibus, tam mali, quam boni; neque propterea non verum est, (quod asseritur,) *abire studia in mores;* atque literas, nisi incidant in ingenia admodum depravata, corrigere profus naturam, & mutare in melius.

Veruntamen diligenter mihi atque ingenue rem æstimanti, nullum occurrit dedecus, litteris, ex litteratorum moribus, quatenus sunt literati, adhærens: nisi forte hoc vitia vertatur, (cujus Demosthenes, Cicero, Cato secundus, Seneca, pluresque alii insimulantur,) *quod cum plerumque tempora, de quibus legunt, illis, in quibus vivunt, & quæ præcipiuntur, illis, quæ aguntur, meliora sint; ultra quam par est contendant, morum corruptelas ad præceptorum & dogmatum honestatem retrahere, & prisca severitatis mores temporibus dissolutis imponere:* De quo tamen abunde de propriis fontibus admoneri possunt. Solon enim interrogatus, an optimas civibus suis dedisset leges? *Optimas, inquit, ex illis, quas ipsi voluissent accipere.* Ita Plato, videns corruptiores suorum civium mores, quam ut ipse ferre posset, ab omni publico munere abstinuit, dicens, *Sic cum patria agendum esse, ut cum parenti-*

bus; hoc est, suavis, non violentia, obtestando, non contestando. Atque hoc ipsum cavet ille, qui à Consiliis Cæsari, *Non, inquit, ad vetera instituta revocamus; quæ jam pridem corruptis moribus ludibria sunt.* Cicero etiam erroris arguit Catonem secundum, Attico suo scribens: *Cato optime sentis, sed nocet interdum Reipub. loquitur enim, tanquam in Republ. Platonis, non tanquam in face Romuli.* Idem Cicero molli interpretationi excusat Philosophorum dicta, & decreta duriora: *Isti, inquit, ipsi præceptores & magistri, videntur fines officiorum paulo longius, quam natura velle, protulisse, ut cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, ubi oportet consistere.* Ipsemet tamen potuit dicere, *Monitus sum minor ipso meis;* quippe qui in eundem lapidem ipse, licet non tam graviter, impegerit. Aliud, quod eruditis non immerito fortasse obijcit vitium, hujusmodi est, quod honori, aut emolumento patriarum suarum, aut dominiorum, proprias fortunas, aut præsidia postposuerint. Sic enim Demosthenes Atheniensibus suis, *Mea, inquit, consilia si rectè attendatis, non sunt ejus generis, per quæ ego inter vos magnus, vos inter Græcos despectui sitis; sed talia, ut mihi sepe numero, ea haud tutum sit dare, vobis autem semper utile amplecti.* Haud aliter Seneca, postquam quinquennium illud Neronis, æternæ eruditorum magistrorum consecrasset gloriæ, dominium suum, omnibus jam flagitiis inquinatissimum, liberè atque fidenter monere non desistit, magno suo periculo, ac postremo præcipit. Neque aliter potest se habere res: siquidem humanam mentem doctrina imbuat vero sensu fragilitatis suæ, instabilitatis fortunæ, dignitatis animæ, & muneris sui; quarum rerum memores, nullo modo sibi persuadere possunt, fortunæ propriæ amplitudinem, tanquam præcipuum sibi bonorum finem statui posse. Quare vivunt, tanquam rationem reddituri Deo, & Dominiis post Deum, sive Regibus, sive Rebuspub. hac formula, *Ecce tibi lucrifeci* non autem illa, *Ecce mihi lucrifeci.* At politicorum turba, quorum mentes in doctrina officiorum, & in contemplatione boni universalis, non sunt institutz, & confirmata, omnia ad se referunt; gerentes se pro centro mundi, ac si omnes lineæ in se, suisque fortunis, debeant concurrere; de Reipublicæ Navis, licet tempestatibus jactata, neutiquam solliciti, modo ipsis in scapha rerum suarum receptus detur & effugium. At contra, qui officiorum pondera, & Philantia limites didicerunt, munia sua, stationesque, licet cum periculo, tuentur. Quod si forte incolumes permaneant in seditionibus, & rerum mutationibus, non idartibus, aut versatili ingenio, sed reverentiæ, quam probitas etiam ab hostibus extorquet, tribuendum. Cæterum quod attinet ad fidei constantiam, & officiorum religionem, quas certe animis hominum inserit eruditio, utcumque ex quandoque à fortunæ multentur, aut ex male sanis politicorum principis condemnentur, tamen palam scilicet apud omnes laudem referent, ut in hac re, longa defensione non sit opus.

Aliud vitium literatis familiare, quod facilius excusari potest, quam negari, illud nimirum, quod non facile se applicent, & accommodent erga personas, quibus cum negotiatur, aut vi-

vunt. Qui defectus è duabus oritur causis: Prima est animi ipsius magnitudo, propter quam agrè se demittere possunt ad observantiam unius alicujus hominis. Amantis verba sunt, non sapientis, *Satis magnum alteri theatrum sumus*. Neque tamen inficias ideo, illum, qui aciem animi, inftar oculi, non possit æquè contrahere, ac dilatare, insigni facultate ad res gerendas esse orbatum. Secunda vero causa est probitas morum & simplicitas; quæ tamen delectum judicij, non defectum, in illis arguit. Veri enim, & legitimi observantia erga aliquam personam limites, non ultra porrigunt se, quam ita nosse illius mores, ut absque offensione cum eo versari, cumque consilio, si opus sit, juvare, nobisque interim ipsis in omnibus cavere possimus; verum alienos affectus rimari, eo finè, ut illum inflectas, veres, & ad libitum circumagas, hominis est parum candidi, sed potius astuti, & bifidi; id quod in amicitia vitiosum fuerit, erga Principes etiam inofficiosum. Mos enim Orientis, quo nefas habetur oculos in Reges desigere, ritu quidem barbarus est, sed significatione bonus: neque enim subditos decet, corda Regum suorum, quæ sacræ Scripturæ inscrutabilia docent, curiosius rimari.

Superest etiam aliud vitium, (quo cum hanc partem concludam) literatis sæpius imputatum, videlicet quod in rebus exiguis, & externis, (vultu, gestu, incessu, sermonibus quotidianis, & hujusmodi) deficiant in observando decoro; unde homines imperiti, ex istis minutis, leviculisque erroribus, quanti sint in rebus majoribus tractandis, conjecturam capiunt. Verum fallit eos plerumque hujusmodi iudicium; imo sciant, responsum sibi esse à Themistocle, qui cum rogatus esset, ut fidibus caneret, arroganter satis ipse de se, sed ad præsens institutum per quæ apposite respondit: *Se quidem fidium rudem esse, sed quo pacto oppidum parvum in civitatem magnam evadere, possit, scius nosse*. Et sunt procul dubio multi politicarum artium apprime gnari, quibus tamen in communi vita, & quotidianis reculis, nihil imperitius. Quin etiam hujusmodi fuggillatores amandandi sunt ad Platonis Elogium de Præceptore suo Socrate, quem haud absimilem dixit pharmacopolarum pyxidibus, quæ exterius inducebantur limiis, ululis satyrisque, intus vero pretiosos liquores & nobilia medicamenta recondita habebant: Fatendo scilicet, quod ad vulgi captum, & famam popularem, præferret nonnulla levia, atque etiam deformia, cum tamen animi interiora fummis tam facultatibus, quam virtutibus essent repleta. Atque de moribus literatorum hæc hæctenus.

Interim monere placet, nos nihil minus agere, quam ut patrocinentur quibusdam professorum institutis abjectis, & sordidis, quibus & se ipsos, & literas dehonestarunt: quales erant apud Romanos, sæculis posterioribus, philosophi quidam in familiis civitum, mensarumque eorum affectæ, quos haud absurde dicas *Barbatos Parasitos*. Cujus generis quendam lepide describit Lucianus, quem matrona nobilis, carulum suum Melitæum in rheda gestare voluit: quod cum ille officiose, sed indecenter faceret, Pulio subfannans, *Vereor*, inquit, *ne philosophus noster è Stoico fiat Ciniæus*,

Ante omnia verò, nihil tam offecit literarum dignitati, quam crassa & turpis adulatio, ad quam multi, neque hi indocti, & calamos, & ingenia submittere, *Heubam in Helenam, Faustam in Lucretiam*, (ut ait Du-Barras) transformantes. Neque verò nimis laudo morem illum receptum, libros patronis nuncupandi; cum libri, præsertim qui hoc nomine dignandi, in veritatis tantum & rationis clientelam se dare debeant. Melius veteres, qui non aliis, quam amicis, atque æqualibus, scripta sua dicere solebant, aut etiam nomina ejusmodi amicorum tractatibus suis imponere: quod si forte Regibus, aut magnatibus opus nuncuparent, tum denum hoc factum est, cum argumentum libri personæ tali conveniret. Hæc autem, & similia, reprehensionem potius merentur, quam defensionem.

Neque hoc dico, quasi literatos culpem, si ad beatos & potentes viros quandoque se applicent: recte enim Diogenes cuidam cum irratione roganti, *Quis eret, quod philosophi divites sectarentur, non divites philosophos?* respondit non sine morlu, *Hos ideo fieri, quod philosophi quibus rebus indigeant, probe intelligant, divites non item*. Huic affine est illud Aristippi, cui nescio quid petenti cum non attenderet Dionysius, ille adorantis more abjecit se ad pedes ejus; qui tum demum auscultans petitioni annuit: Sed paulo post, quidam dignitatis philosophiæ assertor, increpuit Aristippum, quod demittendo se ad pedes Tyranni pro tantilla re philosophiam ipsam contumelia affectisset: cui ille, *Suam id culpam non fuisse, respondit, sed Dionysij, qui aures gestaret in pedibus*. Quin prudens ille, non pusillanimis habitus est, qui in disputatione quadam cum Hadriano Cæsare vinci se passus est, excusans factum. *Quod aliquum esset ei cedere, qui triginta imperaret Legionibus*. Atque propterea non sunt damnandi viri docti, ubi, cum res postulat, aliquid de gravitate sua remittant, sive imperante necessitate, sive impetrante occasione; quod quamvis humile videatur atque servile primo intuitu, tamen verius rem æstimanti, censé buntur non personæ, sed temporari ipsi servire.

Pergamus nunc ad errores, atque inania, quæ in studiis ipsis virorum doctorum interveniunt, iisque se immiscet; id quod præcipue & proprie spectat ad præsens argumentum. Quæ in re non est instituti nostri erroribus ipsis patrocinari, sed per eorum censuram & secretionem, excutere quod sanum & solidum est, atque à calumnia vindicare. Videmus enim, in more, præsertim apud invidos, esse, propter ea, quæ depravata sunt, etiã ea, quæ impolluta, & in statu suo manserunt, fuggillare; quemadmodum Ethnici in primitiva Ecclesia, Christianos hæreticorum vitij aspergere solebant. Neque tamen consilium est mihi, examen aliquod accuratius instituere, de erroribus, & impedimentis literarum, quæ interiora, & à captu vulgi remotiora; sed de illis tantum verba facere, quæ cadunt sub communi, & populari observatione, & nota, aut saltem ab ea non longè recedunt.

Quare tria præcipue deprehendo vana & inania in literis, quæ anas præcipue præbuerunt ad obtrectandum. Eas enim res pro vanis æcimus,

2

Inania in literis
ipsis

15

quæ aut falsæ sunt, aut frivole; in quibus scilicet, aut veritas deficit, aut usus: Illos etiam homines vanos & leves existimamus, qui aut ad falsa crediti, aut in rebus exigui usus curiosi. Curiositas autem, aut in rebus ipsis versatur, aut in verbis; quando nimirum, aut in rebus inanibus opera infunditur, aut circa verborum delicias nimium infundatur. Quocirca, non certæ magis experientia, quam rectæ etiam rationi consonum videtur, ut tres ponantur doctrinarum intemperies. Prima est doctrina phantastica, secunda doctrina litigiosa, tertia doctrina fucata & mollis: vel sic; vanæ imaginationes, vanæ altercationes, vanæ affectationes. Ac quidem ordiar ab ultima.

*Intemperies in
tempore.*

1. Luxuria orationis

Intemperies ista, in luxurie quadam orationis sita, (licet olim per vices in pretio habita fuerit) circa Lutheri tempora miris modis invaluit. In causa præcipue fuit, quod fervor & efficacia concionum tunc temporis, ad populum demulcendum & alliciendum maxime vigeat: Illa autem populare genus orationis poscebant. Accedebat odium & contemptus, illis ipsis temporibus, ortus erga Scholasticos, qui stylo & scribendi genere utebantur valde diverso, verba licenter admodum cudentes nova & horrida, de orationis ornatu & elegantia parum solliciti, dummodo circuitum evitarent, & sensus ac conceptus suos acute exprimerent; atque hinc factum est, ut paulo postea, major apud plurimos cœperit haberi verborum cura quam rerum; plerisque magis comptam phrasim, teretem periodum, clauularum rhythmos, troportum stellularum; quam pondus rerum, rationum nervos, inventionis acumen, aut iudicii limam affectantibus. Tum demum floruit Oforii Lusitani Episcopi luxurians & diluta oratio. Tunc Sturmius in Cicerone Oratore & Hermogene Rhetore infinitam & anxiam operam consumpsit. Tunc Carus & Ascamus apud nos, prælectionibus & scriptis suis Ciceronem & Demosthenem usque ad celum evehentes, Iuvenes ad politum hoc & florens doctrinæ genus invitarunt. Tunc Erasmus arripuit anam introducendi ridiculam illam Echo *Decem annos consumpsi in legendo Cicerone*: cui Echo respondi, *one, a fine*. Scholasticorum vero doctrina defectui prorsus haberi cœpit, tanquam aspera & barbara: Denique ut semel dicam, præcipua illorum temporum inclinatio, & studium, potius ad copiam, quam ad pondus deflexit.

Hic itaque cernere est primam litterarum intemperiem, quam, ut diximus, verbis studetur, non rebus: cuius etsi e citimis tantum temporibus protulerim exempla, tamen secundum majus & minus, & olim placuerunt ejus generis ineptia, & deinceps placebunt. Iam vero fieri non potest, quin hoc ipsum multum faciat ad doctrinæ existimationem minuendam & elevandam, etiam apud vulgus imperitum, cum videant doctorum scripta, tanquam primam litteram diplomatis, quæ quavis variis calami ductibus, & fluctibus variegata sit, littera tamen est unica. Ac mihi sane videtur præapposita hujusce vanitatis adumbratio, & quasi Emblemata, Pigmaleonis illa insania: quid enim aliud sunt verba, quam imagines rerum, ut nisi rationum vigore animata sint, ad mare illa idem sit, ac statuiam deperire?

Neque tamen temere damnandum est, si quis philosophiæ obicura, & aspera, verborum splendore illustret & expoliat: Hujus enim rem magna adiunt exempla in Xenophonte, Cicerone, Seneca, Plutarcho, ipsoque etiam Platone: nec minor est utilitas. Quamvis enim diligentem veri cognitionem, atque acre studium philosophiæ, res hæc non nihil impediatur, quoniam præpropere mentem consopit, atque ulterioris disquisitionis sitim & ardorem restinguit; si quis tamen doctrinam ad usus civiles adhibeat, (ternocinandi, videlicet, consulendi, suadendi, argumentandi, & similibus) omnia, quæ cupiat, præparata & adornata in hujusmodi authoribus reperiet. Verum tamen hujusce rei accessus adeo juste contemnitur, ut quemadmodum Hercules, cum videret in templo statuam Adonidis (Veneris deliciarum) indignabundus dixit, *Nisi acris*; ita omnes Herculei litterarum pugiles, id est, laboriosi atque constantes indagatores veritatis, hujusmodi delicias & lauticias, tanquam nil divini ispirantes, facile spreverint.

Paulo sanius est aliud styli genus neque tamen ipsum omnino vanitatis expertis, quod copia illi, & luxuriæ orationis, tempore fere succedit. Illud totum in eo est, ut verba sint aculeata, sententiæ concisæ, oratio denique potius versa, quam fusa: quæ sit, ut omnia per hujusmodi arificium: magis ingeniosa videantur, quam revera sint. Tale invenitur in Seneca effulus, in Tacito & Plinio secundo moderatius; atque nostri temporis auribus cœpit esse non ita pridem accommodatum. Verum hoc ipsum mediocribus ingeniis gratum esse solet, adeo ut dignitatem quandam litteris conciliet, attamen à iudiciis magis limatis merito fastiditur, & poni possit pro intemperie quadam doctrinæ, cum sit verborum etiam, & eorum concinnitatis aucupium quoddam. Atque hæc de prima litterarum intemperie dicta sunt.

Sequitur ea intemperies in rebus ipsis, quam posuimus mediam, & *litigiosa* (subtilitatis nomine designavimus. Estque illa, de qua modo diximus, aliquanto deterior. Ut enim rerum dignitas verborum cultui præcellit, sic è contrario odiosior est vanitas in rebus, quam in verbis. Qua in re, increpatio illa Paulina, non magis ad suam aetatem referri, quam ad sequentia tempora deduci potest; neque Theologiam tantum, sed etiam omnes scientias respicere videtur. *Devita prophanas vocum novitates. & oppositiones falsi nominis scientia.* His enim verbis duo signa indiciaque scientiæ suspectæ atque eminentiæ proponit. Primum est, vocum novitas, & insolentia; Alterum, rigor dogmatum, qui necessario oppositionem, & dein altercationes, quæstionesque, inducit. Certe quemadmodum complura corpora naturalia, dum valent integra, corrumpuntur sapius, & abeunt in vermes, eodem modo sana & solida rerum cognitio sæpenumero putrescit, & solvitur in subtiles, vanas, infalubres, & (si ita loqui licet) vermiculatas quæstiones; quæ motu quodam & vivacitate nonnulla prædite videntur, sed putidæ sunt, & nullius usus. Hoc genus doctrinæ minus sanæ & se ipsam corrumpentis, invaluit præcipue apud multos ex Scholasticis, qui summo otio abundantes, atque ingenio acres, lætione autem

autem impares [quippe quorum mentes conclusæ essent in paucorum authorum, præcipue Aristotelis Dictatoris sui scriptis, non minus quam corpora ipsorum in cœnobiorum cellis] historiam vero & naturæ & temporis maxima ex parte ignorantes; ex non magno materiæ stamine, sed maxima spiritus, quasi radij, agitatione, operosissimas telas, quæ in libris eorum extant, confecerunt. Etenim, mens humana, si agat in materiam, naturam rerum, & opera Dei contemplando, pro modo materiæ operatur, atque ab eadem determinatur; si ipsa in se vertatur, [tanquam aranea texens telam] tum demum interminata est, & parit certe telas quasdam doctrinæ, tenuitate filii operisque admirabiles, sed quoad usum frivolas, & inanes.

Hæc inutiles subtilitas sive curiositas duplex est: & spectatur aut in materia ipsa: qualis est inanis speculatio, sive controversia, cujus generis reperiuntur, & in Theol. & in Phil. haud paucæ: aut in modo, & methodo tractandi; hæc apud scholasticos fere talis erat. Super unaquaque re proposita formabant objectiones, deinde objectionum illarum solutiones, quæ solutiones, ut plurimum dictiones tantum erant, cum tamen scientiarum omnium robur, instar fascis illius senis, non in singulis bacillis, sed in omnibus vinculo conjunctis consistat. Etenim symmetria scientiæ, singulis scilicet partibus se invicem sustentibus, est, & esse debet, vera atque expedita ratio refellendi objectiones minorum gentium: Contra, si singula axiomata, tanquam baculos fascis seorsim extrahas, facile erit ea infirmare, & pro libito, aut flexere aut frangere: ut quod de Seneca dictum erat, *verborum minutis rerum frangit pondera*, vere de scholasticis usurpari possit, *questionum minutis scientiarum frangunt robur*. Num non in aula spatiosa consultus foret, unum accendere cereum, aut lychinuchum suspendere, variis luminibus instructum, quo omnia simul perlustrentur, quam in singulos quaquaversus exiguam circumferre lucernam? Atqui non absimilis est eorum ratio, qui non tam veritatem perspicuis argumentis, authoritatibus, exemplis illustrare nituntur; quam in hoc solum incumbunt, ut minutos quosque scrupulos eximant, & captiunculas expediant, & dubitationes solvant; hoc pacto questionem ex questione gignentes; quemadmodum fit in superiori similitudine, ut lucerna in unum aliquem locum delata, alios circumquaque destituat, & obscurat. Adeo ut Scyllæ fabula ad vivum exprimat hoc genus philosphiæ; cujus os & pectus virginem formosam præferabant, infra vero fuisse ajunt.

Candida succinctam latrantibus inguina monstris.

Sic generalia quædam apud Scholasticos invenias, quæ pulchra sunt dictu; & non perpetam inventa; ubi autem ventum fuerit ad distinctiones, decisionesque profæcundo utero ad vitæ humanæ commoda, in portentosa & latrantes quæstiones desinunt. Itaque minime mirum, si hoc genus doctrinæ, etiam apud vulgus hominum contemptui obnoxium fuerit, qui fere solent

veritatem propter controversias circa eam motas aspernari, atque existimare, eos errare omnes, qui nunquam inter se conveniant; cumque videant doctos homines inter se digladiari de rebus nullius momenti, facile illud Dionysii Syracusani arripiunt, *Verba ista sunt senum otiosorum*. Nihil ominus certissimum est, si modo scholastici ad explebilem sicim veritatis, & continuam agitationem ingenii, varietatem & multipliciter lectionis & contemplationum adjunxissent, insignia profecto illi extitissent lumina, omnesque artes & scientias mirifice provexissent. Hactenus de secunda literarum intemperie.

Ad tertiam quod attinet, quæ ad falsitatem & mendacium spectat; una hæc omnium turpissima est, quippe quæ ipsam naturam, animamque destituit scientiæ; quæ nihil aliud est, quam veritatis imago. Nam *veritas essendi, & veritas cognoscendi, idem sunt; nec plus à se invicem differunt, quàm radius directus, & reflexus*. Hoc vitium itaque duplex, vel potius duplicatum est, impostura & credulitas; hæc decipitur, illa decipit. Quæ licet videantur discrepantis naturæ, altera quæ à calliditate quadam, altera à simplicitate profecta, plerumque tamen coeunt. Ut enim in carmine habetur,

Percontatorem fugio, nam garrulus idem est.
innuendo, qui curiosus est, eundem esse & futilem; pariter fit, ut qui facile credat, idem libenter decipiat. Quemadmodum quoque fieri videmus in fama, rumoribus; ut qui cito in eisdem fidem habeat, pari facilitate eos auxerit; quod Tacitus prudenter innuit his verbis, *singunt simul, creduntque*. Adeo finitimæ sunt, voluntas fallendi, & facilitas credendi.

Hæc credendi recipiendique omnia (licet levi autoritate munita) facilitas, duorum generum est pro ratione subjæctæ materiæ; aut enim creditur narrationi, sive factis, [ut loquuntur Jurisconsulti] aut dogmati. In priori genere videmus, quanto dignitatis detrimento hic error affecerit ex Ecclesiasticis historijs nonnullas, quæ nimis faciles se præbuerunt, in prodendis transcribendisque miraculis à martyribus, eremitis, anachoretis, & aliis sanctis viris, atque a beatorum reliquiis, sepulchris, facellis, imaginibus, editis. Eodem modo, in naturali historia videmus multa temere, ac parùm cum delectu aut judicio recepta, & descripta; ut liquet ex scriptis Plinij, Cardani, Alberti, & plurimorum ex Arabibus, quæ commentitiis & fabulosis narrationibus passim scatent, iisque non solum incertis & neutiquam probatis, sed perspicue falsis, & manifesto convictis; ingenti Philosophiæ naturalis dedecore, apud homines graves, & sobrios. In quo sane elucescit Aristotelis sapientia, & integritas; qui, cū diligentem scripserit atque accuratam historiã animalium, tam parce ficta aut fabulosa admiscuerit: quin potius *auditiones admirandas*, quas memoratu dignas judicavit, in unum cõmentariolum conjecit prudenter perpẽdens, perspicue vera (quæ tanquam basis experiëntiæ solida, Philosophiæ & scientiis substerni possunt) haud temere esse cū rebus suspectæ fidei miscenda; & rursus etiam rara, atque insolita, quæ plerisque incredibilia videntur, non omnino esse suppressenda, neque memoriæ posteriorum deneganda.

At illa altera credulitas, quæ non historiæ, aut narrationibus, sed artibus & opinionibus tribuitur, duplex est: aut cum artibus ipsis, aut cum authoribus in arte nimium credimus. Artes ipsæ, quæ plus habent ex phantasia, & fide, quam ex ratione, & demonstrationibus, sunt præcipue tres, *Astrologia, Naturalis Magia, & Alchymia*; quarum tamen fines non sunt ignobiles. Proficitur enim Astrologia superiorum in inferiora influxum & dominatum recludere. Magia sibi proponit naturalem Philosophiam à varietate speculationum ad magnitudinem operum revocare, Chymica in se suscipit partes rerum Heterogeneas, quæ in corporibus naturalibus latent & implicentur, separare & extrahere: corpora; ipsa, inquinata depurare, impedita liberare, immatura perficere. Sed viæ, atque rationes, quæ ducere putantur ad hos fines, tamen in Theoria illarum artium, quam in praxi, erroris & nugarum plena sunt. Neque adeo traditio ipsarum ut plurimum, candida est, sed artificiosis & latebris minuta. Chymicæ tamen hoc certe debetur, quod vere comparari possit agricolæ apud Æsopum, qui è vita exiturus, dixit filiis. *Se illis vim magnam auri in vinea, nec factis meminisse quo loco defossam reliquisse*: qui cum vineam diligenter ligonibus ubique invertissent, auram quidem reppererunt nullam, sed tamen vindemiam in sequentis anni, propter fossionem circa radices vitium, tulerunt longe uberrimam. Circa aurum consiciendum, haud paucis nobilibus inventis, & experimentis, tum ad referendam naturam, tum ad usus vitæ aptime idoneis, quasi facem accenderunt.

Illam autem credulitas, quæ certos scientiarum auctores, dictatoria quadam potestate munivit, ut edicant, non lenatoria, ut consulant, ingens damnum scientiis intulit, tanquam præcipua causa, quæ tantopere illas afflixit & depressit, ut abique insigniali quo augmento exangues iacerent. Hinc nempe factum est, ut in artibus Mechanicis, primi inventores paucos exegitaverint, tempus reliqua suppleverit, & perfecit; at in scientiis, primi auctores longissime penetraverint, tempus plurimum detruiverit, & corruperit. Sic videmus, Tormentariâ, Mauticam, Typographicâ sub initiis imperfectas, & propemodum informes fuisse, & exercitiis onerosas, temporis vero progressu expolitas, & accommodatas. At contra Philosophiæ & Scientiæ Aristotelis, Platonis, Democriti, Hippocratis, Euclidis, Archimedis, in ipsis illis authoribus vigerunt, tractu temporis degeneraverunt potius, & non minimum splendoris amiserunt. Cujus rei non est alia ratio, quam quod in artibus Mechanicis, ingenia multorum in unum coierunt, in artibus, & scientiis liberalibus, ingenia multorum sub uno succubuerunt; quem tamen ipsum sæpe numero sequaces sui potius depravaverunt, quam illustraverunt. Ut enim aqua non ascendat altius, quam caput fontis, à quo promanat; ita doctrina ab Aristotele deducta, supra doctrinam Aristotelis nunquam assurgit. Ideoque etiam non displiceat regula, oportet discipulum credere: huic tamen conjungendum est, oportet etiam eum doctum in iudicio sui sui. Discipuli enim debent Magistris temporariam solum fidem, iudicii que suspensionem, donec penitus imbibierint artes, non

autem plenam libertatis ejectionem, perpetuamque ingenij servitutem. Quare, ut abolvam hanc partem, hoc tantum adiciam; magnis authoribus suis sic cõstet honos, ut auctori auctorem, & veritatis Parenti tempori, non derogetur. Explicavimus tandem tres doctrinæ intemperies, sive morbos; præter quos nonnulli sunt, non tam morbi cõfirmati, quam vitiosi humores; qui tamen non adeo occulti sunt, aut latentes, quin in multorum sensum & reprehensionem incurrant, ideoque neutiquam prætermittendi.

Horum primus est immodicum studium duorum extremorum, antiquitatis & novitatis. Quam in re temporis filia male patrisant: ut enim tempus prolem devorat, sic hæc se invicem; dum antiquitas novis invidet augmentis, & novitas non sit contenta recentia adicere, nisi vetera profus eliminet, & rejiciat. Certe consilium Prophetæ vera in hac re norma est: *Stare super vias antiquas, & videte quam sit via recta, & bona, & ambulate in ea*. Antiquitas eam meretur reverentiam, ut homines aliquandiu gradum sistere, & supra eam stare debeant, atque undequaque circumspicere, quæ sit via optima; quem autem de via bene constituerit, tunc demum non restitandum, sed alacriter progrediendum. Sane, ut verum dicamus, Antiquitas sæculi, juvenis mundi. Nostra profecto sunt antiqua tempora, cum mundus jam senuerit, non ea, quæ computantur ordine retrogrado, initium sumendo à seculo nostro.

Alius error è priori oriendus, est suspicio quædam & diffidentia, quæ nihil nunc posse inveniri autumat, quo mundus tam diu carere potuit: ac si illa objectio conveniret erga tempus, qua Lucianus impedit Iovem, ceterosque Ethnicorum Deos: *Miratur enim, cur tot olim genuerint liberos, nullos autem suo sæculo interrogat que iocans, eequid septuagenarii iam essent, ante lege Pappia contra senum nuptias lata constructi? Sic videntur homines subvereri, ne tempus effectum jam factum sit, & ad generationem ineptum*. Quin potius levitas hominum, atque inconstantia, hinc optime perspicitur potest, qui donec res aliqua perfecta sit, eam mirantur fieri posse; postquam facta semel est, iterum mirantur eam jam pridem factam non fuisse. Ita Alexandri expeditio in Asiam, habita est initio pro vasto & arduo admodum negotio; quam tamen postea placuit Livio in tantum elevare, ut diceret de Alexandro, *Nihil aliud quam bene ausus est vana contemnere*. Idem Columbo evenit circa Occidentalem navigationem. Sed in rebus intellectualibus hoc fit multo frequentius; uti videre est in plerisque propositionibus apud Euclidem: quæ antequam demonstrentur, miræ videntur, & quibus quis non facile assenserit; post demonstrationem autem factam, arripit eas mens per retractionem quandam (ut loquuntur Iureconsulti) tanquam ante perspectas & cognitatas.

Alius error superiori affinis, est eorum, qui omnium sectarum, atque Hæresum veterum, postquam excussæ fuissent, & ventilatæ, optimam semper obtinuisse, posthabitis aliis, existimant. Itaque putant, si quis de integro institueret inquisitionem, & examen, non posset non incidere in aliquas ex reiectis opinionibus, & post rejectionem amissis, & obliteratis; quasi vero multitudo, aut etiâ sapien-

res multitudinis delinenda gratia; non illud saepe probarint quod populare magis atque leve sit, quam quod solidum, atque alte radices agens. Tempus siquidem simile est fluvio, qui levia atque inflata ad nos devehit, solida autem & pondus habeantia submergit.

Alius error à reliquis diversus, est præmatura atque protërva reductio doctrinarum in artes, & methodos, quod cum sit, plerumque scientia aut parum, aut nihil proficit. Nimirum ut ephēbi, postquam membra & lineamenta corporis ipsorum, perfectè efformata sunt, vix amplius crescant: sic scientia, quamdiu in Aphorismos & observationes ipargitur, crescere potest, & exurgere, sed methodis semel circumscripta, & conclusa, expoliri forsitan & illustrari, aut ad usus humanos edolari potest, non autem porro mole augetur.

Alius error succedens ipsi, quem postremo notavimus est, quod post singulas scientias, & artes, suas in classes distributas, mox à plerisque, universali rerum cognitioni, & Philosophiæ primæ, renunciantur; quod quidem profectui doctrinarum inimicissimū est. Prospectiones sunt è turribus, aut locis præaltis; & impossibile est, ut quis exploret remotiores, interiorisque scientiæ alicujus partes, si stet super plano ejusdem scientiæ, neque altioris scientiæ veluti speculandæ ascendat.

Alius error fuit ex nimia reverentia, & quasi adoratione intellectus humani; unde homines abduxere se à contemplatione naturæ atque experientia, in propriis meditationibus & ingenij commentis suisque deq; volutantes. Cæterum præclaros hos opinatores, & (si ita loqui licet) Intellectualitates, qui tamen pro maxime sublimibus & divinis philosophis haberi solent, rectè Heraclitus perstrinxit. *Homines, inquit, quarunt veritatem in Microcosmis suis, non in mundo majori.* Respiciunt enim quasi Abecedarium naturæ primumque in operibus divinis titocinium; quod si non faceret, potuissent fortasse gradatim & sensim, post literas simplices, & deinceps syllabas, ad textum & volumen ipsum creaturarum expedite legendum ascendere. At illi contra, jugi mentis agitatione, urgent & tanquam invocant suos Genios, ut varientur eis, edantque oracula, quibus merito & suaviter decipiuntur.

Alius error huic posteriori finitimus est, quod homines sapiens imbuant & inficiant meditationes, & doctrinas suas, opinionibus quibusdam & conceptibus propriis, quos potissimum in admiratione habent; aut artibus, quibus maxime addicti & consecrati sunt, cætera omnia illis deliciis inficientes, & quasi intingentes, licet fucō admodum fallaci. Sic suæ Philosophiæ imiscuit Plato Theologiam, Aristoteles Logicam, secunda Schola Platonis, (Proclus scilicet & reliqui) Mathematicas. Illas enim artes solebant illi tanquam filiolos suos primogenitos suaviari. At Chymici è paucis experimentis, ad foculum & fornacem, novam Philosophiam excederunt. Et Gilbertus popularis noster Philosophiā aliam ex Magnete elicuit. Sic Cicero, cum varias opiniones de natura animæ recensens, tandem in Musicum incidisset, qui animam esse Harmoniam stantebat, facete dixit, *hic ab arte sua non recessit.* Sed de hoc genus erroribus, apposite & prudenter, ait Aristoteles, *Qui respiciunt ad pauca, de facili pronunciant.*

Alius error est impatencia dubitandi, & cæca festinatio decernendi, absque debita & adulta suspensione judicii. Nam bivium contemplationis, non est dissimile bivio actionis, à veteribus sapius memorato: cujus altera via, initio plana & facilis erat, sine autem impervia; altera ingredienti aspera erat, & confragosa, ubi paulo processeris, expedita, & æquabilis: haud secus in contemplationibus, si quis à certis ordiatur, in dubia desinet; sin à dubiis incipiat, eaque aliquandiu patienter toleret, in certis exitum reperiet.

Similis error se ostendit in modo tradendi doctrinam, qui, ut plurimum, est imperiosus & Magistralis, non ingenuus & liberalis, ita demum cōpositus, ut potius fidem imperet, quam examini subjiatur. Non negaverim, in summaris libellis, ad praxin destinatis, hanc formulam scribendi retineri posse: verum injustis tractatibus de scientiis utrumque extremum vitandum censeo: tam Velleij Epicurei, nil tam metuentis, quam ne dubitare de re aliqua videretur; quam Socratis, & Academiæ, omnia in dubio relinquentiū. Caudori potius studendum, resque majore aut minore contentione tradendæ, prout rationum momentis parcius aut plenius sit probata.

Alij errores sunt in scopis, quos homines præstunt sibi, & in quos conatus suos & labores dirigunt. Cum n. diligentiores literarum Coryphæi ad id collimare debeant præcipue, ut arti, quam profitentur, aliquid præclarū adjiciant: hi contra in secundis tantummodo consistere sat habent, vel subtilis interpretis, vel antagonistæ vehementis & nervosi, vel methodici abbreviatoris nomen ambientes: unde reditus & vestigalia scientiarū augeri possunt, patrimonium & fundus minime.

Omnium autem gravissimus error in deviatione ab ultimo doctrinarum fine consistit. Appetunt enim homines scientiam, alii ex insita curiositate, & irrequieta; alij animi causa, & delectationis: alij ex iustimationis gratia; alij contentionis ergo, atque ut in disserendo superiores sint: plerique propter lucrum & victum; paucissimi, ut donum rationis divinitus datum in usus humani generis impendant. Plane, quasi in doctrina quæreretur lectulus, in quo tumultuans ingenium & æstuans requiesceret: aut Xystus sive Porticus, in quo animus deambulet liber, & vagus; aut Turris alta, & edita, de qua mens ambitiosa & superba despectaret: aut arx & propugnaculum ad contentiones & prælia: aut officina ad quantum, & mercatum: Et non potius locuples armarium, & Gazophylacium, ad opificis rerum omnium gloriam, & vitæ humanæ subsidium. Hoc enim illud est, quod revera doctrinam atque artes condecoraret, & attolleret, si contemplatio, & actio, arctiore quā adhuc vinculo copularentur. Quæ certe conjunctio talis foret, qualis est supremorum duorum Planetarum Syzygia, cum Saturnus, quietis & contemplationis Dux, cum Jove, Duce Societatis agendique, conspirat. Quanquam cum de praxi atque actione loquor, nullo modo ad doctrinam professoriam & lucrosam innuo. Neque enim me fugit, quantum per hoc ipsum progressionem doctrinæ, & amplificationem moretur. Perinde quidem, ut aureum malum, ante oculos Atalantæ projectum, quod ut rollat, dum flexit se, cursus interea impeditur.

Declinat cursus, aurumque volubile tollit.

Neque rursus mihi in animo est, quod de Socrate dictum erat, *Philosophiam devocare de cælo, ut tantummodo versaretur in terris*; hoc est, Physicam seponi, ut Moralis Philosophia & Politica celebraretur sola: sed quemadmodum cælum & terra simul conspirant, & consentiunt, ad hominum tuendam vitam, atque juvandam; ita sane hic finis esse debet utriusque Philosophiæ, ut rejectis vanis speculationibus, & quicquid inane & sterile est, conservetur quicquid solidum est, ac fructuosum; ut hoc pacto, scientia non sit tanquam scortum ad voluptatem, aut tanquam ancilla ad quæstum; sed tanquam sponsa, ad generationem, fructum, atque solatium honestum.

Jam explicasse videor, & quasi dissectione quadam aperuisse, vitiosos illos humores, aut saltem eorum præcipuos, qui non solum obstruere profectui literarum, verum etiam culpandis iisdem anam dedere. Quod quidem si nimis ad vivum fecerim, meminisse oportet, *Fidelia vulnera amara, sed dolosa oscula malignantis*. Utcunq; hoc certe mihi videor assecutus, ut merear fidem in sequenti præconio, cum in superiori censura tam libere egerim. Neque tamen in animo est mihi, Panegyricum literarum scribere, aut hymnam Muis præcinere, licet forsitan diu jam sit, ex quo sacra earum rite celebrata sint: sed consilium est, absque pigmentis, & hyperbolis, verum doctrinæ contra alias res pondus excipere & pendere, verumque eius valorem & præteritum ex testimoniis divinis atque humanis exquirere.

Primo igitur queramus dignitatem scientiæ in archetypo sive exemplari: id est, in attributis atque actis Dei, quatenus revelantur homini, & sobrie indagari possunt. Quam re non competit appellatio doctrinæ, cum omnis doctrina sit scientia acquisita: nulla autem cognitio in Deo acquisita est, sed originalis. Itaque aliud querendum est nomen, Sapientia scilicet, ut lætæ scripturæ eam indigitant.

Sic autem se res habet: In operibus creationis, duplicem virtutis divinæ emanationem videmus, quarum una ad potentiam refertur, altera ad sapientiam: Illa præcipue cernitur in creanda materia, hæc in pulchritudine formæ disponenda. Hoc posito notandum est, nihil in creationis historia obtare, quin fuerit confusa illa cæli terræque massa, & materia, unico temporis momento creata, cui tamen disponendæ, digerendæque, sex dies fuerunt attributi: adeo signanter Deus opera potentæ ac sapientiæ discriminavit. Cui accedit, quod de materiæ creatione, memoriæ proditum non sit, dixisse Deum, *fiat cælum & terra*, sicut de sequentibus operibus dictum est: sed nude atque actualiter, *Deus creavit cælum & terram*: ita ut materia videatur, tanquam manu facta; formæ vero introductio stylum habeat legis, aut decreti.

Pergamus à Deo ad angelos, quorum natura dignatione est Deo proxima. Videmus, in ordinibus Angelorû (quatenus fides adhibenda celestis illi Hierarchiæ, quæ Dionysii Areopagiti nomine evulgatur) primû locû obtinere *Seraphim*, Angelos scilicet amoris; secundû *Cherubim*, Angelos illuminationis: tertium autê locum, & sequentes,

Thronis, Principatibus, cæterisque; Angelis potentæ & ministerij concedi: ut ex hoc ipso ordine ac distributione clarum sit, Angelos scientiæ, & illuminationis, angelis imperij & potentæ præponi.

A spiritibus, & intelligentiis, ad formas sensibiles & materiâs descendentes, legitimus, primâ formarum creaturarum fuisse lucem; quæ in naturalibus & corporeis, scientiæ in spiritualibus atque incorporeis respondet.

Sic in distributione dierum, videmus diem, qua requievit Deus, & contemplatus est opera sua, benedictam fuisse supra omnes dies, quibus creata est & disposita fabrica universi.

Post creationem absolutam, legitimus hominẽ collocari in Paradiso, ut illic operaretur: quod quidem opus, aliud esse non poterat, quam quale pertinet ad contemplandum; hoc est, cuius finis, non ad necessitatem aliquam, sed ad delectationem, & activitatem sine molestia, refecti possit, cui enim tunc temporis, nulla potuerit esse creaturæ reluctatio, nullus *sudor vultus*, necessario sequitur, actiones humanas, ad voluptatem, & contemplationem, nõ ad laborem aut opus, comparatas fuisse. Rursus primæ hominis actiones, quas in Paradiso exercuit, duas sumarias scientiæ partes complexæ sunt: hæ erant, inspectio creaturarû, & impositio nominû. Nam scientia illa, quæ lapsum introduxit, (quæ & ante monuimus) non erat naturalis scientia circa creaturas, sed moralis scientia de bono & malo; ex hac suppositione, quæ Dei mandata, aut verba, non essent principia boni & mali, sed quæ alias haberent illa origines; quorum cognitionem affectavit homo, scilicet ut totaliter à Deo desciceret, & sibi ipsi suoque arbitrio proforsus inmitteretur.

Veniamus ad ea, quæ statim post lapsum contingere. Videmus (ut innumera sunt sacrarum scripturarum Mystera, salva semper veritate historica & literali) imaginem duarû vitarum, contemplativæ nimirum & activæ, in personis Abelis & Caini, inque eorum institutis, & primitivis vivendi rationibus, delineatâ: quorum alter Pastor erat (qui propter otium & quietem, liberamque cæli aspectum, typus est vitæ Theoricæ) alter agricola. (laboribus scilicet fatigatus, aspectu in terram defixus.) Ubi cernere est, favorem, electionemque divinam, ad pastorem accessisse, nõ ad agricolam.

Sic ante diluvium, sacri festi, inter paucissima, quæ de eo seculo memorantur, dignati sunt memoriæ prodere, inventores Musicæ, atque operum metallicorum. Sequenti seculo post diluviû, gravissima pœna, qua Deus humanam superbiam ultus est, fuit confusio linguarum, qua doctrinæ liberum commercium, & literarum ad invicem communicatio, maxime interclusa est.

Descendamus ad Mosem legislatorem, & primum Dei Notarium, quem scripturæ ornant hoc elogio, *quæ gnarus & peritus esset omnis doctrinæ Ægyptiorum*. Quæ quidem gens inter vetustissimas mundi scholas numeratur. Sic enim Plato inducit Ægyptiû sacerdotem dicentem Soloni; *Vos Græci semper pueri estis, nullam vel scientiam antiquitatis, vel antiquitatem scientiæ habentes*. Perlustremus cæremonialem legem Moïsi, reperimusque, præter Christi perfigurationem, distinctionem populi Dei à gentibus, exercitium obedientiæ, aliosque ejusdem legis usus sacros; nonnullos doctissimo.

Imorum Rabbiorum, haud inutilem circa eam navasse operam, ut sedulo eruerent, quandoque naturalem, quandoq; moralem sensum ceremoniarum, & rituum. Exempli gratia, ubi de lepra dicitur, *Si effloruerit discurrens Lepra, homo mundus erit, & non recludetur: sin caro viva in eo erit, immunditia condemnabitur, & ad sacerdotis arbitrium separabitur.* Ex hac lege colligit unus eorum axioma in natura; *Putredinem post silentiorem esse ante, quam post maturitatem.* Alius morale documentum elicit, *homines flagitiis undique coopertos, minus corrumpere publicos mores, quam medicoriter & ex parte tantum malos;* adeo ut ex hoc, & similibus locis ejus legis, præter sensum Theologicum, haud pauca ad Philosophiam spectantia spargi videantur.

Si quis etiam exitium illius Jobi librum diligenter evolverit, plenum eum, & tanquam gradivum, naturalis Philosophiæ Mysteris deprehender. Exempli gratia, circa Cosmographiam, & rotunditatem terræ, illo loco, *Qui extendit Aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihilum.* Ubi pensilis terra, polus Arcticus, & cæli convexitas in extimis, haud obscure insinuatur. Rursus circa Astronomiam, & Asterismos, illis verbis, *Spiritus ejus ornavit cælos, & obstetricante manu ejus ductus est Coluber tortuosus.* Et alio loco, *numquid conjungere valebis micantes stellas Pleiadas, aut gyrum Arcturi poteris dissipare? ubi immota configuratio stellarum fixarum, paribus intervallis semper inter se distantibus, elegantissime describitur. Idem alio loco, qui facit Arcturum, & Oriona, & Hyadas, & Interiora Austri. Vbi iterum innuit depressionem antarctici poli, eamque designat nomine interiorum Austri, quia Australes stellæ nostro Hemisphærio non cernuntur. Circa generationem animalium: *Annon sicut lac mulsisti me, & sicut caseum coagulasti me? &c.* Circa rem metallicam, *habet argentum venarum suarum principia, & auro locus est in quo conflat: ferrus de terra tollitur, & lapis solutus calore in as venit.* Et sequentia in eodem capite.*

Pariter & in persona Regis Salomonis videmus, donatæ sapientiæ, tum in petitione ipsius, tum in concessione divina, omnibus terrenæ & temporalis felicitatis bonis prælarum. Virtute cujus domini, & concessione, Salomon egregie instructus, non solum scripsit insignes illas Parabolas, sive Aphorismos de divina atq; morali Philosophia; verum etiam composuit naturalem historiam omnium vegetabilium, *à cedro super montem, usque ad muscum super murum,* (quæ nihil est aliud, quàm rudimentum plantæ putredinis & herbæ mediæ) omniumque etiam, quæ respirant, & moventur. Imo idem Rex Salomon, quamvis excelluerit opibus, magnificentia ædificiorum, classe, famulitio, nominis celebritate, & reliquis quæ ad gloriam pertinent, nihil tamen, ex ista gloriæ segete, sibi ipsi decerpit, aut assumit, præter decus inquirendi, & inveniendi veritatem. Sic enim discrete ait; *Gloria Dei est celare verbum, & gloria Regum investigare secretum.* Ac si divina Majestas innocuo illo & beneyolo puerorum ludo delectaretur, qui ideo se abscondunt, ut inveniatur: quasi que etiã nihil esset honorificentius Regibus, quàm Dei colluctores esse in eodem ludo; præsertim cum tot ingenii impent, tantasque opes præsto habeant,

quibus omnis secreti investigatio absolvi possit.

Nec vero aliter hæc dispensavit Deus, postquàm Salvator noster in mundum venisset. Ille enim prius potentiam ostendit suam in profliganda ignorantia, ubi cū doctoribus & sacerdotibus disserteret in Templo, quam in subjuganda natura, tot & tantis editis miraculis. Adventus quoque spiritus sancti præcipue adumbratus, atque expressus fuit in similitudine, ac dono linguarum, quæ sunt duntaxat *vehicula scientiæ.*

Ita in seligendis illis instrumentis, quæ adhibuit Deus ad fidem disseminandam, initio homines evocavit plane indoctos, & illiteratos, præterquàm quod Spiritus Sancti afflatu instructi fuissent; quo evidentius virtutem suam immediatã & divinam declararet, omnemque humanam sapientiam deprimeret. Quamprimum autem consilium suum in hac parte perimplerum esset, mox in proxima successione temporum, divinam veritatem suam, aliis doctrinis veluti pedissequis comitatam, in mundum immisit. Itaque D. Pauli calamus, (qui inter Apostolos solus literatus fuit) in scripturis Novi Testamenti, præcipue à Deo adhibitus est.

Sic & novimus, complures ex antiquis Episcopis & patribus, egregie fuisse in omni Ethnicorū eruditione versatos. Adeo ut edictum Juliani, quo cautum est, ne Christiani ad Scholas & Gymnasia mitterentur, perniciosior machina ad expugnandam fidem Christianam, quam cruentæ superiorum Imperatorum persecuciones, habitum fuerit. Neque Gregorij primi, Episcopi Romani (cætera viri egregij) æmulatio, & invidentia, qui Ethnicorum authorum & antiquitatum memoriã obliterare studebat, in bonam partem, etiam apud viros pios, accepta est. Quinimo sola Christiana Ecclesia, inter inundationes Scytharum à plagis Septentrionalibus, & Sarracenorum ab Orientalibus, pretiosas gentilis eruditionis reliquias, jam jam funditus perituras, sinu & gremio suo conservavit: Nuper etiam intueti licet Jesuitas, (qui parùm studio proprio, parùm ex æmulatione adversariorum, literis strenuè incubuerunt) quantum subsidij, viriumque, Romæ Sedi reparandæ & stabilendæ attulerint.

Quare ut absolvam hanc partem, duo sunt præcipua officia, & ministeria, præter ornatum, & illustrationem, quæ fidei religioniq; humaniores literæ persolvant. Unum, quod efficacia sint incitamenta, ad divinam gloriam exaltandam, & celebrandam; sicut enim Psalmi, & aliæ scripturæ, crebro nos invitant ad contemplationem, prædicationemque magnificorum, & admirabilium operum Dei; ita, si tantum in eorum specie eterna, sicut sensibus nostris se exhibent, hæretemus, eandem faceremus injuriam Majestati divinæ, ac si de opulentia, & copia nobilissimi Gemmarij, ex iis quæ palam exponuntur in pergula, judicaremus. Alterum, quod singulare remedium, antidotumque exhibeat Philosophia, contra infidelitatem & errores. Nam Salvator noster inquit, *Erratis, nescientes scripturas & potentiam Dei.* Ubi duos libros, ne in errores incidamus, proponit nobis evolvendos: primo volumen scripturarum, quæ voluntatem Dei, dein volumen creaturarum, quæ potentiam revelant: Quorum posterior veluti clavis est prioris, non solum intellectum nostrum aperiens, ad genuinam

nam scripturarum mentem, ex generalibus regulis rationis, & legibus sermonis expromendam; Sed potro etiam præcipue fidem nostram referans, ut in seriam ingrediamur omnipotentia divina meditationem; cujus characteres maxime in sculpturæ operibus, & incisi sunt. Tantum de divinis testimoniis, ac judiciis, pro vera dignitate & pretio doctrinae, dictum esto.

Quantum ad humana testimonia, & argumenta, tam latus aperitur campus, ut in tractatu hoc brevi, & presso, delectum potius adhibere deceat, quam copiam. Primo itaque summus apud Ethnicos honoris gradus fuit, divinam venerationem, cultumque consequi: (Quod quidem Christianis est tanquam fructus veritus:) Nunc vero loquimur separatim de judiciis humanis. Itaque (ut cœpimus dicere) apud Ethnicos, ille quem Græci *Apotheosis*, Latini *Relationem inter Divos* vocarunt, supremus honor fuit, qui homini ab homine tribui posset; præsertim ubi non ex decreto, aut edicto aliquo imperij, (ut Cæsaribus apud Romanos) sed ex opinione hominum, & fide interna, ultro deferretur. Cujus honoris tam excelsi, gradus quidam erat, & terminus medius. Quippe supra Humanos honores, Heroici numerabantur, & divini. In quorum distributione hunc ordinem tenuere veteres. Rerum publicorum conditores, Legislatores, Tyrannicidarum; Patres Patriæ, quiq; in rebus civilibus optime meruerunt, insigniti sunt titulo Heroum tantum, aut Semideorum, quales fuerunt *Theseus*, *Minos*, *Romulus*, cæterique: Ex altera parte, inventores & autores novarum artium, quique vitam humanam novis commodis & accessionibus dotarunt, semper consecrati sunt inter Deos ipsos majores; quæ *Cereri*, *Baccho*, *Mercurio*, *Apollini*, & aliis contigit. Quod certe jure, & sano cum iudicio factum est. Nam priorum benemerita intra unius ætatis, aut nationis limites, fere cœccentur, nec ab similia sunt imbribus tempestivis, & benignis, qui quamvis frugiferi sint, atque optabiles, tamen pro illa tempestate tantum, qua decidunt, atque pro amplitudine tractus terrarum, quæ irrigant, utiles sunt. Posteriorum vero beneficia, ut ipsius solis, & cœlestium munera, temporibus perpetua, locis infinita sunt. Illa rursus, cum contentione, & perturbatione, ut plurimum, conjuncta sunt; hæc habent verum characterem divinæ præsentia, veniuntque in *aura leni*, absque tumultu, aut strepitu.

Neque sane doctrinae meritum in civilibus, & in reprimendis incommodis, quæ homo homini infert, multum cedit illi alteri, in sublevandis humanis necessitatibus, quæ ab ipsa natura imponuntur. Atque hoc genus meriti optime adumbratum fuit sub illa ficta narratione, de Theatro Orphei; ubi singula bestiarum, avesque congregatae sunt, quæ appetitum suorum innatorum immemores, prædæ, ludis, pugnae, amice placideque; una steterunt, Citharæ concentu, & suavitate captæ. Cujus sonus ubi aut cessaret, aut majori sonitu obrueretur, omnes illico animantes ad ingenium redibant. Quæ in fabula eleganter describuntur ingenia, & mores hominum, qui variis, & indomitis cupiditatibus agitantur, lucri, libidinis, vindictæ; qui tamen quamdiu aures præbent præceptis & suasionibus religionis, legum, Magistrorum, in libris, sermo-

nibus, & concionibus, eloquenter & suaviter modulantibus, tam diu pacem colunt, & societatem; sin ista silent, aut seditio, & tumultus obstrepant, omnia dissiliunt, & in Anarchiam, atque confusionem relabuntur.

Sed enim hoc clarius cernitur, cum Reges ipsi, aut Magnates, aut Præfecti eruditione præditi sunt. Ut ut enim suis addictus nimium partibus videatur, qui dixit, *tum demum Resp. fore felices, cum aut Philosophi regnant, aut Reges philosophantur*; Hoc tamen experientia notum est, sub eruditis Principibus & custodibus Reipub. secula maxime felicia fuisse. Quamvis enim Reges ipsi suos habeant errores & vitia, affectibus scilicet & pravis consuetudinibus pro more cæterorum hominum obnoxii; tamen doctrinarum si accedat lumen; anticipata quædam notiones religionis, prudentia, honestatis, retinent eos, & ab omni præcipiti, & immedicabili excessu, & errore refrænant; autem semper vellentes, etiam cum Consiliarij, & Domestici silent. Quin Senatorum ipsi, & Consiliarij, qui literis exculti sunt, solidioribus innituntur principiis, quam qui ab experientia tantum edocti sunt; illis ex longinquo prospicientibus pericula, & mature propulsantibus, cum isti tantum ex propinquo, & cominus sapiant, nihil videntes, nisi quod imminet, & tunc demum agilitate ingenij sui, se in ipso periculorum articulo expedire & eripere posse confidentes.

Quæ felicitas temporum sub eruditis Principibus (ut semper brevitati studeam, adhibens non nisi lectionissima quæque exempla, & maxime illustrata) præcipue cernitur eo in seculo, quod à morte Domitiani Imperatoris, usque ad Imperium Commodi defluxit; successione ex Principum eruditorum, aut certe eruditioni impense faventium, complectente; omniumque, si temporalia bona spectemus; quæ unquam vidit Roma, totius orbis tunc Epitome, luge florentissimo. Id quod Domitiano, pridie ejus diei, quo interfectus est, in somnis præmonstratum erat. Quippe qui videre visus est, *Caput aurum sibi pone cervicem enatum esse*. Quod sane vaticinium aureis illis sublequentibus seculis adimpletum est. De quibus sigillatim, sed brevissime, verba faciam.

Nerva vir doctus fuit, Apollonij illius Pythagorei familiaris, & quasi discipulus, qui etiam fere expiravit in versu illo Homeri:

Telis Phœbe tuis lacrymas ulscere nostras.

Trajanus non ipse quidem doctus, sed doctrinae admirator, & erga literatos munificus, Bibliothecarum institutor, & incujus aula (licet Imperatoris Bellicosi) Professores & Pædagogos gratiosissimos fuisse, memoriae proditum est. *Adrianus* curiosissimus mortalium, & inexplebilis omnis varietatis & Secreti investigator. *Antoninus* subtilis & quasi Scholasticus, unde etiam *Cymini* selector vocatus est. *Ex Divis Fratris* autem *Læcii Commodus*, molliori literarum genere eruditus. *Marcus* etiam cognomine ipso Philosophus. Hi Principes, ut doctissimi, ita & optimi fuerunt. *Nerva* clementissimus Imperator, quique, si nihil aliud, orbi *Trajanum* dedit. *Trajanus*, omnium qui imperarunt, & belli & pacis artibus maxime florens; Idem Imperatorij fines longissime protulit; Idem vim Dominationis

tionis modestissime cohibuit; Maximo etiam extructor operum; unde à *Constantino*, *Parietaria* per invidiam vocatus est, propter nomen ejus tot parietibus incoitum. *Adrianus* temporis ipsius æmulus; Injurias enim & ruinas tēporis, in quo quo genere cura & munificencia sua, reparavit. *Antoninus* (ut etiam appellatus est) vir maxime *Pius*, nativa quadam & insita bonitate omnibus ordinibus gratus, cuiusq; regnum (licet haud breve) omnis calamitatis expers. *Livius Commodus* fratri quidē bonitate cedens, reliquos Imperatores plurimos superans. *Marcus* vir ad exemplar virtutis cōpositus, cuiq; scurrille, in convivio Deorū, nihil habuit, quod obiceret. præter patientiā erga mores uxoris, in hac itaque continua lex Principum ferre, videre civis liceat felicissimos fructus doctrinæ, in Imperio collocata, in maxima orbis terrarum Tabula depictos.

Iam vero doctrina, non in civilia tantum, atque artes pacis, in fluxum habet, sed & in militari virtute exercet vim suam ac potentiam, ut clare perspicitur in exemplis *Alexandri Magni*, & *Cæsaris* Dictatoris, quorū antea obiter meminimus, nunc vero ea paulo fulius retractabimus. Horum virtutes militares, & res in bello gestas, super vacaneū esse notare, aut recensere, cum in eo genere mundi miracula extiterint: sed de amore ipsorum, & studio erga literas, nec non in iidem excellentia propria, non alienum erit, si pauca subiungamus. Educatus fuit *Alexander*, edoctusque ab *Aristotele*, (Philosopho certe magno) qui non nullos è libris suis Philosophicis ei nuncupavit: à latere illius nunquā discedebat *Callisthenes*, aliiq; peritissimi viri, qui castra sequebantur, & perpetui erant omnium eius itinerum & expeditionū comites quo autem pretio literas habuerit, haud pauca liquido demonstrant; Veluti invidia, qua dignam cēsit *Achillis* fortunam, quod gestarum rerum, laudumq; suarum *Homerum* præconē invenerat: Indicium de pretiosa *Darii* arcu, inter reliqua spolia reperta, de qua cū questio moveretur, quid nā potissimum dignum esset, quod in ea asservaretur, ipse, cum alij alia dicerent, pro *Homeri* operibus sententiam tulit: Epistola obiurgatoria ad *Aristotelem* missa, postquam liberos Physicorum edidisset, in qua expostulat, quod Philosophiæ Mysteria divulgasset, simulque rescribit, malle se omnibus doctrina & cognitione, quam potentia ac Imperio præcellere. Sunt & alia, quæ huc spectant. Ipse vero quam egregie animum excoluisset doctrina, in omnibus eius dictis & responsis apparet, vel potius refulget, eruditione plenissimis, in quibus, licet numero pauca sint, quæ adhuc superflua, singularium scientiarum vestigia alte impressa reperias.

In Moralibus observetur primo *Alexandri* Apophthegma circa *Diogenem*, & adverte (si placet) si forte nō unum ex gravissimis questionibus moralis Philosophiæ cōstitutar: *Vtrum qui fruatur externis bonis, felicitior sit, an qui contemnit*: cum n. *Diogenem* cerneret, tam parvo contentum, conversus ad circumstantes, qui eius conditionem subfannabant, *Nisi essem*, inquit, *Alexander*, optarē esse *Diogenem*. At *Seneca* in hac comparatione *Diogenem* prætulit, cum diceret, *plus erat quod Diogenes mollet accipere, quam quod Alexander posset dare.*

In naturalibus observetur, illud, quod crebro usurpabat, *In duabus se rebus mortalitatis suam maxime percipere, somno & libidine*: quod sane dictum ex intima naturali Philoſophia depromptum est, non tam *Alexandrum*, quam *Aristotelem*, aut *Democritum* sapiens, cum tam indigentia, quam redundantia naturæ, per illa duo designata, mortis sint tanquam Arrhobones.

In Poëticis, observetur dictum illud, quum sanguine è vulneribus eius effluente, accerferet unū ex adulatoribus, qui ei Divinitatem tribuere solebat, *Speſta*, inquit, *hominū iste sanguis est, non talis liquor, qualem dixit Homerus Venere è manu manasse, vulnerata à Diomede*: hoc dicto & Poëtas, & assentatores tuos & te ipsum ridens.

In Dialecticis, accipe reprehensionem illam argutiarum dialecticarum, circa reicienda, & retorquenda argumenta, in dicto suo, quo perstrinxit *Callandrum*, delatores patris sui *Antipatrum* repellentem. Cum enim *Alexander* forte dixisset, *Nunquid putas, hos homines tam longū iter suscepturos fuisse, nisi justam dolorum causam habuissent?* Respondit *Callander*, *Imo hoc ipsum animos eis dedit, quod sperabant longinquitatem viæ obstruam, quo minus calumnia proderetur.* *Euge*, inquit *Rex*, *Scirophas Aristotelis, re pro & contra detorquentis*. Attamē hac ipsa, quam in alio carpebat, arte, cum res postularer, in commodum suum uti probe noverat. Ita enim accidit, ut *Callisthenes* (quem odio clam habebat, quod novæ eius inter Divos relationi refragaretur,) in quodā convivio rogatus esset ab unā discumbentibus, ut oblectationis gratia (cum esset vir eloquentissimus) Thema aliquod pro arbitrio sibi sumeret, de quo subito diceret ille autem annuens, & laudes gentis Macedonicæ eligens, mirifico cum omnium applausu disseruit: At neutiquam hoc delectatus *Alexander*, subiecit, *in bona causa, facile est cuilibet esse eloquenti: quin verè inquit stylum, & quid contra nos possis, audiamus.* *Callisthenes* negotium in se recepit, idque tam acerbe, tamque aculeate præstitit, ut *Alexander* intepellans diceret, *Etiā malus animus, aq̄e ac bona causa, induit eloquentiam.*

In Rhetoricis, ad quæ tropi & ornamenta pertinent, ecce tibi elegantissimū Metaphoræ usum, qua *Antipatrum*, in periosum & tyrannicū Præfide perstrinxit. Cum enim amicus quidā *Antipatrum* laudaret eū coram *Alexandro*, quod tam moderatus esset, neq; in Perficum, prout alii Præfidei, luxum, usumq; purpuræ, veteri Macedonia amictu exuto, degeneraret, *At intus*, inquit *Alexander*, *Antipater est totus Purpureus*. Etiā & illa metaphora insignis: Cum *Parmenio* ad eū accederet, in Campis *Arbellæ*, eiq; ingentem hostium exercitū monstraret, qui oculis subjacens noctū, propter infinitum numerum ignium, veluti alterū firmamentum stellarum representabat: ideoque confuleret, ut nocturno prælio illos invaderet, *Nolo*, inquit *Alexander*, *suffurari victoriam.*

In politicis, attende gravissimam illam, & prudentissimā distinctionem, (quæ omnis posteritas amplexa est) qua duos ex præcipuis ejus amicis, Ephæstionem & Craterum discevit, quum diceret, *Alterum Alexandrū amare, alterum amare Regē*: Dissimilitudinem maximi ponderis, etiam inter fidelissimos Regum servos constituens, quod ali

magi

magis Dominorum suorum personas vero affectu prosequantur, alij potius moveantur officio erga principatum ipsum. Spectetur etiam, quam eximie redargueret errorem, principum Consiliariis familiarem, qui plerumque consilia, pro modo sui animi, & fortunæ, non Dominorum, suggerunt. Cum Darius magnas Alexandro offerret condiciones, Parmenio; *Ego, inquit, sissem Alexander, acciperem.* Subjecit Alexander, *Et ego quidem, sissem Parmenio.* Postremo, excutitur acre illud atque acutum responsum, ad amicos interrogantes, quid sibi reservaret, cum tot & tanta donaret? *Spem, inquit, quippe qui probe sciret, subditiis rationibus, spem veteram esse fortem, & tanquam hereditatem, ad magna aspirantium.* Hæc Iulij Cæsaris fors, cum proficiscens in Galliam, universas opes exhaustisset. Hæc profusus largitionibus etiam fors Henrici Ducis Guisii, Nobilissimi Principis, licet nimium ambitiosi, de quo illud increbuit, *Feneratorum eum fuisse unum omnium Gallorum maximum, eo quod omnes opes in nominibus haberet, atque patrimonium unversum in obligationes convertisset.* Cæterum admiratio hujus Principis, dum eum mihi, non ut Alexandrum Magnum, sed ut Aristotelis discipulum propono, longius fortasse me provexit.

Quantum ad Iulium Cæsarem, non est opus, ut de præstantia eruditionis ejus, aut ex educatione, aut ex familiaribus, aut ex responsis suis, conjecturam faciamus. Hæc siquidem eminent in ejus scriptis, & libris: quorum alij extant, alij infeliciter desiderantur. Primum enim hodie in manibus habetur insignis illa bellorum suorum historia, cui nomen & titulum Commentariorum duntaxat præfixit: In quo omnes posteris solidum rerum pondus, & viva tam actionum quam personarum simulachra, cum castissima puritate sermonis, narrationisque perspicuitate eximia, conjuncta admirantur: quas quidem dotes, non à natura infusas fuisse, sed à præceptis institutisque doctrinæ acquisitas, testatur liber eius de *Analogia*: qui nihil aliud erat, quam Grammaticalis quædam Philosophia; in quo sedulo dedit operam, ut vox ad placitum, redderetur vox ad licitum; & consuetudo quoquo modo loquendi, ad congruitatem revocaretur emendate loquendi; & verba, quæ sunt rerum imagines, rebus ipsis convenient, non vulgi profusus arbitrium sequerentur.

Ita etiam veluti monumentum doctrinæ, non minus quàm potentia, emendatam eius edicto habemus computationem anni; quæ diserte testatur, æque eum gloria sibi duxisse, siderum in cælis leges pernosse, ac hominibus in terris leges dedisse.

Ex libro quoque, cui titulum præposuit Anticato, facile constat, eum tanto studio accensum ad victoriam ingenii, quanto belli & armorum, obtinendam, certamen calami tum suscipientem contra maximum eo tempore pugilem, Ciceronem Oratorem.

Rursus in libro Apophthegmatum, quæ collegit, videmus, honorificentius sibi putasse; si se ipsum tanquam in Tabellas aut Codicillos mutaret, in quos prudentia aliorum dicta, graviorque referrentur; quam si dicta sua propria, velut oracula factarentur, sicut inepti Principes nonnulli, adulatione corrupti, sibi fieri gestiunt. Attamen si re-

ferre vellem pleraque ejus dicta, (ut feci in Alexandro) sunt ea certe hujusmodi, qualia notat Salomon, *Verba sapientum sunt tanquam aculei, & tanquam clavi in altum defixi.* Itaque tria hic tantum proponam, non tam elegantia, quam vi & efficacia mirabilia.

Primo igitur, Magister sit, oportet, loquendi, qui unico verbo seditionem in exercitu comprimere potuit. Sic autem res habuit. Romanis mos fuit, cum exercitum duces alloquerentur, milites uti eos appellarent; cum Magistratus populū, Quirites, Tumultuabantur milites Cæsaris, ac millionem seditione flagitabant; non quod hoc ipsi cuperent, sed ut hoc postulato Cæsarem ad alias condiciones adigerent; ille immotus atque incōcussus silentio factus sic exorsus est: *Ego Quirites.* Quo verbo, eos jam dimissos significabat; Eo percussis milites, & plane obstupefacti, concionantem deinceps perpetuo obturbabant, & postulato illo missionis posthabito, contra obnixè petebant, ut militum appellatio eis restitueretur.

Secundum fuit hujusmodi. Regis Nomen Cæsaris summe affectabatur; itaque subornati sunt nonnulli, qui prætereuntem populari acclamatione Regem salutarent. Ille sentiens, acclamationem tenuem fuisse, ac raram; Negotiū joco transmittit, ac si erratum esset in cognomine, *Non Rex sum, inquit, sed Cæsar.* Dictum sane hujusmodi, ut si diligenter excutatur, vigor ejus & pondus vix exprimi possit. Primum enim reculationem nominis præ se ferebat sed neutiquam seriam; Deinde ingentem quandam confidentiam, & magnanimitatem monstrabat ac si Cæsaris appellatio, illustrior titulus esset, quam Regis; quod haud secus evenit, & usque in hodiernum diem obtinuit. Sed quod illius maxime intererat, hoc dictum, summo artificio, finem suū urgebat. Hoc enim innuebat, S. P. Q. R. de re levi, hoc est, nomine tantum, (nam potestatem Regiam jam pridem habebat) tecum contendere, ac tali nomine, quale complures etiam ex familijs obscuris gerebant: Nam cognomen Regis multis Romanorum gentilitium erat, quemadmodum & nos simile quiddam nostro idioma te habemus.

Ultimum quod hoc loco repetere placet, tale fuit. Cum Cæsar post bellum inritum, Romam occupasset, atque sanctius Atrarium reclusisset, ut pecunias ibi congestas, in usus belli tolleret, restitit Metellus, ut pote tunc tēpotis Tribunus, cui Cæsar, *Si perstes, inquit, mortuum es.* Dein reprimens se paulum, subjecit, *Adolescens, durum est mihi hoc dicere, quam facere.* Dictum tam mirifice, ex terrore & clementia constat, ut nihil supra.

Verum ut Cæsarem mittamus; Perspicuum est, eum probe sibi conscium suæ eximie eruditionis fuisse; ut liquet ex eo, quod demirantibus nonnullis Lucij Syllæ consilium, in deponenda Dictatura, cavillans dixit, *Sylla nescivit literas, dicere non potuit.*

Nunc autem tempus videtur imponendi finem huic dissertationi de arcta conjunctione militaris virtutis, & literariæ; (quid enim in hoc genere, post Alexandrum & Cæsarem afferri potest?) nisi quod moveor unius alterius exempli dignitate & insolentia, eo quod tã subito transierit à ludibrio ad miraculum. Est autem Xenophontis Philo-

lolophi, qui è Socratis ludo profectus est in Asiã, cum Cyro juniore, in expeditione contra Regem Artaxerxem. Hic Xenophon eo tempore peradolescens fuit, & nunquam alicui, aut castra viderat, neq; tunc præfecturam alicuiam in exercitu gerebat sed tantum sponte, ab amicitia Proxeni, proficiscebatur. Aderat forte fortuna, cum Falinus à Magno Rege Legatus ad Græcos veniret, postquam Cyrus in acie occubuisset, Græci autè (Manipulus tantummodo hominum) Duce orbati, in medio Provinciarum Persiæ, a patria sua, plurimorū milliariū intervallis, & fluminib; maximis atq; altissimis interclusi essent. Legatio hæc spectabat, ut possis armis a que deditis, se Regiæ clementiæ submitterent. Cui legationi antequam publicè responsum, complures ex exercitu familiariter cum Falino colloquebantur. Inrer quos Xenophon ita forte locutus est: Imo, inquit, Faline, hæc duo tantum nobis jam supersunt, arma & virtus. Siquis arma dedimus, cui usui obsecro nobis erit virtus? ac Falinus lubricus, Ne fallor, inquit Atheniensises (adolescens, & philosophia incubus atq; bellula sunt, qua dicit, sed valde erras, si virtus vestra Regiis copiis parem esse arbitreris. Ecce ludibrium, Sequitur miraculum. Novitius iste ex Schola, & Philosophus postquam omnes Duces & Præfecti proditione interempti essent, decem millia pedum Babylohe in Græciam reduxit, per medias Regis provincias, omnibus eius copiis frustra obnitentibus: Quo factò stuporè iniecit omnibus, Græcis autem ab eo tempore ingetes addidit animos, & spiritus, ad Persarum Regnū invadendum & subvertendum. Quod & mox cogitavit sane, & designavit Iason Theffalus, tentavit & inchoavit Agesilaus Spartanus; perfecit demum Alexander Macedo, omnes litterati, istius prævij egregio facinore incitati.

Pergamus ab Imperatoriã, militariq; virtute, ad mortalem, & eam, quæ est hominum privatorum. Primo certissimum est illud Poëtæ:

*Scilicet ingenuas didiciisse fideliter artes
Emollit mores, nec sinit esse feros.*

Erudicio siquidem humanas mentes feritate atq; barbarie exurit. Veruntamen opus est, ut accentus sit in voce illa fideliter. Nam tumultuaria cognitio flecitur potius in contrariū, erudicio inquam, levitatem, temeritatem, atq; insolentiam tollit, dum omnia pericula & ambigua simul cum re ipsa suggerit, rationum & argumentorum pondera intramq; partè liberat, prima quæque quæ se offerunt animo, eiq; arrident, pro suspectis habet; iterq; omne tanquam exploratū inire docet. Eadem admirationem rerum vanam & nimiam evellit, radicem ipsam omnis infirmi consilij: quippe admiramur res, vel quia novæ sunt, vel quia magnæ. Quantū ad novitatem, nemo est qui litteras & rerum contemplationem penitus imbiberit, quin illud cordi impressum habeat. Nil novi super terrâ. Neque n. puparū ludum; quisquam magnopere mirabitur, qui pone aulae caput inserent, organa, quibus moventur & filamenta cernit. Quantum ad magnitudinem, quemadmodū Alexander Magnus, ingentibus præliis & victoriis in Asia affuetus, cū interdū acciperet è Græcia litteras, de expeditionibus, & dimicationibus quibusdam illic factis, quæ plerumq; propter pontè aliquem aut Castellum, aut ad summū pro expugnatione op-

pidi alicujus suscipiebantur, dicere solebat, vide res tibi nunciatū allatū de ranarum & murium pugna, de qua Homerus: Sic certe, qui universalitatem rerum, eique fabricam intueatur, illi terræ globus, cū hominibus superstantibus (si divinitatem animarum seponas) haud majus quidpiã videbitur: quam colliculis formicarum, quarum alia cum granis, alia cum ovis suis, aliæ vacuæ, omnes hinc inde circa exiguum pulvisculi acervum, repant & cussitant. Porro eruditio avertit, aut salte minuit timorem mortis, atq; adverse fortuna quo nihil magis virtutibus moribusque officere solet. Si enim animus cū ipsa contemplatione mortalitatis & rerum naturæ corruptibilis imbutus fuerit, & intinectus, juxta cum Epicteto sentiet; qui, cum pridie exiens, mulierculam ob fractam ollam plorantem cerneret, postridie etiã exiens, aliam mortuum filium desentem conspiceret, dixit. *Heri vidi fragilem frangi, hodie vidi mortalem mori.* Quare optime, & valde sapienter Virgilius, cognitionem causarum cum metus omnis profligatione copulavit, tanquam Concomitantia:

*Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
Quique metus omnes, & inexorabile fatum
Subiecit pedibus strepitumq; Acherontis avari,*

Nimis longum esset singula percurrere remedia, quæ singulis animi morbis doctrina suppeditat; aliquando vitiosos humores expurgans, nonnūquam obstructions aperiens, alias concoctione juvenans, alias appetitum excitans, non raro vulnera ejus & ulcera sanans, & similia. Quare concludam cum hoc quod videtur rationem habere totius, ita nimirum animum doctrinã disponere, & flectere, ut nunquam protinus acquiescat, & tanquam congeletur in defectibus suis, quin incitet se semper, progressumque spiret. Nescit illiteratus, quid sit in se descendere, aut secū inire rationes, aut quam sravis vita sit, quæ indes sentit se fieri meliorem; si qua forte virtute pradius sit, eam venditabit scilicet, & ubiq; spectandam exponet, eaque utetur forsitan commode, quam tamen excolere, & augere negligit. Rursus, si quo vitio laborat, artem, atque industriã illud celandi atque occulandi, minime autem corrigendi, adhibebit; tanquam malus messor, qui perpetuo demerit, falcem autem nunquam exacuit: literatus contra, non tantum utitur animo, virtutemq; exercet, sed continuo emendat se, & in virtute proficit. Imo ut in lumina dicam, pro certo est, veritatem & bonitatem distingu tantum, sicut sigillum, & impressionem, nam veritas bonitatem signat: Et contra, vitiorum ac perturbationum procellæ, & erroris & falsitatis nubibus erumpunt.

A virtute transeamus ad potentiam & Imperiū & dispiciamus, si uspiam inveniatur tanta potentia, & Regnum, quanta eruditio hominis naturam investit & coronat. Videmus, dignitatem imperandi sequi dignitatem ejus, cui imperatur. Imperium in belluas, & pecora, quare bubulcorum aut opilionum, res vilis: Imperium in pueros, quale Ludimagistrorum, minus honorificum: Imperiū in mancipia, potius de decori est, quam honori: Neque multo præstantius est Imperium Tyrannorum, in populū fervilem, atque animis & generosa indole ex-

35

rum. Vnde hoc semper manavit iudicium, honores in liberis Monarchiis, aut Rebus, suaviore esse, quam sub Tyrannis; quia Imperium honorificum magis supra volentes est, quam supra invitos, & coactos. Ideoque Virgilius, cum ex intimo artificio, inter humanos honores, longe vellet optimos expromere, quos Augusto Cæsari assignaret, in hæc ipsa verba loquitur.

————— *Victorque volentes* —————

Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.

Ast Imperium scientiæ, longe celsius est quam Imperium in voluntatem, licet liberam, & non astrictam. Illa enim rationi, fidei & intellectui ipsi dominatur, qui est altissima pars animi, & voluntatem ipsam regit. Etenim nulla procul dubio terrena est potestas, quæ in spiritibus hominum, & animalibus, eorumque cogitationibus, & phantasiis, assensu quoque & fide, thronum, & quasi cathedram suam erigit, & collocat, præter doctrinam, & scientiam. Ac idcirco videmus detestabilem illam, & immensam delectationem, qua Hæresiarchæ, falsi Prophetæ, & impostores magni perfunduntur, & rapiuntur, postquã senserint, in fide & conscientia hominum quæpille se regnare: Tantam certe, ut qui eam semel degustaverit, nullis fere persecutionibus, aut tormentis adigi possit, ut hoc regno se abdicet. Sicur autem hoc illud est, quod in Apocalypsi dicitur, *Abyssus sive profunda Satana*: ita e contrario, justus & legitimus in animos hominum dominatus, veritatis ipsa evidentiæ, ac commendatione dulcissima stabilitus, sane quam proximè ad potestatis divinæ similitudinem accedit.

Quod ad fortunam & honores spectat, munificentia doctrinæ non sic regna integra & Resp. loquatur, & ditat, ut non hominum etiam privatorum fortunam & opes amplificet, & evchat. Verus enim observatio est, Homerum pluribus suppeditasse victum, quam *Syllum*, *Cæsarem*, aut *Augustum*, licet tot congiaria, tot donativa, tot agrorum assignationes largiti sunt. Certe difficile dictum est, arma, an literæ plurimum fortunam constituerint. Quin si de summa potestate loquamur, videmus, si arma, aut jus hæreditatis, Regnum contulerunt, at literarum sorti sapius cessisse sacerdotium, quod regni semper fuit rivale.

Rursus, si delectationem, jucunditatemque scientiæ intuearis, multum sane illa voluptates alias omnes exuperat. Quid enim nunc forte affectuum voluptates tanto intervallo oblectameta sensu, excedent, quanto voti affectio felix, cantu inculam, aut cenam: & non pari gradatione, intellectus voluptates, eas quæ sunt affectuum, transcendunt? In cæteris oblectationibus facies est finitima, & postquam paulò inveteraverint, flos ipsarum & venustas marcescit: quo docemur, non illas liquidas revera voluptates, ac sinceras fuisse, sed umbras tantum, & fallacias voluptatum, non tam qualitate sua, quam novitate jucundas: vnde & voluptuarij sapius fiunt Monachi, & ambitiosorum principum senectus tristior fere est, & melancholia obfessa. Scientiæ autem non est satietas, verum & fruendi, & appetendi, perpetuo & subinde recurrens vicissitudo: ut necesse sit, huius delectationis bonum, simplex esse, non ex accidente, aut cum fraude. Neque illa voluptas, quam depingit Lucretius, ultimum in animo locum sortitur;

*Suave mari magno turbantibus æquora Ventis,
&c.*

Suave est spectaculum (inquit) stantem aut ambulantem in litore, navem intueri tempestate in mari jactatam: suave videm ex edita turri duas cernere acies concursantes in planitie: ac nil dulcius est homini, quam mensper doctrinam, in arce veritatis collocata. unde alio rem errores & labores dispicere possit.

Denique, ut mittamus vulgaria illa argumenta, quod per doctrinam scilicet, homo homini in eo præstat, in quo ipse bruis: quod ope doctrinæ ascendat homo intellectu usque ad coelos, quo corpore non potest: & alia familia: cum eo concludamus bono hanc dissertationem de litterarum excellentia, ad quod humana natura ante omnia aspirat, hoc est, immortalitate, & æternitate. Huc enim spectant procreatio sobolis, nobilitatio familie, ædificia, foundationes, monumenta, fama, ac denique humanorum votorum summa. Atqui videmus, monumenta ingenij, & eruditionis, quanto diutius durent, quam ea, quæ opere & manu facta sunt. Annon Homeri Carmina, viginti quinque annorum centurias, & supra absque unius syllabæ aut literæ jactura, duraverunt? Quo spatio innumera Palatia, Tæpla, Castella, Vrbes, collapsa sunt, aut diruta. Picturæ ac Statuæ Cyri, Alexandri, Cæsaris, imo Regum & Principum multo recentiorum, nullo jam sunt modo parabiles: Archetypa enim ipsa, jam dudum confecta vetustate perierunt; exempla autem indies primigenia similitudine mutantur. At ingeniorum imagines perpetuo integræ manent in libris, nullis temporum injuriis obnoxie, utpote quæ jugem renovationem recipere possunt: Quamquam nec imagines dici proprie possint, quia perpetuo generant quodammodo, seminaque sua in animos hominum spargunt, atque atatibus subsecquentibus infinitas actiones opinionesque suscitant & progignunt. Quod si navis inventum, res existimata tam nobilis & admirabilis fuerit, quæ opes mercesque hinc inde transportat, Regionibus locis disjunctissimas, participatione fructuum & commodorum consociat; quanto rectius literæ celebrari debent, quæ tanquam navis sulcantes Oceanum temporis, remotissima secula, ingeniorum & inventorum commercio & societate copulant? Porro videmus, nonnullos Philosophorum, qui maxime immeriti erant sensibus, minimeque divini, atque immortalitatem animæ præfractè negabant; hoc tamen vi veritatis adactos concessisse, quoscunque motus & actus anima humana absque corporis organo præstare possit, eos etiam post mortem permanere probabile esse: quales nimirum erant intellectus, minime autem affectuum motus. Adeo scilicet scientia immortalis visa est res illis, atque incorruptibilis. Nos autem, quibus divina revelatio illuxit, conculcantes hæc rudimenta, atque officinas sensuum, novimus, non solum mentem, sed affectus perpergatos, neque animam tantum, sed etiam corpus, ad immortalitatem assumptum in suo tempore. Sed enim meminerint homines, & nunc, & alias ubi opus fuerit, me in probationibus de dignitate scientiæ, inde ab initio sejunxisse testimonia divina ab humanis; quam methodum constantè retinui, separatim utrumque explicans.

Quævis vero hæc ita sint, nequaquam tamen hoc mihi summo, neque me consequi posse confido, ut ulla

ulla causæ hujus pro doctrina peroratione, aut actione, judicium rescindam: vel *Æsopici Galli*, qui granum hordei gemmæ prætulit; vel *Mide*, qui cū arbiter factus esset inter Apollinem, Musarum, & Panem, ovium Præsidentem, opulentia palmam detulit, vel *Paridis*, qui spreta sapientia, ac potentia, primas voluptati & amori dedit; vel *Agrippina*, eligentis, *Occidat matrem, modo imperet*, imperium

licet cum conditione detestanda præoptantis; vel *Vlyssis*, qui *velulam prætulit immortalitati*, typicetate eorum, qui conlucta optimis præponunt: plurimaque ejusmodi judicia popularia: Hæc enim antiquum obtinebunt: Verum & illud etiam manebit, cui innixa est semper doctrina tanquam firmissimo fundamento, quodque nunquam labefactari poterit, *Iustificata est sapientia à filiis suis.*

FRANCISCI BACONIS

DE VERULAMIO,

Vice-Comitis sancti Albani,

De Dignitate & Augmentis Scientiarum,

LIBER SECUNDUS,

Ad Regem suum.

Consentaneum videri possit, tamen non raro secus eveniat, (Rex optime, ut, qui Sobole numerosa aucti sunt, quique immortalitatem suam in posteris ipsorum quasi prospectant, præ cæteris mortalibus sunt solliciti de statu futurorum temporum; utpote quibus satis intelligunt charissima illa sua tandem debere pignora transmitti. *Elizabetha Regina*, propter vitam cœlibem, hospes potius in mundo, quam incola fuit; sua quidem tempora ornavit, & in multis beavit. Enim vero tuæ Majestati, cui Deus pro benignitate sua dedit tot suscipere liberos, dignos certe qui te perpetuent, cujusque atas vigens, & thorax secundus, adhuc plures pollicetur) usquequaque convenit, non modo tuum (quod facis) scilicet culum irradiare; verum etiam ad illa curas tuas extendere, quæ memoria omnia alat, quæque ipsa intueatur aternitas. Inter ea autem (nisi studium meum erga literas me fallit) nil dignius est, aut nobilius, quam si dotetur Orbis terrarum *Augmentis Scientiarum* solidis & fructuosis. Quousque enim tandem pauculos aliquos Scriptores statuenis nobis tanquam *Columnas Hercule*, ne plus ultra in doctrinis progrediamur; cum habeamus Majestatem tuam, instar lucidi & benigni Sideris, quod nos inter navigandum conducatur & fortunet?

Ut igitur ad rem redeamus: Recolamus jam, & nobiscum perpendamus, quid Principes Viri, alique, hucusque ad literarum amplificationem attulerint, quid prætermiserint? Hoc autem præse & cunctis excutiamus, sermone quodam Activo & Masculino, nusquam digrediendo, nil amplificando. Ponatur igitur illud, (quod quisvis concedat) opera quæque maxima & difficillima, vel præmiorum amplitudine, vel consiliorum prudentia & sanitate, vel laborum conjunctione superari: Quorum primum, conatum extimulat, secundum ambages & errores tollit, tertium mortalium fragilitati succurrit. At inter hæc tria, merito primas tenet *Consilij prudentia & sanitas*: hoc est, Monstratio, & Delineatio viæ rectæ & proclivis, ad rem, quæ proponitur, peragenda. *Clandus enim*, (quod dicitur) *in viâ, anteverit Cursorem extra viam.*

Et Salomon perappositè ad hanc rem: *Ferrum si retusum fuerit, viribus utendum majoribus: quod vero super omnia prævalet, est sapientia.* Quibus verbis innuit, medii prudentem electionem efficacius conducere ad rem, quam virium aut intentionem, aut accumulationem. Hæc ut dicam, illud impellit, quod (salvo semper eorum honore, qui de Litteris quomodoocumque meruerunt) perspicio atque animadverto, opera eorum atque acta pleraque, ad magnificentiam potius, & nominis sui memoriam, quam ad Scientiarum ipsarum Profectum & Augmentum spectasse: & literarum potius numerum auxisse, quam artibus ipsi multum incrementi attulisse.

Actiones autem & opera, quæ ad literas amplificandas pertinent, circa tria versantur objecta. Circa literarum sedes; circa libros; & circa personas eruditorum. Quemadmodum enim aqua, si ve ex cœlesti rore descendens, si ve ex fontibus scaturiens, facillè disperditur, nisi colligatur in aliqua receptacula, ubi per unionem & congregationem se sustentare & fovere possit, (quem in finè excogitavit solertia humana Aquæ ductus, Cysternas, Stagna, eaque etiam variis ornamentis cœdecoravit; quæ Magnificentia & Dignitati, non minusquam Usui & Necessitati deserviant) similiter liquor iste Scientiæ pretiosissimus, si ve à Divina inspiratione destillet, si ve à Sensibus exiliat, mox periret omnis, atque evanesceret, nisi conservaretur in Libris, Traditionibus, Colloquiis, ac præcipuè in Locis certis his rebus destinatis, quales sunt Academiae, Collegia, Scholæ, ubi & permanentes habeat sedes, & crescendi insuper & se congregandi copiam, & facultatem.

Ac primo, Opera, quæ ad *Musarum sedes* spectant, quatuor numerantur: *Ædificiorum structura*; *Proventuum Dotatio*; *Privilegiarum Concessio*; *Disciplina Lex & institutio*; Quæ omnia ad secessum & otium (ut plurimum) conferunt, & ad vacationem à curis & molestiis: qualia sunt quæ ad Alvearia constituenda, in usum mellis, requirit *Virgilius*;

*Principio sedes apibus statioque petenda,
Quo neque sis venis aditus, &c.*

C

At

At Opera circa *Libros* duo sunt præcipua. Primum *Bibliotheca*, in quibus tanquam Mausoleis, priscorum Sanctorum reliquæ, virtutis plenæ, conditæ sunt; Secundo, novæ editiones Auctori, emendatioribus impressionibus, fidelioribus versionibus, utilioribus commentariis, annotationibus magis diligentibus, & hujusmodi famulitio, instructæ & ornata.

Porro opera, quæ *Literatorum hominum Personarum* respiciunt, (præterquam quod ipsi ornandi sint & promovendi) sunt etiam duo: Remuneratio & designatio Lectorum, in artibus jam dudum inventis, & cognitis; & remuneratio ac designatio scriptorum, circa eas doctrinæ partes, quæ non satis hæcenus excoltæ aut elaboratæ sunt.

Hæc summarim opera sunt & acta, in quibus inclytorum Principum, aliorumque illustrium virorum promerita, erga rem literariam claruerunt. De particulari alicujus commemoratione, qui de Literis bene meruit, cogitanti, occurrit illud Ciceronis, quod eum, post reditum suum, ad gratias promiscue agendas impulit; *Difficile, non aliquem ingratum quenuquam præterire*. Potius (ex scripturarum consilio) spatium intueamur, quod adhuc restat in stadio decurrendum, quam oculos reflectamus ad ea, quæ à tergo jam pridem reliquimus.

Primum igitur, inter tot totius Europæ Collegia, præclarissime fundata, omnia illa certis Professionibus destinata esse demitor. nulla liberis atque universalibus artium & scientiarum studiis dedicata. Nam si quis judicet, Doctrinam omnem referendam esse ad Usum & Actionem; recte sapit: Veruntamen facile est, isto modo prolabriri errorem illum, quem Fabula perantiqua perstringit; in qua cætera Corporis Membra licet Ventriculo intenderunt, quod neque motû præberet, ne artus, neque sensum, ut caput; quamvis interea alimentum coctum atque confectum ventriculus ille in reliquum corpus divideret: Plane eodem modo, qui in Philosophia ac Contemplationibus universalibus positum omne studium, inane atque ignavum arbitratur, non animadvertit, singulis Professionibus, & Artibus exinde succum & robur suppeditari. Atque certe persuasum habeo, hanc ipsam haud minimam causam fuisse, cur felicior Doctrinæ progressus hucusque retardatus sit: quod opera hæc fundamentalibus scientiis navata sit tantum in transitu, neque haustus pleniore inde epoti. Nam si arboré solito fructuosiore fieri cupias, de ramis medicandis frustra cogitaveris; Terra ipsa circa radicem subigenda, & gleba lætior admovenda, aut nihil egeris. Neque rursus silentio prætermittendum est, hanc Collegiorum & Societatum, in usum tantummodo Doctrinæ Professoriæ, Dedicationem, non solum scientiarum incrementis inimicam fuisse; sed etiam in Regnorum & Resumpubl. detrimentum cessisse. Hinc enim fieri solet, ut Principes defectum habitari ministrorum, qui Rebus civilibus tractandis sint idonei; ejusmodi hominum miram solitudinem circa se reperiant; propterea quod non habeatur Educatio aliqua Collegiata, in hos usus destinata, ubi scilicet homines à Natura ad hoc facti & comparati, (præter artes alias) Historiæ, linguæ modernis, libris & tracta-

tibus Politicis, præcipue incumbant: urinde ad civilia munera magis habiles & instructi accedant.

Quoniam vero Fundatores Collegiorum plantant, Prælectionem vero rigant; sequitur jam ordine, ut dicam quid in publicis Lectionibus desideretur: Nimirum, Improbos vel maxime tenuitatem Stipendiarii, Prælectoribus sive Artium, sive Professionum, (præsertim apud nos) assignant. Interest enim imprimis progressum in Scientiis, ut Lectores in unoquoque genere ex optimis instructissimisque eligantur; utpote quorum opera, non in usum transitorii; sed ad sufficienti Sobolem Scientiæ, in secula ahibeatur. id fieri nequit, nisi præmia & conditiones tales constituantur, quibus eminentissimus quisque in ea Arte plane contentus esse possit; ut illi demum grave non sit in eodem munere immori, neque Practicam cogitet. Quocirca Scientiæ ut floreat, Militaris lex eruvanda Davidis; *Ut aqua esset pars de cendentis ad prælium, & manentis ad sarcinas*. Sarcinis male aliter prospectu non erit. Sic Lectores in Scientiis sunt tanquam Conservatores & Custodes totius Literarij apparatus; unde praxis & militia deinceps scientiarum instruat; proinde æquum est, ut merces ipsorum lucra Practicorum ex æquare possit. Aliter si patribus scientiarum præmia non constituantur satis ampla, & luculenta, eveniet illud;

Et patrum invalidi referent jejunia Nati:

Defectum nunc notabo alium, in quo Alehy, mista quipiam in auxilium advocandus foret; cum id genus hominum Studiosis authores sint, ut libros vendant, fornaces extruant, Minervam ac Musas (tanquam virgines steriles) deserant, ac Vulcano se applicent. Faciendum est enim vero, tam ad penetrabilia contemplationis, quam ad operativæ fructum, in nonnullis scientiis (præsertim naturali Philosophia, & Medicina) haud unica subsidia è libris petenda esse. Quæ in re neuti- quam omnino cessavit munificentia hominum; quippe videmus, non Libros magis, quam Sphæras, Globos, Astrolabia, Mappas, & alia similia, ut adminicula quædam Astronomiæ, & Cosmographiæ, comparari, & studio præber. Videmus etiam, loca nonnulla, Medicinæ studio dicata, hortos habere pro simplicium ejusque generis inspectione, & notitia; nec usum mortuorum corporum ad observationes Anatomicas destitui. Cæterum hæc ad pauca spectant. In genere, pro certo habeatur, magnos, in rebus naturæ abditis eruendis & referendis, progressus vix fieri posse, nisi ad experimenta, sive Vulcani, sive Dædali, (fornacis scilicet, aut machinæ,) vel cujuscunque alterius generis, sumptus abunde suppeditentur. Ideoque sicut principum secretariis, & emissariis, conceditur exhibere rationes expensarum pro diligentis suis, in explorando & eruendo res novas & arcana civilia & similitis & exploratoribus, ac speculatoribus naturæ, satisfaciendum de expensis suis; alias de quamplurimis nunquam siemus certiores. Si enim Alexander magnam vim pecuniæ suppeditavit Aristoteli, qua conduceret venatores, acupes, piscatores, & alios, quo instructior accederet ad conscribendam historiam animalium; certe majus quiddam debetur iis, qui non in saltibus naturæ pererrant, sed in Labyrinthis artium viam sibi petiunt.

Defe-

Defectus etiamnum alius nobis observandus, (magni certe momenti.) Neglectus quidam est, in Academicarum Rectoribus, consultationis; in Regibus sive superioribus, visitationis; in hunc finem, ut diligenter consideretur, & perpendatur, utrum prælectiones, disputationes, aliaque exercitia scholastica, antiquitus instituta, & ad nostra usque tempora usitata, continuare fuerit ex usu, vel potius antiquare, aliaque meliora substituere. Etenim inter Majestatis tuæ Canones prudentissimos, illum reperio. *In omni vel consuetudine, vel exemplo, tempora spectanda sunt, quando primum res expta: in quibus si vel confusio regnaverit, vel inscitia, derogat illud in primis auctoritati rerum, atque omnia reddidit suspecta.* Quamobrem, quandoquidem Academicarum instituta plerumque originem traxerint à temporibus hisce nostris haud paulo obscurioribus, & indoctioribus: eo magis convenit, ut examini denuo subjiciantur. Exemplum in hoc genere, unum aut alterum proponam, in rebus quæ maxime obvix videntur & familiares. Pro more receptum est (licet, uti mihi videtur, perperam) ut literarum studiosi Logicam, & Rhetoricam, præprope nimis addiscant, artes sane proventioribus magis convenientes, quam pueris, & tironibus. Etenim hæc duæ, si vere res perpendatur, sunt ex artibus gravissimis; cum sint *artes artium*, altera ad iudicium, altera ad ornatum. Quin etiam regulam & normam continent, res & materiam subjectam vel disponendi, vel illustrandi. Ideoque id agere, ut mentes rerum ignaræ, & rudens, (quæque nondam id collegerunt, quod à Cicerone *Sylva* vel *Supplex* appellatur, id est, materiam, & copiam rerum.) initium ab istis scientiis sumant; (ac si quis discere vellet ponderare, vel metiri, vel ornate ventum:) haud aliud profecto parit, quam ut harum artium virtus & facultas (quæ permagnæ sunt, & latissimè diffusæ) fere contempra jaceant, atque vel in puerilia sophismata affectationeque ridiculas degenerent, vel saltem existimatione sua haud parum multata sint. Quin etiam præmatura & intemptiva ad has artes accessio dilutam earum atque jejunam traditionem ac tractationem necessario secum trahit, qualis nimirum captivi puerorum adapretur. Alterum exemplum (quod adducam) erroris, qui in Academicis jam diu inveteravit, eiusmodi est; quod scilicet in ventionis, atque memorix, in exercitiis scholasticis, fieri solet nimirum plus noxium divortium: Illic siquidem oratio despletæque, aut omnino præmeditata sunt, adeo ut conceptis verbis proferantur, & inventioni nihil relinquatur; aut plane extemporariæ, ut perparum relinquatur memoria: (cum in vita communi, & praxi, rarus sit alterutrius istorum usus seorsim, sed potius mixturæ ipsorum; id est, Notarum sive Commentariorum, atque dictionis subitæ) ita ut hoc pacto exercitia ad praxim haud sint accommodata, nec imago respondeat vitæ. Illud autem in exercitiis perpetuo tenendum est; ut omnia (quam fieri potest) maxime representent ea, quæ in vita agi solent; alioqui motus & facultates mentis pervertent, non præparabunt. Huius autem rei veritas non obscure eernitur, cum Academicis ad praxim suarum Professionum, vel alta civilis vitæ munia se accingunt: quod cum faciunt, hunc; de quo loquimur, defectum, ipsi in se cito

deprehendant; sed citius etiamnum alii. Cæterum hanc partem, de institutorum Academicorum emendatione, clausula illa (ex Cæsaris quadam ad Oppium & Balbum Epistola desumpta) concidam; *Hoc quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri possunt: de iis rebus rogo vos, ut cogitationem suscipiatis.*

Alter defectus, quem observo, alius paulo quam præcedens ascendit. Quemadmodum enim doctrinarum progressio, haud parum in prudenti regimine & institutione Academicarum singularum consistit; ita magnus ad hoc cumulus accedere possit, si Academicæ universæ, per totam Europam sparsæ, arctiorem conjunctionem & necessitudinem contraherent. Sunt enim, uti videmus, multi ordines, & sodalitia, quæ licet regnis & spatiis longinquis disjuncta sint, tamen societatem & tanquam fraternitatem inter se ineunt, & colunt; adeo ut habeant præfectos (alios provinciales, alios generales,) quibus omnes parent. Et certe, quemadmodum natura creat fraternitatem in familiis; artes mechanicæ contrahunt fraternitatem in sodalitiis; unctio divina super inducit fraternitatem in Regibus, & Episcopis; vota & regulæ conciliant fraternitatem in ordinibus: eodem modo fieri non potest, quin inter cedat fraternitas illustri & generosa, inter homines, per doctrinas & illuminationes, quandoquidem Deus ipse *Pater hominum* nuncupatur.

Postremo illud queror, (de quo superius non nihil præmissi) quod vel nunquam, vel raro admodum, publica aliqua extiterit designatio virorum idoneorum, qui vel scriberent, vel inquisitionem instituerent, de illis scientiarum partibus, in quibus satis adhuc non fuerit elaboratum. Cui rei illud interficiet quam maxime, si tanquam lustrum condatur doctrinarum, & census excipiatur, quæ ex illis locupletes sint, & majorem in modum auctæ, quæ autem inopes, & destitutæ. Opinio enim copix, inter causas inopix est; atque multitudo librorum luxuriæ potius quam penuriæ indicium quoddam præ se fert. Quæ tamen redundantia (si quis recte iudicet) nequaquam delendis ante hæc scriptis libris, sed novis melioribus edendis tolli debet, qui eius generis sine, ut, tanquam *serpens Moysi, serpentes Magorum* devorent.

Horum, quos enumeravimus, omnium defectuum remedia, præter illius postremi, quin etiam eiusdem postremi, quoad partem eius activam, quæ spectat ad designationem scribentium, opera sunt verè Basilica: Erga quæ, privati alicuius conatus, & industria, fere sic se habeat, ut Mercurius in Bivio: qui digitum potest in viam intendere, pedem inferre non potest. At speculativa illa pars, quæ ad examen doctrinarum (quid nimirum in singulis desideretur) pertinet, etiam industria hominis privati patet. Mihi igitur in animo est, perambulationem doctrinarum, & lustrationem generalem & fidelem aggredi, præcipuè cum inquisitione sedula & accurata, quænam earum partes neglectæ incultæque jaceant, hominum industria nondum subactæ, & ad usum conversæ; ut huiusmodi delineatio, & registratio, & publicis designationibus, & privatorum spontaneis laboribus facta accendat. In quo nihilominus consilium est,

hoc tempore omissiones duntaxat & desiderata notate: non autem errores & infelicitates redarguere. Aliud enim est inculta loca indicare, aliud culturæ modum corrigere.

Quam quidem ad rem, cum me comparo, & accingor, non sum nescius, quantum opus moveam, quamque difficilem provinciam sustineam, etiam quam sint vires minime voluntati pares: attamen magnam in spem venio, si ardentior meus ergaliteras amor me longius provexerit, usurum me excusatione affectus; quia non simul cuiquam conceditur, *Amare & Sapere*. Nescius equidem non sum, eandem iudicii libertatem aliis relinquendam, quam ipse usurpaverim. Equidem libenter & que acceperim ab aliis, ac impertiverim humanitatis illud officium: *Nam qui erranti comiter monstrat viam*, &c. Prospicio etiam animo, complura ex illis, quæ tanquam omissa, & desiderata, in Registro hoc nostrum referre visum fuerit, in diversas censuras incurtura: Alia scilicet quod sint dudum peracta, & jam extent: Alia quod curiositate sapiant, & fructum promittant perexilem: Alia quod nimis ardua existant, & ferè impossibilia quæ ab hominibus absolvantur. Ad priora duo quod attinet, res ipsæ pro se causam agent: circa postremum de impossibilitate ita statuo; Ea omnia possibilia, & præstabilia censenda, quæ ab aliquibus perfici possint, licet non à quibusvis; Et quæ à multis conjunctim, licet non ab uno; Et quæ in successione seculorum, licet non eodem vivo. Et denique quæ publica cura & sumptu, licet non opibus & industria singulorum. Si quis tamen sit, qui malit Salomonis illud usurpare, *Dicit piger, Leo est in via*, quam illud Virgilii, *Possunt, quia posse videntur*: satis mihi erit, si labores mei, inter vota tantum sive optata melioris notæ habeantur. Sicut enim haud omnino rei imperitum esse oportet, qui quæstionem apposite instituat, ita nec sensus inops videatur, qui haud quaquam absurda optaverit.

CAP. I.

Partitio universalis Doctrinæ humanæ, in Historiam, Poesim, Philosophiam, secundum tres Intellectus Facultates, Memoriam, Phantasiam, Rationem: quodque eadem partitio competat etiam Theologicis.

Partitio Doctrinæ humanæ est ea verissima, quæ sumitur ex triplici Facultate Animæ Rationalis, quæ Doctrinæ sedes est. *Historia* ad *Memoriam* refertur, *Poesis* ad *Phantasiam*, *Philosophia* ad *Rationem*. Per *Poesim* autem, hoc loco intelligimus non aliud, quam historiam confictam, sive fabulas. Carmen enim styli quidam character est, atque ad artificia orationis pertinet, de quo suo loco.

Historia proprie *individuum* est, quæ circumferuntur loco & tempore. Est etiam *historia naturalis* circa species versari videatur, tamen hoc fit ob promiscuam rerum naturalium, (in plurimis) sub una specie, similitudinem; ut si unam noris, omnes noris. Sicubi autem individua reperiantur, quæ aut unica sunt in sua specie, veluti Sol & Luna, aut à specie insigniter desistant, ut monstra, non minus rectè constituitur narratio de illis in *historia civili*. Hæc autem omnia ad *Memoriam* spectant.

Poesis, eo sensu quo dictum est, etiam *individuum*

est; *confictorum* ad similitudinem illorum, quæ in *historia vera* memorantur; ita tamen ut modum sapius excedat, & in rerum natura nonquam conventura aut eventura fuissent, ad libitum componat, & introducat; quemadmodum facit & *Pictoria*. Quod quidem *Pantasia* opus est.

Philosophia in *individua* dimittit, neque impressiones primas in *individuum*, sed *notiones* ab illis abstractas complectitur, atque in iis componendis, & dividendis, ex lege naturæ, & rerum ipsarum evidentia, versatur. Atque hoc prorsus officium est atque opificium *Rationis*.

Hæc autem ita se habere, si quis intellectuum origines petat, facile cernet. *Individa* sola sensum percellunt, qui intellectus janua est. *Individuum* imaginem, sive impressionem à sensu exceptam, figuntur in memoria, atque abeunt in eam, à principio tanquam integræ, eodem quo occurrunt modo: Eas postea recollit, & ruminat anima humana; Quas deinceps aut *simpliiter* recenlet; aut *lusu* quodam imitatur; aut componendo & *dividendo* digerit. Itaque liquido constat, ex tribus his fontibus, *Memoria*, *Phantasia*, & *Rationis*, esse tres illas emanationes, *Poesis*, & *Philosophia*; nec alias, aut plures esse posse. Etenim *historiam* & *experientiam* pro eadem re habemus; quemadmodum etiam *Philosophiam* & *scientias*.

Neque alia censemus ad *Theologica*, partitione opus esse. Differunt certè informationes oraculi & sensus, & re, & modo insinuandi; sed spiritus humanus unus est, ejusque *Articulæ* & *Celle* eadem. Fit itaque, ac si diversi liquores, atque per diversa infundibula, in unum atque idem vas recipiantur. Quare & *Theologia*, ut ex *Historia sacra* constat; aut ex *Parabolis*, quæ instar divinæ *Poesis* sunt; aut ex *Præceptis* & *dogmatibus*, tanquam perenni quadam *Philosophia*. Quod enim ad eam partem pertinet, quæ redundare videtur, *Prophetiam* videlicet, ea *Historia* genus est; quando quidem *Historia Divina* ea polleat supra humanam Prærogativa, ut *Narratio factum* præcedere non minus, quam sequi possit.

CAP. II.

Partitio Historiæ in Naturalem & Civilem, Ecclesiasticam & Literariam sub Civili comprehensione. Partitio Historiæ Naturalis in Historiam Generationum, Præter. Generationum & Artium.

Historia aut *Naturalis* est ianua *Civilis*. In *Naturali*, Naturæ res gesta, & facinora memorantur; in *Civili*, hominum. Elucet præcul dubio *Divina* in utriusque, sed magis in *Civilibus*, ut etiam propriam *Historia* speciem constituant, quam *Sacram* aut *Ecclesiasticam* appellare consuevimus. Nobis vero etiam ea videtur *Literarum* & *Artium* dignitas, ut iis *Historia* propria seorsum attribui debeat; quam sub *Historia civili* (quemadmodum & *Ecclesiasticam*) comprehendere intelligimus.

Partitionem *Historia Naturalis* molimur ex *statu* & *conditione* ipsius Naturæ, quæ in triplici statu posita invenitur, & tanquam regimen trinum subit. Aut enim *libera est natura*, & cursu consueto se explicans, ut in cælis, animalibus, plantis, & universo naturæ apparatu; aut à *pravitatibus*, & insolentis materis contumacis, & ab *impedimentorum* violentia, de *statu suo* detru-

tur,

tur, ut in Monstris; aut denique ab arte & opera humana constringitur, & fingitur, & tanquam movetur, ut in artificialibus. Sic itaque partitio *Historia Naturalis*, in *Historiam Generationum*; *Præter Generationum*; & *Artium*; Quam postremam etiam *Mechanicam* & *Experimentalem* appellare consuevimus. Harum prima *liberalem naturam* tractat, secunda *errores*, tertia *vincula*. Libenter autem *historiam artium*, ut *historiæ naturalis speciem* constituimus: quia invenit profus opinio, ac si aliud quippiam esset a natura, artificialia a naturalibus; unde illud malum, quod plerique *historiæ naturalis* scriptores, perfunctos se putent, si *historiam animalium*, aut *plantarum*, aut *mineralium* confecerint, omisis artium mechanicarum experimentis. Sed & illabitur etiam animis hominum aliud subtilius malum; nempe, ut ars censeatur solummodo tanquam additamentum quoddam naturæ, cujus scilicet ea sit vis, ut naturam (sane) vel inchoatam perficere, vel in deterius vergentem emendare, vel impedire a liberare; minime vero penitus vertere, transmutare, aut in imis concutere possit. Quod ipsum rebus humanis præproperam desperationem inculit. At contra, illud animis hominum penitus insidere debuerat; artificialia a naturalibus, non forma, aut essentia, sed efficiente solummodo differre; homini quippe in naturam, nullius rei potestatem esse, præterquam motus, ut scilicet corpora naturalia aut admoveat, aut amoveat. Ubi igitur datur ad motio corporum naturalium, aut remotio, conjungendo (ut vocant) activa passivis, omnia potest homo; ubi non datur, nihil: Neque interest, si res ponantur in ordine ad aliquem effectum, utrum hoc fiat per hominem, vel absque homine. Aurum aliquando excoquitur igne, aliquando in arenulis purum invenitur, ministrante sibi ipsi natura: Iris similiter fit ex nube rosida in sublimi; fit etiam per asperionem aquæ, hic apud nos. Itaque natura omnia regit; subordinantur autem illa tria; *cursum naturæ*; *exparatio naturæ*; & *ars*, sive *additus rebus homo*: Ideoque in *historia naturali*, tria illa comprehendendi par est; quod etiam C. Plinius magna ex parte fecit; qui *historiam naturalem* solus pro dignitate complexus est, sed complexam, minime, ut decessit, imo potius indignis modis tractavit.

Harum prima habetur mediocriter excolta; Sequentes duæ ita tenuiter, & inutiliter tractantur, ut in *desideratorum* classe reponendæ sint. Neque enim repetitas satis instructam, & locupletem collectionem operû naturæ eorum, quæ a cursu ordinario generationum, productionum, & motuum aberrarunt, & deflexerunt; sive sint illa scærus certarum regionum aut locorum singulares; sive temporum eventus insoliti; sive *casuum* (ut ait ille) *ingenia*; sive proprietatum abditarû effectus; sive monodica naturæ in sua specie. Non negaverim, inveniri libros nimio plures, fabulosos experimentis, commentitiis secretis, & frivolis imposturis, ad voluptatem, & novitatem, refertos; Cæterum narrationem gravem & severam de Hereroclitis & mirabilibus naturæ, diligenter examinatam, ac fideliter descriptam, non, inquam, invenio: præsertim cum debita rejectione, & pu-

blica tanquam proseriptione mendaciorum, & fabularum, quæ invaluerunt. Nam ut res se nunc habet, si forte mendacia aliqua circa res naturales obtinuerint, & celebrata sint (sive quod tantum possit reverentia antiquitatis, sive quod illa denovo examini subicere sit inolestum, sive quod mirifica scilicet ornamenta putantur orationis, propter similitudines & comparationes) nunquam postea exterminantur, aut retractantur.

Finis hujusmodi operis, quod exemplo suo decoravit Aristoteles, nil minus est, quam ut curiosis & inanibus ingenii gratificetur, sicut faciunt mirabilium, & prodigialium. Verum duas ob causas, utramque feriam & gravem; unam, ut axiomatum corrigatur iniquitas, quæ plerumque in exemplis tritis & vulgatis fundamentum habent; Alteram, quod a miraculis naturæ, ad miracula artis expeditus sit transitus & pervius. Neque enim hujus rei plus inest negotii, præterquam ut naturæ vestigia persequaris sagaciter, cum ipsa sponte aberret: ut hoc pacto postea cum tibi libuerit, eam eodem loci deducere & compellere possis. Neque vero præceperim, ut ex *historia ista mirabilium*, superstitiosæ narrationes de maleficiis, fascinoibus, incantationibus, somniis, divinationibus, & similibus, profus excludantur, ubi de facto & re gesta liquido constat. Nondum etiam innotuit, quibus in rebus, & quousque effectus superstitio attribuitur, ex causis naturalibus participant. Ideoque licet hujusmodi artium usum & praxim, merito damnandam censeamus, tamen de speculatione, & consideratione ipsarum (si strenuè excutiantur) notitiam haud inutilem consequemur, non solum ad delicta, in hoc genere reorum, rite dijudicanda; sed etiam ad naturæ secreta ulterius rimanda. Neque certe hæsitandum de ingressu & penetratione intra hujusmodi antra, & recessu, si quis sibi unicam veritatis inquisitionem proponat; quod & Majestas tua exemplo proptio confirmavit. Tu enim duobus illis clarissimis religionis ac naturalis Philosophiæ oculis, tales umbras prudenter ac perspicaciter perlustrasti, ut te Soli simillimum probaveris, qui polluta loca ingreditur, nec tamen inquinatur. Cæterum illud monuerim, narrationes istas cum superstitiosis conjunctas, seorsum componi; neque cum puris & sinceris naturalibus commisceri oportere. Quod vero ad narrationes attinet, circa prodigia & miracula religionum; illa certe aut non utique vera sunt, aut nulla ex parte naturalia; ideoque ad *historiam naturalem* non pertinent.

Quantum ad *Historiam naturæ subtilis*, & *facilitatis*, quam *mechanicam* appellare solemus; invenio sane collectiones quasdam de agricultura, etiam de artibus compluribus mechanicis; sed, quod potissimum est in hoc genere, semper negliguntur & rejiciuntur experimenta, in artibus singulis familiaria & vulgata; quæ tamen ad interpretationem naturæ, æque aut plus faciunt, quam minus trita. Nam labes quædam literis aspergi videatur, si forte viri docti se submittant inquisitioni, aut observationi rerum mechanicarum, nisi fuerit earum, quæ pro arte artis, aut pro rebus admodum raris; aut subtilibus reputentur. Quod tam inanis ac superciliosæ arrogantia vitium

vitium, merito irrisit Plato, quando Hippium Sophistam jactabundum inducit cum Socrate disputantem, sincero & solido veritatis investigatore: Qui, cum de pulchritudine sermo institutus esset, pro vago suo & soluto disputandi more, primum intulit exemplum virginis pulchræ, dein equæ pulchræ, postremo ollæ fictilis pulchræ, & affabre factæ: Hoc ultimo exemplo Hippias commotus, dixit: *Stomacharer certe, (nisi humanitatis ratio me eo adigeret,) cum quoquam disputare, qui exempla tam vilia & sordida allegaret.* Cui Socrates, *Te quidem ita decet, cum tam nitidus sis amictus vestibus, & pulchris calcæis; & alia per Ironiam.* Enimvero, illud pro certo afferri possit, grandia exempla haud optimam aut tutissimam afferre informationem. Id quod exprimitur non infulse in mandata illa fabula de Philosopho; qui cum stellas sublatis oculis inrueretur, incidit in aquam: Nam si oculos demisisset, stellas illico in aqua videre potuisset: verum suspiciens in cælum, aquam in stellis videre non potuit. Eodem modo sæpe accidit, ut res minuræ & humiles, plus conferant ad notitiam grandium, quam grandes ad notitiam minutarum. Bene siquidem notavit Aristoteles, *Cujusque rei naturam in portionibus ejus minimis optime cerni.* Quam ob causam, Reip. naturam perscrutatur primo in familia, & in simplicissimis combinationibus societatis, (mariti scilicet & uxoris, parentum & liberorum, Domini & Servi,) quæ in quolibet tuguriolo occurrunt. Simili plane ratione natura hujusce magnæ civitatis, (universitatis nimirum rerum,) ejusque dispensatio, in prima quæque symbolizatione, & minimis rerum portionibus, investiganda est: ut fieri videmus, quod secretum illud naturæ (habitum pro maximo,) de verticitate ferri, tactu magnetis exciri ad polos, se conspiciendum præbuit, non in vectibus ferreis, sed in acubus.

Ego vero, si quod sit mei pondus judicii, sic plane statuo; *Historia Mechanica* usum erga Philosophiam naturalem, esse maxime radicalem, & fundamentalem. Talem intelligo Philosophiam naturalem, quæ non abeat in fumos speculationum subtilium, aut sublimium; sed quæ efficaciter operetur, ad sublevanda vitæ humanæ incommoda. Neque enim ad præsens tantum juvabit, nec te ad & transferendo observationes artis in usum aliarum, & inde novas commoditates eliciendo; quod necesse est fieri, cum experimenta diversarum artium in unius hominis observationem & considerationem venient, sed porro ad causas indagandas, & artium Axiomata deducenda, lucidiorem faciem accendet, quam hæcenus unquam affulsit. Quemadmodum enim ingenium alicujus haud bene notis, aut probatis, nisi eum irritaveris; neque, Protens se in varias rerum facies veterere solitus est, nisi manicis arte comprehensus; similiter etiam natura arte irritata, & vexata, se clarius prodit, quam cum sibi libere permittitur.

Antequam vero hoc membrum historię naturalis (quod mechanicum atque experimentale vocamus) demittamus, illud adjiciendum; Corpus talis historię, non solum ex artibus ipsis mechanicis, verum & ex operativa parte scientiarum liberalium, ac simul ex Practicis compluribus (quæ

in artem non coalescerunt) confici debere, ut nihil utile prætermittatur, quod ad informandum intellectum juvat. Atque hæc est *historia naturalis* partitio prima.

CAP. III.

Partitio Historię Naturalis Secunda, ex Usu & Fine suo, in Narrativam, & Inductivam. Quodque Finis nobilissimus Historię Naturalis sit, ut ministret & in Ordine sit ad condendam Philosophiam, quem Finem intuetur Inductiva. Partitio Historię Generationum in Historiam Cælestium: Historiam Meteororum: Historiam Globi Terræ & Maris: Historiam Massarum sive Collegiorum Majorum; & Historiam Specierum sive Collegiorum Minorum.

*Historia Naturalis, ut Subiecto triplex (quemadmodum diximus) ita Usu duplex est: Adhibetur enim, aut propter Cognitionem rerum ipsarum, quæ historię mandantur; aut tanquam Materia prima Philosophię. Atque prior illa, quæ aut Narrationum jucunditate delectat, aut Experimentorum usu juvat, atque hujusmodi voluptatis aut fructus gratia quaërta est, longe inferioris notæ censenda: præ ea, quæ Inductionis veræ & legitimæ sylva sit, atque supellex, & primam Philosophię mammam præbeat. Rursus itaque partim ut historiam naturalem, in Narrativam, & Inductivam: Hanc autem posterio rem inter Desiderata ponimus. Neque vero alicuius mentis perstringant, aut magna antiquorum nomina, aut magna recentium volumina. Satis enim scimus, haberi historiam naturalem mole amplam, varietate gratam, diligentia sæpius curiosam. Attamen si quis ex ea fabulas, & antiquitatem, & auctorum citationes, & inanes controversias, Philologiam denique, & ornamenta eximat, (quæ ad Convivales sermones, hominumque doctorum noctes, potius quam ad instituendam Philosophiam sunt accommodata,) ad nil magni res recidet. Longe autem profecto abest ab ea historia, quam animo metimur. Primo enim desiderantur duæ illæ historię naturalis partes, (de quibus modo diximus) Præter-Generationum, & Artium, in quibus nos plurimum ponimus: Deinde, in tertia illa (quæ reliqua est) parte generali, nimirum de Generationibus, uni tantum, ex quinque partibus ejus, satisfacit. Siquidem *Historia Generationum* constituntur partes subordinatæ quinque: Prima *Cælestium*, quæ Phænomena ipsa sincera complectitur, atque separata à dogmatibus; Secunda *Meteororum* (annumerando etiam Cometas) & *Regionum*, quas vocant, *Aeris*; Neque enim de Cometis, Meteoris ignitis, Ventis, Pluviis, Tempestatibus, & reliquis, invenitur aliqua Historia, quæ ullius sit pretii. Tertia *Terræ & Maris*, (quatenus sunt Universi Partes Integrales) montium, Fluminum, Æstuum, Arenarum, Sylvarum, Insularum, denique Figuræ ipsius Continentium prout exporriguntur; in his omnibus, potius Naturalia inquirendo & observando, quàm Cosmographica. Quarto, de *Massis Materia communibus*, quas *Collegia Majora* vocamus.) vulgo *Elementa* dicuntur.) Neque enim de Igne, Aëre, Aqua, Terra, eorumque Naturis, Motibus, Operibus, Impressionibus, Narrationibus reperuntur, quæ corpus aliquod Historię justò constituent. Quinta, & ultima, de *Collegiis sive Materia ex-**

quisiti

quisitio, quæ à nobis *Collegia minoræ*, vulgo *Species* appellantur. In hac autem postrema sola, industria Scriptorum enititur, ita tamen, ut potius luxuriata sit in superfluis, (Iconibus Animalium, aut Plantarum, & similibus intumescens) quam solidis & diligentibus observationibus ditata, quæ ubique in *Historia Naturali* subnecti debebant. Atque, ut verbo dicam, omnis, quam habemus, Naturalis *Historia*, tam inquisitione sua, quam congerie, nullo modo in ordine ad eum quem diximus finem [cõdendæ scilicet *Philosophiæ*] præparata est. Quare *Historiam induktivam* desiderari pronunciamus. Atque de *Naturali Historia* hæc tenentur.

CAP. IV.

Partitio *Historiæ Civilis*, in *Ecclesiasticam*, *Literariam*, & (quæ *Generis nomen retinet*) *Civilem*: quodque *Historia Literaria* desideretur. *Ejus conscribenda Præcepta*.

Historiam Civilem in tres species recte dividimus: Primo *Sacram*, sive *Ecclesiasticam*: deinde eam, quæ *Generis nomen retinet*, *Civilem*: Postremo *Literarum & Artium*. Ordinem autem ab ea specie, quam postremo posuimus, quia reliquæ duæ habentur, illam autem inter *Desideratæ* refertur visum est. Ea est *Historia Literarum*. Atque certe *Historia Mundi*, si hac parte fuerit destituta, non ab similibus censeri possit *Statua Poliphemi*, eruto oculo, cum ea pars imaginis desit, quæ ingenium & indolem Personæ maxime referat. Hanc licet desiderari statuamus, nos nihilominus minime fugit, in *Scientiis particularibus* Jure consultorum, Mathematicorum, Rhetorum, Philosophorum, haberi levem aliquam mentionem, aut narrationes quasdam jejunas, de Sectis, Scholis, Libris, Auctoribus, & Successionibus hujusmodi *Scientiarum*: Inveniri etiam de rebus & Artium Inventoribus tractat aliquos exiles, & infructuosos. Attamen justam atque universalem *Litterarum Historiam* nullam adhuc editam asserimus. *Ejus itaque & Argumentum, & conscribendi Modum, & Usam* proponemus.

Argumentum non aliud est, quam ut ex omni Memoria repetatur, quæ *Doctrinæ Artes*, quibus *Mundi ætatis* & *Regionibus* floruerint. *Earum Antiquitates*, progressus, etiam peragrationses per diversas *Orbis partes* (migrant enim *Sciëntiæ*, non secus ac *populi*) rursus declinationes, obliviones, instaurationes commemorentur. Observetur simul per singulas *Artes*, inventionis occasio & origo, tradendi mos & disciplina, colendi & exercendi ratio & instituta. Adjiciantur etiam *Sectæ*, & *Controversiæ* maxime celebres, quæ homines doctos tenuerunt, *Calumniæ*, quibus patuerunt, *Laudes & honores* quibus decoratæ sunt. Notentur *Auctores præcipui*, libri præstantiores, *Scholæ*, *Successiones*, *Academiæ*, *Societates*, *Collegia*, *Ordines*, denique omnia quæ ad *Statum Literarum* spectant. Ante omnia etiam id agi volumus (quod *Civilis Historiæ decus est, & quasi anima*) ut cum *eventis causæ* copulenter: videlicet, ut memorentur *Naturæ regionum ac populorum*, *Indolesque apta & habilis*, aut *inepta & inhabilis ad disciplinas diversas*; *Accidentia temporum*, quæ *Scientiis adversa fuerint aut propitia*, *Zeli & mixtura Religionum*; *Maliæ & favores Legum*, *Virtutes denique insignes, & efficacia quorundam virorum*, erga *litteras promovendas, & similia*. At hæc

omnia ita tractari præcipimus, ut non, *Criticorum* more in laude & censura tempus teratur, sed planè *historicè* res ipsæ narrentur, *judicium parcius interponatur*.

De *Modo* autem huiusmodi *Historiæ* conscribendæ, illud in primis monemus, ut *materia & copia ejus*, non tantum ab *Historiis & Criticis* petatur, verum etiam per singulas annorum *Centurias*, aut etiam *minora intervalla*, seriatim, (ab ultima *Antiquitate* factò principio) libri præcipui, qui eo temporis spatio conscripti sunt, in consilium adhibeantur, ut ex eorum non perfectione, (id enim infinitum quiddam esset) sed degustatione & observatione *Argumenti, Styli, Methodi, Genii* illius temporis *litterarius*, veluti incantatione quadam, à mortuis evocetur.

Quod ad *Usam* attinet, hæc eo spectant, non ut honor *Literarum, & pompa*, per tot circumfusas imagines celebretur; nec quis, pro flagrantissimo, quo *litteras* prosequimur, amore, omnia quæ ad earum statum quoquo modo pertinent, usque ad curiositatem inquirere, & scire, & conservare avemus; sed præcipue ob causam magis seriam, & gravem: Ea est, (ut verbo dicamus) quoniam per talè, qualem descripsimus, *Narrationem*, ad *Virorum doctorum*, in *Doctrinæ usu & administratione*, *prudentiam & solertiam*, maximam accessione fieri posse existimamus; & rerum *intellectualium*, non minus quam *Civilium* motus, & perturbaciones, vitiaque & virtutes, notari posse, & *Regimen* inde optimum educi & institui. Neque enim *B. Augustini*, aut *B. Ambrosii* opera, ad *prudentiam Episcopi*, aut *Theologi*, tantum facere posse putamus, quantum si *Ecclesiastica Historia* diligenter inspiciatur, & revolvatur. Quod & *Viris doctis ex Historia Literarum* obventurum non dubitamus. *Casum* enim omnino recipit, & *remeritati* exponitur, quod exemplis & memoria rerum non fulcitur. Atque de *Historia Literaria* hæc dicta sint.

CAP. V.

De *Dignitate, & Difficultate Historiæ Civilis*.

Sequitur *Historia Civilis* specialis, cujus dignitas atque auctoritas, inter scripta humana eminent. Hujus enim fidei, exempla *Majorum*, vicissitudines rerum, fundamenta *Prudentiæ Civilis*, hominum denique nomen & fama, commissa sunt. Ad dignitatem rei accedit difficultas non minor. Etenim animum in scribendo ad præterita retrahere, & veluti antiquum facere; temporum motus, Personarum characteres, *Consiliorum* trepidationes; *Actionum* (tanquam aquarum) ductus, *Prætextuum interiora*, *Impertii Arcana*, cum diligentia scrutari, cum fide & libertate referre, denique verborum lumine sub oculos ponere, magni utique laboris est, & *judicii*, præsertim cum antiquiora quæque incerta, recentiora periculo obnoxia reperiantur. Quam orbem & plurima *Historiam* istam *Civilem* circumstant vitia: dum plerique narrationes quasdam inopes, & plebeias, & plane dedecora *historiarum* conscribant; alii *particulares relationes, & Commentarios* opera festinata & textu inæquali conscribant, alii capita tantum rerum gestarum percurrant, alii contra, minima quæque, & ad summas actionum nihil facientia, persequantur, nonnulli, nimia erga ingenia propria indulgentia,

gentia, plurima audacter confingant; alii alii, non tam ingeniorum suorum, quam affectuum imaginem rebus imprimant, & addant, partium suarum memores, rerum parum fideles testes: quidam Politica, in quibus sibi complacent, ubique inculcent, & diverticula ad ostentationem quaerendo, narrationem rerum nimis leviter interrumpant; alii in Orationum, & Concionum, aut etiam Actorum ipsorum prolixitate, parum cum iudicio, nimii sint, adeo ut satis constet, non inventi inter Scripta hominum rarius quicquam, quam Historiam legitimam & omnibus numeris suis absolutam. Verum nos in praesenti partitionem doctrinarum instituimus, ut omnia; non Censuram, ut vitiosa notentur, Nunc partitiones *Historia Civilis* persequemur, easque diversorum generum; Minus enim implicabuntur Species, si partitiones diversae proponantur, quam si una partitio curiose per membra deducatur.

CAP. VI.

Partitio prima Historiae Civilis, in Memorias, Antiquitates, & Historiam iustam.

Historia Civilis tripartita est, tribus picturarum aut imaginum generibus non absimilibus. Videmus enim ex picturis, & imaginibus, alias imperfectas, ut quibus ultima manus non accesserit; alias perfectas, alias vero vetustate mutilatas & deformatas, *Historiam* similiter *Civilem* (quae imago rerum & temporum quaedam est) in tres species, illis picturarum congruas, partiemur; *Memorias* scilicet, *Historiam iustam*, & *Antiquitates*. *Memoriae* sunt *Historia inchoata*, aut prima & rudis Historiae lineamenta, *Antiquitates* vero *Historia deformata* sunt, sive reliquiae Historiae, quae casu in naufragio temporum erepta sunt.

Memoriae, sive praeparationes ad Historiam, duplicis generis sunt, quorum alterum *Commentarios*, alterum *Registra* vocare placet. *Commentarii* nudam actionum & eventuum seriem ac connexionem proponunt praetermissis causis rerum & praetextibus, initiis quoque earundem & occasionibus, consiliis itidem & orationibus, & reliquo Actionum apparatu. Talis enim est propria *Commentariorum* natura: licet Caesari, per modeltiam quandam cum magnanimitate conjunctam, praestantissimae, inter eas, quae extant Historiae, *Commentariorum* nomen indere placuerit, At *Registra* duplicis naturae sunt: Complectuntur enim aut *Titulos Rerum & Personarum*, in serie temporum, quales dicuntur *Fasti*, & *Chronologiae*; Aut *Actorum Solemnitates*, cujus generis sunt, Principum Edicta, Senatuum Decreta, Judiciorum Processus, orationes publicae habitae, Epistolae publicae missae, & similia, absque narrationis contextu, sive filo continuo.

Antiquitates, seu *Historiarum Reliquiae*, sunt [uti jam diximus] tanquam tabulae naufragii, cum deficiente, & fere submersa, rerum memoria, nihilominus homines industrii, & sagaces, pertinaci quadam, & scrupulosa diligentia, ex genealogiis, factis, titulis, monumentis, numismatibus, nominibus propriis & styliis, verborum etymologiis, proverbii, traditionibus, Archivis & instrumentis tam publicis quam privatis Historiarum fragmentis, librorum neutriquam Historicorum locis dispersis, ex his, inquam, omnibus, vel aliqui-

bus, nonnulla à temporis diluvio eripiunt, & conservant. Res sane operosa, sed mortalibus grata, & cum reverentia quadam conjuncta; ac digna certe, quae deletis fabulosis nationum originibus, in locum hujusmodi commentitorum substituantur; sed tamen eo minus habens Auctoritatis, quia paucorum Licentiae subijcitur, quod paucis curae est.

In his *Imperfectae Historiae* generibus defectum aliquem non puto designandum, cum sint tanquam *Imperfectae Mista*, ut defectus hujusmodi sit ex ipsa earum Natura. Ad *Epitomas* quod attinet, (Historiam certe teredines, & tineas,) eas exulare volumus; quod etiam cum plurimis, qui maxime laesi fuerunt iudicii, facimus; utpote quae complura nobilissimarum Historiarum corpora exederint, & corroderint, atque in faeces inutiles demum redegerint.

CAP. VII.

Partitio Historiae iustae in Chronica, Vitas, & Relationes; Earumque partium explicatio.

At *Historia iustissima* est generum, pro ratione *Objecti*, quod sibi proponit representandum, Aut enim *Portionem aliquam temporis* representat; aut *Personam singularem* memoria dignam, aut *Actionem aliquam sive rem gestam* ex illustrioribus. Primum *Chronica* sive *Annales* appellamus, secundum *Vitas*, tertium *Relationes*. Inter quae, *Chronica* celebritate & nomine excellere videntur, *Vita* autem, fructu, & exemplis, *Relationes* rursus sinceritate & veritate. *Chronica* namque amplitudinem actionum publicarum, & personarum facies externas, & in publicum veritas, proponunt; Minora autem, quae tum ad Res, tum ad Personas pertinent, omittunt, & silentio involvunt. Cum vero id artificii divini sit proprium, ut *Maxima è minimis suspendat*, sit saepe numero, ut hujusmodi *Historia*, majora tantum persecuta, negotiorum pompam potius, & solennia, quam eorum veros fomites & texturas subtiliores ostendat: quinetiam, etsi *Consilia ipsa addat*, atque immisceat, tamen granditate gaudens, plus gravitatis atque prudentiae, quam re vera habent, humanis actionibus aspergat; ut *Satyra* aliqua possit esse verior humanae vitae tabula, quam nonnulla ex ejusmodi *Historiis*. Contra *Vitas*, si diligenter, & cum iudicio perscribantur. [neque enim de Elogiis, & huiusmodi Commemorationibus jejunis loquimur] quandoquidem *Personam singularem* pro *Subiecto* sibi proponant, in qua necesse est actiones, non minus leves, quam graves, parvas quam grandes, privatas quam publicas, componi & commisceri, sane magis vivas & fidas rerum narrationes, & quas ad exemplum tutius & feliciter transferre possis exhibent. At *Relationes* Actionum speciales [quales sunt *Bellum Peloponnesi*, *Expeditio Cyri*, *Conjuratio Catalinae*, & similia] omnino puriore & magis sincero veritatis candore vestiri par est, quam *Historias iustas* temporum, quia argumentum in iis deligi, & sumi potest habile, & definitum; atque ejusmodi, ut de eo notitia, & certitudo bona, & plena informatio haberi possit, cum contra *Historia temporis* [praesertim quae eate Scriptoris multo antiquior sit] necessario in memoria rerum saepius fatiscat, & veluti spatia vacua contineat, quae ingenio & conjectura occupari, & sup-

& suppleri satis licentèr consueverunt. Hoc tamen ipsum, quod de Relationum sinceritate dicimus, cum exceptione intelligendum est, nam fatendum certe est, (cum humana omnia ex parte laborent, & commoda cum incommotis ferè perpetuò conjuncta sint) hujusmodi relationes, præsertim si tub ipsa rerum gestarum tempora edantur, [cum sæpius vel ad gratiam, vel ad invidiam scribantur,] omnium narrationum merito maximè suspectas esse. Sed rursus huic incommodo etiam illud conuascitur remedium, quod illæ ipsæ Relationes, cum non ex una parte solummodo, sed pro factionibus, & partium studiis, ex utraque parte semper ferè edantur, viam hoc pacto quandam veritati, tanquam inter extrema, aperiant & muniunt: atque postquam contentiones animorum deferbuerunt, Historico bono & prudenti, non pessima historiæ perfectioris materia, & Sementis sunt.

Quod vero ad eam, quæ in his tribus historiæ generibus desiderari videatur, dubium certè nõ est, quin plurimæ historiæ particulares] de talibus loquimur quæ esse possint] alicujus dignitatis, aut etiam mediocritatis, cum maximo Regnotum & Rerump, quibus debentur, honoris & nominis detrimento, hucusque prætermisissæ sint, quas notare perlongum esset. Cæterum exterarum Nationum Historias, Exterorum curæ relinquens [ne fortè sim in aliena Rep. curiosus] non possum non apud Majestatem tuam conqueri, de Historiæ Angliæ, quæ nunc habetur, vilitate & indignitate, quatenus ad corpus ejus integrum, nec non Historiæ Scotiæ iniquitate & obliquitate, quatenus ad Auctorem ejus recentissimum & uberrimum: Reputans mecum, honorificum admodum Majestati tuæ futurum, atque opus posteritati gratissimum, si quem admodum Insula hæc magnæ Britanniæ, se nunc in unam Monarchiam coalitam, ad sequentes ætates transmittit, ita in una Historia descripta, à præteritis sæculis repereretur, eodem modo quo Historiam decem Tribuum Regni Judæ, tanquam gemellam, Sacra Pagina deducit. Quod si moles hujusmodi historiæ, magna certè & ardua, quo minus exacte & pro dignitate perscribatur, videatur obfutura, ecce tibi memorabilem multo angustioris temporis periodum, quatenus ad historiam Angliæ, nimirum ab Unione Rosarū ad Unionem Regnotum, Spatium temporis, quod, meo quidem iudicio, majorem recipit eventuum, quæ raro se ostendunt, varietatem, quam in pari successiōnū numero, utpiam in Regno Hereditario deprehendere licet. Incipit enim ab adeptione Coronæ mixta, partim Armis, partim Jure: Ingressum siquidem ferrū aperuit, stabilimentum attulerunt Nuptiæ, Secuta igitur sunt tempora illis initiis consentanea, simillima studiis, post magnam tempestatem, tumores & agitationes suas, sed absque aliqua immani procella, retinentibus, atque gubernatoris prudentia, qui unus inter Antecessores Reges consilio enituit, superatis. Ordine proximus succedit Rex, cuius actiones, licet magis impetu quam consilio administratæ, non leve tamen in Rebus Europæ momentum attulerunt, eas subinde librando, & inclinando, prout ipsæ propendebant. Quo etiam regnante, cœpit fieri ingens illa Status Ecclesiastici mutatio, qualis raro admodum prodit in Theatrū.

Secutus est Rex minor. Deinentamentum Tyrannidis, licet illud brevissimum fuerit, instar febris Ephemera. Dein Regnum Fæminæ, exero Regi nuptæ. Rursus Regnum Fæminæ solitariæ, & cælibis. Hæc omnia demum excepit eventus iste faustus & gloriosus: nimirum hujusce Insulæ Britannia, à toto Orbe divisæ, in se unio, per quam Verus illud oraculum, Aenæ redditum, quod requiem ei præmonstrabat,

— Antiquam exquirite matrem;

supra nobilissimas Gentes Angliæ & Scotiæ, in nomine illo Britannia. Antiqua sua Matris, jam convenientes, adimpletum sit, in pign^o & tesseram metæ, & exitus eorum & peregrinationis jam reperi. Ita ut, quemadmodum corpora ponderosa jactata, antequam ponant & consistant, trepidationes quasdam experiuntur, eodem modo probabile videatur, Divina Providentia factum esse, ut Monarchia ista, priusquam in tua Majestate, Regiaque tua Sobole, (in qua spero eam in perpetuum fore stabilitam) consisteret, & confirmata esset, has tam varias mutationes, & vicissitudines, tanquam præludia stabilitatis suæ, subiret.

De Vitis cogitantem, lubit quædam Admiratio, tempora ista nostra, haud nosse bona sua, cum tam rara sit Comemoratio, & conscriptio vitarum, eorum, qui nostro sæculo claruerunt. Etsi enim Reges, & qui absolutum Principatum obtineant, pauci esse possint, Principes etiam in Rep. libera (tot Rebusq. in monarchiam conuersis) haud multi, utcunque tamen non de fuerunt Viri egregii (licet sub Regibus) qui meliora merentur, quam incerta & vagam memoriæ saxe famam, aut elogia arida & jejuna. Etenim hæc ex parte, inventum cujusdam ex Poëtis recentioribus, quo antiquam fabulâ locupletavit, non in elegans est. Fingit ille, in extremitate sili Parcarum numisma quoddam, seu Monile pendere, in quo defuncti nomen impressum sit: Tempus autem cultum Atropi præstolari, & statim abscisso filo, numismata eripere, eaq; asportata, paulo post in fluvium Lethes ex gremio suo projicere: Circa fluvium autem, magnam avium vim volitare, quæ numismata arripunt, ac postquam in rostris ipsarum paulisper eadem circumtulerint, paulo post per incuriam in fluvium decidere permittunt: Inter eas vero, Cygnos reperiri nonnullos, qui si numisma aliquod cum nomine prehenderint, illico ad templum quoddam illud deferre solebant, immortalitati consecratum. Hujusmodi itaque Cygni nostris temporibus ferè defecerunt. Quamvis autem plurimi hominum, curis & studiis suis nimio plusquam corporibus mortales, nominis sui memoriam, veluti fumum aut auram despiciant,

— Animi nil magna laudæ egeres,

Quorum scilicet Philosophia & veritas ab ea radice pullulat, Non prius laudes contempsimus, quam laudanda facere desivimus. Id tamen apud nos Sælononis iudicio non præjudicabit, Memoria iustæ cum laudibus, at impiorum nomen putrescit: Altera perpetuo floret, alterum aut in oblivionem protinus abit, aut in odorem tetrum computrescit. Ac propterea in eo ipso stylo, vel loquendi formula, quæ recte admodum recepta est, ut defunctis tribuitur, (Felicitis memoria, pia memoria, bona memoria) agnoscere videmur illud, quod Cicero (mutatus id ip-

55

idiplum à Demosthene) protulit, Bonam famam propriam esse possessionem defunctorum. Quam quidem possessionem non possum non notare, nostro ævo inculcam ut plurimum, & neglegam jacere.

Quantum ad *Relationes*, optandum esset diligentia, Quippe vix incidit aliqua actio illustrior, cui non intersit calamus aliquis ex melioribus, qui eam excipere & describere possit. Quoniam autem is per paucorum hominum esse debet, qui Historiam justam pro dignitate conscribat, (ut ex paucitate Historicorum, vel mediocrium satis liquet) idcirco si actiones particulares, sub tempus ipsum quo geruntur, tolerabili aliquo scripto memoriæ mandarentur, sperandum esset, exorituros quandoque, qui Historiam justam, ope & auxilio illarum *Relationum*, conscribere possent. Illæ enim instar Seminarii esse possint, unde, cum usus foret, hortus amplius & magnificus consereretur.

CAP. VIII.

Partitio Historiæ Temporum, in Historiam Universalem, & Particularem, & utriusque Commoda, & Incommoda.

Historia Temporum aut Universalis est, aut Particularis; Hæc alioj Regni, vel Reip. vel Nationis res gestas complectitur, illa Universalis Orbis. Neque enim defuerunt, qui Historiam Mundi etiam ab Origine scripsisse videri volunt; Farraginem rerum, & Compendia narrationum pro Historia exhibentes: Alii sui temporis res, per Orbem terrarum memorabiles, tanquam justa Historia complecti posse confisi sunt, conatu profectò magnanimo, atque fructu haud exiguo. Neque enim res humanæ ita Imperiis aut Regionib⁹ divisæ sunt, ut non habeant multa connexa; Quare juvat certe, fata, alicui seculo aut ætati destinata, veluti una tabula contenta & descripta intueri. Fit etiam, ut plurima scripta non contemnenda, [qualia sunt eæ, de quibus antea locuti sumus, *Relationes*] alias forte peritura, neque prelium sæpius passura, aut saltem capita ipsorum, in huiusmodi Historiam Generalem recipiantur, atque hoc pacto figantur, & conserventur. Verum tamen, si quis rem rectius perpendat, animadvertet, tam severas esse Historiæ iusta Leges, ut eas in tanta argumenti vastitate exercere vix liceat; aded ut minuatur potius Historiæ Majestas molis granditate, quam amplificetur. Fiet enim, ut qui tam varia unde quaque persequitur, is in formationis Religione paulatim remissa, & diligentia sua, quæ ad tot res extenditur, in singulis elanguescente, auras populares, & rumores capter: & ex relationibus non admodum Authenticis, aut huiusmodi aliqua levidenti materia, Historiam conficiat. Quin etiam necesse ei erit, [ne opus in immensum excrescat,] plurima relatu digna consulto prætermittere, atque ad Epitomarum rationes sæpius delabi. Incumbit etiam aliud periculum non parvum, atque utilitati historiæ universalis ex diametro oppositum. Quemadmodum enim universalis historia narrationes aliquas, quæ alias forte fuissent peritura, conservat; ita contra sæpè numero narrationes alias satis fructuosas, quæ aliter vitæ fuissent, propter grata mortalibus rerum compendia, perimit.

CAP. IX.

Partitio alia Historiæ Temporum, in Annales, & Acta Diurna.

Etiam Historia Temporum rectè dividitur in Annales, & Diaria; Quæ divisio, licet ex periculis temporum nomina sumat, tamen ad delectum rerum etiam pertinet. Recte enim Cornelius Tacitus, cum in mentionem Magnificentia quarundam structurarum incidit, statim subdit, *Ex dignitate populi Rom. repertum esse, vestilustres Annalibus, talia diurni urbis actus mandare*: Applicando Annalibus res, quæ ad Statum Reip. pertinent; Acta vero & Accidentia leviora, Diariis. Meo utique iudicio, valere conveniret disciplinam quandam Haraldicam, in disponendis non minus librorum, quam personarum dignitatibus. Sicut enim nihil Rebus Civilibus magis detrahit, quam Ordinum & Graduum confusio; ita etiam Auctoritati historiæ gravis haud parum derogat, si admisceantur Politicis res levioris momenti; quales sunt pompæ, & solemnitates, & spectacula, & huiusmodi. Atque sanè optandum esset, ut illa ipsa distinctio in consuetudinem veniret. Nostris vero temporibus, Diaria in navigationibus tantum & expeditionibus bellicis, in usu sunt. Apud Antiquos certe Regum honori dabatur, ut acta Palatii sui in Diaria referrentur; quod videmus factum fuisse sub Ahasvero Persarum Rege; qui cum noctem ageret in solænem, Diaria poposcit; ubi conjurationem Eunuchorum recognovit: At in Alexandri Diariis, tam pusilla continebantur, ut etiam, si forte ad mensam dormiret, in acta reponeretur: Neque enim sicut Annales tantum gravia, ita Diaria tantum levia complexa sunt; sed omnia promiscue & cursim Diariis excipiebantur, seu majoris, seu minoris momenti.

CAP. X.

Partitio secunda Historiæ Civilis, in Meram, & Mixtam.

Postrema vero partitio Historiæ Civilis ea sit, ut dividatur in Meram, aut Mixtam. Mixtura celebres duæ: Altera ex Scientia Civili. Altera præcipuè ex Naturali. Introductum est enim ab aliquibus genus scribendi, ut quis narrationes aliquas non in serie historiæ continuatas, sed ex delectu auctoris exceptas conscribat: deinde eadem recolat, & tanquam ruminet; & sumpta ab ipsis occasione, de rebus Politicis disserat. Quod genus historiæ Ruminata nos sanè magnopere probamus, modo huiusmodi Scriptor hoc agat, & hoc se agere constituat. Historiam autem iustam ex professo scribenti, Politica ubique ingerere, atque per illa solum historiæ interrompere, intempestivum quiddam, & molestum est. Licet enim historia quæque prudentior, Politicis præceptis, & monitis, veluti imprægnata sit, tamen Scriptor ipse sibi obstetricari non debet.

Mixta etiam est historiæ Cosmographica, idque multipliciter: Habet enim ex historiæ Naturali, Regiones ipsas, atque earum Situs, & Fructus; Ex historiæ Civili, Vrbes, Imperia, Mores; Ex Mathematicis, Climata, & Configurationes Cæli, quibus tractus mundi subiacent. In quo genere Historiæ, sive Scientiæ, est quod seculo nostro gratulemur. Orbis enim terrarum factus est, hac nostra ætate, mirum in modum fenestratus, atque patens. Antiqui certe Zonas & Antipodas novebant,

Nosque

(*Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina vesper.*)

Idque ipsum magis per demonstrationes, quam per peregrinationes. Verum ut *Carina* aliqua parva, cælum ipsum æmularetur; atque uni versum globum terrestrem, magis etiam obliquo & flexuoso, quam cælestia solent, itinere circumverit, ea est nostri sæculi prerogativa: ita ut præsens ætas jure in Symbolo suo usurpare possit, non tantum illud *Plus ultra*, ubi Antiqui usurpabant *Non ultra*; atque insuper illud *Imitabile fulmen*, ubi Antiqui, *Non imitabile fulmen*:

Demens qui nimbos, & non imitabile fulmen; verum & illud, quod omnem admirationem superat, *Imitabile Cælum*; propter navigationes nostras, quibus circa universum terræ ambitum, cælestium corporum more, volvi, & circummagi sapius concessum fuit.

Atque hæc præclara, in re Nautica, atque Orbe perlustrando, felicitas, de ulterioribus etiam progressibus, & Augmentis Scientiarum, spem magnā facere possit; præsertim cum divino videatur Consilio esse decretum, ut hæc duo coeque sint: Sic enim Daniel Propheta, de novissimis temporibus verba faciens, prædicit, *Plurimi pertransibunt, & augebitur scientia*; quasi pertransitus, sive perlustratio mundi, atque multiplex Augmentum Scientiarum, eidem seculo destinarentur: Sicut magna ex parte jam completum videmus; Quandoquidem tempora nostra, duabus illis prioribus doctrinarum periodis, aut revolutioibus, (alteri apud Græcos, alteri apud Romanos) eruditione non multum cedant, eas vero in aliquibus longè superent.

CAP. XI

Partitio historię Ecclesiasticę, in Ecclesiasticam specialem, historiam ad Prophetias, & historiam Nemeleos.

Historia Ecclesiastica in genere, eandem ferè cū *historia Civili* partitiones subit. Sunt enim *Chronica Ecclesiastica*, sunt *vita Patrum*, sunt *Relationes de Synodis*, & reliquis ad Ecclesiam spectantibus. Proptio vero nomine, recte dividitur in *historiam Ecclesiasticam* (Generis nomine servato,) & *historiam ad Prophetias*, & *historiam Nemeleos* sive *Providentię*. Prima, *Ecclesia militantis tempora*, & *statum diversum* memorat: sive illa fluctuet, ut *Arca in diluvio*: sive itineretur, ut *Arca in eremo*: sive consistat, ut *Arca in templo*: hoc est, *statum Ecclesia in persecutione, in motu, & in pace*. In hac parte, defectum aliquem non invenio, quin superfluit in illa complura potius quam defunt: Illud sane optarem, ut massæ tam prægrandi, virtus quoque & sinceritas narrationum responderent.

Secunda pars, quę est *historia ad Prophetias*, ex duobus Relativis constat, *Propheta ipsa*, & ejus *Adimplentię*. Quapropter tale esse debet hujus operis institutum, ut cum singulis ex scripturis Prophetiis, eventum veritas conjungatur; idque per omnes mundi ætates, tum ad confirmationem fidei, tum ad instituendam disciplinam quandam, & peritiã, in interpretatione Prophetiarum, quę adhuc restant complenda. Attamen in hac re, admittenda est illa latitudo, quę Divinis vaticiniis propria est & familiaris; ut adimplentię eorum fiant, & continenter, & punctualiter: Reseruit enim

Auctoris sui naturam, cui unus dies tanquam mille anni, & mille anni tanquam unus dies: atque licet plenitudo, & fastigium complementi eorum, plerumque alicui certæ ætati, vel etiam certo momento destinetur; attamen habent interim gradus nonnullos: & scalas complementi, per diversas mundi ætates. Hoc opus desiderari statuo, verum tale est, ut magna cum sapientia, sobrietate, & reverentia tractandum sit, omnino dimitrendum.

Tertia Pars, quę *Historia Nemeleos* est, sanè in calamos nonnullorum piorum virorum incidit, sed non sine partium studio; occupata est autem in observanda divina illa convenientia, quę nonnunquam intercedit, inter Dei voluntatem Revelatam, & Secretam. Quamvis enim tam obsecra sint Consilia & Judicia Dei, ut *homini animali* sint penitus inscrutabilia, quin etiam sapius eorum oculis, qui prospiciunt è tabernaculo, se subducant; Divinæ tamen Sapientiæ visum, aliquando per vices, ad suorum confirmationem, & confusionem eorum, qui tanquam sine Deo sunt in mundo, ea quasi majoribus characteribus descripta, sic proponere conspicienda, uti (sicut loquitur Propheta) *quibus etiam in cursu ea perlegere possit*: hoc est, ut homines merè sensuales & voluptarii, qui Judicia illa divina prætervehi festinant, neque cogitationes suas in ea unquam desigunt, tamen, quamvis properè currant, & aliud agant, ipsa agnoscere cogantur. Talia sunt vindictæ seræ & inopinæ; salutes subito affulgentes, & insperatæ; consilia divina per ambages rerum tortuosas, & stupendas spiras, tandem se manifesto expedientia; & similia; quę valent, non solum ad consolandos animos fidelium, sed ad percellendas & convincendas conscientias improborum.

Cap. XII

De Appendicibus historię: quę circa Verba hominum (quemadmodum historia ipsa circa facta) versantur: Partitio earum in epistolas & apophthegmata.

AT non factorum solummodo humani generis, verum etiam *dictorum* memoria servari debet. Neque tamen dubium, quin *dicta* illa quandoque *historia* ipsi inserantur, quatenus ad res gestas perspicuè & graviter narrandas faciant, & deserviant. Sed *dicta* sive *verba Humana* propriè custodiunt *Libri Orationum, Epistolarum, & Apophthegmatum*. Atque *Orationes* sanè virorum prudentium, de negotiis & causis gravibus & arduis habitæ, tum ad rerum ipsarum notitiam, tum ad eloquentiam multum valent. Sed majora adhuc præstantur auxilia ad instruendam prudentiam civilem ab *Epistolis*, quę à viris magnis de negotiis seriis missæ sunt. Etenim ex *verbis hominum*, nil sanius aut præstantius, quam hujusmodi *Epistole*. Habent enim plus nativi sensus, quam *Orationes*; plus etiam maturitatis, quam colloquia subita. Eedem quando continentur secundum seriem temporum, (ut fit in illis quę à Legatis, Præfectis Provinciæ, & aliis Imperii Ministris, ad Reges, vel Senatus, vel alios Superiores suos mittuntur; aut vicissim ab Imperantibus ad ministros,) sunt certè ad *historiam*, præ omnibus, pretiosissima supellex. Neque *Apophthegmata* ipsa ad delectationem & ornatum tantum profunt, sed ad res gerendas etiam, & usus civiles. Sunt enim (ut agebat ille) veluti *Secures* aut *Mucrones Verborum*, qui rerum & negotiorum nodos,

dos, acumine quodam secant, & penetrant; Oeasiones autem redeunt in orbem, & quod olim erat commodum, rursus adhiberi, & prodesse potest; sive quis ea tanquam sua proferat, sive tanquam vetera. Neque certe de utilitate ejus rei ad civilia dubitari potest, quam Cæsar Dictator opera sua honestavit; cujus Liber utinam extaret, cum ea, quæ usquam habentur in hoc genere, nobis parum cum delectu congesta videantur.

Atque hæc dicta sint de *Historia*, ea scilicet parte Doctrinæ, quæ respondet uni ex *Cellis*, sive *Domiciis Intellectus*, quæ est *Memoria*.

CAP. XIII.

De secundo Membro principali Doctrinæ, nempe *Poesi*. Partitio *Poeseos* in *Narrativam*, *Dramaticam*, & *Parabolicam*. *Exempla Parabolicæ tria proponuntur*.

Jam ad *Poesin* veniamus. *Poesis* est genus doctrinæ, verbis plerumque adstrictum, rebus solutum & licentiosum; Itaque, ut initio diximus, ad *Phantasmiam* refertur, quæ iniqua, & illicita prorsus rerum conjugia & divortia comminisci, & machinari solet. *Poesis* autem (ut supra innuimus) duplici accipitur sensu, quatenus ad *Verba*, vel quatenus ad *Res* respiciat. Priore sensu, *Sermonis* quidam *Character* est: *Carmen* enim styli genus, & elocutionis formula quædam, nec ad res pertinet; Nam & vera narratio carmine, & ficta oratione soluta conscribi potest. Posteriore vero sensu, constituimus eam, ab initio, *Doctrinæ Membram Principalem*, eamque juxta *historiam* collocavimus, cum nihil aliud sit, quam *Historia imitatio ad Placitum*. Nos igitur in partitionibus nostris, veras doctrinarum venas indagantes, & persequentes; neque consuetudini & divisionibus receptis (in multis) cedentes; *Satyras*, & *Elegias*, & *Epigrammata*, & *odas*; & hujusmodi, ab instituto sermone removemus; atque ad philosophiam & artes orationis rejicimus. Sub nomine autem *Poeseos*, de *Historia ad Placitum conficta*, tantummodo tractamus.

Partitio *Poeseos*, verissima, atque maxima ex proprietate, præter illas Divisiones, quæ sunt ei cum *Historia* communes, (sunt enim *sicæ Chronica*, *Vitæ sicæ*, *sicæ etiam Relationes*) ea est, ut sit aut *Narrativa*; aut *Dramatica*; aut *Parabolica*. *Narrativa* prorsus *historiam* imitatur, ut ferè fallat, nisi quod res extollat sæpius supra fidem. *Dramatica* est veluti *historia Spectabilis*; nam constituit imaginem rerum tanquam præsentium; *historia* autem tanquam præteritarum. *Parabolica* vero est *historia* cum typo quæ *Intellectualia* deducit ad sensum.

Atque de *Poesi Narrativa*, sive eam *Heroicam* appellare placet, modo hoc intelligas de *Materia*, non de *Versu*, ea à fundamento prorsus nobili ex-citata videtur, quod ad dignitatem humanæ naturæ in primis spectat. Cum enim mundus sensibilis, sit anima rationali dignitate inferior, videtur *Poesis* hæc humanæ naturæ largiri, quæ *Historia* denegat; atque animo umbris rerum ut cunque satisfacere, cum solida haberi non possint. Si quis enim rem acutius introspeciat, firmum ex *Poesi* sumitur argumentum, magnitudinem rerum magis illustrare, ordinem magis perfectum, & varietatem magis pulchram, animæ humanæ complacere, quàm in natura ipsa, post lapsum, reperire ullo modo possit. Quapropter, cum res gestæ, & eventus, qui veræ *historiæ* subjiciantur, non sint ejus amplitu-

dinis, in qua anima humana sibi satisfaciat, præsto est *Poesis*, quæ facta magis *Heroica* consingat: Cum *historia* vera successus rerum, minimè pro meritis *Virtutum* & *Scelerum*, narret; corrigit eam *Poesis*, & exitus, & fortunæ, secundum merita, & ex lege *Nemeseos*, exhibet: Cum *historia* vera, obvia rerum fatietate & similitudine, animæ humanæ fastidio sit; reficit eam *Poesis*, inexpectata, & varia, & vicissitudinum plena canens. Adeo ut *Poesis* ista non solum ad delectationem, sed etiam ad animi magnitudinem, & ad mores conferat. Quare & merito etiam divinitatis cujuspiam particeps videri possit; quia animum erigit, & in sublime rapit; rerò simulachra ad animi desideria accommodando, non animum rebus (quod ratio facit, & *historia*) submit-tendo. Atque his quidem illecebris, & congruitate, qua animum humanum demulcet, addito etiam consortio *Musices*, unde suavius infinuari possit, auditum sibi patefecit, ut honori fuerit etiam sæculis plane rudibus, & apud Nationes barbaras, cum aliæ Doctrinæ prorsus exclusæ essent.

Dramatica autem *Poesis*, quæ *Theatrum* habet pro mundo, usu eximia est, si sana foret. Non parva enim esse posset *Theatri*, & *Disciplina*, & *Corruptela*: Atque *Corruptelarum*, in hoc genere, abunde est; *disciplina* plane nostris temporibus est neglecta. Attamen licet in *Rebus*, modernis habeatur pro re ludicra actio theatralis, nisi forte nimium, trahat è *Satyræ*, & mordeat, tamen apud Antiquos curæ fuit, ut animos hominum ad virtutem institueret. *Quinetiam* *Viris* prudentibus, & magnis *Philosophis*, veluti animorum plectrum quoddam centebatur. Atque sane verissimum est, & tanquam *Secretum* quoddam *Naturæ*, hominum animos, cum congregati sint, magis quam cum soli sint, affectibus & impressionibus patere.

At *Poesis Parabolica*, inter reliquas eminet, & tanquam res sacra videtur, & augusta; cum præsertim *Religio* ipsa, ejus opera plerumque utatur, & per eam commercia *Divinorum* cum humanis exerceat. Attamen & hæc quoque, *Ingeniorum* circa *Allegorias* levitate & indulgentia contaminata invenitur. Est autem usus ambiguus, atque ad contraria adhibetur. Facit enim ad *Involucrum*; facit etiã ad *Illustrationem*. In hoc *Docendi* quædam *Ratio*; in illo *Occultandi Artificio* quæri videtur. Hæc autem *Docendi Ratio*, quæ facit ad *Illustrationem*, antiquis sæculis plurimum adhibebatur. Cum enim rationis humanæ inventa, & conclusiones, (etiam ex quæ nunc tritæ, & vulgæ sunt) tunc temporis novæ & insuetæ essent, vix illam subtilitatem capiebant ingenia humana, nisi propius eæ ad sensum, per hujusmodi simulachra, & exempla, deducerentur. Quare omnia apud illos, *fabularum* omnigenarum, & *Parabolarum*, & *Ænigmatum*, & similitudinum, plena fuerunt. Hinc *tesera* *Pythagoræ*, *Ænigmata* *Sphingis*, *Æsopi* *Fabulæ*, & similia. *Quinetiam* *Apophthegmata* veterum *Sapientium* ferè per similitudines re demonstrabant: Hinc *Menenius Agrippa* apud Romanos (Gentem eo sæculo minimè literatam) *leditionem* *fabula* *repressit*. Denique ut *Hieroglyphica Literis*: ita *Parabolæ* *Argumentis* erant antiquiores. Atque hodie etiam & semper, eximius est, & fuit, *Parabolarum* vigor, cum ne argumenta tam perspicua, nec veræ exempla tam apta esse possint.

Alte

Alter est usus *Poëfos Parabolica*; priori quasi contrarius, qui facit (ut diximus) ad *Involucrum*, earum nempe rerum, quarum dignitas tanquam velo quodam discreta esse mereatur: hoc est, cum occulta & Myſteria Religionis, Politicæ, & Philoſophiæ, Fabulis & Parabolis veſtiuntur. Utrum vero fabulis veteribus Poëtarum ſubſit aliquis ſenſus myſticus, dubitationem nonnullam habet. Atque ipſi certe fateantur, nos in eam ſententiam propendere, ut non pauci Antiquorum Poëtarum Fabulis, Myſterium infulum fuſſe putemus. Neq; nos movet, quod iſta pueris ferè, & Grammaticis relinquuntur, & vileſcant, ut de illis contemptum ſententiam feramus. Quin contra, cum planè cõſtet, ſcripta illa, quæ fabulas iſtas recitant, ex Scriptis hominum, poſt literas ſacras, eſſe antiquiſſima, & longe hiſantiquiores fabulis ipſas; (etenim tanquam prius creditæ & receptæ, non tanquam excogitate ab illis Scriptoris referuntur) videntur eſſe inſtar tenuis cujuſdam auræ, quæ ex traditionibus Nationum magis Antiquarum in Græcorum ſiſtulas incidit. Cum vero, quæ circa harum Parabolarum interpretatione adhuc tentata ſint, per homines ſcilicet imperitos, nec ultra locos communes doctos, nobis nullo modo ſatisfaciant Philoſophiam ſecundum Parabolas antiquas, inter *Deſiderata* referre viſum eſt. Ejus autem operis *Exemplum* unum aut alterum ſubjungemus. Non quod res ſit fortasſe tanti, ſed ut inſtitutum noſtrum ſervemus. Id hujusmodi eſt, ut de operibus illis, quæ inter *Deſiderata* ponimus (ſi quid paulo obſcurius) perpetuo aut *præcepta* ad opus illud inſtruendum, aut *Exempla* proponamus: ne quis forte exiſtmet, levem aliquam tantum Noſtionem, de illis mentem noſtram perſtrinxiſſe, noſque Regionem ſicut Augures, animo tantum metiri, neq; eas ingrediendi vias nôlle. Aliam aliquam partem in *Poëſi* deſiderari non invenimus; quin potius cum planta ſit *Poëſis*, quæ veluti à terra luxuriante, abſque certo ſemine, germinaverit, ſupra cæteras doctrinas exerevit, & diſſuſa eſt. Verum jam *exempla* proponemus, tria tantum numero, unum è *Naturalibus*, è *Politicis* unum, atque unum denique è *Moralibus*.

Exemplum primum Philoſophie ſecundum Parabolas Antiquas, in Naturalibus. De Univerſo, ſecundum Fabulam Panis.

Antiqui generationem *Panis* in dubio relinquunt. Alii enim eum à *Mercurio* genitum; Alii longe alium generatiõis modum ei tribuunt. Ajunt enim Procos univerſos cum *Penelope* tem habuiſſe, ex quo promiſcuo concubitu *Pana* commune filium ortum eſſe. Neq; prætermittenda eſt tertia illa generationis explicatio: Quidam n. prodiderunt, eum *Iovis* & *Hyæos* (id eſt, *Contumelia*, filium fuiſſe. Ut cunq; otto, *Parca* illi forores fuiſſe perhibentur: quæ in ſpecu ſubterraneo habitabant: *Pan* autem morabatur ſub *Dio*. Effigies *Panis* talis ab antiquitate deſcribitur: Cornutus, Cornibus in acutum ſurgentibus, & uſq; ad cælum faſtigiat; corpore toto hiſpidus & villoſus, barba in primis promiſſa, figura biſformis, humana quoad ſuperiora, ſed ſemifera & in capræ pedes deſinente. Geſtabat autem inſignia poteſtatis, ſiniſtra ſiſtulam ex ſeptem calamis compactam, dextra pedum ſive baculum, ſuperius curvum & inflexum. Indueba-

tur *Chlamyde ex pelle Pardalis*. Poteſtates ei & muna hujusmodi attribuuntur, ut ſit Deus venatorum, etiam paſtorum, & in univerſum Ruricolarum; Præſes item montium. Erat etiam, proximus à *Mercurio*, Nuncius Deorum. Habebatur etiam Dux & Imperator *Nympharum*, quæ circa eum perpetuo Choreas ducere & tripudiare ſolebant; Comitabantur & *Satyri*, & hiſ ſeniores *Sileni*. Habebat in ſuper poteſtatem terrores immittendi, præſertim inanes & ſuperſticioſos, & *Panici* vocati ſunt, Res geſtæ autem ejus non multæ memorantur: Illud præcipuum, quod *Cupidinem* provocavit ad luctam, à quo etiam in certamine victus eſt. Etiam *Typhonem Gigantem* retibus implicavit & cohibuit. Atq; narrat in ſuper, cum *Ceres* meſta, & ob raptam *Proſperpiam* indignata, ſe abcondiſſet; atq; Dii omnes ad eam inveſtigandam magnopere incubuiſſent, & ſe per varias vias diſperſiti eſſent; *Pan* ſolummodo ex felicitate quadam contigiſſe, ut inter venandum eam inveniret & indicaret. Auſus eſt quoque cum *Apolline* de victoria Muſices decertare, atque etiam *Myda* judice prælatus eſt; ob quod judicium *Myda* aſtinnaſ aures tulit, ſed clam & ſecreto. Amores *Panis* nulli referuntur, aut ſaltem admodum rari; quod mirum, inter turbam Deorum, proſus tam profuſe amatoriam, videri poſſit. Illud ſolummodo ei datur, quod *Echo* adamaret, quæ etiam uxor ejus eſt habita; atq; unam præterea Nympham, *Syringam* nomine: in quam propter iram & vindictam *Cupidini* (quem ad luctam provocare non reveritus eſſet) incenſus eſt. Etiam *Lunam* quondam in altas Sylvas ſevocaffe dicitur. Neq; etiam prolem ullam ſuſcepit; (quod ſimiliter mirum eſt, cum Dii præſertim maſculi, proſifici admodum eſſent) niſi quod ei attribuitur tanquam filia, muliercula quædam ancilla, *Iambe* nomine, quæ ridiculis narratiunculis oblectare hoſpites ſolebat, ejuſq; proles ex conjungete *Echo* eſſe à nonnullis exiſtimabatur. *Parabola* talis eſſe videtur.

Pan (ut & nomen ipſum etiam ſonat) *Univerſum* ſive *Univerſitatem rerum* repræſentat & proponit. De hujus *Origine* duplex omnino ſententia eſt, atque adeo eſſe poteſt. Aut enim à *Mercurio* eſt, verbo ſcilicet divino, (quod & *Sacræ* *Litteræ* extra controverſiam ponunt; & Philoſophi ipſi, qui magis Divini habitus ſunt, videntur) aut ex *confuſis rerum ſeminibus*. Etenim quidam è Philoſophis ſemina rerum etiam ſubſtantia infinita ſtatuunt; unde opinio de *Homo* jomertis fluxit, quam *Anaxagoras* aut invenit, aut celebravit. Nonnulli vero magis acute & ſobrie cenſebant, ad varietatem rerum expediendam ſufficere, ſi ſemina, ſubſtantia eadẽ figuris varia, ſed certis & definitis eſſent; & reliqua in poſitura & complexu ſeminum ad invicem ponebant: ex quo fonte opinio de *Atomis* emanavit: ad quam *Democritus* ſe applicavit, cum *Leucippus* ejus auctor fuiſſet. At alii, licet unum rerum Principium aſſerent, (Aquam *Thales*, Aërem *Anaxamenes*, Ignem *Heraclitus*) tamen illud ipſum principium actu unicum, potentia varium & diſpenſabile poſuerunt, ut in quo rerum omnium ſeminalatent. Qui vero materiam omnino ſpoliatam, & in formæ, & ad formas indifferentem introduxerunt, (ut *Plato* & *Ariſtoteles*) multo etiã proprius & propenſius ad paraboleſ

figuram acceperunt. Posuerunt enim *Materiam* tanquam *publicam Meretricem*; *Formas* vero tanquam *Procos*: Adeo ut omnes de rerum principiis opiniones huc redeant, & ad illam distributionem reducantur, ut mundus sit, vel à *Mercurio*, vel à *Penelope*, & *Prociis* omnibus. Tertia autem *Generatio Panis*, eiaſmodi eſt, ut videantur Græcialiquid de Hebræis myſteriis, vel per *Ægyptios* internuncios, vel ut cunq̄ue, inaudiviſſe. Pertinet enim ad ſtatum mundi, non in meris natalibus ſuis, ſed poſt lapſum Adami, morti & corruptioni expoſitum, & obnoxium factum. Ille enim ſtatus, Dei, & peccati, (ſive contumeliæ) proles fuit, ac manet. Fuit enim peccatum Adami ex genere *Contumeliæ*, cum *Deo ſimilis fieri vellet*. Itaque triplex iſta narratio de *Generatione Panis*, etiam vera videri poſſit, ſi ritæ & rebus & temporibus diſtinguatur. Nam iſte *Pan* (qualem eum nunc in tuemur & complectimur) ex *Verbo Divino*, mediante conſula *Materia* (quæ tamen ipſa Dei opus erat) & ſubintrante *Prevaricatione*, & per eam corruptione, Ortum haber.

Naturæ rerum, Fata, rerum ſorores vere perhibentur, & ponuntur. *Fata* enim vocantur, ortus rerum, & durationes, & interitus, atque depreſſiones etiam, & eminentiæ, & labores & felicitates, denique conditiones quæcunq̄e Individui: quæ tamen niſi in Individuo nobili (ut pote homine, aut urbe, aut gente) fere non agnoſcuntur. Atq̄ ad iſtas conditiones tam varias, deducit Individua illa ſingula *Pan*, Rerum ſcilicet *Naturæ*; ut tanquam eadem ſit res (quatenus ad Individua) catena *Naturæ* & filium *Parcarum*. Ad hæc in ſuper ſinxerunt *Anriqui*, *Panem* ſemper ſub Dio morari, ſed *Parcas* ſub ſpecu ingenti ſubterraneo habitare, atque inde maxima pernicitate ad homines ſubito advolare: quia *Natura*, atque *Univerſi* facies, ſpectabilis & aperta, at *Fata* Individuorum occulta, & rapida. Quod ſi *Fatum* accipiat largius, ut omnem proſus eventum, non illuſtriores tantum, denotet, tamen utique & eo ſenſu optime convenit cum *Univerſitate* Rerum, cum ex ordine *Naturæ*, nil tam exiguum ſit, quod ſine cauſa fiat, & rurſus nil tam magnum, ut non aliunde pendeat, adeo ut fabrica ipſa *Naturæ*, ſuo ſinu & gremio, omnem eventum & minimum & maximum complectatur, & ſuo tempore certa *Lege* prodat. Itaque nil mirū, ſi *Parca* ut *Panis* ſorores introductæ ſint, & certè legitimiæ. Nam *Fortuna* Vulgi filia eſt, & levioribus tantum *Philoſophis* placuit. Sane *Epicurus*, non ſolum profanum inſtituere ſermonem, ſed etiam de ſipere videtur, cum dixit, *Præſtare credere fabulam Deorum, quam Fatum aſſerere*, ac ſi quicquam in univerſo eſſe poſſit inſtar *Inſulæ*, quod à rerum nexu ſeparetur. Verum *Epicurus* *Philoſophiam* ſuam naturalem (ut ex ipſi^o verbis pater) morali ſuæ accommodans & ſubjiciens, nullam opinionem admittere voluit, quæ animum premeret & morderet, atque *Euthymiam* illam (quam à *Democrito* acceperat) laceſſeret aut turbaret. Itaq̄; ſuavitati cogitationum indulgens, potius quam *Veritatis* patiens, plane jugum jaſtavit, & tam *Fati* neceſſitatem, quam *Deorum* merum repudiavit. Verum de *Parcarum* germanitate eum *Panæ* ſatis dictum eſt.

Cornua autem mundo attribuantur, ab imo latiora, ad verticem acuta. Omnis enim rerum natura inſtar *Pyramidis* acuta eſt. Quippe *Individa*, in quibus baſis naturæ exporrigitur, inſinita ſunt; ea colliguntur in ſpecies, & ipſas multiplices; ſpecies rurſus inſurgunt in genera, atque hæc quoque aſcendendo in magis generalia contrahuntur; ut tandem natura, tanquam in unum coire videatur; quod *Figura* illa *pyramidali Cornuum Panis* ſignificatur. Mirum vero minimè eſt, *Panis* cornua etiam cælum ferire; cum excelsa naturæ, ſive ideæ univerſales, ad *Divina* quodammodo pertingant. Itaque & catena illa *Homeri* decantata, (cauſarum ſcilicet *Naturalium*) ad pedem *Solii Jovis* fixa memorabatur; neque quiſquam (ut videre eſt) *Metaphyſicam*, & quæ in *Natura* æterna, & immobilia ſunt, tractavit, atque animum à fluxu rerum pauliſper abduxit; qui non ſimul in *Theologiâ* Naturalem incidere; adeo paratus & propinquus eſt tranſitus, à vertice illa *Pyramidis*, ad *Divina*.

Corpus autem *Naturæ* elegantiffime & veriſſimè depingitur *hirsutum*, propter rerum radios. *Radii* enim ſunt tanquam naturæ crines, ſive villi; Atq̄; omnia fere vel magis vel min^o radioſa ſunt: Quod in facultate viſus maniſeſtiſſimum eſt; nec minus in omni virtute magnetica, & operatione ad diſtans. Quicquid enim operatur ad diſtans, id etiã radios emittere rectè dici poſſe. Sed maximè omnium prominet *Barba Panis*, quia radii corporum cœleſtium, & præcipue *Solis*, maximè ex longinquo operantur & penetrant, Adeo ut ſuperiora terræ, atq̄; etiam interiora, ad diſtantiã nonnullam planè verterint & ſubegerint, & ſpiritu impleverint. Eleganti^o autem eſt figura de *Barba Panis*, quod & *Sol* ipſe, quando parte ſuperiore ejus nubæ obvoluta, radii inferius erumpunt, ad aſpectum *barbatus* cernitur.

Etiã corpus naturæ rectiſſimè deſcribitur *biforme*, ob differentiam corporum ſuperiorum, & inferiorum. Illa enim ob pulchritudinem, & motus æqualitatem & conſtantiã, nec non Imperium in terram & terreſtria, merito ſub humana figura repræſentantur; cum *Natura* humana ordinis & *Dominationis* particeps ſit. Hæc autem ob perturbationem, & motus incompoſitos, & quod à cœleſtibus in plurimis regantur, bruti animalis figura contenta eſſe poſſunt. Porro eadem corporis biformis deſcriptio pertinet ad participationem ſpecierum: Nulla enim naturæ ſpecies, ſimplex videri poſſe, ſed tanquam ex duobus participans, & concreta. Habet enim homo non nihil ex bruto, propterea non nihil ex planta, planta non nihil ex bruto inanimato, omniaque vera biformia ſunt, & ex ſpecie ſuperiore & inferiore compoſita. Acutiſſima autem eſt allegoria de *Pedibus Capræ*, propter aſcenſionem corporum terreſtrium verſus regiones aëris & cæli, ubi etiã penſilia ſiunt, & inde deſcendunt, magis quam deſcendunt. *Capra* enim animal ſcanſorium eſt, eaq̄; è rupibus pendere, atque in præcipitiis hærete amat; Similiter etiam res, licet inferiori globodeſtinatæ, faciunt, idq̄; miris modis, ut in nubib^o & meteoris maniſeſtiſſimum eſt. Imo nõ ſine cauſa *Gilbertus*, qui de *Magnete* laborioſiſſimè, & ſecundum viã experimentalem cõſcripſit, dubitatione inject,

injecit, Num non forte corpora gravia, post longam à terra distantiam, motum versus inferiora paulatim exuant.

Insignia autem in manibus *Panis* ponuntur duplicia, Alterum *Harmonia*, alterum *Imperii*, *fistula* enim ex *septem calamis*, concentum rerum & harmoniam, sive concordiam cum discordia mistam, [quæ ex septem stellarum errantium motu conficitur,] evidenter ostendit, Neque enim alii, præterquam septem Planetarum, inveniuntur in cælo errores, sive expatiaciones manifestæ, quæ cum æqualitate stellarum fixarum, earumque perpetua & invariabili ad se invicem distantia composita & temperatæ, tum constantiam specierum, tum fluxum individuorum tueri & cære possint, Si qui vero sint Planetæ minores, qui non conspiciuntur, si qua etiam mutatio in cælo major, (ut in *Cometis* nonnullis superlunariis^o) videntur illa profecto tanquam fistulæ, aut omnino mutæ, aut ad tempus tantum strepere, utpote quarum operationes vel ad nos non perlabantur, vel harmoniam illam septem fistularum *Panis* non diu interturbent *Pedum* autem illud *Imperii*, nobilis translatio est, propter vias Naturæ partim rectas, partim obliquas. Atque *Baculus* ille, sive *Virga*, versus superiorem partem præcipue curva est, quia omnia providentiæ divinæ opera in mundo fere per ambages, & circuitus fiunt, ut aliud agi videri possit, aliud revera agatur, sicut *Iosephi venditio in Ægyptum*, & similia. Quineriam in regimine humano omni prudentiore, qui ad gubernacula sedent, populo convenientia, per prætextus & vias obliquas feliciter que volunt, quæ ex directo superinducunt & insinuant. Etiam (quod mirum forsasse videri possit) in rebus mere naturalibus, citius Naturam fallas quam premas: Adeo, quæ ex directo fiunt, inepta sunt, & se ipsa impediunt, cum contra, via obliqua & insinuans mollior fluat, & effectum fortiat. *Vestis Panis* & amiculum, ingeniose admodum ex *Pelle Paradisi* fuisse fingitur, propter maculas ubiq; sparsas. Cælum enim stellis, maria insulis, tellus floribus consperguntur, Atq; etiam res particulares fere variegatæ esse solent circa superficiem, quæ veluti *Res Clamys* est.

Officium autem *Panis* nulla alia re, tam ad vivum proponi atq; explicari poterit, quam quod *Deus Venatorum* sit. Omnis enim naturalis actio, atque adeo motus & progressio, nihil aliud quam *Venatio* est. Nam & scientiæ & artes opera sua venantur, & consilia humana fines suos, atque res naturales omnes vel alimenta sua, ut conferventur, vel voluptates & delicias suas, ut perficiantur, venantur; [omnis siquidem venatio est aut prædæ, aut animi causa:] idque modis peritis & sagacibus.

Torva Leona lupum sequitur, lupus ipse Capellam,

Florentem ybisum sequitur lasciva Capella.

Etiam *Ruvicularum* in genere *Pan Deus* est, quia hujusmodi homines magis secundum naturam vivunt, cum in urbibus & aulis natura à cultu nimio corrumpatur, ut illud *Poëtæ* amatorium, verum, propter hujusmodi delicias, etiam de Natura sit:

— *Pars minima est ipsa puella sui.*

Montium autem imprimis *Præses* dicitur *Pan*, quia in montibus & locis editis natura rerum panditur,

atq; oculis & contemplationi magis subicitur. Quod alter à *Mercurio Deorum nuntius* sit *Pan*, ea allegoria plane divina est, cum proxime post Verbum Dei, ipsa mundi imago, divina potentia & sapientia præconium sit. Quod & *Poëta* divinus cecinit, *enarrant gloriam Dei, atq; opera manuum ejus indicat firmamentum.*

At *Pana* oblectant *Nymphae*, animæ scilicet: Deliciæ enim mundi animæ viventium sunt. Hic autem merito illarum Imperator, cum illæ Naturam quæque suam tanquam ducem sequantur, & circa eum infinita cum varietate, veluti singula more patrio, saltent, & choreas ducant, motu neut quæ cessante. Itaq; acute quidam ex recentioribus, facultates animæ omnes ad motum reduxit, & nonnullorum ex antiquis fastidium & præcipitationem notavit, qui memoriâ, & phantasiam, & rationem, defixis præpropere oculis intuentes & contemplantes, vim cogitativam, quæ primas tenet, prætermiserunt. Nam & qui meminit, aut etiam reminiscitur, cogitat, & qui imaginatur, similiter cogitat, & qui ratiocinatur, utiq; cogitat: deniq; anima, sive à sensu monita, sive sibi permissa, sive in functionibus intellectus, sive affectuum & voluntatis, ad modulationem cogitationum saltat, quæ est illa *Nympharum* tripudiatio. Vna vero perpetuo comitantur *Satyri* & *Sileni*, senectus scilicet & juvenus. Omnium n. rerum est ætas quædam hilaris & motu gaudens, atq; rursus ætas tarda & bibula: Vtriusq; autem ætatis studia, vere contemplanti, forsasse ridicula, & deformia videantur, instar *Satyri* alicujus aut *Sileni*, De *Panicis* autē *Terroribus* prudentissima Doctrina proponitur. Natura enim rerum omnibus viventibus in dedit metum & formidinem, vitæ atq; essentiæ suæ conservatricem, ac mala fugientia vitantem & depellentem. Veruntamen eadem Natura modum tenere nescia est, sed *timoribus* salutaribus semper vanos & inanes admiscet; adeo ut omnia (si intus conspici darentur) *Panicis terroribus* plenissima sint; præsertim humana, & maxime omnium apud vulgum, qui superstitione (quæ vere nihil aliud quam *Panicus terror* est) in immensum laborat & agitur, præcipue temporibus duris, & trepidis, & adversis. Neq; superstitio ista tantummodo in vulgo regnat, sed ab opinionibus vulgi etiam in sapientiores aliquando insilit, ut divine *Epicurus* (si cetera quæ de Diis disseruit, ad hanc normam fuissent) locutus sit: *Non Deos vulgi negare profanum, sed vulgi opiniones Diis applicare profanum.*

Quod vero attinet ad *Audaciam Panis*, & *Pugniam* per provocationem cum *Cupidine*; id eo spectat, quia materia non caret inclinatione & appetitu ad dissolutionem mundi, & recidivationem in illud Chaos antiquum, nisi prævalida rerum concordia (per *Amorem* sive *Cupidinem* significata) malitia & impetus ejus cohiberetur, & in ordinem compelleretur. Itaq; bono admodum hominum & rerum fato sit, (vel potius immensa bonitate divina) ut *Pan* illud certamen adversum experiatur, & victus abscedat, Eodem prorsus pertinet & illud de *Typhone* in *retibus* implicato, quia utcumque aliquando vasti & insoliti rerum tumores sint, (id quod *Typhon* sonat) sive intumescat maria, sive intumescant nubes, sive intumescat terra, sive alia, tamē rerum natura hujusmodi corporum exuberantias

atque insolentia reti inextricabili implicat & coercet, & veluti catena adamantina devincit.

Quod autem *inventio Cereris* huic Deo attribuitur, idque inter venationem; reliquis autem Diis negetur, licet sedulo quarentibus, & illud ipsum agentibus; monitum habet verum admodum & prudens: hoc scilicet, ne rerum utilium ad vitam & cultum inventio, à Philosophis abstractis, tanquam Diis majoribus, expectetur, licet totis viribus in illud ipsum incumbant; sed tantummodo à *Pane*, id est, experientia sagaci, & rerum mundi notitia universalis; quæ etiam casu quodam, ac veluti intervenendum, in huiusmodi inventa incidere solet. Utilissima enim quæq; inventa experientia debentur, & veluti donaria quædam fuere casu in homines sparsa.

Illud autem *Musices certamen*, eiusque eventus, salutarem exhibet Doctrinam, atque eam quæ rationi & iudicio humano gestienti, & se esserenti, sobrietatis vincula injicere possit. Duplex enim videtur esse Harmonia, & quasi *Musica*, altera Sapientia divina, altera Rationis humana. Iudicio enim humano, ac veluti auribus mortalium administratio mundi & rerum, & iudicia divina secretiora, sonant aliquid durum, & quasi absonum; quæ inscitia licet *asininis Auribus* merito insigniatur, tamen & illæ ipsæ aures secreto, non palam, gestantur. Neque enim huiusce rei deformitas à vulgo conspicitur aut notatur.

Postremo minime mirum est, si nulli *Amores Pani* attribuantur, præter *Conjugium Echus* Mundus enim se ipso, atque in rebus omnibus fruitur: Qui amat autem, suum vult, neque in copia desiderio locus est. Itaque Mundi *Amores* esse nulli possunt, nec potiundi Cupido, (cum se ipse contentus sit) nisi fortasse *Amores Sermonis*. Hi sunt *Nympha Echo*, Res non solida, sed vocalis, aut si accuratiores sint, *Syringa*, quando scilicet verba, & voces, numeris quibusdam, sive Poëticis, sive Oratoriis, & tanquam modulamine, reguntur. Inter sermones autem sive voces excellenter ad conjugium mundi sumitur sola *Echo*: Ea enim demum vera est Philosophia, quæ mundi ipsius voces fidelissime reddit, & veluti dictante mundo conscripta est; & nihil aliud est quam ejusdem simulachrum & reflexio: neque addit quicquam de proprio, sed tantum, iterat, & resonat. Nam quod *Lunam Pan* in altis sylvas aliquando se vocasset, videtur pertinere ad congestum sensum cum rebus cælestibus, sive divinis. Nam alia est *Endymionis* ratio. alia *Panis*: Ad *Endymionem* dormientem sponte se dimittit *Luna*: siquidem ad intellectum sopitum, & à sensibus adductum, quædoque sponte influunt divina: Quod si accersantur & vocentur à sensu, tanquam à *Pane*, tum vero non aliud lumen præbent, quam illud,

Quale sub incertam Lunam sub luce maligna
Est iter in Sylvis. --

Ad mundi etiam sufficientiam & perfectionem pertinet, quod *prole non edat*. Ille enim per partes generat, per totum quomodo generare possit, cum corpus extra ipsum non sit? Nam de *Mulierecula* illa *Iambe*, *Filia Panis* putativa, est sane ea adjectio quædam ad fabulam sapientissima. Per illam enim representantur ea, quæ perpetuis temporibus passim vagantur, atque omnia implent, vaniloquæ de rerum natura doctrinæ, re ipsa instructoræ, ge-

nere quasi subditiæ, garrulitate vero interdum jucundæ, interdum molestæ & importunæ.

Exemplum alterum *Philosophia*, secundum parabolas *Antiquum in Politicis*. De Bello, secundum fabulam *Persei*.

Perseus *Orientalis* cum fuisset, missus traditur à *Pallade*, ad obruncandam *Medusam*, quæ populis plurimis ad Occidentem, in extremis *Iberia* partibus, maxime calamitati fuit. Monstrum enim hoc, alias crudele & immane, etiam aspectu tam durum atque horrendum fuit, ut eo solo homines in saxa verteret. Erat autem à *Gorgonibus* una, *Medusa*, ac sola inter eas mortalis; cum reliquæ passivæ non essent. *Perseus* igitur ad tam nobile facinus se comparans, arma ac dona à tribus Diis mutuo accepit; *Alas* à *Mercurio*, talares scilicet, non axillares à *Plutone* autem *Galeam*, *Scutum* denique à *Pallade* & *Speculum*. Neque tamen licet tanto apparatu instructus ad *Medusam* recta perrexit, sed primum ad *Graecos* divertit. Ex forores, ex altera parente, *Gorgonibus* erant; atque *Graeci* istæ canæ etiam à nativitate erant, & tanquam verulæ. Oculi autem iis tantummodo & dens erat omnibus unicus; quos prout exire foras quæque contigerat, vicissim gestabant, reversæ autem deponere solebant. Hunc itaque oculum, atque hunc dentem illæ *Perseo* commodavit. Tum demum, cum se abunde ad destinata perficienda instructum iudicaret, ad *Medusam* properavit, impiger & volans. Illam autem offendit dormientem, neque tamen aspectui ejus (si forsan evigilaret) se committere audebat, sed cervicem reflexa, & in *Speculum* illud *Palladis* inspicens, atque hoc modo factus dirigens, caput *Medusæ* abscidit; Ex sanguine autem ejusdem, in terram fuso, statim *Pegasus* alatus emicuit. Caput autem abscissum *Perseus* in *Scutum Palladis* transtulit & inseruit, cui etiam non sua mansit vis, ut ad ejus intuitum omnes ceu attoniti aut fiderati obrigerent.

Fabula convicta videtur de *belligerandi ratione* & prudentia. Atque prima omnis belli susceptio debet esse tanquam *Missio à Pallade*: non à *Venerere*, (ut bellum Trojanum fuit) aut alia laevi excusa: quippe cum in Consiliis solidis Decreta de bellis fundari oporteat. Deinde de *Genere belli* eligendo, tria proponit fabula præcepta, sana admodum & grævia. Primum est, ut de *subjugatione Nationum finitimarum* quis non magnopere laboret. Neque enim eadem est *Patrimonii* & *Impetii* amplificandi ratio. Nam in possessionibus privatis, vicinitas Prædiorum spectatur, sed in propagando Imperio, *Occasio*, & *Belli* conficiendi facilitas, & fructus, loco vicinitatis esse debent. Itaque *Perseus*, licet *Orientalis*, tamen tam longinquam expeditionem, usque ad extremum *Occidentem*, minime detreдавit. Hujus rei exemplum in signo est in *belligerandi* diversa ratione patris & filij Regum, *Philippi* & *Alexandri*. Ille enim in finitimis bellis occupatus, urbes paucas imperio adiecit, idque non sine maxima contentione & periculo. Quippe qui & alias, & præcipue in *Prælo Charoneo*, in ultimū discrimen adductus fuit. At *Alexander* longinquam expeditionem bene ausus in *Perseam*, Nationes infinitas subjugavit, magis itineribus quàm præliis fatigatus. Hoc ipsum adhuc clarius cernitur, in propagatione *Imperij Romanorum*, qui, pro tempore, ex parte *Occidentis*, vix ultra *Liguriam* armis penetraverat, eodem tempore *Orientis* provincias usque ad *Mon-*

ad *Montem Taurum* Armis & Imperio complexi sunt. Etiam *Carolus Octavius Rex Gallia*, *Bellum Britannicum* (quod matrimonio tandem compositum est) non admodum facile expertus expeditionem illam *Neapolitanam* longinquā admiranda quadam facilitate & felicitate transegit. Habent certe hoc bella longinqua, ut cum iis manus conferatur, qui Militiæ, & Armis invaloris minime sint afflicti, quod in finitimis secus se habet. Etiam & apparatus in hujusmodi expeditionibus solet esse diligentior & instructior, & terror apud hostes ex ipso ausu & fiducia major. Neque etiam fere possit fieri in illis expeditionibus remotis, per hostes, ad quos tam longo itinere pervenitur, diversi aliqua aut in invasio reciproca, quæ in belligerandi ratione cum finitimis sepius adhibetur. Caput autem rei est, quod in subjugandis finitimis, Occasionū delectus in angusto versatur, at si quis longinquiora non detrederet, poterit pro arbitrio suo eo transferre bellum, ubi aut disciplina militaris maximè est enervata, aut vires nationis plurimum attritæ & consumptæ, aut dissidia civilia opportune oborta, aut alia hujusmodi commoditates se ostendant. Secundum est, ut semper subit *Causa Belli* iusta, & pia & honorifica, & favorabilis; Id enim alacritatem, tum militibus, tum populis impensas conferentibus, addit, & societas aperit & conciliat, & plurimas denique commoditates habet. Inter causas autem belli, admodum favorabilis est, ea, quæ ducit ad debellandas tyrannides, sub quibus populus succumbit, & prostermitur sine animis & vigore, tanquam sub *Aspelle Medusæ*, quod etiam *Herculi* Divinitatem conciliavit. Romanis certe magna religio fuit, strenue & impigre accurrere ad socios tuendos, si quoquo modo oppressi fuissent. Etiam bella ob vindictam justam fere semper felicia fuerunt, sicut bellum adversus *Brutum & Cassium*. ad vindicandam mortem *Cæsaris*; *Severus* ad vindicandam mortem *Perthinacii*, *Junij Bruti* ad vindicandam mortem *Lucretiæ*. Denique quicumque bello calamitates hominum & injurias, aut levant, aut vindicant, sub *Perseo* militant. Tertium ut in omnibello suscipiendo vera sit *Æstimatio viriū*, atque recte perpendatur, utrum bellū sit tale, quod confici & ad exitum perducī possit, ne quis vastas & infinitas spes persequatur. Prudenter enim *Perseus* inter *Gorgoras* (per quas bella repræsentantur) eam delegit, quæ in sua natura mortalis erat, neque ad impossibilia animum adjecit. Atque de iis, quæ in suscipiendo bello deliberationem subeunt, hæc præcipit fabula, reliqua ad belligerationem ipsam pertinent.

In bello maxime omnium profunt illa tria *Dona Deorum*, adeo ut Fortunam ipsam fere regant & trahant. Accepit enim, *Perseus Celeritatem* à *Mercurio*, *Occultationem Consiliorum* ab *Oreo*, & *Providentiam* à *Pallade*: Neque caret allegoria, eaque prudentissima, quod *Ala* illæ *Celeritatis* in rebus conficiendis (cum Celeritas in bello plurimum possit) *Talares*, non *Axillares* fuerint, atque pedibus, non humeris additæ; quia non tam in primis belli aggressibus, quam in iis, quæ sequuntur, & primis subsidio sunt, Celeritas requiritur. Nullus enim error in bello magis frequens fuit; quæ quod prosecutiones, & subsidiarii impetus, iniciorum alacritati non respondeant. At *Galea Plutonis*

(quæ homines invisibiles reddere solebat) manifesta parabola est. Nam *Consiliorum occultatio* post celeritatem, maximi ad bellum est momenti. Cujus etiam Celeritas ipsa, pars magna est. Celeritas enim consiliorum evulgationem prævertit. Ad *Galeam Plutonis* spectant, ut unus bello præsit, cum mandatis liberis, Consultationes enim cum multis, habent aliquid potius ex *Cristis Martis*, quam ex *Galea Plutonis*. Eodem spectant prætextus varii, & designationes ancipites, & famæ emissariæ, quæ oculos hominum aut perstringunt, aut avertunt, atque vera consiliorum in obscuro ponunt. Etiam cautiones diligentes & suspicaces, de literis, de legatis, de perfugis, & complura alia, *Galeam Plutonis* ornant, & revinciunt. At non minus interest, *Consilia Hostium* explorare, quam sua occultare. Itaque *Galea Plutonis* adjungendum est *Speculum Palladis*, per quod hostium vires, inopia, occultifautores, dissidia & factiones, progressus, consilia cernantur. Quoniam vero tantum fortuitorum suscipit ratio bell, ut nec in consiliis propriis occultandis nec in hostium explorandis, nec in celeritate ipsa, multū fiduciæ ponendum sit, ideo ante omnia sumendum *Palladis Scutum*, *Providentiæ* scilicet, ut quam minimū *Fortuna* relinquatur. Huc pertinent, exploratō vias inire, Castra diligenter munire, (quod in militia moderna in desuetudinē fere abiit; Castra vero instar urbis munitæ, Romanis ad adversos prælii eventus erant) acies stabilis & ordinata, non nimium fidendo cohortibus levis armaturæ, aut etiam equitum turmis; denique omnia quæ ad solidam & sollicitam Defensivam spectant: cum plus valeat utique in *Bellis Scutum Palladis* quam *Gladus ipse Martis*. Verum *Perseus* utcumque copiis aut animis instructo, restat aliud quidpiam, maximi per omnia momenti, antequam bellum incipiatur: Nimirum, ut *divertat ad Græcæ*. *Græcæ* autem *produtiones* sunt, bellorū scilicet forores, non Germanæ illæ quidem, sed generis nobilitate quasi impares. Bella enim Generosa, produtiones de genere & turpes. Earum descriptio elegans est, ut *Cane* à nativitate sint, & tanquā *Vetula* propter perpetuas proditorū curas, & trepidationes. Earum autem vis (antequam in manifestam defectionem erumpant) aut in *Oculo*, aut in *Dente* est. Omnis enim factio, à statu quoque iam alienata, & in proditionem propensa, & *speculatur*, & *mordet*. Atque hujusmodi *Oculus* & *Dens* tanquam *communis* est; nam quicquid didicerunt & noverunt, fere per manus ab una ad alteram transit & percussit. Et quod ad *Dentem* attinet, uno quasi ore mordet. & eadem scandala jactant; ut si unam audias omnes audias, Itaque *Perseus* sunt istæ *Græcæ* conciliandæ, atque in auxilium adducendæ, præsertim ut *Oculum* & *Dentem* suum ei commodent; *Oculum* ad judicium; *Dentem* ad rumores serendos, & invidiam constandam, & animos hominum sollicitandos. Postquæ vero omnia bene fuerint ad bellum præparate disposita, illud imprimis curandum, quod *Perseus* fecit, ut *Medusa dormiens* inveniatur. Prudens enim belli susceptor semper fere hostem assequitur imparatum, & securitati propiorem Denique in ipsis Belli actionibus atque insultibus, ille *Innitus in speculum palladis*, ad operandum est. Plurimi enim ante ipsa pericula res hostium acute & attente introspicere possunt, at in ipso Periculi

articulo, aut terrore offunduntur, aut pericula nimium præcipites & à fronte spectant: unde in illa temere ruunt, vincendi memores, vitandi oblitii. At neutrum horum fieri decet, sed in *speculum Palladis, cervicem reflexa*, inspiciendum, ut impetus recte dirigatur, abiq; vel terrore, vel furore.

A bello perfecto & victoria, sequuntur effecta duo, *Pegasi illa Generatio & Excusatio*, quæ satis evidenter *Famam* denotat, quæ per omnia volat, & victoriam celebrat, & reliquias belli faciles & in votum cedentes efficit. Secundum, *Gestatio Capitis Medusæ in Scuto*: siquidem nullum præsidii genus huic ob præstantiam comparari possit. *Vnicum* enim *facinus in signo* & memorabile, feliciter gestum & perpetratum, omnes hostium motus obrigescere facit, atque malevolentiam ipsam stupidam reddit.

Exemplum tertium Philosophiæ secundum Parabolas antiquas, in Moralibus. De Cupiditate, secundum fabulam Dionysi.

Narrant, *Semelem, Iovis pellicem*, postquam juramento eum inviolabili ad votum indefinitum obstrinxisset, petiisse, ut ad amplexus suos accederet: talis, qualis cum *Junone* confuisset. Itaq; illa ex conflagratione perit. Infans autem, quem in utero gestabat, à Patre exceptus, in femur ejus infusus est, donec menses fortui destinatos compleret. Ex quo tamen onere *Jupiter* interim nihil claudicabat. Itaq; Puer, quod Jovem, dum in femore ejus portaretur, gravaret & pungeret *Dionysi* nomen accepit. Postquam autem editus esset, apud *Proserpinam* per aliquot annos nutritus est. Dum vero adultus esset, ore fere muliebri conspiciebatur, ut sex^o videretur tanquam ambigui. Etiam extinctus & sepultus quondam erat ad tempus, & non ita multo post revixit. Atq; prima juvena vitis culturam, atq; adeo vini confectionem & ulum primus invenit, & edocuit ex quo celebris factus, & inclytus orbem terrarum subjugavit, & ad ultimos Indorū terminos perrexit. Curru autem vehabatur à *Tigribus* tracto; circa eum subsultabant *Dæmones* deformes, *Cobali* vocati, *Acræus*, & alii. *Quin* & *Musa* comitatu ejus se adjungebat. *Vxor* autem sibi sumpsit *Ariadnem* à *Theseo* desertam & relictam. *Arbor* ei sacra erat *Hedera*. Etiam sacrorum & ceremoniarum inventor & institutor habebatur, ejus tamen generis, quæ & fanaticæ erant, & plenæ corruptelarum, atq; insuper crudeles. Furores quoq; immittendi potestatem habebat. Certe in *Orgyis* ejus, à mulieribus furore percitis, duo viri insignes discerpti narrantur, *Pentheus* & *Orpheus*: Ille, dum arbore conscensa spectator eorum, quæ agerentur, curiosus esse voluisset. Hic, cum lyram suaviter & perite pullaret. Atq; hujus Dei res gesta, cum *Iovis* rebus fere confunduntur.

Fabula videtur ad mores pertinere, ut vix quicquam in *Philosophia Morali* melius inveniat. Describitur autem sub *Persona Bacchi, Natura Cupiditatis*, sive affectuum & perturbationum animi. Primum igitur, quod ad *Natalia Cupiditatis* attinet; *Origo Cupiditatis* omnis licet nocetissima, non alia est, quam *Bonum Apparens*. Sicut enim virtutis mater est bonum existens, similiter cupiditatis mater est bonum apparens. Altera *Iovis* (sub cuius persona anima humana representatur) uxor legitima, altera pellex: quæ tamen *Junonis* honores æmuletur, tanquam *Semele*. Concipitur vero *Cupiditas* in voto illicito, prius temere concesso, quæ rite intellecto

& iudicato. Atq; postquam effervescere cœperit, *Mater* ejus (natura scilicet & species boni) *nimio incendio* destruitur & perit. Processus autem cupiditatis à cœceptu suo talis est: Illa ab *animo humano* (qui ejus est genitor) & nutricatur, & occultatur, præcipue in *inferiore parte* ejus tanquam *femore*; atq; animum pungit, & convellit, & deprimit, adeo ut actiones & decreta ab ea impediatur, & claudicent. *Quin* etiam postquam consensu & tempore confirmata est, & in actus erumpit, ut jam quasi *menses compleverit*, & edita plane sit atq; nata, primo tamen ad tempus nonnullum apud *Proserpinam* educatur, id est, latebras quarit, atq; claudescit, & quasi subterranea; donec remotis pudoris & metus *franis*, coalita audacia, aut virtutis alicujus prætextu sumit, aut infamiam ipsam contemnit. Atq; illud verissimum est, omnem affectum vehementiorem tanquam *ambigui sexus* esse. Habet enim *Impetum virilem*, *impotentiam* autem *muliebrem*. Etiam illud præclare, *Bacchum mortuum reviviscere*. Videntur enim affectus quandoq; sopiti, atq; extincti, sed hulla fides habenda est eis, ne sepultis quidem, siquidem præbita materia, & occasione, resurgunt.

De *Inventione Vitæ* parabola prudens est: Omnis enim affectus ingeniosus est admodum sagax, ad investigandam ea, quæ ipsam alant & foveant. At qui ante omnia quæ hominibus innotuere, *Vinum* ad perturbationes cuiuscunq; generis excitandas & inflammandas potentissimum est, & maxime efficax, atq; est *Cupiditatis* in genere instar *fomitis communis*. Elegantissime autem ponitur *Affectus* sive *Cupiditas*, *Provinciarum subjugator*, & expeditionis infinitæ susceptor: nunquam enim partis acquirere, sed appetitu infinito, neq; satiabili, ad ulteriora tendit, & novis semper inhiat. Etiam *Tigres* apud *Affectus* stabulant, & ad *Curru* eorum subinde jugantur. Postquam enim *Affectus Curulis* esse cœperit, non *pedestris*, sed victor rationis, & quasi triumphator factus, in omnes quo ad adversantur aut se opponit, crudelis est, & indomitus, ac immitis. Facetum autem est, quod circa *Curru* *Bacchi* subsultant illi *Dæmones* deformes & ridiculi. Omnis enim affectus vehementior progignit motus, in *Oculis*, & *Ore* ipso, & *Gestu*, indecoros & inconditos, subsultorios & deformes, adeo ut qui sibi ipsi fortasse in aliquo affectu [veluti ira, arrogantiæ amore] videatur magnificus & tumidus, aliis tamen appareat turpis & ridiculus. Conspiciuntur autem in *Cupiditatis* comitatu *Musa*. Neq; enim reperitur, ullus fere affectus, tam pravus & vilis, cui non blandiatur aliqua doctrina. Hac enim in re, ingeniorum indulgentia & procacitas, *Musarum* Majestatem in immensum minuit, ut cum duces vitæ & signiferi esse debeant, sint non raro *Cupiditatum* pedissequæ, & oblectatrices.

In primis vero nobilis est illa *Allegoria*, *Bacchum* amores suos in eam effudisse, quæ ab alia relicta erat & fastidita. Certissimum enim est, affectus petere atq; ambire, quod *Experientia* jam pridem repudiavit. Atq; norint omnes, qui affectibus suis serviētes & indulgentes præiūpotiendi in immensum augēt, (sive honores appetant, sive amores, sive gloriā, sive scientiam, sive alia quæcunq;) *res relictas* petere, & à cōpluribus, per omnia fere secula, post experimentum, dimissas & repudiatas. Neq; *Mysterio* caret quod *Hedera Baccho* sacra fuerit, hoc enim duplici modo cōvenit. Primum, quod *Hedera hyeme* vivescat deinde,

deinde, quod circa tot res arbores, parietes, ædificia serpat, ac circumfundatur, & se attollat. Quod ad primum enim attinet, omnis *Cupiditas* per *Remotiam*, & *Vetitum*, & tanquam *Antiperistasin* [veluti per frigora *Brumæ Hedera*] virefcit, ac vigorem acquirit. Secundo, affectus aliquis in humana anima prædominans, omnes ejus actiones & decreta, tanquam *Hedera circumsepit*; neque fere quicquam puti invenias, quo illa *Clavículas* suas non imprimat. Neque mirum est, si *Superstitiosus Ritus Baccho* attribuantur, cum omnis fere *male sanus affectus in pravus Religionibus* luxuriat: adeo ut *Hereticorum colluvies* *Bacchanalia Ethnicorum* superarit; quorum etiam *superstitutiones*, non minus cruenta, quã turpes extiterunt. Neque itidem mirum est, si *Furores a Baccho* immitti puerentur, cum & omnis *Affectus in excessu suo*, veluti *Furor brevis* sit, & si vehementius obideat & incubat, in *Infamia* sepius terminetur. Illud autem de *Pentheo* & *Orpheo* inter *Orgia Bacchi* iaceratis, evidenter *Parabolâ*

habet: cum affectus quisque prævalidus erga duas res sit asperimus atque insensibilissimus; quarum altera est *Inquisitio in eum curiosa*, altera, *Admonitio salutaris* & libera. Neque auxilio fuerit, si illa inquisitio fiat tantum *contemplationis* aut *spectandi gratia*, tanquam arbore *conscensâ*, absque omni animi malignitate; Neque tuius, si *admonitio illa*, multa cum suavitate & dexteritate adhibeatur; Verum utcunque non tolerant *Orgia* aut *Pentheum* aut *Orpheum*. Postremo, illa *Consilio Personarum Iovis & Bacchi*, ad *Parabolam* recte traduci potest; quandoquidem res *gesta nobiles*, & clara, atque merita insignia & gloriola, interdum à *Virtute* & *recta ratione* & *magnanimitate*, interdum autem à *latente affectu* & *occulta Cupiditate* (utcunque *famæ* & *laudis* *celebritate* utraq; res pariter gaudeat) proveniant, ut non facile sit distinguere facta *Dionysi* à factis *Iovis*.

Verum in *Theatro* nimis diu moramur; transeamus ad *Palatium Animi*: cujus limina majori cum *veneratione* & *cura* ingredi convenit.

FRANCISCI BACONIS DE VERULAMIO, Vice-Comitis sancti Albani, De Dignitate & Augmentis Scientiarum, LIBER TERTIUS,

Ad Regem suum.

CAP. I.

Partitio Scientiæ in Theologiam & Philosophiam. Partitio Philosophiæ in Doctrinas tres: De Numine, de Natura, de Homine. Constitutio Philosophiæ Primæ, ut Matris communis omnium.

Historia omnis (Rex optime) humi incedit, & Ducis potius officio, quam Lucis perfungitur; *Pœsis* autem *doctrinæ* tanquam *somnium*: Res dulcis, & varia, & volens videri aliquid in se habere Divini; Quod etiam *somnia* vendicant. Verum jam tempus est mihi, ut evigilem, & me humo attollam, *Philosophia* & *Scientiarum* liquidum æthera secans.

Scientia aquarum similis est, Aquarum aliæ descendunt cœlitus, aliæ emanant è terra. Etiam *Scientiarum* primaria partitio sumenda est ex fontibus suis, Horti alii in alto siti sunt, alii hic infra. Omnis enim *Scientia* duplicem sortitur informationem. Una inspiratur divinitus; altera oritur à sensu. Nam quantum ad illam, quæ *Docendo* intunditur, *Scientiam*, *Cumulativa* ea est, non *Originalis*; sicut etiã fit in aquis, quæ præter fontes primarios, ex aliis rivulis in se receptis, augetur. Partiemur igitur *Scientiam*, in *Theologiam* & *Philosophiam*. *Theologiam* hic intelligimus *Inspiratam* sive *Sacram*, non *Naturalem*; de qua paulo post dicturi sumus. At illam (*Inspiratam* nimirum) ad ultimum locum reservabimus, ut cum ea sermones nostros claudamus; cum sit portus, & *Sabbatum* humanarum contemplationum omnium.

Philosophia autem *Objectum* triplex, *Deus*, *Natura*, *Homo*: Et triplex itidem *Radius* Rerum, *Natura* enim percipit intellectum *Radio directo*; *Deus* autem, propter medium inæquale (*Creaturas scilicet*) *Radio refracto*; *Homo* verò, sibi monstratus & exhibitus, *Radio reflexo*. Convenit igitur partiri

Philosophiam in *Doctrinas* tres: *Doctrinam de Numine*, *Doctrinam de Natura*, *Doctrinam de Homine*. Quoniam autem *Partitiones Scientiarum* non sunt lineis diversis similes, quæ cœunt ad unum angulum; sed potius ramis arborum, qui conjunguntur in uno trunco, (qui etiam truncus ad spatium nonnullum integer est & continuus, antequam se partiatur in ramos;) idcirco postulat res, ut priusquam prioris partitionis membra persequamur, constituatur una *Scientia universalis*, quæ sit Mater reliquarum, & habeatur in progressu *Doctrinarum*, tanquam portio viæ communis, antequam viæ se separent, & disjungant. Hanc *Scientiam*, *Philosophia primæ*, sive etiam *Sapientiæ* (quæ olim *Rerum divinarum atque humanarum Scientia* designabatur) nomine insignimus. Huic autem *Scientia* nulla alia opponitur; cum ab aliis *Scientiis*, potius limitibus, intra quos continetur, quam rebus & subjecto differat, fastigia scilicet rerum tantummodo tractans. Hanc ipsam utrum inter *Desiderata* reponere oporteat, hæsitio; sed arbitror tamen poni debere. Equidem invenio farraginem quandam, & massam inconditam *Doctrinæ*, ex *Theologia Naturali*; ex *Logica*; ex partibus quibusdam *Physicæ*, veluti de *Principiis*, & de *Anima*, compositam, & congestam, & sublimitate quadam sermonis, *Hominum*, qui se ipsos admirari amant, tanquam in Vertice *Scientiarum* collocatam. Nos vero, nullo fastu, id tantum volumus, ut designetur aliqua *Scientia*, quæ sit receptaculum *Axiomatum*, quæ particularium *Scientiarum* non sint propria, sed pluribus earum in commune competant.

Plurima autem id genus *Axiomata* esse nemo ambigar. Exepli gratia, *Si inæqualibus aequalia addantur, omnia erunt inæqualia*: Regula est ex *Mathematicis*.

*De...
Philosophia!*

tiō: Eadem & in *Erbicis* obtinet, quatenus ad Justitiam Distributivam; Siquidem in Justitia Commutativa, ut Paria Imparibus tribuantur, Ratio Equitatis postulat; at in Distributiva, nisi Imparia Imparibus præstentur, iniquitas fuerit maxima. *Qua in eodem tertio conveniunt, & inter se conveniunt*: Regula est itidem ex *Mathematicis*: Verum simul tam potens in *Logica*, ut Syllogismi sit Fundamentum. *Natura se potissimum producit in minimis*; Regula est in *Physicis*, tam valida, ut etiam *Democriti Atomos* produxerit; Veruntamen eam recte adhibuit Aristoteles in *Politicis*, qui Contemplatioem Reip. orditur à familia. *Omnia mutantur, nil interit*: Regula itidem in *Physicis*; hoc modo prolata, *Quantum Natura, nec minuitur, nec augetur*: Eadē competit *Theologia Naturali*, sic variata, *Omnipotentia sunt opera*: *Aliquid ex nihilo facere, & aliquid in nihilum redigere*: Quod etiam Scriptura testatur: *Didici, quod omnia opera, qua fecit Deus, perseveret in perpetuum, non possumus eis quicquam addere, nec auferre. Interitus rei arceatur per reductionem ejus ad principia*; Regula est in *Physicis*; Eadem valet in *Politicis*. (ut recte notavit Machiavellus) cum illa, quæ interitum Rerum, maximè prohibent, nihil aliud fere sint, quam reformatio earū, & reductio ad antiquos mores. *Putredo serpens, magna contagio, sa est, quam matura*; Regula est in *Physicis*, eadem insignis etiam in *Moralibus*; cum Homines profligatissimi, & maxime facinorosi, min⁹ corruptelæ inferat publicis Moribus, quam qui aliquid videntur habere sanitate & virtutis, & ex parte tantum mali sunt. *Quod conservativum est forma majoris, id a civitate potentius*: Regula est in *Physicis*. Etenim, ut non abscindatur iple rerum nexus, nec detur (ut loquuntur) vacuum, facit ad conservandam fabricam universi. Ut vero gravia congregentur ad massam terræ, facit ad conservandam tantum regionem denorum. Itaque prior motus posteriorem domat. Eadem tenet in *Politicis*. Nam quæ faciunt ad conservandam ipsam Politiam in sua Natura, validiora sunt, quam quæ Bene esse Particularium in Reipubl. membrorum conducunt. Similiter eadem locum habet in *Theologia*. Etenim in *Theologicis* virtutibus, Charitas, quæ est virtus maxime communicativa, præ reliquis omnibus eminet. *Augetur vis agentis per Antipertinaciam Contrarij*: Regula est in *Physicis*. Eadem mira præstat in *Politicis*, cum omnis factio, ex contraria ingruente, vehementer irriteretur. *Tonus discors in concordem acutum desinens, Concantum commendat*: Regula est *Musica*. Eadem in *Erbicis* & *Affectibus* obrinet. Tropus ille Musicus, à clausula aut cadentia, (quam vocant) cum jam jam adesse videatur, placide elabendi; convenit cum Tropo Rhetorico *Expectationem eludendi*. *Fidius sonus tremulus, eandem affert auribus voluptatem, quæ Lumen, Aquæ aut Gemmæ insiliens, Oculis*;

— *Splendet tremulo sub lumine Pontus.*

Organa Sensu cum Organis Reflexionis conveniunt. Hoc in *Perspectiva* locum habet; Oculus enim similis speculo, sive aquis. Et in *Acoustica*; Instrumentum enim auditus obici intra cavernam simile. Hæc pauca enumerasse sufficeret ad exempla. Quinimo *Magia Persarum* (quæ in tantum est celebrata) in eo potissimum versabatur, ut architecturas & fabricas, rerum naturalium, & civilium, symbolizantes notaret. Neq; hæc omnia, quæ di-

xim⁹, & al a hu⁹ generis, similitudines meræ sunt, (quales hominibus fortasse parum perspicacibus videri possint) sed plane una eademque naturæ vestigia aut signacula, diversis materiis & subjectis imprella. Atq; hæc res adhuc sedulo tractata non est. Inveias fortasse in scriptis, quæ ab ingenii celosioribus promanarunt hujusmodi *Axiomatum* raro & sparsim inserta, ex usu Argumenti quod tractant; Corpus vero aliquod talium *Axiomatum*, quæ vim habeant quandam primitivam & summariam ad *Scientias*, nemo composuit; cum tamen sit res eiusmodi, quæ insigniter Naturam unam faciat; quod *Philosophia prima* munus esse autumat.

Est & alia hujus *Philosophia prima* pars, si ad vocabula respicias, verus est; si ad rem, quam designamus, nova. Est autem inquisitio de *Conditionibus adventitiis Entium*, (quas *Transcendentibus* dicere possumus) *Pauco, Multo, Simili, Diverso, Possibili, Impossibili*; etiam *Ente, & non Ente*, atque eiusmodi. Quandoquidem enim ista sub *Physica* proprie non cadant, Dissertatio autem *Dialectica* circa ea, magis ad argumentandi rationes, quæ ad rerum existentiam sit accommodata, consentaneū omnino est, ut hæc contemplatio (in qua non parum est dignitatis & utilitatis) haud deferatur profusus, sed in scientiarum partitionibus, nonnullum saltem inveniat locum; Veruntamen hoc intelligimus fieri debere, longe alio, quàm quo tractari solet, modo. Exempli gratia: Nemo qui de *Multo & Pauco* verba fecit, hoc egit, ut causa reddatur, cur alia Natura, tam numerosa & ampla sint, & esse possint, alia tam rara & modica; Non certe. Fieri non potest, in *Rerum Natura*, tanta sit copia auri, quanta ferri; tanta rosæ, quanta graminis; tanta specificati, quanta non specificati. Similiter, Nemo, qui de *Simili & Diverso* differuit, satis explicavit, cur quasi perpetuo iter *species diversas*, interponantur *Participia* quædam, quæ sunt speciei ambigua; veluti muscus inter putredinem & plantam; pisces qui hæret & loco non moventur, inter plantam & animalia; flores, & mures, & alia nonnulla, inter animalia ex putredine & ex semine prognata, vesperiliones inter aves & quadrupes, pisces volantes, (qui jam notissimi sunt) inter aves & pisces, phocæ inter pisces & quadrupes, & alia hujusmodi. Neq; rursus causam indagavit quispiam, cur cum *similia similibus gaudeant*, ferrum ferrum non trahat, quod magnes facit, neq; aurum ipsum aurum, licet argentum vivum alliciat. Circa hæc, & similia, in Disceptatione de *Transcendentibus* illis, altū est silentium: Orationis enim apices, non rerum subtilitates, secuti sunt homines. Quamobrem horum *Transcendentium* sive *Conditionū Entium adventitiarum* inquisitionem veram, & solidam, secundum naturam, non sermonis leges, *Philosophiam Primam* recipere volumus. Atque de *Philosophia prima* (sive de *Sophia*) quam inter *Desiderata* haud immerito retulimus, hæc dicta sint.

CAP. II.

De *Theologia Naturali*; & *Doctrina de Angelis & Spiritibus*; quæ ejusdem est Appendix.

Collocata igitur sua in sede *Communi Scientiarum Parente*, instar *Berecynthiæ* tanta gaudens cælesti sobole;

Omnes Cælicolas, omnes Supera alta tenentes; revertamur ad partitionē illam trium *Philosophiarum, Divina, Naturalis, & Humana*. Nam *Theologia Na-*

Na-

Naturalis, philosophia etiam Divina recte appellatur. Definitur autē hæc, ut sit talis *Scientia*, seu potius *Scientia* scintilla, qualis de Deo haberi potest, per lumen *Naturæ*, & *contemplationem Rerum creatarum*, & *ratione Objecti sanè Divina, ratione informationis, naturalis* censeri potest. Hujus *Scientia* limites ita vere signantur, ut ad *Atheismum* confutandum, & convincendū, & ad legē naturæ informandam, se extendant; ad *religionem autem adstruendam non proferantur*. Quam obrem nec Deus unquā edidit miraculū, quo converteretur *Acheus*; quia poterat ipso naturæ lumine ad notitiam Dei perducī; verū miracula ad convertendos *idololatrias* & *superstitiosos* designata sunt, qui Numē agnoverūt, sed in Cultu ejus aberrarūt; quoniam non sufficit Lumen Naturæ, Dei voluntati declaranda, aut Cultu ejus legitimo prodendo. Sicut enim *Opificis* potētiam & peritiā ostendūt opera ejus, imaginē autem minime; sic *Opera Dei*, Conditoris omnipotentiam & Sapiētiā ostendunt, imaginē ejus haudquaquā depingunt. Atque hac in re, *Ethnicorum* opinio sacra veritate recidit. Illi siquidem Mundum imaginē Dei statuebant, Homīnē Mundi. At *Sacra Literæ* haud tali honore Mundū dignantur, ut Dei uspiam Imago dicatur, sed solummodo Opus Manuum ejus; Homīnem verō Imaginē Dei immediate substituunt, Quocirca, quod sit Deus, quod rerū habenas tractet, quod summe Potens, quod Sapiens & Præcīus, quod Bonus, quod Remunerator, quod Vindex, quod Adorandus, etiam ex operibus ejus demonstrari & evinci potest: & admirabilia, & complura secreta attributa ejus, & multo magis eia regimē & dispensationem super universum, etiā sobrie ex iisdem elici & manifestari queunt; estq; istud argumentū à nonnullis utiliter pertractatū. Verum ex intuitu rerū naturalium, atq; humanæ rationis principis, de fidei mysteriis vel ratiocinari, vel etiā suadere vehementius, aut rursus ea curiosius introspicere, & ventilare, & de modo Mysterij inquirere, haud tutum meo iudicio fuerit. *Da fidei quæ fidei sunt.* Nam vel *Ethnici*, in illustri illa & divina de aurea catena fabula, hoc ipsum cōcedunt, quod *Jovem de Cælo ad Terras deducere nec homines potuerunt, nec Diis contrario, quod Jupiter pertrahere eos potuerit à Terra ad Cælum*. Quare frustra sudaverit, qui cælestia Religionis arcana, nostræ rationi adaptare conabitur: Decebit potius, mentes nostras ad cælestis veritatis Thronū adorandum attollere. In hac igitur parte *Theologia Naturalis*, tantum abest, ut defectum aliquem observem ut excessum: potius repertiā; ad quem subnotandum paulum sum digressus, propter maxima incommoda & pericula, quæ ex eo tum Religioni, tum Philosophiæ impendent; utpote qui & Religionem Hæreticam proccidit, & Philosophiam Phantasticam & superstitiosam.

Secus est, quod ad *Angelorum & Spirituum* Naturam attinet; quæ nec inscrutabilis est, nec interdicta; ad quam etiam, ex affinitate, quam habet cū anima humana, Aditus magna ex parte est patefactus. Præcipit certe *Sacra Scriptura*; *Nemo vos decipiat in sublimitate sermonum, & religione Angelorū, ingerens se in ea, quæ non novit*. Attamen si hoc monitum diligenter perpendas, duo duntaxat in eo verita reperies; Adorationē scilicet, qualis Deo debetur, Angelorū, & fanaticas de iis opiniones,

vel ultra creaturæ forte in eos efferentes, vel amplio rem de iis cognitionem, quam quis revera adeptus sit, venditantes. Cæterum sobria circa illos inquisitio, quæ vel per rerum corporearum scālā ad eorum naturam pernoſcendam ascendat, vel in anima humana, veluti in Speculo, eam intueatur, neutiquā prohibetur. Idē de *Spiritibus* studendū *Immundis*, qui à statu suo deciderunt. Confortiū cum iis, atq; usus operæ eorum, illicitus est, multo magis qualiscunq; cultus vel Veneratio. At cōtemplatio & cognitio illorum naturæ, potestatis, illusionem, non solum ex locis *Scripturæ Sacræ*, sed ex ratione, aut experiētia, haud postrema pars est sapientiæ spiritualis. Sic certe *Apostolus*, *Stragematum ejus non ignari sumus*. Ac non minus *Dæmonum* Naturam investigare in *Theologia Naturali* conceditur, quam *Venerorum* in *Physica*, aut *Virtuorum* in *Ethica*. Hanc autem *Scientia* partem de *Angelis & Dæmonibus*, inter *Desiderata* numerare; non licet, quippe quæ ab haud paucis sit tentata: *Aqui* esset, ut *Scriptorum* in hoc genere pars haud parva, aut vanitatis, aut superstitionis, aut subtilitatis inutilis, arguantur.

CAP. III.

Partitio Naturalis Philosophiæ in Speculativam & Operativam: Quæ illa duæ, & in intentione Tractantis, & in Corpore Tractatus, segregari debent.

Milla igitur *Theologia Naturalis* (cui inquisitionem de *Spiritibus*, ut *appendicem* attribui⁹) accedamus ad secundam partem, videlicet illā de *Natura*, live *Philosophiam naturalem*. Optime *Democritus*; *Scientiam de Natura*, in profundū *Minerū* sive *Putei* latere demersum. Non male *Chymici*: *Vulcanum alteram Naturam esse, quin etiam ideleriter persicere, quod Natura per ambages, & temporis moras solet*. Quidni igitur *Philosophiam* in duas partes lecemus, *Fodinam & Fornacem*; & duo constituamus *Philosophorum Munera, Operarios in Mineris, & Fabros*: Sane utrunque videamur hæc per lusum loqui; tamen hujus generis partitionē utilissimam esse censemus, cum proponetur vocabulis familiaribus & scholasticis, hoc est, ut dividatur *Doctrina de Natura*, in inquisitionem *causarum*, & *productionem effectuum*. *Speculativam & Operativam*. Altera Naturæ viscera perſcrutatur, altera Naturam veluti super incandem efformat. Neque me fugit quam arcto copulentur vinculo, *Causa & effectus*, ut explicationem eorum aliquatenus conjungi sit necesse. Attamen quandoquidem omnis solida & fructuosa *Naturalis philosophia*, duplicem adhibeat scālam, eamque diversā; *Ascensoriam & Descensoriam*, Ab *Experientia* ad *Axiomata*, & ab *Axiomatibus* ad *nova Inventa*, consultiſſimum iudico, ut hæc duæ Partes, *Speculativa & Operativa*, & in intentione Tractantis, & in corpore Tractatus, separentur.

CAP. IV.

Partitio doctrinæ Speculativæ de Natura, in Physicam Specialem, & Metaphysicam: quænam Physica Causam Efficentem & Materiam; Metaphysica Causam Finale[m] & Formam inquirat. Partitio Physicæ in doctrinam de Principiis rerum, de fabrica rerum sive de mundo, & de varietate rerum. Partitio Physicæ de varietate rerum, in doctrinam de Concretis, & doctrinam de Abstractis. Partitio doctrinæ de Concretis, rejicitur ad eandem partitionem, quæ suscipit historia naturalis. Partitio doctrinæ de Abstractis in doctrinam de Schematismis Materiarum, & doctrinam de Motibus. Appendices duæ Physicæ Speculativæ, Problemata naturalia, Placita antiquorum Philosophorum. Partitio Metaphysicæ, in doctrinam de Formis, & doctrinam de Finalibus. Na-

Naturalis Philosophia partem, quæ Speculativa est, & Theorica, in Physicam Specialem, & Metaphysicam dividere placet. Atque hac partitione attendant homines, nos vocabulum Metaphysica usurpare, sensu à recepto, & vulgato, discrepanti. Hic autem locus admonendi videtur, de nostro, in genere, circa usum vocabulorum, instituto. Id huiusmodi est, ut tam in præmissis vocabulo Metaphysica, quam in aliis, ubi conceptus & notiones nostræ novæ sunt, & à receptis recedunt, maxima certe cum Religione antiqua vocabula retineamus. Cum n. futurum speremus, ut ordo ipse, & dilucida rerum explicatio, quam subungere conamur, nos à parva vocabulorum (quib⁹ utimur) intelligentia liberent, in cæteris omnino avemus (quatenus sine veritatis ac scientiarū dispendio fieri possit) vel minimum ab antiquorum aut opinionibus aut loquendi more desistere. Qua in re Aristotelis cōfidentiam proinde subit mirari, qui in petu quodam percitus contradictionis, & bellū universæ Antiquitati indicens, nō solum nova artium vocabula pro libitu cudendi licentiam usurpavit; sed etiam præcætam omnem sapientiam extinguere & delere annis est. A deo ut neq; nominer vulgari auctores antiquos, neque dogmatum eorū mentionē ullam faciat, nisi quo auctores homines perstringeret, aut placita redargueret. Sane si famā nomini suo, ac sequaciū turbam affecta verit, hoc rationib⁹ suis in primis accommodatum. Siquidē in veritate Philosophica asserenda, & recipienda, idem contingit, q̄ in veritate divina, *Veni in nomine Patris, nec recipitis me, si quis venerit in nomine suo, eum recipitis.* Sed ex hoc cœlesti Aphorismo, si, quæ præcipue designaverit, spectemus, (nempe Antichristum omnium sæculorum Impostorem maximum) colligere licet, istud ipsum, *Venire in nomine suo*, nulla Antiquitatis, aut [si ita loqui licet] Paternitatis habita ratione, rem mallominis esse ad veritatem, utcumq; eam sapenūmero comitetur illa fortuna, *Eum recipitis.* Cæterum de viro tam eximio certe, & ob acumen ingenii mirabilis, Aristotele, crediderim facile, hanc ambitionē eum ad discipulo suo accepisse, quæ fortasse æmulatus est, ut si ille omnes nationes, hic omnes opiniones subigeret, & Monarchiā quandā in contemplationibus sibi conderet. Quanquā fieri possit, ut apud aliquos reticos, & linguæ acerba, simili cū discipulo suo titulo insigniretur.

Felix terrarum prado, non utile mundo.

Editus exemplum: —

Eodem modo,

Felix doctrinæ prado, &c.

Nobis vero ex altera parte (quibus, quantum calamo valemus, inter vetera & nova in literis fœdus & commercium contrahere, cordi est) decretum manet, Antiquitatem comitari usque ad aras, atq; vocabula antiqua retinere, quanquam sensum eorum & definitiones sæpius immutemus, secundū moderatum illum & laudatum, in Civilibus, novandi modum, quo rerum statu novato, verborū tamen solennia durent, quod notat Tacitus, *Eadem magistratum vocabula.*

Redeamus igitur ad acceptionem vocabuli *Metaphysica*, nostro sensu. Patet ex iis, quæ supra differuimus, disjungere nos *Philosophiam primam* à *Metaphysica*, quæ hactenus pro re eadem habitæ sunt. Illam *Communem Scientiarum parentem*, hanc

Naturalis Philosophiæ portionem posuimus. Atqui *Philosophia prima* communia & promiscua *Scientiarum Axiomata* assignavimus. Etiam *Relativas*; & *Adventivas Entium Conditiones*, (quas *Transcendentes* nominavimus) *Multum, Paucum; Idem, Diversum, Possibile, Impossibile*, & hoc genus reliqua, eidem attribuimus; id solummodo cavendo, ut Physice, nō Logice tractentur. At inquisitionē de *Deo, Vno, Bono, Angelis, Spiritibus*, ad *Theologiā Naturalem* retulimus. Merito igitur quæri possit, quid tandem sit, quod *Metaphysicæ* relinquatur? Certe ultra Naturam nihil, sed ipsius Naturæ pars multo præstantissima. Atque profecto, citra veritatis dispendium, hucusq; de veterum scientia respondere liceat, *Physicam*, ea tractare, quæ pœnit⁹ in Materia merfa sunt, & Mobilia; *Metaphysicam* Abstracta magis, & Cōstantia. Rursus *Physicam* in Natura supponere excellentiam tantum, & motū, & naturalem necessitatem; At *Metaphysicam* etiā mentem & Ideam. Nam huc fortē redire ea quam dicemus, res. Verum nos eam, missa sermonis sublimitate, perspicue & familiariter proponemus, Partiti sumus *Naturalem Philosophiam*, in *causarū inquisitionem*, & *productionem effectuum. Inquisitionem Causarum*, in *Theoricam* coniecimus. Eam in *Physicam* & *Metaphysicam* partiti sumus. Ergo necesse est, ut vera differentia harū sumatur ex natura *causarū*, quas inquirunt. Itaq; absq; aliqua obscuritate, aut circuitione *Physica* est, quæ inquit de *Efficiente & Materia Metaphysica*, quæ de *Forma & Fine*.

Physica igitur *Causarum* vaga, & incerta, & pro modo subiecti, mobilia complectitur; *causarum* constantiam non allequitur.

Limus ut hic duret, & hac ut cera liqueat,

Vno eodemque igne. —

Ignis duritiei causa, sed in limo; Ignis colliquationis causa, sed in cera. Partiemur autem *Physicam* in doctrinas tres. *Natura* enim aut collecta in unum; aut *fusa & sparsa* est. Colligitur vero in unum *Natura*, aut propter *communiam rerum omnium principia*, aut propter *unicam integram universi fabricam*. Itaque hæc *Vno natura* duas peperit *Physicæ* partes: unam de *principiis rerum*; alterā de *fabrica Universi*, sive de *mundo*, quas etiam *Doctrinas de summis* appellare consuevimus. Tertia doctrina (quæ de *Natura sparsa* sive *fusa* tractat) *omnino-dam rerum varietatem*, & *summas minores* exhibet. Ex his igitur patet, tres omnino reperiri *Doctrinas Physicæ*. De *Principiis Rerum*, De *Mundo* sive de *Fabrica Rerum*, & de *Natura multiplici* sive *sparsa*, quæ postrema (ut diximus) omnino-dā rerū varietatē continet, estque veluti glossa prima, aut Paraphrasis circa Naturæ interpretationem. Harum trium partium desideratur totaliter nulla, Cæterum quam vere & solide tractentur, non est hic definiendi locus.

At *Physicam sparsam* sive de *varietate rerum*: rursus in duas partes dividimus, *Physicam de Concretis*, & *Physicam de Naturis*. Altera (ut Logicis vocabulis utamur) inquit de substantiis, cū omni varietate suorum accidentium; Altera de accidentibus, per omnem varietatem substantiarū. Veluti si inquiratur de leone, aut quercu, illa complura diversa accidentia suffulcunt: Cōtra, si inquiratur de calore, aut gravitate, illa plurimis distinctis substantiis insunt. Cum vero omnis *Physica*, sit

fit in medio, inter *Historiam Naturalem* & *Metaphysicam*, Prior pars (si recte advertas) *Historia Naturalis* prior est, posterior *Metaphysica*. *Physica* autem *Concreta* eandem habet divisionem, quam *Historia Naturalis*; ut si vel circa *Caelestia*, vel circa *Meteora* vel circa *Globum terra & Maris*, vel circa *Collegia maiora*, quae *Elementa* vocant; vel circa *Collegia minora*, quae *Species* vocant; vel circa *Collegia minora*, sive *Species*, etiam circa *Pratergenerationes*, & circa *Mechanica*. Etenim in hisce omnibus, *Historia naturalis* factū ipsū perscrutatur & refert, at *Physica* itidem *Causas*; sed intellige hoc de *Causis fluxus, Materia* scilicet & *Efficiente*. Inter haec *Physica* portiones, manca priorius & imperfecta est ea, quae inquit de *Caelestibus*, cum tamen propter nobilitatem subiecti praecipue hominibus curae esse deberet. Etenim *Astronomia* fundata est in *Phaenomenis* non male; sed humilis est; & minime etiam solida: At *Astrologia* in plurimis etiam fundamento caret. Certe *Astronomia* talem offert humano intellectui viam, qualem *Prometheus* olim, cum fraudem *Jovi* fecit: Adduxit ille, loco bovis veri, pellem bovis, grandis & pulchri, stramine, & foliis, & viminibus suffarinatam. Exhibet similiter & *Astronomia*, exteriora *Caelestium* (*Astrorum* dicimus numerū, situm, motus, periodos) tanquam pellem *Caeli*, pulchram, & in *Systemata* affabre concinnatam; At viscera desunt (*rationes* nempe *Physicae*) ex quibus [*Hypothesibus Astronomicis* ad iunctis] eruatur *Theoria*, non quae *Phaenomenis* tantum satisfaciatur, [cujus generis complures ingeniose concin-gi possent,] sed quae substantiam, & motum, & influxum *Caelestium*, prout revera sunt, proponat. Explora n. fere jam pridem sunt illa, *Raptus primi mobilis*, & *Solitas Caeli* [stellis in Orbibus suis tanquam clavis in laquearibus infixis.] Nec multo melius passerit; Quod sint *diversi Poli Zodiaci & Mundi*; Quod sit *Secundū mobile* *Renitentiae* in adversum *primi mobilis* raptus, Quod omnia in *Caelo* ferantur per *Circulos perfectos*, Quod sint *Eccentrici*, & *Epicycli*, quibus motū in *Circulis perfectis* *Cōstantia* fervetur, Quod à *Luna* in superio nulla sit *Mutatio*, aut *Violentia*, Et hujusmodi. Atq; harum suppositionum absurditas, in motū terrae diurnum [quod nobis constat falsissimū esse] homines impet. At vix quisquam est, qui inquisivit causas *Physicas*, tum de *Substantia Caelestium* tam *Sellari*, quā inter *stellari*, tū de *Celeritate & Tarditate* *Corporum Caelestium* ad invicem, tū de *Incitatione Motus* *diversa* in eodē *Planeta*, tum de *Motuum Cōsecutione* ab *Oriente* in *Occidentē* aut e *contra*, deq; *Progressionibus*, *Stationibus*, & *Retrogradationibus*, tum de *Motuum Sublatione*, & *Casu*, per *Apogaea* & *Perigaea*, tum de *Motuum Obligatione*, vel per *Spiras* se versus *Tropicos* texendo & retexedo, vel per *sinuationes*, quas *Dracones* vocant, tum de *Poli Ratione*, cur magis in tali parte *Caeli* sitū sint, quā in alia; tum de *Alligatione quorundam Planetarum* ad *Distantiam certā* à *Sole*; Hujus, in quā, generis inquisitio vix retata est, sed in *Mathematicis*, tantum *Observationibus & Demonstrationibus* infudatur. Ex autē ostendunt, quomodo haec omnia ingeniose concinnari & extricari possint, nō quomodo vere in *Natura* subsistere. Et motus tantū apparatus, & machinam ipsorū fictitiam, & ad placitū dispositā, nō causas ipsas, & veritatē rerū indicat. Quo circa

male *Astronomia*, qualis nunc habetur, inter *Artes Mathematicas*, nō sine dignitatis suae dispēdio, numeratur; cum debeat potius, si proprias partes tueri velit, constitui *Physica* pars quasi nobilissima. Quicumq; n. *Superlunarium & Sublunarium* conficta divortia contemserit, & *Materia Appetitus & Passiones* maxime *Catholicas*, (quae in utroq; globo valida sunt, & universitate rerum transverberant) bene perpexerit; is ex illis, quae apud nos cernuntur, luculentā capiet de *Rebus Caelestibus* informationem, & ab illis e contra quae in *Caelo* fiunt, haud pauca de *Motibus Inferioribus*, qui nunc latent, percipiet, non tantum quatenus hiabilis regatur, sed quatenus habeant *passiones communes*. Quamobrem hanc partem *Astronomia*, quae *Physica* est, desiderari statuim. Eam *Astronomia vivam* nominabimus, ad differentiam bovis illius *Promethei*, suffarinati, & solummodo figura tenus bovis. At *Astrologia* multa superstitione referta est, ut vix aliquid sanū in ea reperiat. Attamen eam potius expurgandā, quam profus abjiciendam esse censemus. Quod si quis hanc scientiam, non in ratione, aut *Contemplationibus Physicis*, sed in *caeca experientia*, & complurimum saeculorū observatione, fundatā esse contendat, id eoq; *Rationū Physicarum* examen rejiciat, quod iactabant *Chaldaei* eadē opera & *Auguria* revocet, & *Arupicinam*, & exta, & omnigenas fabulas deglutiat; Nā & haec omnia, ut diutina experientia, & per manus traditae disciplinae, dictamina fuisse asserbatur. Nos vero, & ut *Physica* portionem, *Astrologiam* recipimus, & non plus ei quam ratio & rerū evidentia concedit, tribuimus; demptis superstitionibus & commentis. Ut vero rem paulo attentius introspeciamus; Primo, quam inane illud commentum, Quod *singuli Planetae vicissim per horas* regnēt, ut *spatio viginti quatuor horarū*, regna sua ter repetant, praeter horas tres supernumerarias; Attamen hoc commentū nobis divisionē hebdomadae (tē tam antiquam, & tā late receptam) peperit, ut ex alternatione dierum manifestissime patet; cū in principio diei sequētis, regnet seper *Planeta*, à *Planeta* prioris diei quartus, propter tres illas horas, quas diximus supernumerarias. Secundo, pro commento vano rejicere nō dubitamus, doctrinā de *themasibus caeli*, ad puncta temporis certa, eū *distributione domorū*, ipsas scilicet *Astrologia* delicias; quae *Bacchanalia* quadā in *Caelestibus* exercuerunt; Nec sat mirari possumus viros quosdam egregios, & in *Astrologia* Principes, tā leviam ista adstruenda argumento innoxios esse. Adjunct n. quādo illud prodit experientia ipsa, *Solstitia*, *Aequinoctia*, *Novilunium*, *Plenilunium*, & hujusmodi *stellarū Revolutiones* majores, manifesto & insigniter operari super corpora naturalia, necesse est, ut *positura stellarum magis exacta & subtiliores*, effectus quoq; magis exquisitos & occultiores producant. Illi vero seponere primo debuerāt, *operationes solis per calorē manifestū*, & similiter *Luna vim quandam Magnetica*, super in crementa aestuū semimēstrua; (nam fluxus & refluxus maris quotidianus alia res est:) his vero sepositis, *reliquas Planetarum vires super Naturalia* (quatenus experientia cōprobantur) *tenuis admodū*, & infirmas, & quasi latitantes reperire, etiam in *Revolutionibus maioribus*. Quare cōtrario prorsus modo cōcludere debuerāt nimirum, cum *revolutiones illa majores* tam parum possint; exactas illas & minutas *positarum differēntias*

* Kepler

rentias nihil omnino vitium obtinere. Tertio facta illa, quod hora natiuitatis aut conceptionis fortunam factus regat, hora inceptiois fortunâ incepti, hora quaestionis fortunam rei inquisitâ, atque (ut verbo dicamus) doctrinas de natiuitatibus, electionibus, & quaestionibus, istiusmodi levitates, maxima ex parte, nihil certi aut solidi habere, & rationibus physicis plane redargui & evinci, iudicamus. Illud igitur magis attinet dicere, quid tandem in Astrologiâ retineamus aut probemus? Atque in iis, quae probamus, quid desideremus? Nam huius postremæ rei gratia (nempe eius quod desideratur) sermonem hunc instituimus, cum alias censuris (ut saepe diximus) non vacemus. Atque inter recepta certe, doctrinam de revolutionibus, plus sanitatis, quam reliqua, habere censemus. Verum id optimum factum foret, si Regulas quasdam præscribamus, ad quarum trutinam & normam Astrologica examinentur, ut utilia retineantur, reiciantur inania. Prima ea sit, de qua iam antea monuimus, Revolutiones maiores retineantur, valeant minores horoscoporum & domorum. Illæ instar tormentorum grandium, ictus suos à longinquo iacere queunt, & tanquam arcus minores spatia evadere & vitæ deferre non possunt. Secunda est; Operatio caelestium in corpora omnigena non valet, sed tantum in teneriora, qualia sunt humores aër, & spiritus; Atque hic tamen excipimus operationes caloris, solis & caelestium, qui & ad metalla, & ad plurima subterranea proculdubio penetrat.

3. Tertia est: Omnis operatio caelestium, potius ad masses rerum extenditur, quam ad individua: Oblique tamen pervenit etiam ad individua nonnulla: Illa scilicet, quæ ex individuis eiusdem speciei sunt maxime passibilia, & tanquam cera mollior; veluti cū constitutio aëris pestilens, corpora minus resistētia occupat, magis resistētia præterit. Quarta est præcedenti non dissimilis: Omnis operatio caelestium, non in puncta temporum, aut angustis minutis, sed in spatia maiora defluit & dominatur: Itaque prædictiones de temporibus anni, veræ esse possunt; de diebus singulis, pro vanis merito habentur. Postrema est, (quæ etiam prudentioribus Astrologis semper placuit) quod nulla in Astris fatalis necessitas, sed quod inclinent ea potius, quam cogant. Addimus & illud, [in quo in partes Astrologia, si fuerit emendata, non obscure venire videbimur] nimirum quod nobis pro certo constet, caelestia in se habere alios quosdam influxus, præter Calorem & Lumen. Qui tamen ipsi, secundum regulas illas, quas iam posuimus, non aliter, valent. Verum illi in intima Physica latent, & longiorem dissertationem postulant. Visum est igitur nobis (his, quæ diximus, rite perpenfis) inter Desiderata reponere Astrologiam his principibus nostris consentaneam; Atque sicut Astronomiam, quæ Physicis rationibus nitatur, Astronomiam Vivam, nominavimus; ita & Astrologiam, quæ per eandem regitur, Astrologiam Sanam, appellare placeat. Circa quam recte conficiendam, licet ea quæ diximus non parum profutura sint; pauca tamen addemus, more nostro, quæ liquido proponunt, & ex quibus sit coagmentanda, & ad quæ adhibenda. Primo in Astrologiam Sanam recipiatur doctrina de commixtionibus radiorum, conjunctionibus scilicet & oppositionibus, & reliquis Syzygiis, sive Aspectibus Planetarum inter

se: Planetarum autem per Signa Zodiaci Pertransitum, & Locationem sub iisdem Signis, etiam huic parti, de commixtionibus radiorum, assignamus: Locatio enim planetæ sub signo, est conjunctio quædam ejusdem cum stellis signi: Quin etiam sicut conjunctiones, ita & oppositiones, & reliquæ Syzygia Planetarum, erga stellas signorum notandæ sunt; quod ad huc plene factum non est. At commixtionibus radiorum fixarum ad invicem, utiles qui em sunt ad contemplationem de fabrica mundi, & regionum subiacentium Natura; ad prædictiones minime, quia semper eodem modo se habent. Secundo recipiuntur Accessiones singulorum Planetarum propius ad Perpendicularum, aut Recessiones ab ipso, secundum Regionum climata; Habent enim Planetæ singuli, non minus quam Sol, suas ætates, hyemes, in quibus fortius aut infirmius radios janciant, propter rationem perpendiculari. Et enim nobis dubium non est, quin Luna posita in Leone, fortius operetur super corpora naturalia, apud nos, quam posita in piscibus. Non quod luna sub leone ad cor respiciat, sub piscibus ad pedes (sicut fabulantur); sed propter elevationem versus perpendiculari, & approximationem ad stellas majores, eadem profus ratione, qua & Sol. Tertio recipiuntur Apogæa & Perigæa Planetarum, cum debita disquisitione, ad quæ pertineat Planetæ vigor in se ipso, ad quæ Vicinitas ad nos, Planeta enim in Apogæo, sive exaltatione sua, magis alacer est; in Perigæo autem, sive casu suo, magis communicat. Quarto recipiantur: (ut summam dicamus) omnia reliqua Accientia motus Planetarum, quales singulorum in itinere suo accelerationes, retardationes; progressus, stationes, retrogradationes; quales distantia à Sole, combustiones, augmenta & diminutiones luminis, eclipses, & si quæ sint alia. Etenim faciunt hæc omnia, ut Planetarum radii, vel debilius, diversis denique modis & virtutibus, operentur. Atque quatuor ista ad Radiationes Stellarum spectant. Quinto recipiuntur, quæ Naturas Stellarum, sive erraticarum, sive fixarum, in propria sua Essentia & activitate, referare & de tegere ullo modo queant: qualis magnitudo, qualis color & aspectus: qualis scintillatio & vibratio luminis: qualis situs versus polos, aut Equinoctium: Quales Asterismi: quæ aliis stellis magis immixte, quæ magis solitaria; quæ superiores, quæ inferiores; quæ ex fixis intra vias Solis & Planetarum, (Zodiacum scilicet) quæ extra: quis ex Planetis velocior, quis tardior: quis moveatur in Ecliptica, quis pervagetur in latitudine: quis possit esse retrogradus, quis minime: quis potius omnimodam distantiam à Sole, quis alligetur: quis moveatur celerius in Apogæo, quis in Perigæo: Denique Anomalia Martis, ex partibus Veneris, & Labores sive Passiones admirandæ, quæ non semel & in Sole, & in Venere deprehensa sunt: & si quæ sint alia? Postremo recipiantur etiam ex traditione, natura & inclinationes Planetarum particulares; atque etiam stellarum fixarum; quæ, quandoquidem magno consensu tradantur, non leviter (præterquam ubi eorum Physicis rationibus plane discordant) rejicienda sunt. Atque ex talibus observationibus coagmentatur Astrologia sana; & secundum eam tantum schemata cæli & componere & interpretari oportet.

Adhibetur autem Astrologia sana, ad prædictiones fidentius, ad electiones cautius, ad utraq, autem

intra terminos debitos. *Prædictiones* fieri possint, de *Cometiis* futuris, qui (ut nostra fert conjectura) prænunciari possunt: & de omni genere *Meteororum*, de diluviis, siccitatibus, ardoribus, conglaciationibus, terra motibus, irruptionibus aquarum, eruptionibus ignium, ventis & pluviiis majoribus, anni variis tempestatibus, pestilentis, morbis grassantibus, uberrate & caritate frugum, bellis, seditionibus, sectis, transmigrationibus populorum, denique de omnibus rerum vel naturalium vel civilium motibus, aut innovationibus majoribus: Ad magis autem specialia, & forte singularia, prædictiones istæ (licet minore certitudine) deduci possint, si reperitis præmodi hujusmodi temporum inclinationibus generalibus, acri iudicio vel Physico vel Politico, applicentur illis speciebus aut individuis, quæ hujusmodi accidentibus maxime sunt obnoxia; veluti si quis ex præcognitione tempestatum anni, eas reperiet (exempli gratia) magis oleis quam vitibus, magis phthilicis quam hepaticis, magis incolis collium quam vallium, magis monachis quam aulicis, (propter victus rationem diversam) propitias aut perniciosas. Aut si quis ex cognitione influxus, quem cælestia habent super spiritibus humanos, reperiat eum talem esse, ut magis populis quam regibus; magis viris doctis & curiosis, quam animosis & militaribus; magis voluptariis, quam negotiosis aut politicis, faveat aut adverteatur. Hujusmodi autem innumera sunt, sed quemadmodum diximus non tantum cognitionem illam generalem, quæ sumitur ex astris, (quæ sunt agentia,) verum etiam particularem subiectorum [quæ sunt passiva] requirunt. Neque electiones profuse rejiciendæ sunt; sed parcius illis, quam prædictionibus fidendum. Videmus enim in plantationibus, & seminaculis omnibus, & insitionibus, ætatum lunæ observationes, non esse res omnino frivolas. Sunt & multa ejus generis. Verum & electiones istæ, etiam magis, quam Prædictiones per nostras regulas cobibendæ sunt. Atque illud semper attendendum; valere Electiones in illis tantum casibus, ubi & virtus cælestium talis sit, quæ non subito transcat; & actio inferiorum similiter talis, quæ non statim absolvetur; quemadmodum fit in illis exemplis, quæ memoravimus; Næ nec incrementa Lunæ subito transiguntur, nec incrementa Plantarum. Punctualitas vero temporis omnino repudianda. Inveniuntur autem & talia complura [quod quis minime putet] in electionibus circa civilia. Quod si quis nos compellat eo nomine, quod, ex quibus ista Astrologia emendata elici possit, & rursus, ad quæ utiliter adhiberi, aliquid monstravimus; quis vero sit eliciendi modus, heu! quæ docuimus; ille minus æquus fuerit, cum autem ipsam (cujus debitores non sumus) à nobis exigat. Hoc tamen circa illud ipsum, quod petit, monēbimus; Quatuor tantum esse modos, quibus ad hanc scientiæ via sternatur. Primo per experimenta futura; Dein per experimenta præterita; Rursus per traditiones; Ultimo per rationes Physicas. Atque quod ad experimenta futura, quid attinet dicere? cum illa seculis compluribus ad eorum copiam comparandam indigeant; ut de iisdem cogitationem suscipere frustra fuerit. Quod vero ad experimenta præterita; Ea certe in manu hominum sunt; licet res sit laboriosa, & multo otii. Possint enim Astrologi (si sibi non desint) omnes casus majores, (veluti inundationes,

pestilentias, prælia, seditiones, mortes Regum) si placet, & similia, ex historia fide de promere: & situm cælestium, non secundum thematum subtilitatem, sed juxta regulas eas revolutionum, quæ à nobis adumbratæ sunt, qualis fuerit sub iisdem temporibus, intueri: ut ubi manifestus fuerit eventuum consensus & conspiratio, ibi Prædictionis norma probabilis constituatur. Quatenus ad Traditiones: Eas ita ventilare oportet, ut quæ cum rationibus Physicis manifesto pugnent, è medio tollantur, quæ vero cum iis consentiant, etiam auctoritate sua valeant. Quantum denique ad Physicas rationes: Illæ maxime huic inquisitioni accommodatæ sunt, quæ de catholicis materiæ appetitibus, & passionibus, & de motibus corporum simplicibus & genuinis inquirunt. His enim aliis ad Cælestia ista materiata ascenditur tutissime. Atque de Astrologia sana hæc tenentur.

Insania autem Astrologica (præter ea, quæ à principio notavimus, commenta) alia quædam Portio superest non prætermittenda; quæ tamen ab Astrologia secludi solet, & in Magiam, quam vocant, Cælestem transferri. Ea nacta est mirum commentum ingenii humani, nimirum, ut benevolus aliquis situs Astrorum in sigillis aut signaculis (puta metalli, aut gemmæ alicujus ad intentionem propriam) excipiatur, quæ Horæ ejus felicitatem alias præter volaturam detineant, & quasi volatilem figant. Quemadmodum graviter ille conqueritur, de tam nobili apud Antiquos arte, jam pridem amissa:

Annulus infuso non vivit mirus Olympo,

Non magis ingentes humili sub lumine Phæbos

Fert Gemma, aus cælo divulsas cardine Lunas.

Certe reliquias Sanctorum, earumque virtutes, recepit Ecclesia Romana, (neque enim in Divinis & Immaterialis fluxus temporis obest) verum ut condantur reliquiæ Cæli, quo hora, quæ recessit, & tanquam mortua est, reviviscat & continetur, mera est superstitio. Missa igitur hæc faciendam, nisi fortæ Musæ Anicula jam facta sint.

Physicam Abstractam in duas partes rectissime dividi posse statuimus: *Doctrinam de schematicis materiæ, & doctrinam de appetitibus & motibus.* Utroque cursim enumerabimus, unde veræ Physicæ de Abstractis adumbratio quædam deduci possit. *Schematicis materiæ, sunt, densum, rarum, grave, leve, calidum, frigidum, tangibile, pneumaticum, volatile, fixum, determinatum, fluidum, humidum, siccum, pingue, crudum, durum, molle, fragile, tensile, porosum, unitum, spirituosum, jejunum, simplex, compositum, absolutum, imperfecte mixtum, fibrosum atque venosum, simplicis positura sive æquum: simile, dissimile: specificatum, non specificatum: organicum, inorganicum: animatum, inanimatum: neque ultra rem extendimus. Sensibile enim & insensibile; rationale & irrationale, ad doctrinam de homine rejicimus. Appetituum vero & motuum duo genera sunt: Sunt enim vel motus simplices, in quibus radix omnium naturalium actionum continetur, pro ratione tamen schematicismorum materiæ: vel motus compositi sive producti: à quibus ultimis recepta Philosophia (quæ parum de corpore naturæ stringit) auspiciatur. Debent autem habere hujusmodi motus compositi (quales sunt generatio, corruptio, & reliqui) pro pensis quibusdam, aut summis motuum simplicium,*

placitum, potius quam pro motibus primitivis. *Motus simplices* sunt *motus Antitypia*, quem vulgo motum, ne fiat penetratio dimensionum, vocant: *motus nexus*, quem motum ex fuga vacui appellant: *Motus libertatis*, ne detur compressio aut extensio præternaturalis: *Motus in sphaeram novam*, sive ad rarefactionem & condensationem: *Motus nexus secundi*, sive ne detur solutio continuitatis: *Motus congregationis majoris*, sive ad massas naturalium suorum, qui vulgo dicitur motus naturalis: *Motus congregationis minoris*, qui vulgo dicitur Sympathia & Antipathia: *Motus disponens*, sive ut partes bene collocentur in toto: *Motus assimilationis* sive multiplicationis Naturæ suæ super aliud: *Motus excitationis*, ubi Agens nobilius motum in alio latentem & sopitum excitat: *Motus sigilli impressionis*, operatio scilicet a bique communicatione substantiæ: *Motus Regius*, sive prohibitio reliquorum motuum à motu prædominante: *Motus absque termino*, sive rotatio spontanea: *Motus trepidationis*; sive Systoles & Diastoles, corporum scilicet, quæ locantur inter commoda: Postremo *decubitus*, sive *exhorrens motus*, quæ etiam plurimarum rerum est cassativa, Hujusmodi sunt *Motus simplices*, qui ex penetrabilibus Naturæ vere procedunt, qui que complicati, continuati, alternati, frænati, repetiti, & multis modis aggregati, *Motus illos Compositos*, sive *Summas Motuum*, quæ receptæ sunt, aut illis similes constituunt. *Summa motuum*, sunt decantati illi motus, *Generatio*, *Corruptio*, *Augmentatio*, *Diminutio*, *Alteratio*, & *Latitudo*: Etiam *Mixtio*, *Separatio*, *Versio*. Super sunt tantum tanquam *Appendices Physicæ*, *Mensura Mutuum*: Quid possit *Quantum*, sive *Dosis Naturæ*? Quid possit *Distantia*? id quod Orbis virtutis sive Activitatis non male vocatur. Quid possint *incitatio* & *tarditas*? Quid *brevis* aut *longa mora*? Quid *vis* aut *hebetudo rei*? Quid *stimulus perisphaeos*? Atque hæc sunt *Physicæ veræ de Abstractis* partes genuinæ. Etenim, in *schematis* materia, in *Motibus simplicibus*, in *summis* sive *Aggregationibus* motuum, & in *mensuris* motuum, *Physicæ de Abstractis* absolvitur. Nam *Motum voluntarium* in *animalibus*: *Motum qui fit in actionibus Sensuum*: *Motum phantasia*, *appetitus* & *voluntatis*, *Motum mentis*, *decreti*, & *Intellectualium*, ad proprias *Doctrinas* amandamus. Illud tamen iterato monemus, *Universa hæc*, quæ diximus, in *Physicæ* ipso: *Retraçantur enim in Metaphysicæ*, quoad *Formas & Fines*.

Physicæ subjungemus *Appendices* insignes duas, quæ non tam ad materiam, quam ad modum inquisitionis spectant: *Problemata naturalia*, & *Placita Antiquorum Philosophorum*. Prior *Natura multiplici* sive *parse* *Appendix* est: Secunda *Natura unica*, sive *Summarum*: Utraque ad solertem *dubitationem* pertinet, quæ *Scientia* pars est non contemnenda. Nam *Problemata particularis dubitationes* complectuntur: *Placita generalis*; circa *Principia & Fabricam*. *Problematum* exemplum nobile est in libris Aristotelis: *Quod* genus operis meruit certe, non solum ut posteriorum laudibus celebraretur, verum etiam ut eorum laboribus continuaretur; cum *dubitationes* indices orientur novæ. Attamen in hac re adhiben-

da est cautio magni utique momenti. *Dubiorum commemoratio* & propositio duplicem in se habet fructum: Unum quod *Philosophiam* munit contra errores; quando id quod non plane liquet, non judicatur, aut asseritur, (ne error errorem gigneret) sed suspenditur de eo iudicium, & non fit positivum: Alterum, quod *Dubitationes*, in *codicillos relatæ*, totidem *longiæ* sunt, quæ *incrementa Scientiæ* perpetuo ad se fugant, & *alligant*; unde fit, ut illa, quæ, nisi præcessissent *Dubitationes*, leviter & sicco pede transmissa fuissent, *Dubitationum* admonitu attentè & studiose observentur. Verum hæc duæ utilitates vix unum componant incommodum, quod, nisi sedulo prohibeatur, se ingeret: Nimirum quod *Dubitatio*, si semel admittatur tanquam iusta, & fiat quasi *Authentica*, statim *Defensores* in utramque partem suscitabit, qui etiam postea eandem *Licentiam* *Dubitandi* transmittant: adeo ut homines ingenia sua intendant & applicent ad hoc, ut aliter potius *Dubitatio*, quam terminetur aut solvatur. Cujus quidem rei exempla, & in *Jurisperitis*, & in *Academicis*, ubique occurrunt: quibus moris est, ut *Dubitationem* semel admittam, perpetuam esse velint, nec minus *Dubitandi*, quam *Asserendi* auctoramenta amplectantur: Cum tamen ille demum sit ingenii usus legitimus, qui ex *Dubis* Certam faciat, non qui *Certa* in *Dubium* vocet, Quare *Kalendarium* *Dubitationum*, sive *Problematum* in *Naturæ*, & *desiderari* assero, & suscipi probo: Modo curæ sit, ut aucta *Scientia* in dies (quod fiet procul dubio, si nos audiât homines) quæ clare discussæ sint *Dubitationes*, ex *Albo* deleantur. Hinc *Kalendarium* aliud addi cuperem, non minus utile: Cum enim in omni inquisitione inveniuntur hæc tria, *perspicue Vera*, *Dubia*, *perspicue Falsa*: utilissimum foret: *Kalendarium* *Dubiorum*, *Kalendarium* *Falsitatum*, & errorum popularium, vel in *Historia* naturali, vel in *Dogmatibus* *Scientiarum*, adjungere: ne illa amplius *Scientiis* molestæ essent.

Quod ad *Placita antiquorum Philosophorum*, qualia fuerunt *Pythagoræ*, *Philolai*, *Xenophani*, *Anaxagoræ*, *Parmenidis*, *Leucippi*, *Democriti*, aliorum: (quæ homines contemptim percurrere solent) non abs re fuerit paulo modestius in ea oculos conjicere. Etsi enim *Aristoteles*, more *Ottomanorum*, regnare se baud tuto posse putaret, nisi fratres suos omnes contrucidasset: tamen iis, qui non regnum aut magistrum, sed veritatis inquisitionem atque illustrationem sibi proponunt, non potest non videri res utilis, diversas diversorum, circa rerum naturam, opiniones, sub uno aspectu intueri, Neque tamen subest spes quod veritas aliqua purior ex illis, aut similibus Theoriis, speranda ullo modo sit. Quænam modum enim eadem *Phænomena*, iidem *calculi*, & *Ptolomæi* *principiis* *Astronomicis*, & *Copernici* competunt: ita experientia ista vulgaris, qua utimur, atque obvia rerum facies, pluribus diversis Theoriis se applicare potest: Ubi ad rectam veritatis indagacionem longe alia severitate opus fuerit. Eleganter enim *Aristoteles*: *Infantes primo balbutientes, quæ suæ matris appellationem, post autem propriam matrem discernere*. Sic certe puerilis experientia, omnem *Philosophiam* appellabit matrem; adulta verò *Matrem* veram intencet, *Interca* juvabit *Philosophias*

phias discrepantes, veluti diversas *Natura Glossas*, (quarum una fortasse uno loco, alia alio est emendatior,) perlegere. Optatum igitur, ex vitis antiquorum Philosophorum, ex fasciculo Plutarchi de Placitis eorum, ex citationibus Platonis, ex Confutationibus Aristotelis, ex sparsa mentione, quæ habetur in aliis libris, tam Ecclesiasticis, quam Ethnicis, (Laetantio, Philone, Philostrato, & reliquis) opus confici, cum diligentia & iudicio, de *Antiqui Philosophus*. Tale enim opus nondum extare video. Attamen hic moneo, ut hoc fiat distincte ita ut singulæ *Philosophiæ* seorsim componantur, & continentur: non per titulos & fasciculos [quod Plutarchus fecit] excipiantur. Quæ vis enim *Philosophia* integra se ipsam sustentat: atque dogmata ejus sibi mutuo & lumen & robur adiungunt: quod si distrahantur, peregrinum quiddam & durum sonant. Certe quando apud Tacitum lego Facta Neronis aut Claudii, circumstantis Temporum, Personarum, & Occasionum vestita; nil video quod à probabilitate prorsus abhorreat: cum vero eadem lego in Suetonio Tranquillo percipita, & communes locos, minimeque in serie temporis representata, Portenta quædam videntur, & plane incredibilia. Neque abfimilis est ratio *Philosophiæ*, quando proponitur integra, & quando in frusta concisa & dissecta. Neque vero ex hoc Placitorum *Philosophiæ* *Kalendario* nuperas Theorias & dogmata excludo; Sicut illam *Theophrasti Paracelsi*, eloquenter in Corpus quoddam, & Harmoniam *Philosophiæ*, redactam à Severino Dano; Aut *Telesii Consensini*, qui Parmenidis *Philosophiam* instaurans, Arma Peripatericorum in illos ipsos verit; Aut *Patricii Veneti*, qui Platoniorum fumos sublimavit; Aut *Gilberti Popularis* nostri, qui Philolai dogmata reposuit; Aut alterius cujuscuque, si modo dignus sit. Horum vero (quoniam volumina integra extant) Summè tantum inde conficiendæ, & cum cæteris conjugendæ. Atque de *Physica* cum *Appendicibus* hæc dicta sint.

Quantum ad *Metaphysicam*, assignavimus jam ei inquisitionem *Causarum Formalium & Finalium*; quæ assignatio, quatenus ad *Formas*, in calculum facta videatur. Invaluit si quidem opinio atque inveteravit, *verum formas essentielles*, seu *veras differentias*, nulla humana inveniit diligentia posse. Quæ opinio interim nobis elargitur, atque concedit, *Inventionem Formarum* ex omnibus *Scientiæ* partibus dignissimam esse, quæ investigetur, si modo fieri possit, ut reperiantur. Ad inventionis possibilitatem vero quod attinet, sunt certe ignavi regionum exploratores, qui ubi nil nisi Cælum & Pontus videtur, terras ultra esse prorsus negant. At manifestum est, *Platonem*, virum sublimis ingenii, (qui que veluti ex rupe excelsa omnia circumspiciebat) in sua de Ideis doctrina, *Formas esse verum Scientiæ objectum*, vidisse; utcuque sententiæ hujus verissimæ fructum amisit, *Formas* penitus à materia abstractas, non in materia determinatas, contemplando & prensando: Unde factum est, ut ad speculationes Theologicas diverteret; quod omnem naturalem suam *Philosophiam* infecit & polluit. Quod si diligenter, serio, & sincere, ad actionem, & usum & oculos converteremus; non difficile erit disquirere, & notitiam assequi, quæ sunt illæ *Formæ*, quarum cognitio res humanas mi-

ris modis locupletare & beare possit. Substantiarum enim *Formæ* (uno homine excepto, de quo Scriptura, *Formavit hominem de limo terra, & spiravit in faciem ejus spiraculum vite*; non ut de cæteris speciebus, *Producant Aquæ, producat Terræ*) species, inquam, creaturarum, (prout nunc per compositionem & transplantationem inveniuntur multiplicatæ,) ita perplexæ sunt & complicatæ, ut aut omnino de iis inquirere frustra sit; aut inquisitio earum, qualis esse potest, seponi ad tempus, & postquam *formæ* simplicioris Naturæ rite exploratæ sint, & inventæ, tum demum institui debeat. Quemadmodum enim nec facile esset, nec ullo modo utile, *formam* soni investigare ejus, qui verbum aliquod constituit, cum verba, compositione & transpositione literarum, sint infinita: at soni, qui literæ aliquam simplicem exprimat, *formam* inquirere, quali scilicet collisione, quasi instrumentorum vocis applicatione, constituatur, comprehensibile est, imo facile: quæ tamen *Formæ* literarum cognitæ ad *formas* verborum illic nos deducen. Eadem prorsus ratione; *formam* inquirendo *Leonis, Quercus, Auri*, imo etiam *aquæ*, aut *aëris*, operam quis luserit: *Formam* vero inquirere *densi, rari; calidi, frigidi; gravis, levis; tangibilis, pneumatici; volatilis, fixi; & similibus*, tam *sebetismorum*, quam *motuum*, quos in *Physica* tractanda, magna ex parte, enumeravimus, (& *formas primæ classis* appellare consuevimus) quique (veluti literæ Alphabeti) numero haud ita multi sunt, & tamen *Essentias & Formas* omnium substantiarum conficiunt & sustentant; hoc est, inquam, illud ipsum, quod conamur quodque eam partem *Metaphysicæ*, de qua nunc inquirimus, constituit & diffinit. Neque hæc officium, quo minus *Physicæ* easdem Naturas consideret quoque, ut dictum est; sed tantum quoad *causas fluxus*. Exempli gratia, si de *causa* inquiretur *albedinis* in nive, vel spuma; recte redditur, quod sit subtilis intermixtio aëris cum aqua. Hæc autem, longe abest, ut sit *forma albedinis*, cum aër etiam pulveri vitri aut crystalli intermixtus *albedinem* similiter procreet, non minus quam si admisceatur aquæ; verum *Causa efficiens* illa tantum est, quæ nihil aliud quam vehiculum est *formæ*. At in *Metaphysicæ*, si fiat inquisitio, hujusmodi quidpiam reperies. Corpora duo diaphana intermixta, portionibus eorum opticis, simplici ordine sive æqualiter collocatis, constituere albedinem. Hanc *Metaphysicæ* partem desiderari reperio. Nec mirum: quia illo inquirendi modo, qui hucusque in usum venit, nunquam in seculum comparebunt *Rerum Formæ*. Radix autem mali hujus, ut & omnium, ea est; Quod homines & propere nimis, & nimis longe, ab experientia & rebus particularibus, cogitationes suas divellere & abstrahere consueverunt, & suis meditationibus & argumentationibus se toros dedere.

Ufus autem hujus partis *Metaphysicæ*, quam *desideratis* annuero, duas ob causas vel maxime excellit. Prima est, quod scientiarum omnium officium sit, & propria virtus, ut experientia ambages, & itinera longa, (quantum veritatis ratio permittit) abbrevient; ac proinde remedium veteri querimonie afferant, de *vita brevi & arte longa*. Illud vero optime præstat, *Axiomata* Scientiarum in magis generalia, & quæ omni materię rerum individuarum competant, colligando & uniendo.

Sunt enim *scientia* instar pyramidum, quibus *Historia* & *Experientia*, tanquam Basis unica subternuntur; Ac proinde Basis *naturalis Philosophia* est *Historia naturalis*: Tabulatum primum à Basi est *Physica*; Vertici proximum *Metaphysica*: Ad conum quod attinet & punctū verticale, [opus quod operatur Deus à principio usque ad finem: *Summariam* nempe *naturalem legem*] hæsitamus merito, an humana possit ad illud inquisitio pertingere. Cæterum hæc tria, verè sunt *Scientiarum* contabulationes, suntque apud homines propria *Scientia* inflatos, & *Theomachos*, tanquam tres moles Giganteæ.

Ter sunt conati imponere Pelio Ossam.

Scilicet atque Ossæ frondosum involvere Olympum.

Apud eos vero, qui se ipsos exinanientes, omnia ad Dei gloriam referunt, tanquam trina illa acclamatio, *Sancte, Sancte, Sancte*. Sanctus enim Deus in multitudine operum suorum, Sanctus in ordine eorum, Sanctus in unione. Quare speculatio illa *Parmenidis* & *Platonis* [quam vis in illis nuda fuerit speculatio] excellit tamen; *Omnia per se, iam quandam ad unitatem ascendere*. Atque illa demum *Scientia* cæteris est præstantior, quæ humanum intellectū minimum multiplicitate onerat, quam liquet esse *Metaphysicam*: quippe quæ contemplatur præcipue *simplices* illas *rerum Formas*, [quas superius *Formas primæ classis* nominavimus] quandoquidem licet numero pauca, tamen commentationibus & coordinationibus suis omnem varietatem constituunt. Secunda res, quæ hanc *Metaphysicam* partem de *formis* nobilitat, hæc nimirum est: Quod potestatem humanam emancipet maxime, & liberet; eamque in amplissimum & apertissimū operandi campum educat. Nam *Physica* per angustos & impeditos calles humanam operam dirigit; *Naturæ ordinariæ* flexuosa stramites imitata. Sed *lata undiq; sunt sapientibus viæ*; *Sapientia* nimirum [quæ à veteribus *rerum divinarum & humanarum scientia* definiebatur] mediæ copia & varietas semper suppetit. *Causa enim Physica*, novis inventis in simili materia lucē & ansam præbent: At qui *Formam* aliquam novit, novit etiam *ultimam possibilitatē superinducendæ naturam illam in omnigenam materiam*, eoque minus inter operandum restringitur, & alligatur, vel ad *Materiam Basim*, vel ad *Conditionem Efficientis*. Quod genus *Scientiæ* eleganter describit etiam *Salomon*, et si sensu magis divino, *Non ardebitur gressus tui, & currens non habebis offendiculum*. Intelligit scilicet, *Sapientiæ vias*, nec angustias, nec obicibus obnoxias esse.

Metaphysica pars secunda est *finalium causarum* inquisitio, quam non ut *pretermissam*, sed ut *male collocatam* notamus. Solent enim inquiri inter *Physicam*, non inter *Metaphysicam*. Quamquam si ordinis hoc solum vitium esset, non mihi fuerit tanti. Ordo enim ad illustrationem pertinet, neque ex substantia *Scientiarum*. At hæc ordinis inversio defectum insignem peperit, & maximam *Philosophiæ* induxit calamitatem. Tractatio enim *causarum finalium* in *Physicis*, inquisitionem *causarum physicarum* expulit & deiecit, effectitque ut homines in istiusmodi speciosis & umbratilibus *causis* acquiescerent, nec inquisitionem *Causarum* realium, & vere *Physicarum*, strenue urgerent, ingenti *Scien-*

tiarum detrimento. Etenim reperio hoc factum esse, non solum à Platone, qui in hoc littore semper anchoram figit, verum etiam ab Aristotele, Galeno, & aliis, qui sæpissime etiam ad illa vada impingunt. Etenim qui causas adduxerit huiusmodi, *Palpebras cum pilis, pro sepi & vallo esse, ad munimentum oculorum*: Aut *Corii in Animalibus firmitudinem esse ad propellendos calores & frigora*: Aut *Ossa pro columnis & trabibus à natura induci, quibus fabrica corporis innitatur*: Aut *Folia arborum emitti, quo fructus minus patiantur à Sole & Vento*: Aut *Nubes in sublimi fieri, ut terram imbris irrigent*: Aut *Terram densari & solidari, ut statio & mansio sit Animalium*: & alia similia: Is in *Metaphysicis* non malè ista allegavit, in *Physicis* autem nequaquam. Imo, quod exepimus dicere, huiusmodi sermonum discursus (instar remotarum) uti fingunt (navibus ad hærentium) *Scientiarum* quasi velificationem & progressum retardarunt, ne cursum suum tenerent, & ulterius progredierentur; & jam pridem effecerunt, ut *physicarum causarum* inquisitio, neglecta deficeret, ac silentio præteriretur. Quapropter *Philosophia naturalis* *Democriti*, & aliorum, qui Deum & mentem à fabrica rerum amoverunt; & structuram universi in finitæ *Naturæ præclusionibus* & tentamentis, (quas uno nomine *fatum* aut *fortunam* vocabant) attribuerunt; & rerum particularium causas, materię necessitati, sine intermixtione *causarum finalium*, assignarunt; nobis videtur, (quantum ex fragmentis & reliquiis *Philosophiæ* eorum conicere licet,) quatenus à *causis Physicis*, multo solidior fuisse, & altius in *Naturam* penetrasse; quam illa *Aristotelis*, & *Platonis*: Hanc unicam ob causam, quod illi in *causis finalibus* nunquam operam triverunt; hi autem eas perpetuo inculcarunt. Atque magis in hac parte accusandus *Aristoteles*, quam *Plato*: quandoquidem fontem *causarum finalium*, Deum scilicet, omiserit, & *Naturam* pro Deo substituerit, *Causasq;* ipsas *finales*, potius ut *Logicæ* Amator, quam *Theologiæ*, amplexus sit. Neque hæc eo dicimus, quod *causa illa finalis* verè non sint, & inquisitione admodum dignæ, in speculationibus *Metaphysicis*, sed quia dum in *Physicarum Causarum* possessiones excurrunt, & irruunt, misere eam provinciam depopulantur, & vastant. Alioquin, si modo intra terminos suos coerceantur: magno opere hallucinantur, quicunque eas *Physicis causis* adversari aut repugnare putent. Nam *causa reddita*, quod *Palpebrarum pili oculos muniunt*, nequaquam sane repugnat alteri illi, quod *pilositas soleat contingere humiditatum orificiis*.

Muscoli fontes, &c.

Neque causa reddita, quod *Coriorum in animalibus firmitudo pertinet ad cæli injurias propulsandas*, adversatur illi alteri, quod illa *firmitudo sit ob contractionem pororum, ex intimis corporum, per frigus, & degradationem aëris*. Et sic de reliquis: Conspirantibus optime utriusque causis, nisi quod altera intentionem, altera simplicem consecutionem denotet. Neque vero istas res in dubiū vocat providentiam divinam, aut ei quicquam derogat: sed potius eandem miris modis confirmat, & evehit. Nam sicut in reb^{us} civilibus prudentia politica fuerit multo altior & mirabilior, si quis opera aliorum, ad suos fines & desideria, abuti possit, quibus tamen nihil consilii sui impertit, [ut interim ea agant,

agant, quæ ipse velit, neutiquam vero se hoc facere intelligant,) quam si consilia sua cum Administris voluntatis suæ communicaret: Sic Dei Sapientia effulget mirabilis, cum Natura aliud agit, providentia aliud elicit; quam si singulis schen artibus, & motibus naturalibus, providentiæ characteres essent impressi. Scilicet Aristoteli, postquam Naturam Finalibus causis impregnasset: *Naturamq; nihil frustra facere, suisque voti semper esse compotem, (si impedimenta abessent,)* & hujusmodi multa eo spectantia posuisset; amplius Deo non fuit opus: At Democritus & Epicurus, cum Aron os suas prædicabant, eo utque à subtilioribus nonnullis tolerabantur, verum cum ex eorum fortuito concursu, fabricam ipsam rerum, absque mente coaluisse assererent, ab omnibus rifu excepti sunt. Adeo ut tantum abisset, ut *Causa Physica* homines à Deo & Providentiâ abducant, ut contra potius Philosophi illi, qui in isdem erendis occupati fuerunt, nullum exitum rei reperiant, nisi postremo ad Deum & Providentiâ confugiant. Atque hæc de *Metaphysica* dicta sunt: cujus partem de *Causis finalibus*, in Libris & *Physicis*, & *Metaphysicis* tractatam non negaverim; in his recte, in illis perperam, propter incommodum inde secutum.

CAP. V.

Partitio Operativæ Doctrinæ de Natura in Mechanicam, & Magiam: Quæ respondent Partibus Speculativæ: Physicæ Mechanicæ, Metaphysicæ Magiæ: & Exurgatio Vocabuli Magiæ. Appendices duæ Operativæ, Inventarium Opum humanarum, & Catalogus Polychrestorum.

Operativam de Natura similiter in duas partes dividemus, idq; ex necessitate quadam. Subjicitur enim hæc divisio divisioni priori *Doctrinæ Speculativæ*. *Physica* liquidem, & inquisitio *Causarum*, *Efficientium*, & *Materialium*, producit *Mechanicam*; At *Metaphysica*, & inquisitio *formarum*, producit *Magiam*: Nam *Causarum finalium* inquisitio sterilis est, & tanquam virgo Deo consecrata, nihil parit. Neque nos fugit, esse & *Mechanicam* læpius mere *Empiricam*, & *Operativam*, quæ à *Physica* non pendet; Verum hanc in *Historiam Naturalem* conjecimus; à *Philosophia naturali* segregamus. Loquimur tantum de ea *Mechanica*, quæ cum *causis Physicis* conjuncta est. Veruntamen interveniet quædam *Mechanica*, quæ nec profus operativa est, neque tamen Philosophiam proprie attingit. Operum enim inventa omnia, quæ in hominum notitiam venerunt, aut casu occurrerunt, & deinceps per manus tradita sunt, aut de industria qua sita. Quæ autem intentionaliter inventa sunt, illa aut per *Causarum* & *Axiomatum* lucem eruta sunt: Aut per extensionem quandam, vel translationem, vel compositionem inventorum priorum deprehensa; quæ magis ingeniosa quædam res est, & sagax, quam *Philosophica*. Hanc vero partem, quam neutiquam contemnimus, non multo post, cum de *Experientia Literaræ* inter *Logicam* tractabimus, cursum perstringemus. Enimvero *Mechanicam*, de qua nunc agimus, tractavit Aristoteles promiscue; Hero in *Spiritualibus*; etiam Gorgius Agricola, Scriptor recens diligenter quodmodum in *Mineralibus*; Aliique quamplurimi in subjectis particularibus: adeo ut non habeam, quod dicam de *Omissis*; in hac parte; nisi

quod *Mechanicam* promiscua, secundum exemplum Aristotelis, diligentius debuissent continuari, per labores Recentiorum; præsertim cum delectu eorum *Mechanicorum*, quorum aut *Causæ* magis obscuræ, aut *Effectus* magis nobiles. Verum qui in hisce insistant, quasi *Oras* tantum maritimas perreptant,

— *Præmendolitus iniquum.*

Meo siquidem judicio, vix possit aliquid in Natura radicis verti, aut innovari, vel per casus aliquos fortuitos, vel per tentamenta experimentorum, vel ex luce *Causarum Physicarum*, sed solummodo per *inventionem formarum*. Si igitur desiderari eam partem *Metaphysicam*, quæ de *formis* agit, posuimus; sequitur, ut *Naturalis* etiam *Magia*, quæ ad eam est *Relativa*, similiter desideretur. Verum hoc loco postulandum videtur, ut vocabulum istud *Magia*, in deteriore partem jam pridem acceptum, antiquo & honorifico sensui restituatur. Etenim *Magia* apud Persas, pro sapientia sublimi, & scientia consensuum rerum universalium, accipiebatur; atque etiam tres illi Reges, qui ab Oriente ad *Christum* adorandum venerunt, *Magorum* nomine vocabantur. Nos vero eam illo in sensu intelligimus, ut sit scientia, quæ cognitionem *formarum abditarum* ad opera admiranda deducat, atque, quod dici solet, *Activa cum passivis conjungendo*, Magnalia Naturæ manifestet. Nam quantum ad *Naturalem Magiam* (quæ in libris plurimorum volitat) credulas quædam & superstitiosas traditiones, & observationes, de *Sympathyis* & *Antipathyis rerum*, atque de *Oculis* & *specificis proprietatibus* complectentem, cum frivolis ut plurimum experimentis, potius occultandi artificio, & larva, quam re ipsa admirandis; non erraverit sane, qui eam dixerit, à scientia, quam quærimus, tantum distare, quoad veritatem naturæ, quantum *Libri rerum gestarum Arthuri ex Britannia*, aut *Hugonis Butdegalenensis*, & hujusmodi *Heroum umbraatilium*, differunt à *Cæsaris* *Commentariis*, quoad veritatem historicam. Manifestum enim est, *Cæsarem* majora revera perpetrasse, quàm illi de *Heroibus* suis confingere ausi sunt; sed modis faciendi minime fabulosis. Hujusmodi doctrinas bene adumbravit *Fabula de Ixione*; Qui cum *Junonis*, *Porentiæ Deæ*, concubitu animo sibi designaret, cum evanida nube rem habuit (ex qua *Centaurus* & *Chimæras* progeniit). Sic qui insana & impotenti cupiditate feruntur ad ea, quæ per imaginationis tantum fumos & nebulas cernere se putant, loco operum, nil aliud quam spes inanes, & deformia quædam ac monitrosa spectra, suscipiunt. Hujus autem *Magia naturalis*, levis & degeneris, operatio super homines, similis est soporiferis quibusdam medicamentis; quæ somnum conciliant, atque insuper inter dormiendum, læta & placentia somnia immittunt. Primo enim intellectum humanum in soporē conjicit; canendo proprietates specificas, & virtutes occultas, & tanquam cœlitus demissas, & per traditionū sulcos solummodo perdiscendas; unde homines ad veras Causas eruendas, & indagandas, non amplius excitantur, & evigilant, sed in hujusmodi otiosis & credulis opinionibus acquiescunt; Deinde vero innumera commenta grata, & qualia quis optaret maxime, instar somniorum, insinuat. Atque operæ pretium est notare, in illis scientiis, quæ

nimum trahunt ex phantasia & fide, [quales sunt *Magia* ista levis, de qua nunc loquimur, *Alchymia*, *Astrologia*, & alia conſimiles] media ſua, & Theoriam, ſolere eſſe magis monſtroſa quam Finis eſt, & actio, quo tendunt. Verſio argenti, aut argenti vivi, aut alicujus alterius metalli in aurum, res creditu dura; Attamen longe veriſimilius eſt, ab homine, qui *Ponderis*, *Coloris flavi*, *Malleabilis* & *Extenſibilis*, *Fixi* etiam & *Volatilis*, naturas cognitatas & perſpectas habuerit; qui que ſimiliter prima mineralium ſemina & menſtra diligenter introſpexit; poſſe aurum multa & ſagaci molitione tandem produci; quam quod pauca *Elixiris* grana, paucis momentis, alia metalla in aurum vertere valeant, per activitatem ejuſdem *Elixiris*, quæ naturam ſcilicet perficere & omni impedimento liberare poſſit. Similiter, ſeneſctutis retardatio, aut gradus alicujus juventutis inſtauratio, non facile fidem reperiat: Attamen longe veriſimilius eſt; ab homine, qui naturam *Arefactionis*, & *Spirituum ſuper ſolida corporis deſtrudationes* bene norit, quique Naturam *affimilationis*, atque *alimentationis*, vel perfectioris, vel pravioris, perſpexerit; Naturam etiam *Spirituum*, & quaſi *Flamma Corporis*, alias ad conſumendum appoſita, alias ad reparandum, notarit; poſſe per dietas, balnea, unctiones, medicinas proprias, accommodata etiam exercitia, & ſimilia, vitam prolongari, aut vigorem juventutis, aliqua ex parte, renovari: quæ quod hoc fieri poſſit per guttas pauculas aut ſcrupulos alicujus *pretioſi liquoris*, aut *quinteſſentia*. Rurſus, ex altris fata elici poſſe, non ſtatim aut facile homines conſentierint: Illa vero, quod hora natiuitatis, (quæ ſæpiſſime ex pluribus accidentibus naturalibus, vel acceleratur, vel differtur,) vitæ totius fortunam regat, aut quod hora quæſitionis ſit cum re ipſa, quæ quæritur, confatalis; meras nugas dixeris. Attamen tanta exercet humanum genus impotentia & intemperies, ut non ſolū, quæ fieri non poſſunt, ſibi ſpondeant, ſed etiam maxime ardua, ſine moleſtia aut ſudore, tanquæ feriætes, ſe adipiſci poſſe conſidunt. Verum de *Magia* haſtenus cujus & vocabulum ipſum ab infamia vindicavimus, & ſpeciem veram à falſa & ignobili ſegregavimus.

Hujus vero partis *Operativa*, ſcilicet de *Natura*, duæ ſunt *Appendices*, magni utraque pretii. Prima eſt, ut fiat *Inventarium opum humanarū*, quo excipiantur & breviter enumerentur omnia hominum bona & fortunæ, ſive ſint ex fructibus & proventibus Naturæ, ſive artis quæ jam habentur, & quibus homines fruuntur, adje *ſiſiis*, quæ olim innotuiſſe conſtat, nunc autē perierunt: ad hunc finem, ut qui ad nova inventa accingitur, de jam inventis, & extantibus, negotium ſibi non facerit. Hoc vero *Inventarium* magis erit artificioſum, magis que etiam utile, ſi quæ communi hominum opinione *impoſſibilia* reputantur, in unoquoque genere ad junxeris: atque unā *proxima impoſſibilibus*, quæ tamen habentur, copules, ut alterum humanam inventionem acuat, alterum quædam tenus dirigat, utque ex his *Operativis*, & *Potentialibus*, *Altera* promptius deducantur. Secunda eſt, ut fiat *Kalendarium eorum experimentorū*, quæ maxime *Polychreſta* ſunt, & ad aliorum inventionem faciunt, & ducunt. Exempli gratia, *Experimentum artificialis congelationis aquæ*, per glaciem cū ſale nigro, ad infinita pertinet; Hoc enim

modum condenſationis ſecretum revelat, quo homini nihil eſt fructuoſius. Preſto enim eſt ignis ad rarefactiones; verum in condenſationibus laboratur. Plurimum autem facit ad invenendi compendium, ſi hujusmodi *Polychreſta* proprio catalogo excipiantur.

CAP. VI.

De magna Philoſophiæ naturalis, tam Speculatiæ, quam Operatiæ, appendice, Mathematica: quodque inter appendices poſitus poni debet, quam inter ſcientias ſubſtantivas. Partitio Mathematicæ, in puram, & mixtam.

Optime Ariſtoteles, *Phyſicam* & *Mathematicam* generare *Practicam* ſive *Mechanicam*. Quare eum jam, tam *Speculativam*, quam *Operativam* partem *Doctrinæ de Natura*, tractaverimus, locus eſt, ut de *Mathematica* dicamus, quæ ad utramque eſt ſcientia auxiliaris. Hæc ſiquidem in Philoſophia recepta, *Phyſica* & *Metaphyſica* parts tertia adjungitur. At nobis iſta retractantibus & recolentibus, ſi eam ut *ſcientiam ſubſtantivam*, & principalem, deſignare in animo eſſet, magis conſentaneum videretur, & rei ipſius Naturæ, & ordinis perſpicuitati, ut conſtitueretur tanquam portio *Metaphyſica*. *Quantitas* enim (quæ ſubjectum eſt *Mathematicæ*) materiæ applicata, veluti dolis Naturæ eſt, & plurimorum effectuum in rebus Naturalibus cauſativa; ideoque inter *Formas eſſentiales* numeranda eſt. *Figura* autem & *numerorum* potentia in tantum apud antiquos valere viſa eſt, ut Democritus *principia varietatis rerum*, in *figuris atomorum* præcipue collocaverit; Ac Pythagoras *Naturam rerum ex numeris* conſtrui aſſererit. Illud interim verum eſt, quantitatem inter *formas naturales* (quales nos eas intelligimus) omnium maxime eſſe abſtractam, & à materiâ ſeparabile: Quod ipſum in cauſa fuit, cur & diligentius exculta, & acrius inquiſita ab hominibus fuerit, quæ alia quæcunq; *forma*, quæ omnes in materiâ magis ſunt immecta. Cum enim in hominum animis plane inſitum ſit, plurimo certe cum ſcientiarum detrimento] ut *generalium* quaſi *campis liberis*, magis quam *particulariū ſylvis* & *ſepiis* deleſcentur, nil reperitum eſt *Mathematicis* gratius, & jucundius, quo appetitus iſte expariandi & meditandi exploretur. Erſi autem hæc vera ſint; nobis tamen, qui non tantum veritati & ordini, verum etiam ului & commodis hominum conſulimus, ſatius demum viſum eſt, *Mathematicas*, cum & in *Phyſicis*, & in *Metaphyſicis*, & in *Magicis*, plurimum polleant, ut omnium *appendices*, & copias auxiliaries, deſignent. Quod etiam quodammodo facere compellimur, propter delicias & faſtū Mathematicorum, qui hanc ſcientiam *Phyſicæ* fere imperare diſcupiūt. Neſcio enim quo fato fiat, ut *Mathematica* & *Logica*, quæ ancillarum loco erga *Phyſicam* ſe gerere debebant, nihiloominus certitudinē ſuā præ ea jactantes, Dominatum contra exercere præſumant. Verum de loco, & Dignitate hujus ſcientiæ, min⁹ curandū; de re ipſa videamus.

Mathematica aut *pura* eſt aut *mixta*. Ad *puram* referuntur ſcientiæ, quæ circa *quantitatem* occupatæ ſunt, à *Materia* & *Axiomatibus* *Phyſicis* penitus *abſtractam*. Eæ duæ ſunt, *Geometria* & *Arithmetica*: *Quantitatē* altera *continuum*, altera *diſcretam* tractans, Quæ duæ artes, magno certe cum acimine & induſtria, inquiſitæ & tractatæ ſunt; verum tamen

tamen & *Euclidis laboribus*, in *Geometricis*, nihil additum est à sequentibus, quod intervallo tot seculorum dignum sit; & *doctrina de solidis*, nec à veteribus, nec à modernis, pro rei usu & excellentia, instructa & aucta est. In *Arithmetis* autem, nec satis varia & commoda inventa sunt *supputationum* compendia, præsertim circa *Progressiones*, quarum in *Physicis* usus est non mediocri: nec *Algebra* bene consummata est; atque *Arithmetica* illa *Pythagorica* & *Mystica*, quæ ex *Proclo* & reliquis quibusdam *Euclidis* cæpit instaurari, expatiatio quædam speculationis est. Hoc enim habet ingenium humanum, ut cum ad solida non sufficiat, in supervacaneis se atterat. *Mixta* habet pro subiecto *Axiomata* & *Portiones Physicas*: *Quantitatem* autem considerat, quatenus est ad ea elucidanda, & demonstranda, & actuanda, auxiliariis. Multæ siquidè *Naturæ* partes, nec satis subtiliter comprehenduntur, nec satis perspicue demonstrantur, nec satis dextre & certo ad usum accommodari possunt, sine ope & interventu *Mathematicæ*. Cujus generis sunt *Perspectiva*, *Musica*, *Astronomia*, *Cosmographia*, *Architectura*, *Machinaria*, & nonnullæ aliæ. Caterum in *Mathematicis mixtis* integras aliquas portiones *Desideratas* jam non reperio, sed

multas in posterum prædico, si homines non ferentur. Prout enim *Physica*, majora in dies incrementa capiet, & nova *Axiomata* educet, eo *Mathematicæ* operæ novâ in multis indigebit, & plures demum fient *Mathematicæ mixtæ*.

Jam autem *Doctrinam de Natura* pertransivimus, & *Desiderata* in ipsa notavimus. Quæ in re, si à p̄sulis & receptis opinionibus discesserimus, eoque nomine contradicendi antiam cuiquam præbuerimus; quod ad nos attinet, ut dissentienti studium longe à nobis abest, ita etiam & contentendi consilium. Si hæc vera sunt;

Non sanimus surdus, respondent omnia sylvæ.

Vox *Naturæ* ingeminabit, et si vox hominum reclamet. Quem admodum autem *Alexander Borgia* dicere solebat, de expeditione Gallorum *Neapolitana*, *Eos venisse cum creta in manibus, quod divorsoria sua notarent, non cum armis, ut perirumpere*; Sic nobis magis cordi est *Pacificus Veritatis Ingressus*; ubi quasi creta consignentur animi, qui tantum hospitem excipere possint; quam qui pugnax est, viamque sibi per contentiones & lites sternat. Absolutis igitur duabus partibus *Philosophiæ*, de *Numine*, & de *Natura*; restat tertia de *Homine*.

FRANCISCI BACONIS DE VERULAMIO, Vice-Comitis sancti Albani, De Dignitate & Augmentis Scientiarum, LIBER QUARTUS,

Ad Regem suum.

CAP. I.

Partitio doctrinæ de homine, in Philosophiâ humanitatis, & civilem. Partitio Philosophiæ humanitatis, in doctrinam circa corpus hominis, & doctrinam circa animam hominis. Constitutio unius doctrinæ generalis de Natura, sive, de statu hominis. Partitio doctrinæ de statu hominis, in doctrinam de persona hominis, & de fœdere animi & corporis. Partitio doctrinæ de persona hominis, in doctrinam de miseriis hominis, & de prærogativis. Partitio doctrinæ de fœdere, in doctrinam de indicationibus, & de impressionibus. Assignatio Physiognomiæ, & interpretationis somniorum naturalium, doctrinæ de indicationibus.

SI quis me (Rex optime) ob aliquid eorum, quæ proposui, aut deinceps proponam, impetat, aut vulneret, (præterquam quod intra præsidia Majestatis tuæ tutus esse debeam,) sciat is, se contra morem & disciplinam militia facere. Ego enim Buccinator tantum, pugnam non in eo, unus fortasse ex iis, de quibus *Homerus*:

Χαίρετε κήρυκες, Διὸς ἀγγελοὶ ἕδὲ καὶ ἀνδρῶν.

Hi enim inter hostes, etiam infensissimos & acerbissimos & ultro citroque inviolati ubique commeabant. Neque vero nostra Buccina homines advocat & excitat, ut se mutuo contradictionibus profcindant, aut secum ipsi præliantur & digladiantur; sed potius ut pace inter ipsos facta conjunctis viribus, se adversus *Naturam Rerum* comparent, eisque Edita & Munia capiant & expugnent, atque fines imperii humani (quantum *Deus Opt. Max.* pro Bonitate sua indulserit) proferant.

Veniamus nunc ad eam *Scientiam*, ad quam nos ducit Oraculum antiquum; Nempe ad *Scientiam nostram*. Cui, quo magis nostra intersit, eo incum-

bendum est diligentius. Hæc *Scientia homini* pro sine est *Scientiarum*, at *Natura ipsius portio* tantum. Atque hoc pro *Regula* penatur generali: Quod omnes *Scientiarum* partitiones ita intelligantur, & adhibeantur, ut *scientias* potius signent, aut distinguant, quam lecent & divellant, ut perpetuo evitetur solutio *continuitatis in Scientiis*. Hujus etenim contrarij *particulares Scientias* steriles reddidit, inanes, & erroneas, dum à fonte & fomite communi non aluntur, sustentantur, & reificantur. Sic videmus *Ciceronem Oratorem*, de *Socrate* & ejus schola conquerentem, quod hic primus *Philosophiam* à *Rhetorica* disjunxerit, unde facta sit *Rhetorica*, ars loquax & inanis. Constat similiter, *Sententiam Copernici de Ratione Terræ*, (quæ nunc quoque invaluit) quia *Phænomenis* non repugnat, ab *Astronomicis Principijs*, non posse revinci, à *Naturalistam Philosophiæ Principijs*, recte positis, posse. *Artem* denique *Medicam* videntur, si à *Naturali Philosophia* destituantur, *Empiricorum* praxi haud multum præstare. Hoc igitur posito, accedamus ad *Doctrinam de homine*. Ea duplex est; aut enim contemplatur *hominem segregatum*; aut *Congregatum*, atque in *Societate*. Alteram harum *Philosophiam humanitatis*; Alteram *civilem* vocamus, *Philosophia humanitatis*, sive *humana*, ex partibus similibus illis, ex quibus homo ipse consistit: Nempe ex *Scientiis*, quæ circa corpus, & ex *Scientiis*, quæ circa animam versantur.

Verum priusquam distributiones *Particulares* persequamur, constituamus *Scientiam unâ* generalem, de *natura* & *statu hominis*: Digna enim certe res est, ut emancipetur hæc *Scientia*, & in *Scientiâ* seorsum

ieorſum redigatur. Conſcitur autem illa ex iis rebus; quæ ſunt tam corpori, quam anima communes. Rurſus, hæc Scientia de natura, & ſtatu hominis, diſtribui poteſt in duas partes; Attribuendo alteri naturam hominis indiviſam: alteri vinculum ipſum anima & corporis: Quarum primam, doctrinam de perſona hominis, ſecundam, doctrinam de ſedere vocabimus. Liqueſt autem, hæc omnia, cū ſint communia & mixta, primæ illi diſtinctioni, Scientiarum circa corpus, & Scientiarum circa animam verſantium, assignari non potuiſſe.

Doctrina de perſona hominis duas res præcipue complectitur; Contemplationes ſcil. de miſeriis humani generis; & de ejuſdem prærogatiſſimis, ſive excellentiſſimis. Atq; deploratio humanarum ærumnarum eleganter & copioſe à compluribus adornata eſt, tam in Scriptis Philoſophicis, quam Theologicis. Eſtque res & dulcis ſimul, & ſalubris.

At illa de prærogatiſſimis, digna viſa res nobis, quæ inter Deſiderata proponatur. Elegantiffime certe Pindarus (ut plerumq; ſolet) inter laudandū Hieronem ait, *Eum decerpere ſummitates ex omnibus virtutibus*. Equidem plurimum ad magnanimitatē & humanum decus conferre poſſe putarem; ſi *Ultimitates* (ut loquuntur Scholaſtici) ſive *Summitates* (ut Pindarus) humanæ naturæ colligerentur, præcipue ex hiſtorie fide. Illud eſt, quid *Ultimum & Supremum* fuerit, quo unquam humana natura per ſe aſcenderit, in ſingulis & corporis & animi dotibus. Quanta res, quæ de Cæſare narratur, quod Amanuenſibus quinq; ſimul *dicere* ſuſfecerit? Quin & exercitationes illæ antiquorum Rhetorum, Protagoræ, Gorgiæ; etiam Philoſophorum, Calliſthenis, Poſſidonii, Carneadis, ut de quovis Themate in utramq; partem ex tempore diſſerere eleganter & copioſe potuerint, *ingenij humani vires* haud parum nobilitant. Res autem uſu minor, at oſtentatione & facultate fortiffime major, quæ de Archia Magiſtro ſuo memorat Cicerone; *Eum magnum numerum optimorum verſuſſe, de iis rebus, quæ tum agerentur, potuiſſe dicere ex tempore*. Tot millibus hominum nomina reddere potuiſſe Cyrum aut Scipionem, magnum *Memo-ria* decus. At *virtutum moralium* palma nō minus celebres, quam *Intellectualium*. Quantam rem in exercitio *Patientia* exhibet hiſtoria illa vulgata de Anaxarcho, qui quæſtioni & tormentis ſubjectus, linguam (iudicii ſpem) dentibus præſcidit, & in os Tyranni expuit? Neque tolerantia cedit, (licet dignitate plurimum,) quod ſeculo noſtro accidit in Burgundo quodā, Principis Arauſionenſis interfectore; Is virgis ferreis flagellatus, & forcipibus ignitis laceratus, nullū proſus gemitum edidit: Quin etiam cum forte fractū aliquid de ſuper in caput aſtantis cuiuſpiam incideret, uſtulatus jã nebulo, & in mediis tormentis, riſit; Qui tamen paulo ante, cum cincinni capillitii, quos geſtabat, tonderentur, fleverat. *Animi* quoq; mira *ſerenitas, & ſecuritas*, ſub ipſum tempus mortis, in pluribus enituit. Qualis fuit illa Centurionis apud Tacitum: Is, cum à milite, & qui eū ex imperato occiſurus eſſet, juberetur, ut cervices poſturgeret fortiter, *Vitam*, inquit ille, *tu tam fortiter ſeruas*. At Johannes Dux Saxonie, cum inter ludū ſcacchorum, Diploma, quo nex ejus in poſterum diem mandabatur, allatum eſſet, aſtantiem quendam ad ſe vocavit, & ſubridens; *Specula*, inquit, *num non potiores*

partes ludi huius teneam. Iſte enim, (ad Colluſorem iſtius me moruſo, iactabit, ſuas potiores partes fuiſſe. Noſter vero Morus, Angliæ Cancellarius, cum pridie quo moriturus eſſet, tonſor ad eū veniret, (miſſus ſcil. ad hoc, ne forte capillitio promiſſo eſſet apud populum in ſpectaculo miſerabilior,) eumq; interrogaret, num tonderi placeret, renuit, atq; ad tonſorem verſus. *Mibi*, inquit, *cum Rege de capite meo controverſia eſſet; Antequam vero illa terminata fuerit, ſumptus in illud non faciam*. Quin & idem, ſub ipſam mortis articulum, poſtquam jam caput in truncū fatalem reclinaſſet, ruruſ ſe paululum erexit, & barba, quæ ei erat promiſſior, leniter amota, *At certe hæc*, inquit, *non offendit Regem*. Verum, ne hoc loco longiores ſimus, fatiſ pater, quid velimus; nempe, ut *miracula naturæ humanæ*, viresque ejus & virtutes ultimæ, tam animi, quam corporis, in volumen aliquod colligantur, quod fuerit inſtar faſtorum de humanis triumphis. Quæ in re inſtitutum Valerii Maximi & C. Plinii probamus, diligentiam & iudicium eorum requirimus.

Quantum ad doctrinam de ſedere, ſive de *Communivinculo anima & corporis*: Ea in duas partes tribui poſſit. Quæmadmodum enim inter ſœderatos intercedunt, & mutua rerum ſuarum communicatio, & mutua officia; ſic ſœdus iſtud animæ & corporis duabus ſimiliter reb; continetur; Nimirum ut deſcribatur; *quomodo hæc duo (anima ſcil. & corpus) ſe invicem detegant, & quomodo invicem in ſe agant; notitia ſive indicatione, & impreſſione*. Harum prior, deſcriptio ſcilicet, qualis poſſit haberi notitia de anima, ex habitu corporis; aut de corpore, ex accidentib; animæ) duas nobis peperit artes, utramq; prædictionis; Inquiſitionibus alterâ Ariſtotelis, alteram Hippocraſis decoratam. Quæquam autem tempora recentiora has artes ſuperſtitioſis & phantaſticis mixturis polluerint, repurgatæ tamen, ac in integrum reſtitutæ, & fundamentum habent in natura ſolidum, & fructum edunt ad vitam communem utilem. Prima eſt *Phyſiognomia*, quæ per corporis lineamenta, animi indicat propenſiones; Altera *ſomniorum naturalium interpretatio*, quæ corporis ſtatum, & diſpoſitionem, ex animi agitationibus detegit. In hæc prior, partem nonnullam deſiderari perſpicio. Siquidem Ariſtoteles ingenioſe & ſolenter corporis fabricam, dum quieſcit, tractavit; eandem in motu (nimirum geſtus corporis) omiſit; qui tamen non minus artis obſervationibus ſubjiciuntur, & majoris ſunt uſus. Etenim lineamēta corporis, animi inclinationes & propenſiones generales oſtendūt; Oris autē & partium motus & geſtus, in ſuper aditus, & tempora, & præſentis diſpoſitionis & volutatis ſigna, declarant. Ut enim aptiſſimis atq; elegantiffimis Majeſtatis tuæ verbis utar, *Lingua au-tes ferit, Geſtus vero oculos alloquitur*. Hoc vero bene Veteratotes complures, & aſtuti homines, quorum oculi in aliorum vultu & geſtibus habitant; idq; in commodum ſuum trahunt, ut pote in quò facultatis & prudentiæ ſuæ pars maxima vertatur. Nec ſane negari poteſt, hoc ipſum, ſimulationis in altero Indicem eſſe myſticum, & monere homines optime de electionibus temporū & opportunitatum, ad eundem perſonas; quæ civilis prudentiæ pars eſt non parva. Nemo autem putet, huiusmodi ſolertiam aliquid quidē valere circa homines indiviſuos, ſub regulam autem nō cadere.

Nam

Nam ad unū fere modum omnes ridemus, & ploramus, & erubescimus, & frontem contrahimus; & sic (ut plurimum) de moribus subtilioribus. Si qui autem hic *Chironautia* meminit, sciat, rem esse profluvium vanam; & in huiusmodi sermonibus, quos tractamus, nec dignam quidam quæ nominetur. Quod vero ad *somniorum naturalium interpretationem* attinet; Res est quorundam laboribus pertractata, sed plurimis ineptis scædens. Illud tantum in præsentia innotuit, Basim illam huic rei, quæ maxime est solida, non lubsterni. Ea huiusmodi est; ubi idem sit ab interna causa, quod fieri quoque; solum ab externa, actus ille externus transit in somnium. Similis est stomachi oppressio, ex crasso vapore, atque incubitu ponderis externi; Itaque qui incubo laborant, pòdus sibi super imponi, magno cum apparatu circumstantiarum, somniant. Similis viscerum pensilitas, ex fluctuum agitatione in mari, & ex flatu circa præcordia collecto: Itaque Hypochondriaci sæpius Navigationes & Agitationes super aquas somniant. Sunt & innumera id genus.

Posterior pars *doctrinae fœderis*, [quam *impressionem* nominavimus] in Artem nondum redacta est, sed obiter tantum, & carptim, inter alios tractatus, aliquando intervenit. Illa eandem Antistrophem cum priori habet. Quippe duo considerat: Aut quomodo & quousque humores & temperamentum corporis immutentur animam, in eamque agant? Aut rursus, quomodo & quousque, anima passiones, vel apprehensiones, immutent corpus, & in illud agant? Horum prius in re medica inietum tractari videmus; at id ipsum se miris modis religionibus inseruit. Pharmaca enim præscribunt Medici, quæ morbum animæ persanandis inserviant, ut in curationibus mania, & melancholia; quin etiam medicinas porrigunt, ad animum exhilarandum, ad cor muniendum, atque inde fortitudinem augendam, ad ingenium acuendum, ad memoriam roborandam, & similia. Ad dietam, & delectum ciborum & potuum, & abluiones, & aliæ circa corpus observantia, in secta Pythagoræorum & in Hæresi Manichæorum, & in Lege Mahometi, omnem modum superant. Ordinationes quoque Legis Cæremonialis, Sanguinis & Adipis eum prohibentes, ac animalia munda ab immundis distinguentes, [quatenus ad cibi usum] & plurimæ sunt, & præcisa. Imo Christiana fides ipsa [quamvis à Cæremoniariū nube libera & serena] usum tamen retinet jejuniorum, abstinentiarum, & aliarum, quæ ad corporis macerationem & humilitationem spectant, tanquam rerum non mere ritualium, sed etiam fructuosarum. Arqui radix omnium huiusmodi præceptionum, præter ipsam cæremoniam, & exercitium obedientia, in hac re consistit, de qua loquimur: Nimirum quod anima compatiatur corpori. Si quis autem iudicio infirmior existimet, istas Corporis in Animam Impressiones, aut Immortalitatem Animæ in dubium revocare, aut Imperio Animæ in Corpus derogare; levi Dubitationi leve Responsum suffecerit. Exemplum petat, vel ab Infante in Utero Matris; qui simul cum Matris Affectibus compatiatur, & tamē e corpore matris suo tempore excluditur; vel à Monarchis, qui licet potentes, à servorum impetu quandoque fluctantur, salva interim Majestate sua Regia.

Jam quod ad partem reciprocam, (de anima & affectibus ejus in corpus agentibus) illa quoque in

medicina locum invenit, Nemo enim Medicus est paulo prudentior, quin *accidentia animi*, ut rem maximi ad sanationes suas momenti, quæque omnia alia remedia plurimum vel adjuvet, vel impediatur, consideret & tractet. At aliud quippiam, quod huic pertinet, parce admodum, nec pro rei vel subtilitate, vel utilitate, inquisitum est; quatenus scilicet (missis affectibus) *ipsa imaginatio animæ, vel cogitatio perquam fixa, & veluti in sidem quandam exaltata, valeat ad immutandum corpus imaginantis*: Quamvis enim vim habeat ad nocendum manifestam, haud tamen inde sequitur, partem potentia præditum esse ad subveniendum. Non magis hercle, quam si quis concluderet, quoniam reperitur aliquis aer ita pestilens, ut subito interimat; debere quoque esse aliquem aerem ita salubrem, ut Decumbentē subito restituat. Atque hæc inquisitio nobilis profecto esset usus; verum (ut ait Socrates) *Natatore Delo* indiget, quia mergitur in profundo, Rursus inter has doctrinas de *fœdere*, sive consensibus animæ & corporis, non alia fuerit magis necessaria, quàm illa dispositio de *sedibus propriis & domiciliis*, quæ singula anima facultates habent in corpore ejusque organa. Quod genus *Scientia* qui lecta fuerint, non desunt, sed quæ habentur in plerisque, aut controversa sunt, aut leviter inquisita; ut majori diligentia & acumine opus sit. Nam sententia introducta à Platone; quæ *intellectus in cerebro*, tanquam in arce collocatus est, *animositas* (quam ille latissime peritracundiam vocavit, cum *amori* & *superbia* sit proptior) in corde, *concupiscentia* autem & *sensualitas* in jecinore; neque prorsus contemnenda est, neque cupide recipienda. Rursus nec collatio facultatum illarum *intellectuallium* (*Phantasia, Ratio, Memoria*) secundum *ventriculos cerebri*, erroris expers est. Atque *Doctrinam de Natura hominis indivisa*, ac etiam de *fœdere Animi & corporis*, explicavimus.

CAP. II.

Partitio doctrinae circa corpus hominis in medicinam; Cosmeticam, Athleticam, & voluptariam. Partitio medicinae in officinaria, vid. in Conservationem Sanitatis, Curationem Morborum, & Prolongationem Vitæ. Quodq; Pars postrema de Prolongatione Vitæ disjungi debet à duabus reliquis.

Doctrina circa corpus hominis eandem recipit divisionem, quam *bona corporis* ipsius, quibus inservit: *bona corporis humani* quatuor sunt: *Sanitas, forma* sive *pulchritudo, vires, voluptas*. Toridem igitur *Scientia*: *Medicina, Cosmética, Athletica, & Voluptaria*, quam Tacitus appellat *Eruditionum luxum*.

Medicina ars in primis nobilis, & ex generosissima profapia, secundum Poetas. Illi enim introduxerunt Apollinem primum Medicinæ Deum; cui filium dederunt Esculapium, Deum itidem, & Medicinæ Professore; Quippe cum Sol in Naturalibus sit vitæ author, & fons, Medicus ejusdem conservator, & tanquam scaturigo altera. At deo longe illustrius accedit Medicinæ, ex operibus Servatoris, qui & animæ & corporis Medicus fuit: Et sic animam, doctrinæ suæ cælestis, ita corpus, miraculorum suorum, objectum veluti proprium constituit. Nusquam enim legimus, miraculū aliud quod ab eo patrum circa honores, aut pecunias, (præter unicum, quo tributum redderetur Cæsari) sed tantum circa corpus humanum, aut conservandum, aut sustentandum, aut persanandum.

Subjectum

Subiectum istud *Medicina* (corpus nimirum *humanum*) ex omnibus, quæ Natura procreavit, maxime est capax remedii; sed vicissim illud remedium maxime est obnoxium errori. Eadem namque subiecti subtilitas & varietas, ut magnam medendi facultatem præbet, sic magnam etiam aberrandi facilitatem. Quo circa quemadmodum *Arts* ista (præsertim quo nunc habetur modo) inter præcipue conjecturales; ita inquisitio ejus reponenda est inter summe arduas, & accuratas. Neque propterea cū *Paracelso* & *Alchymistis* ira desipimus, ut putemus, inveniri in corpore humano, quæ singulis *Universitatis Rerum Speciebus* (*Stellis*, *Mineralibus*, & aliis) respondeant, sicut illi fabulatur, leviter & crassa *Minerva* traducens *Emblema* illud *Veterum* (quod homo esset *Microcosmus*, sive *Epitome* totius *Mundi*) ad hoc commentum suam. Verum nihilominus huc res redit, ut (quod occepimus dicere) non inveniatur inter corpora naturalia aliquid tam multipliciter compositum, quam *humanum*. Videmus enim, herbas & plantas ex terra & aqua nuttiri; animalia ex herbis & fructibus; hominem vero ex carnibus ipsorum animalium, (quadrupedum, avium, piscium) etiam ex herbis, granis, fructibus, succis & liquoribus variis, non sine multiplici commixtione, conditura, & præparatione horum corporum, priusquam homini sint in cibum. Adde quod animalibus vivendi modus simplicior, affectusque, qui in corpus agant, pauciores, & ad unum fere modum operante; ubi homo, locis habitationum, exercitationibus, affectibus, somno & vigiliis, vices prope infinitas variarum mutationum subit. Usque adeo verum est, unam, inter res cæteras, corporis *humani* massam, maxime fermentatam, & ex plurimis coagmentatam esse. At *anima* contra substantiarum eit simplicissima, ut non male cecinerit ille:

— *Purumq; reliquit.*

Ethereum sensum, atq; Aurai simplicis ignem.

Unde minime est mirandum, *Animam* sic collocatam, requiem non invenire, juxta axioma illud, *Motum verum extra locum esse rapidum, placidum in loco*. Verum ut ad rem redeamus; *Varia* ista & subtilis *corporis humani* compositio & fabrica efficit, ut sit instar organi musici operosi & exquisiti, quod harmonia sua facile excidit. Quare apud *Poëtas*, summa ratione, *Musica* cum *Medicina* in *Apolline* conjungitur, quia similis fere sit utriusque artis *Genius*; atque in eo consistat plane *Medici* officium, ut sciat *humani corporis* *Lyram* ita tendere & pulsare, ut reddatur concentus minime discors, & insuavis. Ergo demum ista subiecti inconstantia & varietas, artem reddidit magis conjecturalem; *Ars* autem tam conjecturalis cum sit, locum ampliorem dedit non solum errori, verum etiam imposturæ. Siquidem omnes aliæ propemodum artes, & scientiæ, virtute sua & functione, non successu aut opere judicantur. *Advocatum* ipsa agendi & dicendi facultas, non exitus causæ, commendat; *Gubernator* navis, clavitenendi peritia, non expeditionis fortuna, se probat. At *Medicus*, & forsasse *Politicus*, vix habet a seones aliquas proprias, quibus Specimen *Artis* & *Virtutis* suæ liquido exhibeant; sed ab *Evento* præcipue *Honorem* aut *Dedecus* reportant, iniquissimo propterea iudicio. Quotus enim quisque novit, ægroto mortuo, aut restituto, item *Rep. itante*, vel labante, utram sit

res casus, an consilii? Fit itaque sæpissime, ut impostor palmam, virtus censuram referat. Quin ea est hominum infirmitas, & credulitas, ut saepenumero *Agyrtam*, aut *Sagam*, docto *Medico* præponant. Quare *Poëta* oculati plane & perspicaces fuisse videntur, cum *Æsculapio* *Circem* *Sororem* dederunt, utrumque è *Sole* prognatum; sicut habetur in versibus, de *Æsculapio* *Phæbigena*,

Ille repertorem Medicina talis, & Artu,

Fulmine Phæbigenam Stygias detrusit ad undas.

Et similiter de *Circe*, *Solis* filia;

Deves inaccessis ubi Solis filia lucis

Uris odoratam nocturna in lumina cedrum.

Omnibus enim *Temporibus*, fama & opinione vulgi, *Sagæ*, & *Anicula*, & *Impostores*, *Medicorum* quodammodo rivales fuere; & de curationum celebritate cum iisdem fere certarunt. Ex hoc die lodes quid sequitur? Nempe ut *Medici* ita secum, quemadmodum *Salomon* in re graviore; *Si unus & stultus & meus eventus erit, quid mihi prodest, quod majorem sapientia dedit operam?* Equidem *Medicis* minus succenseo, si sapenumero vacent alii cui alteri istud o, quod ad manent, magis, quam *Artis* suæ proptiæ. Invenies etenim inter eos, *Poëtas*, *Antiquarios*, *Criticos*, *Rhetores*, *Politicos*, *Theologos*, atque in iis *Artibus* magis, quam in professione propria eruditos. Neque hoc sit, ut arbitror, quia (ut quidam *Declamator* contra *Scientias* *Medicis* objicit) habeant quæ sibi obversentur objecta tam fœda & tristia, ut animum ad alia abducere iis omnino sit opus; (Nam qui homines sint, *Nihil humani à se alienum putent*) Sed ob hoc ipsum, de quo nunc agimus; Nempe quod arbitrentur, parum ipsis interesse, vel ad existimationem, vel ad lucrum, utrum artis suæ mediocritatē, an perfectionē in ea majorem assequantur. *Morbi* enim tedia, vitæ dulcedo, spei fallacia, & amicorum commendatio, efficiunt, ut homines facile in *Medicis* qualibuscunque fiducia collocent. Verum si quis hæc attentius perpendat, ea potius ad culpam *Medicorum*, quam ad culpæ excusationem spectant. Neque enim spem abicere, sed vires potius intendere debuerant. Nam si cui placet observationem experge facere suam, & paulatim circūspicere, etiam ex exemplis obviis, & familiaribus, facile deprehendet, quantum obtineat imperii, intellectus subtilitas & acumen, in varietatem sive *Materia*, sive *Formarum*. Nil magis varium, quam hominum facies & vultus; eorum tamen Discrimina infinita retinet memoria; Imo *Pictor* ex pauculis colorum restis, acie oculi usus, & viphantasiæ, & manus constantia, omnium facies, qui sunt, fuerunt, atque etiā (si coram repræsentarentur) qui futuri sunt, penicillo imitari ac describere possit. *Humana* voce nil magis varium; Hujus tamen discrimina in singulis personis facile inter noscimus; Quinetiam non desunt *Moriones* & *Pantomimi* quidam, qui, quotquot liberit, reddere sciunt, & ad vivum exprimere. Nil magis variū, quam soni articulati, verba scilicet; Via tamen inita est, ea reddendā ad paucas literas Alphabeti. Atque illud verissimum est; non ex eo, quod mens humana sit minus subtilis aut capax, perplexitates & acataleptias in *Scientiis* plerumque provenire; sed ex eo potius, quod *Objectū* nimis in remoto collocatū sit. Sicut enim sensus, procul ab objecto distans, plurimū fallitur; debite appropinquatus, non multū errat;

errat; ita fit in intellectu. Solent autem homines naturam, tanquam ex præ alta turri, & à longe despiciere, & circa generalia nimium occupari; quando si descendere placuerit, & ad particularia accedere, resq; ipsas attentius & diligentius inspicere, magis vera & utilis fiet comprehensio. Itaq; huius incommodi remedium, nõ in eo solum est, ut organum ipsum vel acuant, vel roborent, sed simul ut ad objectum propius accedant. Ideoque dubitandum non est, quin si Medici, missis paulisper illis generalibus, Naturæ obviare vellet, compotes ejus fietent, de quo ait Poëta,

*Et quoniam variatis morbi, variabimus artes;
Nulle mali species, mille salutis erant.*

Quod eo magis facere debent, quia Philosophiæ ipsæ, quibus innituntur Medici, sive Methodici, sive Chymici, (Medicina autem in philosophia non fundata, res infirma est,) parvi reverent. Quare si nimis Generalia (licet vera forent) hoc vitium habeant, quod nõ bene homines ad actionem deducant, certe majus est periculum ab illis generalibus, quæ in se falsa sunt; atque, loco deducendi, seducunt.

Medicina igitur (uti perspeximus) adhuc aliter comparata est, ut fuerit magis ostentata, quam elaborata: etiã magis elaborata, quam amplificata, cum labores in eam insumpti, potius in circulo, quam in progressu se exercent. Plurima enim in ea video à Scriptoribus iterata, addita pauca. Eam in tres partes dividimus, quæ tria ejus officia nominamus. Primum est *Conservatio Sanitatis*, secundum *Curatio Morborum*, tertium *Prolongatio Vitæ*. At istud postremum, non videntur Medici, tanquam partem principalem artis suæ agnovisse, verum idem reliquis duobus satis impetite immisissent. Putant enim, si propulsentur morbi, antequam ingruant, & curentur postquam invaserint, Prolongationem vitæ ultro sequi. Quod licet minime dubium sit, tamen parè acute prospiciunt, horum utrumque ad morbos tantum pertinere, & ad eam solummodo *vita prolongationem*, quæ à morbis abbreviatur & interceptur: At qui solum ipsum vitæ producere, ac mortem, per resolutionem simplicem, & atrophiam senilem, sensim obrepentem, ad tempus summoveat, Argumentum est, quod nemo ex Medicis pro dignitate tractavit. Neque vero subeat an mos hominum ille scrupulus, ac si hæc res fato & divinæ Providentiæ commissa, in artis officium & munus jam primum à nobis revocaretur. Providentiæ enim proculdubio mortès quasque, sive ex violentia, sive ex morbis, sive ex decursu a tatis, pariter regit: Neque tamen ideo præventiones & remedia excludit. Ars autem, & industria humana, natura & fato non imperant, sed submissant. Verum de hac parte paulo post dicemus; hæc tantum interea præfati, ne quis tertium istud officium Medicinæ, cum duobus prioribus, (quo fere adhuc actum est) imperite confundat.

Quod ad officium *tuenda Sanitatis* attinet, (ex officiis prædictis Medicinæ primum) multi de eo scripserunt, cum in aliis rebus satis impetite, tum nimium (ut arbitramur) delectui ciborum, minus quam par est, quantitati eorum tribuentes. Quin & in quantitate ipsa, tanquã Philosophi morales, mediocritatem nimis laudarunt; cum & jejunia in consuetudinem versa, & victus liberalis, cui

qui assueverit, melius sanitatem tueantur, quam istæ mediocritates, quæ naturam ignavam fere reddunt, neque excellus, neque indigentia, cum opus fuerit, patientem. Exercitationum autè species, quæ in sanitate tuenda plurimè pollent, nemo ex Medicis bene distinxit, aut annotavit, cum vix inveniatur aliqua inclinatio in morbum, quæ non excitatione quadam propria corrigi possit. Morbis tamen globorum lusus convenit, pulmonum sagittatio, stomachi deambulatio & gestatio, atq; aliis aliis. Verum cum hæc pars, de *Valerianis conservazione*, secundum totum tractata sit, defectus minores perlequi non est nostri instituti.

Quod vero ad *Curacionem Morborum* attinet, illa denique pars est *Medicina*, in qua plurimum laboris insumptum est, licet fructu satis tenui. Continet autem *Doctrinam de Morbis*, quibus corpus humanum subicitur, una cum eorundem *Causis, Symptomatibus, & Medeli*. In hoc secundo officio *Medicina* multa sunt quæ desiderantur: Ex his pauca, sed maxime insignia, proponemus, quæ enumerasse satis duxerimus, abique aliqua ordinis aut methodi lege.

Primum est, *Intermisso diligentia* illius *Hippocrati*, utilis admodum & accurata, cui moris erat, narrativam componere, calum circa agrotos specialium; referendo qualis fuisset morbi natura, qualis medicatio, qualis eventus. Atque hujus rei nactis nobis jam exemplum, tam proprium atque insigne, in eo scilicet viro, qui tanquam *Parens Artis* habitus est, minime opus erit, exempli aliquod forinsecum ab alienis artibus petere; Veluti à *Prudentia Jurisconsultorum*, quibus nihil antiquius, quam illustriores casus, & novas decisiones, scriptis mandare; quo melius se ad futuros Casus muniant, & instruant. Illa proinde *Continuatione Medicinalium Narrationum* desiderari video; præsertim in unum corpus cum diligentia & judicio digestam. Quam tamen non intelligo, ita fieri debere amplam, ut plane *Vulgata*, & quæ quotidie obveniunt; (Id enim infinitum quiddam esse, neque ad rem) rursus tam angustam, ut solummodo *Mirabilia & Stupenda* (id quod à nonnullis factum) complectatur. Multa enim in *Modo rei, & Circumstantiis* ejus, nova sunt, quæ in *Genere ipso* nova non sunt: Qui autem ad observandum adjiciet animum, etiam in rebus, quæ vulgares videntur, multa observati digna occurrent.

Item in *Disquisitionibus Anatomicis* fieri solet, ut quæ corpori humano in unum competant, ea diligentissime, usque ad curiositatem, & in minimis quibusque, notentur: At circa *varietatem*, quæ in *diversis corporibus* reperitur, Medicorum diligentia fatiscit. Ideoque *Anatomiam simplicem* luculentissime tractari alitero, *Anatomiam comparatam* desiderari statuo. Partes enim singulas recte perlecrantur homines, earumq; *Consistentias, Figuras, Situs*; sed illarum *Partium diversam in diversis hominibus figuram & conditionem* minus observant. Atq; hujus omissionis causam non aliam esse arbitramur, quam quod ad primam inquisitionem inspectio unius aut alterius *Anatomie* sufficere possit; ad posteriorem vero (quæ comparativa est, & casum recipit) necesse est, ut plurimum diffinitionum attentæ & perspicax observatio adhibeatur. Prior etiam res est, in quo homines docti, in prælectionibus suis, & in cætu *Astantium*, se jacere possunt:

possunt; ac secunda ea est, quæ tacita & diutina experientia tantum acquiri potest. Illud interea minime dubium est, quod internarum partium figura & structura parum admodum externorum membrorum varietati & lineamentis cedat; quodque corda, aut jecinora, aut ventriculi, tam dissimilia sint in hominibus, quam aut frontes, aut nasi, aut aures. Atque in his ipsis differentiis partium internarum, repertiuntur sæpius *Causse continentes* multorum Morborum; quod non attendentes Medici, humores interdum minime delinquentes criminantur; cum ipsa Mechanica partium alicujus fabrica in culpa sit. In quorum Morborum cura, opera luditur, si adhibeantur Medicinæ alterantes, [quia res alterationem non recipit] sed emendanda res est, & accommodanda, seu pallianda, per victus regimen, & Medicinas familiares. Similiter, ad *Anatomiam Comparatam* pertinent accuratæ observationes, tam *Humorum omnigenum*, quam *Vestigiorum & Impressionum Morborum*, in corporibus variis dissectis. Etenim humores in *Anatomis*, tanquam purgamenta & fastidia, fere prætermitti solent, cum tamen in primis necessarium sit notare, *quales & quam multiplices* sint humorum differentium species [non nimium in hæc tribuendo divisionibus eorum receptis] qui in corpore humano aliquando inveniuntur, & in quibus *Civitatibus*, & *Receptaculis*, quilibet ipsorum, sedes & nidulos suos figere potissimum soleat; quoque juvamento aut damno; atque his similia. Idem *Vestigia & Impressiones morborum*, & *Interiorum Partium* ab iis *lesionibus & deviationibus*, in *diversis Anatomis* cum diligentia notanda; Nempe Apoptemata, Ulcera, Solutiones Continuitatis, Putrefactiones, Exsiccationes, Consumptiones; rursus Contractiones, Extensiones, Convulsiones, Luxationes, Dissecationes, Obstructiones, Repletiones, Tumores, una cum omnibus Materiis Præter-Naturalibus, quæ in corpore humano inveniuntur, [veluti Calculis, Carnositatibus, Tuberculis, Vermibus, & hujusmodi:] Hæc [inquam] omnia, & his similia, per eam, quam diximus, *Anatomiam comparatam*, & multorum Medicorum Experimenta in unum collata, magna cum cura perquiri & componi debent. At *varietas ista accidentium* in *Anatomicis* aut perfunctorie tractatur, aut silentio præteritur.

De illo vero altero defectu circa *Anatomiam*, [nempe quod non fieri consueverit in *corporibus vivis*] quid attinet dicere? Res enim hæc odiosa, & barbata, & à Cello recte damnata. Neque tamè illud minus verum est, [quod annotatum fuit à Priscis] poros copiosos & meatus, & perturbationes, quæ sunt ex subtilioribus, in *Anatomicis* dissectionibus non comparere; quippe quæ in cadaveribus occludantur & latent, cum in Viventibus dilatentur, & possint esse conspicui, itaque, ut & usus consulatur simul & humanitati, non est omnino rejicienda *Anatomia Vivorum*, neque ad fortuitas Chirurgicorum inspectiones [quod Celsus fecit] remittenda: cum hoc ipsum bene expediri possit per dissectionem Brutorum Vivorum, quæ, non obstante suarum partium dissimilitudine ab humanis, huic inquisitioni, adhibito iudicio, satisfacere possint.

Item in inquisitione illorum de *Morbis*, inveniunt *Morbos* complures, quos *Insanabiles* decernunt, alios jam inde à principio morborum, alios

post talem quampiam periodum. Ita ut L. Sylla & Triumvirorum Proscriptiones, res nihili fuerint, præ Medicorum proscriptionibus, per quas tot homines iniquissimis edictis morti dedunt; Quorum tamen plurimi minore cum difficultate evadunt, quam illi olim inter proscriptiones Romanas. Neque igitur dubitabo inter *Desiderata* reponere opus aliquod de *Curationibus Morborum*, qui habentur pro *Insanabilibus*; ut evocentur & excitentur Medici aliqui egregii, & magnanimi, qui huic operi, quantum largitur natura rerum, incumbant; quando hoc ipsum, *Istos morbos velunciare insanabiles*, neglectum & incuriam veluti lege sanciat, & ignorantiam ab infamia eximat.

Item ut paulo ulterius insistam: Etiam plane censo ad officium Medici pertinere, non tantum ut *Sanitatem restituat*; verum etiam ut *dolores & cruciatus Morborum* mitiget; Neque id ipsum solummodo, cum illa mitigatio doloris, veluti Symptomatis periculosi, ad *convalescentiam* faciat & conducatur; imo vero cum abjecta proliis omnifanitatisspe, *Excessum* tantum præbeat *vita magis lenum & placidum*. Siquidem non parva est felicitatis pars, [quæ sibi tantopere præcati solebat Augustus Cæsar] illa *Eubanasias*; Quæ etiã observata est in *Excessu Antonini Pii*, quando non tam Mori videretur, quàm dulci & alto sopore excipi. Scribitur etiam de Epicuro, quod hoc ipsum sibi procuraverit; cum enim morbus ejus haberetur pro desperato, ventriculû & sensus, meri largiore haustu & ingurgitatione obruit; ad illud in Epigramate:

— Hinc Stygiæ ebrius haustu aquas.

Vino scilicet Stygii laticis amaritudinem sustulit. At nostris temporibus, Medicis quasi Religio est, ægrotis, postquàm deplorati sint, assidere; ubi meo iudicio, si officio suo, atque adeo humanitati ipsi deesse nolint, & attem ediscere, & diligentiam præstare deberent; qua animam agentes, facilius & mitius è vita demigrent. Hanc autem partem, inquisitionem de *Eubanasia exteriori* [ad differentiam ejus *Eubanasia*, quæ animæ præparationem respicit] appellamus, eamque inter *Desiderata* reponimus.

Item in *Curationibus Morborum* illud generaliter *desiderari* reperio; Quod Medici hujus ætatis, licet *generales intentiones Curationum* non male persequantur, *particulares tamen Medicinas*, quæ ad curationes morborum singulorum, proprietate quadam spectant, aut non bene norunt, aut non religiose observant. Nam Medici traditionum & experientie probatæ fructum Magistratibus suis destruxerunt, & sustulerunt; Addendo, & demendo, & mutando circa Medicinas, prout iis libitum fuerit; & fere Pharmacopæorum more *Quid pro Quo* substituendo; ita superbe imperantes Medicinæ, ut Medicina non amplius imperet Morbo. Demptis enim Theriaca, & Mithridatico, & fortasse Dialcordio, & Confectione Alkermes, & paucis aliis Medicinis, ad nulla fere certa Pharmaca se religiose & severe adstringunt. Nam Medicamenta illa quæ in officinis prostant venalia, potius in promptu sunt ad intentiones generales, quam accommodata & propria ad curationes particulares; Siquidem spectatim nullum morbum magnopere respiciunt, verum generatim ad obstructions aperiendas, concoctiones confortandas, intemperies alterandas pertinent. Atque hinc præcipue

Anat. pathologica

præcipue fit, ut Empirici & Vetula sæpenumero in curandis morbis feliciter operentur, quam Medici eruditi, quia Medicinarum probatarum confessionem & compositionem fideliter & scrupulose retinent. Equidem memini, Medicum quendam apud nos in Anglia Practica celebrem, Religionem prope Judæum, Librorum lectione tãquam Arabem, solitũ dicere, *Medici vestri Europæ sunt quidem viri docti, sed non norum particulares curationes morborum: quin etiam idem ludere solebat, parum decore, dicendo, Medicos nostros similes esse Episcopis, ligandi & solvendi claves habere, & nihil amplius.* Sed ut serio, quod res est, dicamus; Plurimum referre censemus, si Medici aliqui, & eruditione & practica insigniores, opus aliquod conficiant, de Medicinis probatis & experimentalibus, ad morbos particulares. Nam quod speciosa quis ratione nixus, existimet decere Medicum doctũ (habita ratione complexionis agrorum, ætatis, tempestatis anni, consuetudinum, & hujusmodi) potius Medicinas ex tempore aptare, quam certis aliquibus præscriptis insistere; id fallax res est, & experientiæ non satis attribuit, iudicio plus nimis. Sane, quemadmodum in Rep. Romana, Cives erant utilissimi, & optime compositi, qui aut Consules Populo favebant, aut Tribuni in partes Senatus inclinabant: ita in hac Materia, de qua ægimus, Medicos eos probamus, qui aut in magna eruditione, traditiones experientiæ plurimum faciunt; aut in Practica insigni, Methodos & generalia Artis non aspernantur. Modificationes vero Medicinarum (si quando sit opus eas adhibere) potius in vehiculis earum exercendæ sunt, quam in ipso corpore Medicinarum; in quo nil novandum absque evidenti necessitate. Hanc igitur partem, quæ de Medicinis *Authenticis & Positivis* tractet, desiderari statimus. Res autem est, quæ tentari non debet, absque acri & severo iudicio, & tanquam in Synodo Medicorum selectorum.

Item, inter præparaciones Medicinarum, mirari subit, (præsertim cum *Medicina ex Mineralibus à Chymicis in tantum evecta & celebrata* sint; cumq; tales Medicinæ tutius adhibeantur ad exteriora, quam intro samantur) neminem adhuc inventum, qui per artem *thermas Naturales & fontes Medicinales* imitari annixus fuerit: cum tamen in confesso sit, *Thermas illas & fontes, virtutes suas, ex venis Mineralium, per quas permeant, nancisci: quin etiam, in manifestum hujus rei documentũ, bene norit humana industria discernere & distinguere per Separaciones quasdam, ex quo genere Mineralium hujusmodi aquæ inficiantur, veluti an ex sulphure, vitriolo, chalybe, aut aliquo simili.* Quæ naturalis aquarum tinctura, si ad artificiosas compositiones reduci posset, fuerit in potestate hominis, & plura genera earum (prout usus postulat) efficere, & temperamentum ipsarum pro arbitrio regere. Hanc igitur partem, de *imitatione Naturæ in balneis Artificialibus* (re procul dubio & utili, & in promptu) desiderari censemus.

Ne vero singula scrupulosius exequamur, quam vel instituto nostro, vel hujusce Tractatus Naturæ convenit, claudemus hanc partem defectus alterius cujusdam enumeratione, qui maximi nobis videtur momenti: Nimirum quod *Medendi ratio*, quæ obtinuit, sit *nimio plus compendiosa*, quam ut insigne aliquid, aut arduum, præstare possit.

Etenim iudicio nostro, opinio fuerit magis blanda, quam vera, si quis existimet, Medicamentum aliquod tam potens aut felix fieri posse, ut usus ejus simplex curationi alicui grandiori sufficiat. Mirabilis profecto foret Oratio, quæ pronunciata, aut etiam sæpius repetita, vitium aliquod, animo penitus insitum, aut inveteratum, corrigere aut tollere possit. Longe certe abest. Verũ quæ in Natura eximie possunt & pollent, sunt ordo, profectio, series, vicissitudo artificiosa. Quæ licet majus quoddam in præcipiendo iudicium, majoremque in parendo constantiam requirant; tamen effectuum magnitudine abunde rem compensant. Esti autem ex opera Medicorum quotidiana, quam, invisendo, assidendo, præscribendo, ægrotis præstant, putaret quispiam, haud segniter ipsos curationem persequi, atq; in eadem, certa quadam via insistere: Tamen si quis ea, quæ præscribere & ministrare soleant medici, acutius introspiciat, inveniet pleraq; vacillationis & inconstantia plena, & quæ ex tempore excogitentur, & in mentem illis veniant, absq; certo aliquo aut præviso Curationis tramite. Debuerant autem etiam ab initio, post Morbum bene perspectum & cognitum, seriem curandi ordinatam meditari, neq; ab ea absq; gravi causa discedere. Atq; sciãt pro certo Medici, posse (exempli gratia) tria fortasse aut quatuor Medicamenta ad morbum aliquem gravem curandum rectè præscribi, quæ debito ordine & debito intervallo sumpta, curationem præstet: quorum singula, si per se tantum sumerentur, aut si ordo inverteretur, aut intervallũ non servaretur, fuerint profusus nocitura. Neque tamen id volumus, ut omnis scrupulosa & superstitiosa curandi ratio in pretio sit tanquam optima, (non magis, quam omnis *Via arcta, via sit ad Cælum:*) verum ut æque recta sit via, ac arcta & difficilis. Hanc autem partem, quæ *filium medicinale* vocabimus, desiderari ponimus. Atq; hæc illa sunt, quæ in *Doctrina Medicina de Curatione Morborum desideramus*: nisi quod restet unicum, quod pluris est, quam illa omnia. *Desideratur nimirum Philosophia naturalis vera & activa, cui Medicina Scientia inædificetur.* Cæterum illa non est hujusce Tractatus.

Tertiam partem *Medicine*, posuimus illam de *Prolongatione vitæ*, quæ nova est, & desideratur: Estq; omnium nobilissima. Si enim tale aliquid inveniri possit, non versabitur tantum Medicina in *Curationum sordibus*; nec Medici ipsi propter *Necessitatem* solummodo honorabuntur, sed utique propter donum mortalibus, ex terrenis, quasi maximum, cujus poterunt esse, secundum Deum. Dispensatores, Administræ. Licet enim *Mundus* homini Christiano, ad *terram promissionis* contendenti, tanquam *Eremus* sit, tamen in *Eremo* ipsa proficiscentibus, calceos & vestes (Corpus scilicet nostrum, quod animæ loco Tegminis est) minus atteri, Gratia divinx Munus quoddam æstimandum. Hac de re, quia est ex optimis, eamque inter *Desiderata* posuimus, ex more nostro, & monita dabimus, & indicia, & Præcepta.

Primo monemus, ex Scriptoribus, circa hoc Argumentum, neminem esse, qui aliquid magni, ne dicamus aliquid sani, repererit. Aristoteles certe Commentarium de hoc edidit perpusillum, in quo nihil inest acuti: quod ipse omnia esse vult, ut solet. At Recentiores tam osecitanter, & super-

stultio de hoc scripserunt, ut Argumentum ipsum ob eorum vanitatem, tanquam vanum & vecors haberi cœperit.

Secundo *monemus*, ipsas intentiones, quæ huc spectant, medicorum, res nihili esse, & cogitationes hominum à re potius abducere, quam versus eam dirigere. Sermocinantur enim, mortem in destitutione calidi & humidi consistere: Deberi itaq; calorem naturalem confortari, humorem autem radicalem foveri: Perinde ac si hæc res jusculis, aut lactulis & malvis, aut amydo, aut jujubis, aut rursus aromatibus, aut vino generoso, aut etiam spiritu vini, & oleis Chymicis, confici possit. Quæ omnia obsunt potius, quam profunt.

Tertio *monemus*, ut homines nugari desinant, nec tam faciles sint, ut credant, grande illud opus, quale est Naturæ, cursum remorari & retrovertere posse haulu aliquo matutino, aut usu alicujus pretiosæ medicinæ ad exitum perducì: non auro potabili, non margaritarum essentis, & similibus nugis; sed ut pro certo habeant, *Prolongationem Vitæ* esse rem operosam, & quæ ex compluribus remediis, atq; eorum inter se connexione idonea, constet. Neque enim quisquam ita stupidus esse debet, ut credat, quod nunquam factum est adhuc, id fieri jam posse, nisi per modos etiam nunquam tentatos.

Quarto *monemus*, ut homines rite animadvertant & distinguant, circa ea, quæ ad *vitam sanam*, & ea, quæ ad *vitam longam*, conferre possunt. Sunt enim nonnulla, quæ ad spirituum alacritatem, & functionum Robur, & Morbos arcendos, profunt: quæ tamen de summa vitæ detrahant, & Atrophiam senilem absque Morbis accelerant: Sunt & alia, quæ ad Prolongationem vitæ, & Atrophiam senilem longius summovendam juvant: sed jamen non usurpantur absq; periculo Valetudinis; Adeo ut qui iis utentur ad Prolongationem vitæ, debeant simul incommotis occurrere, quæ alioquin ex eorum usu supervenire possint. Atque *Monita* hæc tæm dedimus.

Quod ad *Indicia* attinet; tale hujus rei (quam Animo metimur) plasma est. Conservantur res & durant duobus modis: Aut in *Identitate*: Aut per *Reparationem*. In *Identitate sua*, ut *musca aut formica in succino*: *Flos*, aut *Pomum*, aut *Lignum in Conservatoriis Nivalibus*: *Cadaver inter balsama*. Per *Reparationem*, ut in *Flamma*, & in *Mechanicis*. Operanti ad *Prolongationem Vitæ*, utroque genere utendum est, (disjuncta minus possunt) *corpusq; humanum conservandum, quemadmodum Inanimata conservantur*: Ac rursus quemadmodum *Flamma conservatur*, Ac denique quadantenus ut *Mechanica conservantur*. Tres igitur sunt ad *prolongandam vitam* intentiones: *Retardatio Consumptionis*: *Probitas Reparationis*, & *Renovatio* ejus, quod cepit veterascere, *Consumptio* fit à duabus *depredationibus*: *Depredatione spiritus innati*; & *depredatione Aeris ambientis*. *Prohibitio* utriusq; duplex: Aut si *Agentia* illa fiant minus *Prædatoria*, aut si *Patientia* (*Succi* scilicet corporis) reddantur minus *Deprædabilia*. *Spiritus* fit minus *Prædatorius*, si aut *substantia densetur*, ut in usu *Opiatorum* & *Nitratorum*, & in *Contristationibus*: Aut *Quantitate minuat*, ut in *Diatæ Pythagoricis* & *Monasticis*: Aut *Motu leniatur*, ut in *Ocio* & *Tranquillitate*, *Aër* ambiens fit minus *Prædatorius*, si aut minus *inca-*

lescat à *Radice Solis*, ut in *Regionibus frigidioribus*, in *Speluncis*, in *Montibus*, & in *Columnis Anachoretarum*: Aut *summoveatur à Corpore*, ut in *Cine densa*, & in *plurimis Avium*, & in usu *Olei* & *Unguentorum* absq; *Aromatibus*, *Succi Corporis* redduntur minus *deprædabiles*, si aut *Duri* facti sint, aut *Rosidi* sive *oleosi*. *Duri*, ut in *Vitæ aspero*, *vita* in *Frigido*: *Exercitationibus robustis*: *Balneis* quibusdam *Mineralibus*. *Rosidi*, ut in usu *Dulcium*, & *abstinentia* à *Salsis* & *Acidis*, & maxime omnium in tali *Mixtione Potus*, quæ sit *Partium valde tenuium* & *subtilium* absq; tamen omni *Acrimonia* aut *Acedine*. *Reparatio* fit per *Alimenta*: *Alimentatio* autem promovetur quatuor Modis: Per *Concoctionem Viscerum* ad *Extrusionem Alimenti*, ut in *confortantibus viscerum principalia*: Per *excitationem partium exteriorum* ad *attractionem alimenti*, ut in *exercitationibus* & *frictionibus* debitis, atq; *unctioibus* quibusdam & *Balneis appropriatis*: Per *preparationem alimenti* ipsius, ut *facilius se insinuet*, & *digestiones* ipsas quadantenus anticipet, ut in variis & artificiosis modis *cibi condensandi*, *potus miscendi*, *panis fermentandi*, & horum trium *virtutes in unum redigendi*: Per *confortationem* ipsius *ultimi alimenti assimilationis*, ut in *somno tempestivo*, & *applicationibus* quibusdam *exterioribus*. *Renovatio* ejus, quod cepit veterascere, fit duobus modis: Vel per *Intenerationem habitus corporis* ipsius, ut in usu *Malacissationum* ex *Balneis*, *Emplastris*, & *Uctionibus*: quæ talia sunt ut *imprimant*, non *Extrahant*: Vel per *expurgationem succi veteris*, & *substitutionem succi novi*, ut in *tempestivis* & *reperitis purgationibus*, *sanguinis Missionibus*, & *Diatæ attenuantibus*, & quæ *florem corporis restituant*. Atque de *Indiciis* hæc tæm.

Præcepta, quanquam ex ipsis *Indiciis* plurima possint deduci: tria tamen veluti præcipua subjungere visum est. *Præcipuum* primo, ut *Prolongatio vitæ* expectetur potius à *Diatæ stas*, quam à *Regimine* aliquo victus familiari; aut etiam à *medicamentorum particularium excellentia*. Etenim, quæ tâta virtute pollent, ut naturam retrovertere valeant; fortiora plerumque sunt & potentiora ad alterandum, quam ut simul in aliqua *Medicina* componi, multo minus in victu familiari interspergi possint. Super est itaq; ut *seriatim*, & *regulariter*, & ad tempora certa, & vicibus certis recurrentia; adhibeantur.

Secundo *præcipimus*, ut *Prolongatio Vitæ*, expectetur potius ab operatione in *Spiritus*, & à *Malacissatione partium*, quam à modis alimentandi. Etenim, cum *Corpus humanum*, ejusque *Fabrica* (missis externis) à tribus patiat; *Spiritus* scilicet; *Partibus*, & *Alimentis*; *Via* prolongationis vitæ per alimentandi modos longa est; atque per multas ambages & circuitus: At *vix* per operationes super *Spiritus*, & super *partes*, multo breviores sunt, & quibus citius ad finem desideratum pervenitur; Eo quod *Spiritus* subito patiantur, & à *vaporibus*, & ab *affectionibus*, quæ miris modis in eos possunt; *partes* item, per *Balneis*, aut *Unguentis*, aut *Emplastris*, quæ subitas etiam *impressiones* faciunt.

Tertio *præcipimus*, quod *Malacissatio partium* per *Exterius*, fieri debet per *Consubstantialia*, *Imprimantia*, & *Occludentia*. *Consobstantialia* enim benevolo partium amplexu libenter excipiuntur, & pro-

& propriè malacissant. *Imprimètia* autem, & virtutem Malacissantium, tanquam vehicula, facilius & altius deducunt, atque ipsa partes non nihil expandunt. *Occludentia* autem, virtutem utrorumque retinèti, & paulisper figunt, & Perspirationem, quæ est res Malaciffationi opposita, (quia humidum emittit,) cohibent. Itaque per hæc tria (sed potius ordine disposita, & succedentia, quam commixta) res absolvitur. Interim in hæc parte monemus; non eam esse intentionem Malaciffationis, ut nutriat partes per exterioris, sed tantum ut eas reddat magis idoneas ad nutriendam. Quicquid enim magis aridum est, minus activum ad assimilandum. Atque de *Prolongatione Vita*, quæ est pars tertia *Medicina*, noviter ascripta, hæc dicta sunt.

Veniamus ad *Cosmeticam*, quæ certe partes habet civiles, partes rursus effeminatas. Corporis enim munditia, & decor honestus, rectè existimatur promanare à modestia quadam morum, & à reverentia; inprimis erga Deum, cujus creaturæ sumus; tum erga societatem, in qua degimus; tum etiam erga nosmet ipsos, quos non minus, imò magis, quam alios revereri debemus. Verum ad ulterius illa decoratio, quæ fucos & pigmenta adhibet, digna certe est illis defectibus, qui eam semper comitantur, cum non sit, aut ad fallendum satis ingeniosa, aut ad utendum satis commoda, aut ad salubritatem satis tuta & innocua. Miramur autem, pravam hanc consuetudinem fucandi, leges censorias, tam Ecclesiasticas, quam Civiles, quæ alias in luxuriam circa vestes, aut cultus capillorum effeminatos, admodum fuerint severæ, ita diu fugisse. Legimus certe de *Jezabele*, quod pigmentis faciem obliverit; verum de *Esthera*, & *Sudiba*, nil tale perhibetur.

Pergamus ad *Athleticam*. Eam sensu intelligimus paulo largiori, quam accipi consuevit. Huc enim referimus, quicquid versatur circa conciliandam qualemcunque (quam corpus humanum suscipit) *Habilitatem*; sive sit *Agilitas*, sive *Tolerantia*. Quarum *Agilitas* duas habet partes. *Robur* & *Velocitatem*; Ac *Tolerantia* itidem duas, vel *Indigentiarum Naturalium patientiam*, vel in *cruciatibus Fortitudinem*. Quorum omnium videmus sæpe numero exempla insignia, in practica funambulorum, in duro victu hominum quorundam Barbarorum in stupendis viribus Maniacorum, & in constantia nonnullorum inter exquisita Tormenta. Imo si aliqua alia repetiatur facultas, quæ in priorem partitionem non cadit, (qualis in *Urinatoribus* sæpe conspicitur, qui mirifice Anhelitum cohibere possunt) ad hanc ipsam Artem aggregati volumus. Atque quod talia fieri quandoque possint, manifestissimum est: At *Philosophia* & inquisitio causarum circa eadem fere neglecta jacet: hanc arbitramur ob causam, quod hominibus persuasum sit, hujusmodi Magisteria Naturæ solummodo vel ex peculiari certorum hominum indole, (quæ sub disciplinam non cadit,) vel à diutina, ab annis usque puerilibus, consuetudine, (quæ potius imperari, quam doceri solet) obtinere. Quod et si verum profus non sit, tamè defectus hujusmodi rerum quid attinet notare? Certamina enim Olympica jam diu cessarunt: Tum etiam in ejusmodi rebus mediocritas sufficit ad usum: Excellentia autem mercenariæ cuidam ostentationi fere infervit.

Postremo accedimus ad *artes voluptarias*. Eæ secundum sensus ipsos dispersitæ sunt: oculos oblectat præcipue *Pictoria*, cum aliis artibus innumeris, quæ ad magnificentiam spectant, circa ædificia, hortos, vestes, vasa, calices, gemmas, & similia. Aures demulcet *Musica*, quæ tanta vocum, spiritus chordarum, varietate, & apparatu instructa est. Olim etiam *Hydraulica*, pro Coryphæis quibusdam Artis ejus habita sunt, quæ nunc prope obsoleverunt. Atque Artes, quæ ad Visum, aut Audium spectant, præ aliis præcipue Liberales habitæ sunt: Sensus hi duo magis casti: Scientiæ magis eruditæ, quippe qui etiam *Mathematicam*, veluti Ancillam, in familiis suis habeant: Etiam altera ad memoriam & demonstrationes, altera ad mores & affectus animi non nihil respicit. Reliquorum sensuum oblectationes, atque artes circa ipsos, minus in honore sunt: veluti *Luxuriæ*, quam Magnificentia propiores, unguenta, odoramenta, Delicia & Cupedia Mensarum, maxime autem Incitamenta Libidinis, rectius censore, quam Doctorum indigent. Optime sane à quibusdam annotatum est, nascentibus & crescentibus Rebus publicis, artes militares florere; in statu & culmine positis Liberales; at ad declinationem & decasum vergentibus Voluptarias. Hæc vero ætas nostra, vereor ne tanquam in decasu felicitatis, in Artes voluptarias inclinet. Quare ista misa faciamus. Cum *Artibus Voluptariis* loculares copulo. Deceptiones siquidem Sensuum, inter Delectationes Sensuum reponendæ sunt.

Jam vero transcurfis *Doctrinis* illis, circa corpus humanum (*Medicina*, *Cosmetica*, *Athletica*, *Voluptaria*) illud obiter monemus; Cum in corpore humano tot Res in considerationem veniant, partes, humores, functiones, facultates, accidentia: cumque (si nobis integrum esset) constitui oportuisset corpus unicum *Doctrina de corpore humano*, quæ ista omnia complecteretur, (simile illi *Doctrina de anima*, de qua mox dicemus:) tamen, ne artes nimis multiplicentur, neve veteres artium limites, plusquam necesse fuerit, transponantur, *Doctrinam de partibus corporis humani*, de *functionibus*, de *humoribus*, de *respiratione*, de *somno*, de *generatione de foetu & gestatione in utero*, de *Augmentis*, de *pubertate*, de *canicie*, de *impinguatione*, & similibus in *Corpus Medicina* recipimus, licet ad officia illa tria non propriè pertineant; sed quia corpus ipsum hominis, sit per omnia *Medicina* Subjectum. *Motum* autè *voluntariu*, & *sensum*, ad *Doctrinam de anima* reiicimus, siquidem *Anima* partes in his duobus sunt potiores. Atque sic *Doctrinam*, quæ circa corpus hominis versatur, quod *Anima* pro tabernaculo duntaxat est, claudimus.

CAP. III.

Partitio Philosophiæ humanæ circa animam, in Doctrinam de spiraculo; & doctrinam de anima sensibili sive producta. Partitio secunda ejusdem Philosophiæ in Doctrinam de substantia & facultatibus animæ. & doctrinam de usu & objectis facultatum. Appendices duæ doctrinæ de facultatibus animæ; Doctrina de divinatione naturali, & doctrina de fascinatione. Distributio facultatum animæ sensibilis, in motum & sensum.

Veniamus ad *doctrinam de anima humana*; & cujus thesauris, omnes ceteræ *doctrinæ* de promptæ sunt. Ejus duæ sunt partes; Altera tractat de *animarationali*, quæ Divina est; Altera de *irrationali*, quæ communis est cum Brutis. Notavimus

autem paulo superius (ubi de *formis* loquebamur) differentes illas duas *animarum* emanationes, quæ in prima utriusque creatione se dant conspicientur, Nimirum, quod altera ortum habuerit à *spiraculo Dei*, altera è *matricibus Elementorum*. Nam de *animæ rationalis* generatione primitiva, ita ait Scriptura. *Formavit hominem de limo terra, & spiravit in faciem spiraculi sua*. At generatio *animæ Irrationalis*, sive *Brutorum*, facta est per verba illa, *Producat aqua, Producat terra*. Hæc autem *animæ* (qualis est in homine) *animæ rationalis* organum tantum est, atque originem habet & ipsa quoque, quemadmodum in *Brutis*, è limo tertæ: Neque enim dictum est, *Formavit corpus hominis de limo terra, sed Formavit hominem*; integrum scilicet hominem, excepto spiraculo. Quamobrem partem primam *doctrinæ generalis* circa *animam humanam*, *doctrinam de spiraculo* appellabimus; Secundam veto *doctrinam de animæ sensibili* sive *producta*. Neque tamen, cum hætenus *Philosophiam* solam tractemus, (quippe *Sacram Theologiam* in fine operis collocavimus) partitionem istam à *Theologia* mutuemus, nisi etiam cum principiis *Philosophiæ* conveniret. Plurimæ enim & maximæ sunt *animæ humanæ* præcellentiæ supra *animas Brutorum*, etiam *Philosophantibus* secundum sensum manifestæ. Ubique autem tot & tantarum invenitur *Excellentiarum Symbolum*, ibi merito semper constitui debet *differentia specifica*. Itaque nobis non nimium placet confusa illa & promiscua philosophorum de *animæ functionibus* tractatio: ac si *animæ humanæ*, gradu potius, quam specie, discriminata esset ab *animæ Brutorum*: Non aliter, quam Sol inter Altra, aut Aurum inter Metalla.

Subjungenda est etiam *partitio alia doctrinæ generalis* circa *animam humanam*, antequam de speciebus fufius loquamur. Etenim, quæ de speciebus postea dicemus, utramque partitionem, tum illam, quam jam modo posuimus, tum istam, quam nunc proponemus, simul tractabunt. Secunda igitur *partitio* sit, in *doctrinam de substantia & facultatibus animæ*, & *doctrinam de usu & objectis facultatum*.

Præmissis itaque his partitionibus geminis, ad species accedamus. *Doctrina de spiraculo*, eademque de *substantia animæ rationalis*, complectitur inquisitiones illas de *Natura* ejus, *Utrum natura sit illa, an adventitia: separabilis, an inseparabilis: mortalis, an immortalis: quatenus legibus materiæ alligata, quatenus minime: & similia*. Quæ vero hujus sunt generis, licet etiam in *Philosophia*, & diligentiorum & altiorum inquisitionem subire possint, quæ adhuc habetur, utcunque tamen in fine *Religionis* determinanda & diffinienda rectius transmitti censemus: Aliter enim, erroribus haud paucis, & sensus illusionibus omnino exponentur. Etenim, cum *Substantia animæ*, in creatione sua, non fuerit extracta, aut deducta ex massa Cæli & terræ, sed immediate inspirata à Deo; cur quæ leges Cæli & terræ, sint propria subjecta *Philosophiæ*; quomodo possit cognitio de *substantia animæ rationalis* ex *philosophia* peti & haberi? Quinimo ab eadem inspiratione *Divina* hauriatur, à qua *substantia animæ* primo emanavit.

Doctrina veto de *animæ sensibili*, sive *producta*, etiam quatenus ad *substantiam* ejus, vere requiritur:

At ea inquisitio nobis quasi desiderari videtur. Quid enim ad *doctrinam de substantia animæ* faciunt, *Actus ultimus, & forma corporis*, & hujusmodi nugæ *Logicæ*? *Animæ* siquidem *sensibilis*, sive *Brutorum* plane *substantia corporea* censenda est, à calore attenuata, & facta invisibilis; *Aura* (inquam) ex natura *flammeæ & aëreæ* conflata; aëcis mollicie ad impressionem recipiendam; ignis vigore ad actionem vibrandam dotata; partim ex oleosis, partim ex aqueis nutrita; Corpore obdura; atque in animalibus perfectis in capite præcipue locata; in nervis percurrentes, & sanguine spirituosio arteriarum resecta & reparata quemadmodum *Bernardinus Telesus*, & *Discipulus* ejus *Augustinus Donius*, aliqua ex parte, non omnino inutiliter, asseruerunt. Itaque de hac *doctrina*, diligentior fiat inquisitio: Eo magis, quod hæc res non bene intellecta, opinionibus superstitiosis, & plane contaminatis, & dignitate *animæ humanæ* pessime conculcantes, de *Metempsychosis*, & *lustrationibus animarum* per periodos annorum, denique de nimis propinqua *animæ humanæ* erga *animas Brutorum* per omnia cognatione, peperit. Est autem hæc *animæ* in *Brutis animæ principalis*, cujus corpus *Brutorum* organum; in homine autem, organum tantum & ipsa *animæ rationalis*, & *spiritus* potius appellatione quam *animæ* indigitar possit. Atque de *substantia animæ* hætenus.

Facultates autem *animæ* notissimæ sunt, *Intellectus, Ratio, Phantasia, Memoria, Appetitus, Voluntas*, denique univærse illæ circa quas versantur *Scientiæ Logicæ, & Ethicæ*: Sed in *doctrina de animæ*, *origines* ipsarum tractari debent, idque *phylicæ*, prout *animæ* innatæ sint, & adhæreant: *usus* tantum ipsarum, & *Objecta*, illis alteris *artibus* deputantur. Atque in hac parte nihil egregii (ut nobis videtur) adhuc reperitum est; quanquam desiderari eam haud sane dixerimus. Habet etiam pars ista de *facultatibus animæ* appendices duas, quæ & ipsæ quemadmodum tractantur, potius fumos nobis exhibuerunt, quam *flammas* aliquam lucidam veritatis: Alterum harum est *doctrina de divinatione naturali*; Altera de *fascinatione*.

Divinationem ab Antiquis, nec male, in duas partes divisam habemus, *Artificialem, & Naturalem*. *Artificialis* ratiocinando, ex indicatione signorum, prædictionem colligit. *Naturalis*, ex ipsa animi præsentione interna absque signorum administris, prælagit. *Artificialis duplex*: Altera argumentatur ex *causis*; Altera ex *experimentis* tantum, cæca quadam auctoritate. Quæ posterior, ut plurimum, superstitiosa est. Quales erant *Ethnicorum* *Disciplinæ*, circa *inspectionem extorum, volatuum avium, & similia*. Etiam *Chalæorum Astrologia* solenior, non multo melior. At *Artificialis Divinatio* utraq; inter *diversas Scientias* spargitur. Habet *Astrologus* prædictiones suas ex situ astrorum. Habet etiam *Medicus* suas; de morte ingruente; de convalescentia; de symptomatibus morborum superventuris; ex urinis, pulsibus, aspectu ægrorum, & similibus. Habet & *Politicus* suas; *Orbem venalem*; & cito perituram, si *Empyrem* invenerit! Cujus *Vaticinii* fides non diu morata est; impleta primum in *Sylla*, postea in *Cæsare*. Hujusmodi igitur prædictiones, præsentis non sunt *Instituti*, verum ad artes proprias remitti debent. *Naturalis* autem *Divinatio*, ex vi scilicet interna animi ortum habens,

habens, ea demum est, de qua nunc agitur. Hæc duplex est; Altera *natura*: altera per *influxum*. *Natura* hoc nunc suppositionis fundamento: Quod anima in se reducta, atque collecta, nec in corporis organa diffusa, habeat ex vi propria essentia suæ, aliquam prænotionem rerum futurarum: Illa vero optimè cernitur in somnis, ecstasibus, confinis mortis; rarius inter vigilandum, aut cum corpus sanum sit ac validum. Hujusmodi verò status animi, procuratur fere, aut adjuvatur, ex abstinentiis, atque illis rebus, quæ animam à muneribus corporis exercendis maxime sevocant, ut sua natura ab se; impeditioibus exteriorum gaudere possit. *Divinatio* vero per *influxum*, hoc altero suppositionis fundamento nititur; Quod anima, veluti speculum, illuminationem quãdam secundariam, à Præscientia Dei & Spirituum excipiat; Cui etiam idem, qui priori, status & regimen corporis confert. Eadem enim animæ sevocatio efficit, ut & sua natura impensius utatur, & Divinorum Influxuum sit magis susceptiva: Nisi quod in *Divinationibus* per *Influxum* anima fervore quodam, atque tanquam Numinis præsentis impatiencia. (quæ apud Præfatos *Sacri Furoris* nomine vocabatur) corripitur: in *Divinatione* autem *Nativa*, quieti potius & vacationi propior sit.

Ferminatio autem, est vis & actus imaginationis intensius in corpus alterius: (vim enim imaginationis super Corpus proprium ipsius imaginantis superius perstrinximus.) In hoc genere (Chola Paracelsi, & e mentis *naturæ* *Magia* cultores, tam fuerunt immodici, ut imaginationis impetum & apprehensionem *miracula patranti fidei* tantum non exæquarint. Alii ad similitudinem veri propius accedentes; cum occultis rerum energias & impressiones, sensuum irradiationes, cõtationum de corpore in corpus transmissiones, virtutum magneticarum delationes acutius intuerentur, in eam opinionem devenerunt, quod multo magis à Spiritu in Spiritum (cum Spiritus præ rebus omnibus sit, & ad agendum strenuus, & ad patiendum tener & mollis) impressiones, & delationes, & communicationes fieri potuerint. Unde increbuerunt opiniones, factæ quasi populares, De Genio superiori, De hominibus quibusdam insauis & ominosis, De ictibus amoris & invidiæ, & aliæ his similes. Atque huic conjuncta est disquisitio, quomodo *imaginatio intendi & fortificari* possit? Quippe si imaginatio fortis tatarum sit virium, operæ præmium fuerit nosse, quibus modis eam exaltari, & se ipsa majorem fieri detur? Atque hic obliquo, nec minus periculose, se insinuat palliatio quædam & defensio maximæ partis *Magiæ ceremonialis*. Speciosus enim fuerit prætextus, cæremonias, characteres, incantationes, gesticulationes, amuleta, & similia, non ex aliquo tacito aut Sacramentali cum malis Spiritibus contractu vires nascisci; sed eo pertinere tantum, ut in aginatio illius, qui his utitur, roboretur & exaltetur: Quemadmodum etiam in Religione, usus imaginum, ad mentes hominum in rerum contemplatione desigendas, & devotionem Præcantium excitandam, invaluit. At tamen mea talis est Sententia; Etiam si detur, vim imaginationis esse utique potentem, atque insuper Cæremonias vim illam intendere & roborare; posito denique, quod adhibeantur Cæremonia ad hanc intentionem sincere, atque tanquam reme-

dium Physicum, absque aliqua vel minima cogitatione de invitandis per ipsas auxiliis Spirituum: haberi nihilominus debent pro illicitis, propterea quod sententiæ illi Divinæ, adversus hominem propter Peccatum latæ, repugnent & recalcitent; *In sudore vultus comedes panem tuum*. Siquidem Magia ejus generis, egregios illos fructus, quibus Deus Pretium Laborem constituit, adipiscendos proponit, per paucas, easque faciles, & minime operosas observantias.

Superiunt *Doctrina* duæ, quæ ad facultates animæ inferioris, sive sensibilis: præcipue spectant, utpote quæ cum organis corporeis, maxime communicant. Altera de *motu voluntario*: Altera de *sensu & sensibili*. In priori harum, etiam alias satis jejune inquisita, unica pars fere integra deest. Etenim de officio & fabrica commoda nervorum & musculorum, & aliorum quæ ad hunc motum requiruntur, quæque pars corporis quiescat, dum alia moveatur; tum quod hujusce motus rector & quasi auriga sit imaginatio; adeo ut dimissa imagine, ad quam motus fertur, statim intercipiatur & sistatur motus ipse, (ut cum deambulamus, si alia subeat cogitatio acris & defixa, continuo consistimus;) & aliæ nonnullæ subtilitates non malè, in observationem & inquisitionem jam pridem venerunt. Quomodo vero compressiones, & dilataciones, & agitationes Spiritus, (qui procul dubio motus sôns est) corpoream & crassam partium molem flectat, excitet, aut pellat, adhuc diligenter inquisitum & tractatum non est. Neque mirum, cum anima ipsa sensibilis hæctenus potius pro enelechia & functione quadam habita sit, quam pro substantia. At quando jam innotuerit, ipsam esse substantiam corpoream & materiata, necesse est etiam, ut, quibus nixibus, aura tam pusilla & tenera, corpora tam crassa & dura in motu ponere possit, inquiratur. De hac parte igitur, cum *desideretur*, fiat inquisitio.

At de *sensu & sensibili* longe uberior & diligentior adhibita est inquisitio, tam in Tractatibus circa generalibus, quam in artibus specialibus, utpote *Perspectiva*, *Musica*, quam vere nihil ad institutum: quandoquidè illa tanquam *desiderata* ponere non liceat. Sunt tamen duæ partes nobiles & insignes, quas in hac doctrina *desiderari* statuimus; Altera de *differeciis perceptionis & sensus*: Altera de *forma lucis*.

Atque differentiam inter *perceptionem & sensum*, bene enucleatam, debuerant Philosophi Tractatibus suis de *sensu & sensibili* præmittere, ut rem maxime fundamentalem. Videmus enim, quasi omnibus corporibus naturalibus inesse vim manifestam *percipiendi*: etiam electionem quandam amica amplectendi, inimica & aliena fugiendi. Neque nos de subtilioribus *perceptionibus* tantum loquimur, veluti cum Magnes ferrum allicit; Flâma ad naphtham affilit; Bulla bullæ approximata coit; Radiatio ab objecto albo diffilit; Corpus animalis utilia assimilât, inutilia excernit; Spongiæ pars (etiam super aquam elevata) aquam attrahit, ærem expellit; Et hujusmodi. Etenim quid attinet talia enumerare? Nullam siquidem corp⁹ ad aliud admotum illud immutat, aut ab illo immutatur, nisi operationem præcedat *perceptio* reciproca. *Percepit* corpus meatus, quibus se insinuat: *Percepit* impetum alterius corporis, cui cedit: *Percepit* amotionem alterius corporis, à quo detinebatur, cum

le recipit: *Percepit* divulsionem sui continui, cui ad tempus resistit: Ubiq; deniq; est *Perceptio*. Aër vero calidum & frigidum tam acute *percepit*, ut ejus *Perceptio* sit longe subtilior, quam tactus humani; qui tamen pro calidi & frigidi norma habetur. Duplex igitur deprehenditur circa hanc *doctrinam* hominum culpa: Alia, quod eam intactam & intactatam (cum tamen sit res nobilissima) plerumq; reliquerunt: Alia, quod qui huic contemplationi forte animum adjecerunt, longius, quam par est, proveci sunt, & *Sensum* corporibus omnibus tribuerunt: ut piaculum fere sit, tamum arboris avellere, ne forte instar Polydori ingemiscat. At debuerant illi *differentiam perceptionis & Sensus*, non tantum in comparatione sensibilibus ad insensibilia, secundum corpus integrum, explorare, (veluti plantarum & animalium,) verum etiã in corpore ipso sensibili animadvertere, quid in causa sit, cur tot actiones expediantur, absque omni tamen *Sensu*: Cur alimenta digerantur, egerantur; Humores & Succis, sursum, deorsum, ferantur; Cor & Pulsus vibrent; Viscera, sua quæque officina, sicut officina, producant; Et tamen hæc omnia, & complura alia, absq; *Sensu* fiant? Verum homines non satis acute, qualis sit actio *Sensus*, viderunt, atq; quod genus corporis, quæ mora, quæ conduplicatio impressionis ad hoc requirantur, ut dolor vel voluptas sequatur? Denique *differentiam* inter *Perceptionem* simplicem & *Sensum*, nullo modo nosse videntur; nec quatenus fieri possit *Perceptio* absq; *Sensu*. Neque enim hæc verborum tantum controversia est, sed de re magni protus momenti. De hac igitur *doctrina* (ut in primis utili, & ad plurima spectate) melius inquiratur: Quandoquidem etiam circa hanc rem incertitia tantum apud nonnullos ex Antiquis Philosophis potuerit, ut omnibus sine discrimine corporibus animam infundi putaverint: Neq; enim videbant, quomodo *Motus* cum discretionem fieri potuerit absque *Sensu*; aut *Sensus* adesse absque *Anima*.

De *Forma Lucis* quod debita non facta fuerit inquisitio, (præsertim cum in *Perspectiva* lætenuè elaborarunt homines) stupenda quædam negligentia censerit possit. Etenim, nec in *Perspectiva*, nec alias, aliquid de *Luce*, quod valeat, inquisitum est. Radiationes ejus tractantur, origines minime. Sed collocatio demum *Perspectiva* inter *Mathematica*, hunc ipsum defectum, & alios similes perperit; quia à *Physicis* præmature discessum est. Tractatio autem de *Luce*, & causis ejus, in *Physicis* rursus superfluitiosa fere est, tanquam de re inter Divina & Naturalia media; adeo ut quidam ex *Platonis*, eam materia ipsa antiquiorem introduxerint. Cum enim spacium esset diffusum, id pri-

mum lumine, postea vero corpore impletum fuisse, vanissimo commento asseruerunt: quando tamen Scripturæ Sacræ, massam Cœli & Terræ, tenebrosam, ante *Lucem* creatam, discrete posuerint. Quæ vero *physicè* & secundum sensum de ea tractantur, ea statim ad *Radiationes* descendunt, ut parum *Physicæ* inquisitionis circa hanc rem extet. Debuerant autem homines cõtemplationes suas submittere paulisper, & quid sit *Corporibus* omnibus *Lucis* commune inquirere, tanquam de *Forma Lucis*. Etenim quam immensa est corporis differentia (si ex dignitate considerentur) inter Solè & Lignum putridum, aut squamas etiam piscium putridas: Inquirere etiam debuerant, quid tandem in causa sit, cur aliqua ignescant, & *Lucem* ex se jactant calefacta, alia minime? Ferrum, metalla, lapides, vitrum, ligna, oleum, sebum, ab igne, vel flammam vibrant, vel saltem rubescunt: At aqua, aër, acerrimo, & tanquam furenti calore fervefacta, nihil tamen *Lucis* adipiscuntur, nec splendent. Quod si quis hoc eo fieri putet, quod proprium sit *Ignis Lucere*, Aqua autem & Aër *Igni* omnino inimica sint; is sane nunquam per obscura Noctis in aqua falsa, tempestate calida, remigavit; cum guttulas aquæ ex remorum concussione subsilientes, micare & lucessere videre potuisset. Quod etiã sit in spuma maris ferventiore, quam *Pulmonem marinum* vocant. Quid deniq; habent commune cū flamma & ignitis Cicendulæ & Luciolæ; & Musca Indica, quæ cameram totam illustrat; & oculi quorundam Animalium in tenebris; & Saccharum inter radendum, aut frangendum; & sudor equi nocte æstuosa festinantis; & alia nonnulla: Quin & homines tam parum in hac re viderunt, ut pleriq; scintillas è silice aërem attritu putent. Attamen quando aër calore non ignescat, & *Lucem* manifesto concipiat, quomodo tandem sit, ut noctuæ, & feles, & alia nonnulla animalia, noctu cernant? Adeo ut ipsi aëri (quando visio absq; *Luce* non transigatur) necesse sit inesse *Lucem* aliquam nativam & genuinam, quamvis tenuem admodum & infirmam, quæ tamen sit radiis visivis hujusmodi animalium proportionata, iisq; ad videndum sufficiat. Verum hujusce mali (ut plurimum) causa est, quod homines ex Instantiis particularibus *Formas Naturarum Communes* non elicerunt; Id quod nos tanquam subjectum proprium *Metaphysicæ* posuimus: Quæ & ipsa *Physicæ*, sive *Doctrinæ de Natura*, pars est Itaq; de *Forma & Originibus Lucis* fiat *Inquisitio*, eaq; interim inter *Desiderata* ponatur. Atque de *Doctrina* circa *substantiam animæ*, tam *Rationalis* quam *Sensibilis*, cum *Facultatibus suis*, atq; de ejusdem *Doctrinæ Appendicibus*, hæc dicta sint.

FRANCISCI BACONIS

DE VERULAMIO,

Vice Comitum sancti Albani,

De Dignitate & Augmentis Scientiarum,

LIBER QUINTUS.

Ad Regem suum.

CAP. I.

Partitio doctrinæ circa usum & objecta facultatum animæ humane, in Logicam, & Ethicam. Partitio Logicæ, in Artes Inveniendi, Judicandi, Retinendi & Tradendi.

Doctrina circa intellectum, (Rex optime) atque illa altera circa *Voluntatem hominis*, in natalibus suis tanquam Gemellæ sunt. Etenim *illuminationis puritas*, & *arbitrij libertas*

libertas, simul inceperunt, simul corruerunt. Neque datur in Universitate Rerum, tam intima Sympathia, quam illa Veri & Boni. Quo magis rubori fuerit Virtus doctis, si Scientiâ sint tanquam Angeli alati, Cupiditatibus vero tanquam Serpentes qui humi reptant; circumgentes animas, instar speculi facie, sed menstruati.

Venimus jam ad doctrinam circa usum & objecta facultatum animæ humane. Illa duas habet partes, easque notissimas, & consensu receptas; *Logicam* & *Ethicam*. Nisi quod doctrinam civilem, quæ vulgo ut pars *Ethicæ* collocaur, jam ante emancipaverimus, & in integram doctrinam de homine cōgregato, sive in societate, constituerimus; hic tantum de homine segregato ut actantes. *Logica* de Intellectu & Ratione; *Ethica* de Voluntate, Appetitu, & Affectibus dislerit: altera decreta, altera actiones progignit. Verum quidem est, quod phantasia in utraque provincia, tam Judiciali, quam Ministeriali, Legati cujusdam, aut Internuncij, aut Procuratoris reciproci, vices gerit. Nam sensus idola omnigena phantasiæ tradit, de quibus postea ratio judicat. At ratio vicissim idola electa & probata phantasiæ transmittit, priusquam fiat executio decreti. Siquidem motum voluntarium perpetuo præcedit, eumque incitat phantasia: adeo ut phantasia sit utriusque, tam rationi, quam voluntati, instrumentum commune: nisi quod Janus iste bifrons sit, & duas obvertat facies: facies enim rationem aspiciens, veritatis habet effigiem; facies autem actionem aspiciens, effigiem Bonitatis: quæ tamen sint facies,

Qualis decet esse sororum.

Neque vero merus & nudus Internuncius est phantasia; sed auctoritatem non exiguam, vel accipit, vel usurpat, præter delationem simplicem mandati. Recte enim Aristoteles: *Id Imperij habet anima in corpore, quod Dominus in mancipium: Ratio vero in phantasiâ, quod in libera Civitate Magistratus in Civem; Ad quem possit sua vice redire Dominatio. Videmus enim quod in iis, quæ sunt fidei & religionis, phantasia supra illam rationem scandat & evehatur: Non quod illuminatio Divina locum habeant in phantasia, (quin potius in ipsa arte mentis & intellectus:) verum quemadmodum gratia Divina in virtutibus, utitur motibus voluntatis; ita similiter Gratia Divina in illuminationibus, utitur motibus phantasiæ; unde fit ut Religio semper aditum sibi ac viam ad animum quaerit, per similitudines, typos, parabolas, visiones, insomnia. Rursus haud humile est regnum phantasiæ in persuasionibus, à vi eloquentiæ inflantibus. Nam ubi per orationis artificia hominum Animi demulcentur, inflammantur, & inquamcunq; partem pertrahuntur; totum illud fit per exuscitationem phantasiæ, quæ impotens jam facta, non solum rationi insultat, verum eidem vim quodammodo facit, partim occæcando, partim extimulando. Neque tamen causa videtur, cur à partitione priorē discedamus. Nam phantasia scientias vere non parit: Siquidem Poësis (quæ à principio phantasiæ attributa est) pro lusu potius ingenij, quam pro scientia, habenda. Potestatem autem phantasiæ in naturalibus, doctrinæ de anima paulo ante assignavimus. Eam vero, quam habet cum Rhetorica cognationem, illi ipsi arti (de qua infra tractabimus) remitti par est.*

Pars ista humane Philosophiæ, quæ ad Logicam spectat, ingeniorum plurimorum gustui ac palato minus grata est; & nihil aliud videtur, quam spinosæ subtilitatis laqueus ac tendicula. Nam sicut vere dicitur, *Scientiam esse animi pabulum*: ita in hoc pabulo appetendo, & deligendo, plerique palatum nacti sunt Israëlitarum simile in deserto: quos cupido incessit redeundi ad ollas carnum; *Manna* autem fastidium cepit: Quæ, licet cibus fuerit cælestis, minus tamen sentiebatur almus & lapidus; Eodem modo (ut plurimum) illæ Scientiæ placent, quæ habent infusionem nonnullam carnum magis esculentam. Quales sunt *Historia Civilis*, *Mores*, *Prudentia Politica*, circa quas hominum cupiditates, laudes, fortunæ vertuntur, & occupatæ sunt. At istud lumen fictum, plurimorum mollia & madida ingenia offendit, & torret. Cæterum unamquamque rem propria si placet dignitate metiri, *Rationales Scientiæ* reliquarum omnino claves sunt. Atque quemadmodum *Manus instrumentum instrumentorum*, *Anima forma formarum*, ita & illæ, *Artes artium* ponendæ sunt. Neque solum dirigunt, sed & roborant; sicut sagittandi usus & habitus, non tantum facit, ut melius quis collimet, sed ut arcum tendat fortioiorem.

Artes Logicæ quatuor numero sunt; divisæ ex finibus suis, in quos tendunt. Id enim agit homo in *Rationalibus*: Aut ut inveniat, quod quaesiverit: Aut judicet, quod invenerit: Aut retineat, quod judicaverit: Aut tradat, quod retinuerit. Necessè igitur est, ut totidem sint *Artes rationales*. *Arts Inquisitionis*, seu *Inventionis*: *Arts Examinis*, seu *Judicij*: *Arts Custodiæ*, seu *Memoriæ*: & *Arts Elocutionis* seu *Traditionis*. De quibus jam sigillatim dicemus.

CAP. II.

Partitio inventivæ, in inventivam artium, & argumentorum: Quodque prior harum (qua eminent) desideretur. Partitio inventivæ artium in experientiam literatam, & organum novum. Delineatio experientiae literatæ.

Inventionis duæ sunt species, valde profecto inter se discrepantes; Una artium & scientiarum; altera argumentorum & sermonum. Priorem harum desiderari potius, pronuncio. Qui quidem talis mihi videtur esse defectus; ac si quis in inventario conficiendo bonorum alicujus Defuncti ita referat: *Numerata pecunia nihil. Ut enim cætera omnia pecunia parantur; ita & per hanc artem reliquæ acquiruntur.* Atque sicut India Occidentalis nunquam nobis inventa fuisset, nisi præcessisset *Acus Nauticæ Inventio*: licet Regionem illam immensam, Versoria motus pusillus sit: Ita non est, cur miretur quispiam, in *Artibus* perlustrandis, & promoyendis ampliores progressus factos non esse, quandoquidem *Arts invenientiæ*, & *perlustrandi scientias* hæcenus ignoretur.

Hanc scientiæ desiderari partem, plane in confesso est. Primo enim *Dialectica* nihil proficitur, imo ne cogitat quidem, de *inveniendis artibus*, sive *Mechanicis*, sive (quas vocant) *Liber alibus*, aut etiam de illarum operibus, harum vero *axiomatibus* eliciendis; sed quasi præteriens homines alloquitur, & dimittit, edicens, ut *Cuique in sua arte credant*. *Celsus*, vir prudens, non solum *Medicus*, (licet moris sit omnibus, in laudes Artis propriæ effundi) graviter & ingenue, de *Empiricis* & *Dogmaticis Medicorum* sectis loquens, fatetur, *Medicamenta*

menta & remedia prius fuisse inventa, de causis vero & rationibus posterius disceptatum; non ordine converso, causas ex natura rerum primo erutas fuisse, easque inventioni remedium praeluxisse. At Plato non semel innuit, Particularia infinita esse maxime: rursus, generalia minus certa documenta exhibere: Medullam igitur scientiarum, qua artifex ab imperito distinguitur, in mediis propositionibus consistere, quas per singulas scientias tradidit & docuit experientia. Quin & illi, qui de primis Rerum Inventoribus, aut Scientiarum Originibus, verba fecerunt, casum potius, quam artem celebrarunt; Atque animalia Bruta, Quadrupedes, Aves, Pisces, Serpentes, amplius quam Homines, tanquam Scientiarum Doctores, introduxerunt.

*Diammum Genetrix Diæta carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo, non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæfere sagitta.*

Adeo ut minime mirum sit, (cum in more apud Antiquos fuerit, rerum utilium inventores consecrare) apud Ægyptios, gentem præcæ, (cui plurimæ Artes initia sua debent,) templa plena fuisse simulacris Brutorum; hominum vero simulacris prope vacua.

Omnigenumque Deum monstra, & latrator Anubis,

Contra Neptunum, & Venerem, contraque Minervam, &c.

Quod si malis ex traditione Græcorum, artes potius hominibus, ut inventoribus, tribuere: haudquaquam tamen dixeris, Prometheus ad ignis inventionem contemplationes adhibuisse: aut cum Silicem primo percuteret, scintillas expectasse: sed casu in illud incidisse, atque (ut ajunt) *Furtum lovis fecisse*. Ita ut, ad artium inventionem quod attinet, capræ sylvestri pro emplastris; philomelæ pro modulationibus Musicis; ibidi lavationibus intestinorum; operculo ollæ, quod diffiliit, pro tormentaria, denique (ut verbo dicamus) Casus, aut cuivis alteri rei, plus debeamus, quam Dialecticæ. Nec vero intulto aliter se habet modus ille inventendi, quem recte describit Virgilius,

Ut varias usus meditando extunderet Artes

Paulatim. —

Non enim alia hic proponitur inventendi methodus, quam cujus Bruta ipsa sunt capacia, & quam crebro usurpant: nimirum attentissima circa unam rem sollicitudo, ejusque perpetua exercitatio, quas sui conservandi necessitas hujusmodi animantibus imponit. Cicero enim vere admodum. *Usus uni rei deditus, & Naturam, & Artem sæpe vincit.* Quare si prædicetur de hominibus,

— Labor omnia vincit

Improbis, & duris urgens in rebus egestas:

Etiam de Brutis similiter quæritur,

Quis expedit vitæ psittaco suum Xarops?

Corvo quis auctor fuit, ut magna siccitate lapillos immitteret arbori cavæ, ubi aquam forte conspexerit, ut surgentem laticem rostro posset attingere? Quis viam monstravit apibus, qui per acrem, tanquam vastum mare, agros floridos, licet multum ab alvearibus distitos, solent petere, & favos suos denuo repetere? Quis formicam docuit, ut grana in colliculo suo reponenda circumroderet prius, ne repolita germinarent, & spem suam illuderent? Quod si in versu illo Virgiliano quis notet

verbum illud *Extundero*, quod difficultatem rei; & verbum illud *Paulatim*, quod tarditatem innuit; redibimus, unde profecti sumus, ad Ægyptiorum illos Deos; cum hæcenus homines modice rationis facultate, ne utique officio artis usi sint, ad inventa detegenda.

Secundo hoc ipsum quod asserimus, (si advertatur paulo diligentius) demonstrat *Inductionis* formam, quam proponit *Dialectica*; qua scilicet scientiarum principia inveniantur, & probentur; quæ vitiosa plane est, & incompetens, & naturam tantum abest ut perficiat, ut etiam eam pervertat & detorqueat. Qui etiam modum acute introspexerit, quo ros iste æthereus Scientiarum, similis illi, de quo loquitur Poëta,

— Aeris mellis caelestia dona,

colligatur; (cum & Scientiæ ipsæ ex exemplis singulis, partim naturalibus, partim artificialibus, tanquam prati floribus & horti, extrahantur) reperiet profecto, animum suapte sponte, & nativa indole, *inductionem* solertius conficere, quam quæ describitur à Dialecticis: Siquidem ex nuda enumeratione particularium (ut Dialectici solent) ubi non invenitur instantia contradictoria, vitiose concluditur; neque aliquid aliud hujusmodi *Inductio* producit, quam conjecturam probabilem. Quis enim in se recipiet, cum particularia, quæ quis novit, aut quorum meminit, ex una tantum parte compareant; non delitescere aliquid, quod omnino repugnet? Perinde ac si Samuel acquievisset in illis Isai filiis, quos coram adductos videbat in domo, & minime quæ siveisset Davidem, qui in agro aberat. Atque hæc *Inductionis* forma (si verum omnino dicendum sit) tam pinguis est & crassa, ut incredibile videatur, tam acuta & subtilia ingenia (qualia in his rebus meditationes suas exercuerunt) potuisse eam mundo obtrudere: Nisi illud in causa fuisset, quod opera festinata ad Theorias & Dogmata contendissent: Particularia autem, (præsertim moram in iis longiorem) ex fastu quodam & elatione animi, despexissent. Illi enim exempla, sive instantias particulares, vice licetorum, aut viatorum adhibuerunt ad summum vendam turbam, ut dogmatibus suis viam aperirent; ne utique ab initio in consilium advocarunt, ut legitima fieret & matura de rerum veritate deliberatio. Certe perculserit animos pia & religiosa quædam admiratio, cum videamus, eadem calcata vestigia, ad errorem ducentia, in Divinis & humanis. Quemadmodum enim in Divina Veritate percipienda ægre quis in animum inducat, ut fiat tanquam parvulus; ita in Humana perdiscenda provectos, utique puerorum more, prima inductionum elementa adhuc legere & retractare res humilis existimatur, & quasi contemnenda.

Tertio, si concedatur, principia Scientiarum ex *Inductione*, qua utuntur, vel sensu & experientia, recte posse constitui, certissimum est tamen, axiomata inferiora ab iis per Syllogismum non posse (in rebus Naturalibus, quæ participant ex Materia) recte & tuto deduci. In *Syllogismo* enim fit reductio propositionum ad principia per propositiones medias. Hæc autem sive *Inveniendi* sive *Probandi* Forma in *Scientiis Popularibus* (veluti *Erbicis, Politicis, Legibus*, & hujusmodi) locum habet; Imo & in *Theologicis*; quandoquidē Deo pro bonitate sua

pla-

placuerit captui humano se accommodare: At in *Physicis*, ubi natura opere, non adversarius argumento constringendus est, elabatur plane veritas ex manibus; propter longe majorem naturalium operationum, quam verborum subtilitatem: Adeo ut succumbente *Syllogismo*, *Inductionis* (veræ scilicet & emendatæ) officio ubique opus sit, tam ad Principia magis generalia, quam ad propositiones inferiores. Nam *Syllogismi* ex propositionibus consistunt; Propositiones ex verbis; Verba Notionem tessera sunt. Quare si notiones ipsæ (quæ Verborum animæ sunt) male & variè à rebus abstrahantur; tota Fabrica corrui. Neque laboriosa vel consequentiarum argumentorum, vel veritatis propositionum examinatio, rem in integrum unquam restituet; cum error sit (ut loquuntur Medici) in *Digestione prima*; quæ à functionibus sequentibus non rectificatur. Non igitur absq; Magna & evidenti causa evenit, ut complures ex Philosophis (aliqui autem eorum maxime insignes) Academici fuerint & Sceptici, qui Scientiæ humanæ & Syllepsium certitudinem sustulerunt, ultra verisimilitudinem aut probabilitatem negantes, eam pettingere. Inscias non iverim, vilum esse nonnullis, Socratem, cum Scientiæ certitudinem à se amoveret, per Ironiam tantum hoc fecisse; & Scientiam dissimulando simulasse: Renunciando scilicet illis, quæ manifesto sciebat, ut eo modo, etiam quæ nesciebat, scire putaretur. Neque etiam in recentiore Academia (quam amplexus est Cicero) illa *Opinio Acatalepsia* admodum sincere culta fuit. Etenim qui Eloquentia floruerunt, hanc fere sectam sibi delumpserunt, ut in utramque partem copiose disserendi gloriam assequerentur: unde à via illa recta, per quam ad Veritatem pergere debuissent, tanquam ad deambulationes quasdam amœnas, animi causa institutas, deflexum est. Cõstat tamen, nonnullos sparsim in utraque Academia (veteri & nova) multo magis inter Scepticos, *Acatalepsiam* istam simpliciter & integre tenuisse. Verum in hoc maxime ab illis peccatum est; quod sensuum perceptiones calumniabantur; unde *Scientias* radicibus evellebant. Sensus vero, licet sæpe numero homines aut fallat, aut desituant, possint tamen multa aduti in dultria ad *Scientias* sufficere; Idque non tam ope instrumentorum, (licet & hæc quoque aliqua ex parte profint) quam Experimentorum ejus generis, quæ Objecta subtiliora, quam pro sensus facultate, ad objecta sensu comprehensibilia, producere queant. Debuerant autem potius defectum hac in parte imputasse mentis tum erroribus, tum contumaciæ, quæ rebus ipsis mortigera esse recusat, & pravis demonstrationibus, & modis rationandis, & concludendis, ex perceptione sensuum, perperam institutis. Hæc autem loquimur, non quo intellectui detrahatur, aut negotium totum deleatur, sed quo intellectui auxilla commoda comparentur & subministrantur, quibus rerum ardua & naturæ obscuritatem vincere possit. Nemo enim tanta pollet manus constantia, aut etiam habitu, ut rectam lineam ducere, aut perfectum circulum circumscribere, manu libera possit; quod tamen ope regulæ, aut circini, facere in promptu est. Hæc igitur res ipsa est, quam paramus, & ingenti conatu molimur; ut scilicet mens per artem fiat rebus par; utque inventatur ars quædam *judicij & directionis*, quæ cæte-

ras attes, earumque axiomata atque opera detegat, & in conspectum det. Hanc enim merito *considerari* posuimus.

Ars ista indicij (ita enim eam appellabimus) duas habet Partes: Aut enim defertur *indicium ab experimentis ad experimenta*: Aut *ab experimentis ad axiomata*, quæ & ipsa nova experimenta designent. Priorum harum *Experientiam Literatam* nominabimus, posteriorem vero *Interpretationem naturæ*, sive *novum organum*. Prior quidem (ut alibi attingimus) vix pro *Arte* habenda est, aut *Parte Philosophiæ*, sed pro *sagacitate* quadam; unde etiam eam *venationem Panis* (hoc nomen ex fabula mutati) quandoque appellamus: Attamen quemadmodum possit quis, in via sua, triplici modo progredi: aut cum *palpat ipse in tenebris*: aut *cum alterius manu ducatur, ipse parum videns*: aut denique cum *vestigia lumine adhibito regat*: similiter cum quis *experimenta omnigena absque ulla serie aut methodo tentet*, ea demum mera est palpatio: Cum vero nonnulla utatur in experimentando *directione, & ordine*, perinde est ac si manu ducatur. Atque hoc illud est, quod per *Experientiam literatam* intelligimus. Nam *lumen ipsum*, quod tertium fuit, ab *Interpretatione naturæ*, sive novo *Organo*, petendum est.

Literata experientia, sive *venatio Panis*, modos experimentandi tractat: Eam (cum desiderari posuerimus, neque res sit plane perspicua) pro more & instituto nostro aliquatenus adumbrabimus. *Modus Experimentandi* præcipue procedit; aut per *variationem experimenti*: Aut per *productionem experimenti*: Aut per *translationem experimenti*: At per *compulsionem experimenti*: Aut per *applicationem experimenti*: Aut per *copulationem experimenti*: Aut denique per *sortes experimenti*. Univerfa vero ista cohibita sunt, citra terminos axiomatis alicujus inveniendi. Illa enim altera pars de *novo Organo*, omnem translationem experimentorum in axiomata; aut axiomatum in experimenta, sibi vindicat.

Variatio experimenti fit primo in *materia*; scilicet, quando *experimentum* in jam cognitis, certæ materiæ fere adhæsit; nunc vero in illis, quæ similis sunt speciei, tentetur: Veluti *confectio papyri*, in pannis linteis tantum probata est, in sericis minime, (nisi forte apud Chineses); Neque rursus in filaceis, compositis ex setis & pilis, ex quibus conficitur (quod vocamus) camelotum; Neque denique in laneis, gossypio, & pellibus, quanquam hæc tria postrema magis esse videntur heterogenea. Itaque admisceri possint potius, quam per se utilia esse. Item *Institutio in arboribus fructiferis* in usu est: In arboribus sylvestribus raro tentata; licet perhibetur, ulmam in ulmum institam miras producere foliorum umbras. *Institutio* etiam in floribus, raro admodum est, licet hoc jam cæperit fieri in rosis *Muscicæ*, quæ rosis communibus feliciter inoculantur. Etiam *variationem in parte rei*, inter *variationes in materia* ponimus. Videmus enim, *surculum in trunco arboris institum* feliciter pullulare, quæ si terræ indatur. Cur non & semen cepæ, capiti alterius cepæ viridis inditum, feliciter germinet, quam si nudæ terræ commissum fuerit? Atque hic *radix pro trunco* variatur, ut hæc res *institio* quædam in radice videri possit. *Variatio experimenti* fit secundo in *efficiente*; *Radix solis* per specula comburètia, calore

Modus experimentandi

lore ita intenduntur, ut materiam, quæ ignem facile concipiat, accedere possint: Num & radij lunæ, per eadem, ad lenissimum aliquem gradum teporis actuari possunt; ut videamus, utrum corpora omnia cælestia sint potestate calida? Item *calores radiosi*, per specula scilicet, intenduntur: Num etiam calores opaci (quales sunt lapidum & metallorum, antequam candeant) idem patiuntur; an potius sunt luminis in hac re partes nonnullæ; Item *succinum & gages fricata* paleas trahunt: Num etiam & ad ignem reposita? *Variatio experimenti* fit tertio in *quanto*: circa quod diligens admodum est adhibenda cura, cum hoc multi circumstant errores. Credunt enim homines, aucta aut multiplicata *quantitate*, pro rata augeri aut multiplicari virtutem. Et hoc fere postulant & supponunt, tanquam res sit Mathematicæ cujusdam certitudinis: Quod omnino falsissimum est. *Globus plumbeus* unius libræ à turri demissus (puta) decem pulsuum spatio, ad terram descendit: Num *Globus duarum Librarum* (in quo Impetus iste, Motus quem vocant Naturalis, duplicari debet) spatio quinque pulsuum terram feriet? At ille æquali fere tempore descendit, neque accelerabitur juxta rationem *Quantitatis*. Item *sulphuris* (puta) *drachma una* semilibræ chalybis admista, eam fluere faciet & colliquari: Num igitur uncia sulphuris, quatuor libræ chalybis, ad colloquationem sufficit? At illud non sequitur. Certum enim est, *obstinationem materiae* in patiente, per quantitatem, augeri amplius, quam *activitatem virtutis* in agente. Porro nimium, æque fallit ac parum. Etenim in *excoctionibus*, & *depurationibus metallorum*, error est familiaris, ut ad excoctionem promovendam, aut calorem fornacis, aut ad ditamenti quod injiciunt, molem augeant. At illa supra modum aucta operationem impediunt; propterea quod vi & acrimonia sua multum ex metallo puro in fumos vertant & asportent; ut & jactura fiat; & massa quæ remanet, magis sit obstinata & dura. Debent igitur homines ludibrium illud mulieris *Ælopi* cogitare: quæ sperarat, ex duplicata mensura hordei gallinam suam duo ova quotidie parituram: At illa impinguata nullum peperit. Profus non tutum fuerit alicui *experimento naturali* confidere, nisi facta fuerit probatio, & in minore, & in majore *quanto*. Atque de *variatione experimenti* hæcenus.

Productio experimenti duplex: *Repetitio*, & *Extensio*: Nimirum, cum aut *experimentum iteratur*; aut ad *subtilius quiddam* urgetur. *Repetitionis* exemplum tale sit. *Spiritus vini* fit ex vino per distillationem unicam: estque vino ipso multo actior & fortior: Num etiam spiritus vini ipse distillatus, sive sublimatus, se ipsum fortitudine æque superabit? At *Repetitio* quoque non absque fallacia est: Etenim, cum secunda exaltatio, prioris excessum non æquat: tum etiam sæpenumero per *iterationem experimenti*, post statum, sive Acmen quandam operationis, tantum abest ut progrediatur natura, ut potius relabatur. Judicium igitur in hac re adhibendum. *Argentum vivum*, in linteo, aut alias in medio plumbi liquefacti, cum refrigerare cœperit, insertum, stupescit: nec amplius fluit. Num & idem argentum vivum, si sæpius immisum fuerit, ita figetur, ut fiat malleabile? *Extensionis* exemplum tale sit: *Aqua in summo posita*, & pennis facta,

& per rostrum vitri oblongum in vinum dilutum immersa, separabit aquam à vino: vino in summum se paulatim recipiente, aqua in imo subsidente: Num etiam, quemadmodum vinum & aqua (corpora scilicet diversa) hoc ingenio separantur, possint quoque partes vini (corporis nimirum integri) subtiliores à crassioribus separari, ut fiat tanquam distillatio per pondus, & in summo reperiatur aliquid spiritui vini proximum, sed forte delicatius? Item *magnes ferrum integrum* trahit: Num etiam frustum magnetis in dissolutione ferri immersum, ferrum ad se alliciet, & se ferro obducet? Item, *versorium acus Nauticae* se ad polos mundi applicat: Num etiam eadem via & consecutione, qua Cælestia? Videlicet, ut si quis acum in contrario situ, hoc est, in puncto Australi ponat, & paulisper teneat, ac deinde vim omittat: num forte acus ad Septentriones se conferet, eligendo potius rotam per Occidentem in Situ desideratum, quam per Orientem? Item, *Aurum Argentum vivum*, juxta positum, imbibit. Nam vero aurum recipit illud argentum vivum intra se, sine extensione molis suæ, ut fiat massa quædam ipso auro ponderosior? Item, *homines memoriae servium*, collocando imagines personarum in locis. Num etiam idem assequuntur (missis locis) & affingendo actiones aut habitus personis: Atque de *Productione Experimenti* hæcenus.

Translatio experimenti triplex: Aut à *Natura* vel *casu* in *artem*: Aut ab *arte* vel *practica* alia in *aliam*: Aut à *parte alicujus artis* in *partem diversam ejusdem*. *Translationis à natura* aut *casu* in *artem*, innumera sunt exempla: adeo ut omnes fere artes mechanicæ, à tenuibus initiis, natura aut casu præbitis, ortum habuerint. Adagio receptum erat, *botrum contra botrum citius maturare*: Id quod de mutuis amicitie operis & officii increbuit. At nostri, *Cydræ* (vini scilicet ex pomis) confectores, hoc optime imitantur. Cavent enim, ne poma tūdantur, aut exprimantur, antequam nonnullo tempore in cervos coniecta mutuo contactu maturaveant; unde nimia potus aciditas emendetur. Item, *Iridum artificiosarum imitatio* ex asperione spissa guttularum, ab iridibus naturalibus ex nube rosida, facili ductu translata est. Item *modus distillandi*, vel ex alto peti, ex imbris scilicet, aut rote; vel ex humili illo experimento guttatum, in patinis, ollis aque bullientis superimpositis, adherentium, defumi potuit. *Tonitrua* autem & *fulgura* imitari veritus quis esset, nisi operculum Monachi illius Chymici, magno impetu & fragore, subito in sublime jactum, submonuisset. Verum quo hæc res magis exemplis abundat, eo pauciora adducere opus fuerit. Debuerant autem homines, si illis utilia inquirere vacaret, naturalia opificia & operationes singulas, attente, & minutim, & ex composito intueri; & secum perpetuo & acriter cogitare, quænam ex ipsis ad artes transferri possint. Speculum enim artis natura. Nec pauciora sunt *experimenta*, quæ ab arte in *artem*, seu à *practica* in *præcticam* transferri possunt; licet hoc rarius in usu sit. Natura enim ubique omnibus occurrit; at artes singulæ artificibus tantum proprijs cognitæ sunt. *Specilla ocularia* ad visum debile juvanda inveterata sunt. Num & comminisci quis queat aliquod instrumentum, quod auribus appensum, surdastris ad audiendum juvet? Item *in balsamatione*, & *mel cada-*

cadavera conservant, Annon possit aliquid ex his, in medicinam transferri, quod etiam vivis corporibus prosit? Item *sigillorum practica in cera*, cæmentis, & plumbo, antiqua fuit: At hæc etiam impressioni in chartis, sive arti typographica, viam monstravit. Item *sal in coquimaria carnes condit*, idque melius hyeme, quam æstate. Annon hoc ad Balnea utiliter transferri possit, eorumque temperamentum, quando opus fuerit, vel imprimendum, vel extrahendum. Item *Sal*, in nupero *Experimento*, de *Conglaciationibus Artificialibus*, magnas vires ad condensandum obtinere reperitur: Annon possit hoc transferri ad Condensationes metallorum: cum jam pridem notum sit, aquas fortes, ex nonnullis salibus compositas, dejicere & precipitare arenulas Auri, ex metallis aliquibus, auro ipso minus densis? Item *Pictoria*, *Imaginem Memoriam rei renovat*, Annon hoc traductum est in artem eam, quam vocant, *Memoria*? De his in genere monitum sit; Quod nihil ad imbrem quendam inventorum utilium, eorundemque novorum, veluti cœlitus deducendum, tantum valere possit, quantum, si experimenta complurium artium mechanicarum, uni homini, aut paucis, qui se invicem colloqui acere possint, in notitiam venerint; ut per hanc, quam dicimus, *experimentorum translationem*, artes se mutuo foveant, & veluti commixtione radiorum, accedere possint. Quamvis enim *viarationalis* per organum longe majora spondeat: tamen hæc *sagacitas*, per *experientiam literatam*, plurima interim exiis, quæ in proximo sunt, in genus humanum, tanquam missilia apud Antiquos Donativa, projiciet & sparget. Super est illa *translatio de parte artis in partem auctoris*; quæ parum differt à translatione de arte in artem: Verum quia artes nonnullæ spacia magna occupant, ut etiam *translationem experimentorum* ferre intra se ipsas possint, hanc etiam speciem *translationis* subungere visum est. Præcipue, quia magni profusus est in nonnulla arte momenti. Plurimum enim ad *artem medicinæ* amplificandam profuerit, si *experimenta partis illius medicinæ de curationibus morborum* ad partes illas de *tuenda sanitate*, & *prolongatione vitæ*, transferantur. Si enim *opiatum aliquod insigne*, ad spirituum, in morbo pestilenti, furibundam incensionem reprimendam, suffecerit; non dubitet quispiam, quin simile aliquid, debita dosi familiare redditum, etiam incensionem eam gliscentem, & obrepentem, quæ per atatem fit, aliqua ex parte frenare & retardare possit. Atque de *translatione experimenti* hæc tenus.

Inverso experimenti fit, cum contrarium ejus, quod *experimento* constat, probatur. Exempli gratia: *Caldum* per specula intenditur: Num etiam frigidum? Item *caldum se diffundendo*, fertur tamen potius in *sursum*: Num etiam frigidum, in diffundendo, fertur magis in *deorsum*? Exempli gratia, accipias *bacillum ferreum*, illudque in uno sine calafacias; & deinde erigas ferrum, parte calefacta subitus locata; in superiore parte manu apposita, ad eum manum aduret: parte autem calefacta supra locata, & manu subter, multo tardius aduret. Num etiam, si totum bacillum calefiat, & finis alter nive, vel spongia, in aqua frigida tincta, madefiat, Si nix aut spongia superius locetur, num (inquam) frigus deorsum mittet citius, quàm inferius locata,

sursum: Item, *Radij solis supra album* diffiliunt, supra nigrum congregantur: Num etiam umbræ super nigrum disperguntur, super album congregantur? Id quod in loco tenebroso, luce per foramen exiguum tantum immissa, fieri videmus, ubi imagines rerum, quæ foras sunt, super papyrum, quæ alba est, excipiuntur, super nigram minime. Item, *vena frontis ad dolorem hemisericum* inciditur: Num etiam hemisericum scarificatur ad *foedam*? Atque de *Inversione experimenti* hæc tenus.

Compulsio experimenti fit, ubi urgetur & producit *experimentum*, ad annihilationem, vel privationem virtutis: In reliquis enim venationibus, fera capitur tantum: At in ista, occiditur. Exemplum *Compulsionis* tale est. *Magnes ferrum trahit*: Urge ergo ferrum, aut urge magnetem, ut amplius non fiat attractio: Veluti, num forte, si magnes ustus fuerit, aut in aquis fortibus maceratus, virtutem suam deponet, aut saltem remittet? Contra, si chalybs, aut ferrum in crocum martis redigantur, vel in chalybem, quem vocant præparatum, vel etiam in aqua forti solvantur, num adhuc ea alliciat magnetes? Rursus, *Magnes ferrum trahit per universa*, quæ novimus, *media*, nempe si interponatur aurum, argentum, vitrum. Urge igitur aliquod medium, si fieri possit, quod virtutem interceptat; Probeur argentum vivum: Probeur oleum, gummi, carbo ignitus, & alia; quæ adhuc probata non sunt. Item, *introducuntur nuper Perspicilla*, quæ visibilia minuta miris modis multiplicent. Urge usum eorum, vel ad species tam pusillas, ut amplius non valeant; vel ita grandiusculas, ut confundantur. Scilicet, Num poterunt illa in urina clare detegere ea, quæ alias non perspicerentur? Num poterunt in gemmis, ex omni parte puris, & nitidis, grana aut nubeculas conspicienda dare? Num & pulviscula in sole (quæ Democrito pro Atomis suis, & principiis rerum, falsissime obiciebantur) tanquam corpora grandiuscula monstrare? Num pulverem crassiusculum, ex cinnabari, & cerussa, ita ostendere distributum, ut appareant hic granula rubra, illic alba? Nam rursus, imagines majores (puta faciem, oculum, &c.) in tantum multiplicatas ostendere, in quantum pulicem, aut vermiculum? Num byllum, aut hujusmodi textile linteum delicatius, & paulo apertius, ita foraminatum ostendere, ac si esset rete? Verum, in *compulsionibus experimentorum* minus moramur, quia fere extra limites *experientia literata* cadunt, & ad *causas*, & *axiomata*, & *novum organum* potius spectant. Ubiunque enim fit negativa, aut privativa, aut exclusiva, cœpit jam præberi lux nonnulla ad *inventionem formarum*. Atque de *compulsionibus experimenti* hæc tenus.

Applicatio experimenti nihil aliud est, quam ingeniola traductio ejus, ad *experimentum* aliud aliquod utile. Exemplum tale sit: *Corpora que que suas habent dimensiones, sua pondera*: Aurum plus ponderis, minus dimensionis, quam argentum: Aqua, quam Vinum. Ab hoc traducitur *experimentum* utile, ut ex mensura impleta, & pondere excepto, possis dignoscere quantum argenti fuerit admixtum auro, vel aquæ vino: quod fuit *Eureka* illud Archimedis. Item, *Carnes in nonnullis cellis citius putrefiunt, quam in aliis*: Utile fuerit: *experimentum* hoc traducere ad dignoscendos aëres, magis aut minus salubres; ad habitationem; ubi scilicet, carnes diutius

diutius vindicentur à putredine: possit idem applicari ad revelandas salubriores aut pestilenciores tempestates anni. Verum innumera sunt eiusmodi. Evigilent modo homines, & oculos perpetuo, alias ad naturam rerū, alias ad usus humanos vertant. Atque de applicatione experimenti hæcenus.

Copulatio experimenti est applicationum nexus & catena, cum, quæ singula profutura non fuissent ad usum aliquem, connexa valeant. Exempli gratia; *Rosæ aut fructus serotinos habere cupis*: Hoc fiet, si gemmas præcociores avellas; Idem fiet, si radices, usque ad ver adustum, denudes, & aëri exponas; At multo magis si copuletur utrumque. Item, ad refrigerandum maxime faciunt glacies, & nitrum; utrumque commixtum multo magis. Verum & hæc res per se perspicua est. Attamen fallacia ei sepe subesse possit, (ut & omnibus, ubi desunt axiomata) si copula fiat ex rebus, quæ diversis, & quasi pugnantibus modis, operantur. Atque de copulatione experimenti hæcenus.

Restant sortes experimenti. Hic vero experimentandi modus plane irrationalis est, & quasi furiosus: cum aliquid experiri velle animum subit, non quia aut ratio, aut aliquod aliud experimentum, te ad illud deducat, sed profus, quia similis res adhuc nunquam tentata fuit. Haud tamen scio, an in hac ipsa (de qua nunc agimus) non aliud magnum lateat: si inquam omnem lapidem in natura moveas. Magnalia enim naturæ fere extra vias tritas & orbitas notas jacent, ut etiam absurditas rei aliquando juvet. At si ratio simul comitetur, id est, ut & manifestum sit, simile experimentum nunquam tentatum fuisse, & tamen causa subit magna, cur tentetur, tum vero hæc res ex optimis est, & plane sinus naturæ excutit. Exempli gratia: In operatione ignis super aliquod corpus naturale, alterum horum hæcenus semper evenit, ut aut aliquid evolet, (veluti flamma, & fumus, in combustionem vulgari) aut saltem fiat separatio partium localis; & ad nonnullam distantiam, ut in distillatione, ubi feces subsident, vapores in receptacula, postquam luserint, congregantur. At distillationem clausam (ita enim eam vocare possumus, nemo mortalium adhuc tentavit: Verisimile autem videtur, vim caloris, si intra claustra corporis sua in alterando edat facinoræ; cum nec jactura fiat corporis, nec etiam liberatio; tum demum hunc materiæ Proteum, veluti manicis detentum, ad complures transformationes adacturam, si modo calor ita temperetur & alternetur, ut non fiat valorum contractio. Est enim hæc res matrici similis Naturali, ubi calor operatur, nihil corporis aut emittitur, aut separatur; Nisi quod in matrice jungatur alimentatio: verum quatenus ad versionem, eadem res videtur. Tales igitur sunt sortes experimenti.

Illud interim, circa hujusmodi experimenta, monemus; ut nemo animo concidat, aut quasi confundatur, si experimenta, quibus incumbit, expectationi suæ non respondeant. Etenim quod succedit, magis complacet; at quod non succedit, sæpe numero non minus informat. Atque illud semper in animo tenendum, (quod perpetuo inculcavimus) experimenta lucifera etiam adhuc magis, quam fructifera ambienda esse. Atque de literata Experientia hæc dicta sunt; quæ (ut jam ante diximus) sagacitas potius est, & odoratio quædam venatica, quam scientia. De novo Organo autem

filemus, neq; de eo quicquam prælibamus; Quoniam de eo (cum sit res omnium maxima) opus integrum (annuente favore divino) conficere nobis in animo est.

CAP. III.

Partitio Inventivæ Argumentorum, in Promptuariam, & Topicam. Partitio Topicæ, in Generalem, & Particularem. Exemplum Topicæ Particularis, in Inquisitione. De Gravi & Levi.

Inventio Argumentorum, Inventio proprie non est. *Invenire* enim est ignota detegere, non ante cognita recipere, aut revocare. Hujusce autem *Inventionis* usus atque officium non aliud videtur, quam ex massa Scientiæ, quæ in animo congesta & recondita est, ea quæ ad rem aut quæ rationem institutam faciunt, dextre depromere. Nam cui parum, aut nihil, de subjecto quod proponitur, innovuit, ei Loci *Inventionis* non profunt; Contra, cui domi paratum est, quod ad rem adduci possit; is etiam absque arte, & Loci *Inventionis*, argumenta tandem (licet non ita expedite & commode) reperiet & producet. Adeo ut hoc genus *Inventionis* (sicut diximus) *Inventio* proprie non sit; sed reductio tantum in memoriam, live suggestio cum applicatione. Attamen, quoniam vocabulum invaluit, & receptum est, vocetur sane *Inventio*; Si quidem etiam fæta alicujus venatio, & *Inventio*, non minus, cum intra vivatorum septa indagatur, quam cum in saltibus apertis, dici possit. Missis vero verborum scrupulis, illud constat, scopum & finem hujusce rei, esse promptitudinem quandam, & expeditum usum cognitionis nostræ; potius quam ejusdem amplificationem, aut incrementum.

Atque ut parata sit ad discernendum copia, duplex ratio intri potest. Aut ut designetur, & quasi indice monstretur, ad quas partes rem indagare oporteat; atque hæc est ea, quam vocamus *Topicam*. Aut ut jam antea composita sint, & in usum reposita argumenta, circa eas res, quæ frequentius incidunt, & in disceptationem veniunt; atq; hæc *Promptuariam* nominabimus. Hæc autem posterior tanquam *Scientia pars* vix dici meretur, cum in diligentia potius consistat, quam in eruditione aliqua artificiosa. Veritatem hac in parte Aristoteles, ingeniose quidem, sed tamen damnose, philosophus sui temporis deridet, inquit: *Perinde illos facere, ac si quis calcearium professus, rationem calcei conficiendi non doceret, sed exhiberet tantum calceos complurimos, diverse tam formæ, quam magnitudinis.* Attamen hic regeere liceat; Calcearium, si in officina nil calceorum haberet, neq; eos consueret nisi rogatus; egenum profus mansurum, & per paucos inventurum emptores. Sed longe aliter *Salvator* noster, de *Divina Scientia* verba faciens, inquit, *Omnis Scriba doctus in Regno Cælorum, similis est homini Patrifamilias, qui profert de Thesauro suo Nova & Vetera.* Videmus etiam, priscos Rhetores oratoribus præcepisse, ut præsto haberent *Locos Communes* varios, jam pridem adornatos, & in utramque partem tractatos & illustratos: Exempli gratia, *pro sententia Legis adversus Verba Legis*, & contra: *Pro Fide Argumentorum adversus Testimonia*, & contra. Cicero autem ipse, longa doctus experientia, plane asserit, posse Oratorem diligentem, & sedulum jam præmeditata & elaborata habere, quæcunque in disce-

disceptationem venient : Adeo ut in causæ ipsius actione , nihil novum , aut subitum inferi necesse fuerit , præter nomina nova , & circumstantias aliquas speciales . At Demosthenis diligentia , & sollicitudo eo usque processit , ut quoniam primus ad causam aditus , & ingressus , ad animos auditorum præparandos , plurimum virium haberet , operæ pretium putaret , complura concionum & orationum exordia componere , & in promptu habere . Atque hæc exempla , & auctoritates merito Aristotelis opinioni præponderare possint , qui nobis Auctor foret , ut *Vestiarium* cum *Forfice* commutarem . Itaque non fuit omittenda hæc pars *doctrinae circa Promptuarium* . De qua hoc loco satis . Cum enim sit utriusque , tam Logicæ , quam Rhetoricæ , communis ; visum est eam hic inter Logica cursim tantum perstringere ; plenioris ejus tractationem ad Rhetoricam reijcipientes .

Partem alteram *Inventiva* (nimirum *Topica*) partiemur in *Generalem* & *Particularem* . *Generalis* illa est , quæ in *Dialectica* diligenter & abunde tractata est ; ut in ejus explicatione morari non sit opus . Illud tamen obiter mendum videtur , *Topicam* istam non tantum in *Argumentationibus* , ubi cum aliis manum conferimus ; verum & in *meditationibus* , cum quid nobiscum ipsi commentamur , aut revolvimus , valere . Imo , neque solummodo in hoc situm esse , ut inde fiat suggestio , aut admonitio , quid *affirmare* , aut *asserere* ; verum etiam quid *inquirere* , aut *interrogare* debeamus . At prudens *interrogatio* , quasi dimidium scientiæ . Recte siquidem Plato , *Qui aliquid querit , id ipsum , quod querit , generalis quadam notione comprehendit : aliter , qui fieri potest , ut illud , cum fuerit inventum , agnoscat ?* Ideo quo amplior & certior fuerit anticipatio nostra ; eo magis directa , & compendiosa erit investigatio , huiusmodi igitur illi loci , qui ad intellectus nostri finem intraturos excutiendos , & congestam illic Scientiam depromendam , conducent , etiam ad Scientiam extrinsecus hauriendam juvabunt . Ita ut si præsto fuerit quis gnatus & petitus , commode & prudenter de ea interrogari à nobis possit , & similiter auctores , & libri , & partes librorum , qui nos de iis , quæ querimus , edoceant & informant , utiliter deligi ; & evolvi .

At *Topica particularis* , ad ea , quæ dicimus , longe confert magis , & pro re fructuosissima habenda est . Illius certe mentio levis à nonnullis Scriptoribus facta est , sed integre , & pro rei dignitate , minime tractata . Verum missum facientes vitium illud & factum , quæ nimium diu regnarunt in Scholis : videlicet , ut quæ præsto sunt , infinita subtilitate persequantur ; quæ paulo remotiora , ne attingant quidem : nos sane *Topicam Particularem* , tanquam rem apprime utilem , amplectimur , hoc est , locos *inquisitionis* & *inventionis* , *particularibus subjectis* & *scientiis appropriatis* . Illi autem mixturæ quædam sunt ex *Logica* & *Materia ipsa* , propria singularum *Scientiarum* . Futilem enim esse constat , & angusti cujusdam animi , qui existimet ,

Artem de Scientiis inveniendis perfectam jam à principio excogitari & proponi posse , eandemque postea in opere poni & exerceri debere . At certo sciant homines , *Artes inveniendi solidas & veras* adolescere & incrementa sumere cum ipsis *inventionibus* : Adeo ut cum quæ primum ad perquisitionem scientiæ alicujus accesserit , possit habere *Præcepta Inventiva* nonnulla utilia : postquam autem ampliores in ipsa *Scientiâ* progressus fecerit , possit etiam & debeat nova *Inventionis Præcepta* excogitare , quæ ad ulteriora eum feliciter deducant . Similis est sane hæc res viæ in itinere in planitie : postquam enim viæ partem aliquam fuerimus emensi , non tantum hoc lucrati sumus , ut ad exitum *Itineris* propius accesserimus ; verum etiam ut , quod restat viæ , clarius prospiciamus : Eodem modo , in *Scientiis* , gradus itineris quisque , ea , quæ à tergo reliquit , prætervectus , etiam illa , quæ supersunt , propius dat in conspectum . Hujus autem *Topicæ Exemplum* , quoniam eam inter *Desiderata* reponimus , subungere visum est .

Topica particularis , sive Articuli Inquisitionis de Gravi & Levi .

1. *Inquiratur , qualia sint Corpora , quæ Motus gravitatis sunt susceptibilia , qualia quæ levitatis ; & si quæ sint Media , sive Adiphoræ Naturæ ?*

2. *Post inquisitionem de Gravitate & Levitate simplicem , procedatur ad inquisitionem comparatam ; Quæ nimirum ex Gravis plus , quæ minus ponderent in eodem Dimenso ? Etiam , quæ ex Levibus celerius ferantur in altum , quæ tardius ?*

3. *Inquiratur de eo , quid possit & operetur Quantum Corporis ad Motum Gravitatis ? Atque videatur hoc primo aspectu quasi super vacuum , quia rationes Motus debeant sequi Rationes Quantitatis . Sed res aliter se habet . Nam licet in lancibus , Quantitas Gravitatem Corporis ipsius compenset , (viribus corporis undique coeuntibus per percussionem , sive resistentiam lancium vel trabis) tamen ubi parva datur resistentia (veluti in Decalu corporum per aerem) Quantum corporis parum valet ad incitationem Descensus ; Cum viginti pondo plumbi , & libra una , eodem fere spatio cadant .*

4. *Inquiratur , utrum Quantum corporis ita augeri possit , ut Motus Gravitatis prorsus deponatur : ut sit in globo terra , qui pensus est , non cadit . Utrum igitur possint esse alia massa tam grandes , ut se ipsa sustentent ? Nam latio ad centrum terra , res fistitia est : Atque omnis massa grandis motum latioris quemcunque exhorret , nisi ab alio appetitu fortiori vincatur .*

5. *Inquiratur de eo , quid possit & operetur resistentia corporis medij , vel occurrentis ad regimen motus gravitatis . Corpus vero descendens , aut penetrat & secat corpus occurrens : Aut ab eo sistitur . Si penetrat , sit penetratio : Aut cum levi resistentia , ut in Aere : Aut cum fortiori , ut in aqua . Si sistatur , sistitur , aut resistentia dispari , ubi sit pręgravatio , ut si lignum superponatur ceræ ; Aut aqua ; veluti si aqua superponatur aqua ;*

135

aut lignum, ejusdem generis ligno. Id quod appellat Schola (apprehensione quadam inani) Non ponderare corpus nisi extra locum suum. Atque hac omnia motum gravitatis variant: Aliter enim moventur gravia in lancibus, aliter in decasu: Etiam aliter (quod mirum videri possit) in lancibus pendentibus in aere, aliter in lancibus immersis in aqua; aliter in decasu per aquam, aliter in natantibus, sive velis super Aquam.

6. Inquiratur de eo, quid possit & operetur Figura Corporis descendens, ad regendum modum gravitatis? Veluti figura lata cum tenuitate, cubica, oblonga, rotunda, pyramidalis: & quando se vertat aut corpora, quando eadem, qua dimittuntur, possint a permancant?

7. Inquiratur de eo, quid possit, & operetur Continuatio, & progressio ipsius Casus sive Descensus, ad hoc, ut majori incitatione & impetu feratur? & qua proportione, & quousque invalescat illa incitatio? si quidem veteres levi contemplatione opinati sunt, (cum motus naturalis sit iste) eum perpetuo augeri & intendi.

8. Inquiratur de eo, quid possit & operetur Distantia, aut proximitas Corporis descendens à Terra, ad hoc, ut celerius cadat, aut tardius, aut etiam non omnino, (si modo fuerit extra orbem attritus globi terræ, que Gelberti opinio fuit) Atque simul de eo, quid operetur Immissio Corporis Descendentis magis in profundo terræ, aut Collocatio ejusdem propius ad superficiem terræ? Etenim hæc res etiam motum variat, ut operantibus in Mineris perspectum est.

9. Inquiratur de eo, quid possit & operetur Differentia Corporum, per qua motus gravitatis diffunditur & communicatur: atque utrum aque communicetur per corpora mollia & porosa, ac per dura & solida: veluti si trabis Lancis sit ex altera parte Lingula lignea, ex altera argentea, licet fuerint reducta ad idem pondus, utrum non progignat variationem in lancibus? Similiter, utrum Metallum, Lanæ, aut Vesicæ inflatæ superimpositum, idem ponderet, quod in Fundo Lancis?

10. Inquiratur de eo, quid possit & operetur, in communicatione Motus Gravitatis, Distantia corporis à Libramine; Hoc est, cita & seraperceptio incubitus, sive depressionis: Veluti in lancibus, ubi altera pars trabis est longior, (licet reducta ad idem pondus) an inclinet hoc ipsum lancem? Aut in tubis arcuatis, ubi longior pars certe trahet aquam: licet brevior pars facta (scilicet capacior) majus contineat pondus aque.

11. Inquiratur de eo, quid possit Intermixtio, sive Copulatio Corporis Levis cum Corpore Gravi, ad elevandam corporis gravitatem in pondere animalium vivorum & mortuorum?

12. Inquiratur de secretis Ascensibus, & Descensibus partium leviorum, & graviorum in uno corpore integro: unde fiant sæpe accitata separationes? ut in separatione vini & aquæ: in ascensione floris, lactis, & similibus.

13. Inquiratur, quæ sit Linea & Directio motus Gravitatis, & quatenus sequatur vel centrum terræ, id est, massam terræ, vel centrum corporis ipsius, id est, Nexum partium ejus. Centra enim illa ad demonstrationes apta sunt; in Natura nihil valent.

14. Inquiratur de Comparatione Motus Gravitatis cum Motibus aliis; quos scilicet vincat, quibus cedat? Veluti Motu (quem appellant) violento, motus gravitatis compositur ad tempus: Etiam, cum pondus longe majus ferri ab exiguo magnetæ attollitur, cedit motus gravitatis motui sympathicæ.

15. Inquiratur de Motu Aëcis, utrum feratur sursum, an sit tanquam adiaphorus? Quod difficile est inventu, nisi per experimenta aliqua exquisita. Nam emicatio aeris in fundo aquæ, fit potius per plagam aquæ, quam per motum aeris, cum idem etiam fiat in ligno. Aer autem acri commistus nihil prodit, cum non minus levitatem exhibeat aer in aere, quam gravitatem aqua in aqua: In bulla autem, exili obducta pellicula, ad tempus stat.

16. Inquiratur, quis sit terminus Levitatis? Neque enim, quemadmodum centrum terræ posuerunt centrum gravitatis, volunt (credo) ut ultima convexas Cæli sit terminus levitatis. An potius, veluti gravia videntur eo usque ferri, ut decumbant, & tanquam ad immobile, ita levia eo usque ferantur, ut rotari incipiant, & tanquam ad motum sine termino?

17. Inquiratur, quid in causis sit, cur Vapores & Halitus eo usque in altum, ac sita est Regio (quam vocant) media aeris, ferantur: cum & crassiuscula sint Materie, & Radij solis per vires (nocti scilicet) cessent.

18. Inquiratur de Regimine Motus Flammæ insursum. Quod eo abstrusum est, quia singulis momentis flamma perit, nisi forte in medio Flammæ unum majorum: Etenim flammæ abruptæ à continuitate sua, parum durant.

19. Inquiratur de Motu in sursum ipsius Activitatis Calidi: veluti cum calor in ferro candente citius gliscit in sursum, quam in deorsum.

Exemplum igitur Topica particularis tale sit: Illud interim, quod monere ocepimus, iterum monemus. Nempe ut homines debeant Topics particulares suas alternare, ita ut post majores progressus aliquos in inquisitione factos, aliam & subinde aliam instituant Topicam; si modo Scientiarum fastigia conscendere cupiant. Nos autem Topicis particularibus tantum tribuimus, ut proprium opus de ipsis, in subiectis naturalibus dignioribus, & obscurioribus, conficere in animo habeamus. Domini enim quaestionum sumus, rerum non item. Atque de Inventiva hæc tenus.

CAP. IV.

Partitio artis Judicandi, in Judicium per Inductionem & per Syllogismum. Quorum prius aggregatur Organo Novo. Partitio prima Judicii per Syllogismum, in Reductionem Rectam, & Inversam. Partitio secunda ejus in Analyticam, & Doctrinam de Elenchis. Partitio Doctrinæ de Elenchis, in Elenchos Sophismatum, Elenchos Hermeneæ, & Elenchos Imaginum, sive Idolorum. Partitio Idolorum, in Idola Tribus, Idola Specus; & Idola fori. Appendix Artis Judicandi, videlicet de Analogia Demonstrationum pro Natura Subiecti.

Tranfearum nunc ad Judicium, sive Artem Judicandi, in qua agitur de natura probationum, sive demonstrationum. In arte autem illa

ista *Judicandi* (ut etiam vulgo receptum est) aut per *Inductionem*, aut per *Syllogismum* concluditur. Nam *Enthymemata*, & *Exempla*, illorum duorum Compendia tantum sunt. At quatenus ad *Judicium*, quod fit per *Inductionem*, nihil est, quod nos detinere debeat: Uno siquidem eodemque mentis opere illud, quod quaeritur, & invenitur, & judicatur. Neque enim per medium aliquid res transigitur, sed immediate, eodem fere modo, quo fit in sensu. Quippe sensus in objectis suis primariis simul & objecti speciem arripit, & ejus veritati consentit: Aliter autem fit in *Syllogismo*, cujus probatio immediata non est, sed per medium perficitur. Itaque alia res est *Inventio Medij*, alia *Judicium de Consequentiâ Argumenti*. Nam primo discurret mens, postea acquiescit. At *Inductionis* formam vitiosam profus valere jubemus; legitimam ad *Novum Organum* remittimus. Itaque de *Judicio per Inductionem* hoc loco satis.

De illo altero per *Syllogismum* quid attinet dicere? cum subtilissimis ingeniorum limis hæc res fere attrita sit, & in multas minutias redacta. Nec mirum, cum sit res, quæ cum intellectu humano magnam habeat sympathiam. Nam animus humanus miris modis ad hoc contendit, & anhelat, ut non pensilis sit, sed nanciscatur aliquid fixum & immobile, cui tanquam firmamento intranscensibus & disquisitionibus suis innitatur. Sane quemadmodum Aristoteles probare conatur, inveniri in omni motu corporum aliquid quod quiescit, & fabulam antiquam de Atlante, qui ipse erectus Cælum humeris sustinuit, pereleganter ad Polos Mundi traducit, circa quos conversiones expediuntur: Similiter magno studio appetunt homines, aliquem habere intra se cogitationum Atlantem, aut Polos, qui intellectus fluctuationes & vertigines aliquatenus regant, Timentes scilicet, ne Cælum ipsorum ruat. Itaque ad Principia Scientiarum constituenda præpropere festinant, circa quæ omnis disputationum varietas verteretur, sine periculo ruinæ & casus: Nescientes profecto, eum, qui certa nimis propere captaverit, in dubiis finiturum: qui autem *Judicium* tempestive cohibuerit, ad certa perventurum.

Manifestum est igitur, *Artem hanc judicandi per Syllogismum*, nihil aliud esse, quam reductionem propositionum ad principia per medios terminos. Principia autem consensu recepta intelligantur, atque à quaestione eximuntur. At terminorum mediorum inventio libero ingeniorum acumini & investigationi permittitur. Est autem *reductio* illa duplex, *directa* scilicet, & *inversa*. *Directa* est, cum ipsa propositio ad ipsum principium reducitur: Id quod probatio *offensiva* vocatur. *Inversa* est, cum contradictoria propositionis reducitur ad contradictorium principij; quod vocant *probationem per incommodum*. Numerus vero terminorum mediorum, sive scala eorum minuitur, aut augetur, pro remotione propositionis à principio.

His positus, partiemur *Artem Judicij* (sic

ut vulgo fere solet) in *Analyticam* & *Doctrinam de Elenchis*: Altera indicat, altera cavet: *Analytica* enim veras formas instituit de consequentiis argumentorum; quibus si varietur, sive desectatur, vitiosa deprehenditur esse conclusio. Atque hoc ipsum in se elenchum quandam, sive redargutionem continet. *Regum enim* (ut dicitur) *& sui Index est, & obliquus*. Tutissimum nihilominus est, *Elenchos*, veluti monitores adhibere, quo facilius detegantur fallacia, *Judicium* alioquin illaqueaturæ. In *Analytica* vero nihil desiderari reperimus; quin potius oneratur superfluis, quam indiget accessionibus.

Doctrinam de Elenchis, in tres partes dividere placet: *Elenchos Sophismatum*, *Elenchos Hermenia*, & *Elenchos Imaginum* sive *Idolorum*. *Doctrina de Elenchis Sophismatum* apprimè utilis est: Quamvis enim pinguius fallaciarum genus, à Seneca, non inscite comparatur cum præstigatorum technis; in quibus quo pacto rus geratur nescimus; aliter autem se habere rem quam videtur, satis novimus: Subtiliora tamen *Sophismata* non solum id præstant, ut non habeat quis, quod respondeat, sed & *Judicium* ipsum serio confundunt.

Hæc Pars de *Elenchis Sophismatum*, præclare tractata est ab Aristotele, quoad Præcepta: Etiam à Platone adhuc melius, quoad Exempla: Neque illud tamen in persona Sophistarum Antiquorum, *Gorgia*, *Hippia*, *Protagora*, *Enthydemi*, & reliquorum, verum etiam in Persona ipsius Socratis, qui cum illud semper agat, ut nihil asseret, sed à cæteris in medium adducta infirmet, ingeniosissime Objectionum, Fallaciarum, & Redargutionum Modos expressit. Itaque in hac parte nihil habemus quod desideremus. Illud interim notandum; quamvis usum hujus doctrinæ probum, & præcipuum, in hoc posuerimus, ut redarguantur *sophismata*; liquido nihilominus patere, usum ejus degenerem & corruptum, ad captiones, & contradictiones per illa ipsa *sophismata* strands, & concinnandas spectare. Quod genus facultatis etiam pro eximio habetur, & haud parvas affert utilitates. Licet eleganter introducta sit à quopiam illa differentia inter oratorem & *sophistam*, quod alter tanquam Leporarius Cursu præset, alter tanquam Lepus ipse Flexu.

Sequuntur *Elenchi Hermenia*: ita enim (vocabulum potius, quam sensum ab Aristotele mutuantes) eos appellabimus. Redigamus igitur hominibus in memoriam, ea quæ à nobis de *transcendentibus*; & *adventitiis entium conditionibus*, sive *adjunctis*, (cum de *Philosophia prima* ageremus) superius dicta sunt. Ea sunt, *majus*, *minus*; *multum*, *pauca*; *præ*, *posterior*; *idem*, *diversum*; *potentia*, *actus*; *habitus*, *privatio*; *totum*, *partes*; *agens*, *patiens*, *motus*, *quies*; *ens*, *non ens*, & similia. Inprimis autem meminerint & novent, differentes eas, quas diximus, harum rerum contemplationes: videlicet quod possint inquiri vel *Physice*, vel *Logice*: *Physicam* autem circa eas tractationem, *Philosophia prima* assigna-

assignavimus. Superest *Logica*: Ea vero ipsa est res, quam in presenti *Doctrina de Elenchis Hermetica* nominamus. Portio certe est hæc doctrina sana & bona. Hoc enim habent notiones illæ generales & communes, ut in omnibus disputationibus ubique intercurrant; adeo ut nisi accurate, & anxio cum iudicio, bene jam ab initio distinguantur, universo disputationum luminis caliginem miris modis offusuræ sint, & eorum fere deducturæ, ut desinant disputationes in pugnas verborum. Etenim æquivocationes, & malæ acceptiones verborum, (præsertim huius generis) sunt *Sophismata Sophismatum*. Quare etiam melius visum est, istarum tractationem seorsum constituere; quam eam, vel in *Philosophiam primam* live *Metaphysicam* recipere; vel ex parte *Analytica* subjicere, ut Aristoteles satis confuse fecit. Deditur autem ei nomen ex usu, quia verus ejus usus est plane redargutio, & cautio circa usum verborum. Quinimo partem illam de *Pradicamentis*, si recte instituatur, circa cautiones de non confundendis aut transponendis definitionum & divisionum terminis, præcipuum usum sortiri existimamus, & hoc etiam referri malimus. Atque de *Elenchis Hermetica* hæctenus.

Ad *Elenchos* verò *Imaginum* live *Idolorum* quod attinet, sunt quidem *Idola*, profundissimæ mentis humanæ fallaciz. Neque enim fallunt in particularibus, ut cateræ; iudicio caliginem offundendo, & tendiculas struendo: sed plane ex prædispositione mentis prava, & perpetam constituta, quæ tanquam omnes intellectus anticipationes detorquet, & inficit. Nam *Mens humana* (corpore obducta & obfusata) tantum abest, ut speculo plano, æquali, & claro similis sit, quod rerum radios sincere excipiat, & reflectat, ut potius sit instar speculalicujus incantati, pleni superstitionibus & spectris. Imponuntur autem intellectui *Idola*, aut per naturam ipsam generis humani generalem: aut per naturam cujusque individualem: aut per verba live naturam communicativam. Primum genus *idola Tribus*. Secundum *idola specus*. Tertium *idola fori* vocare consuevimus. Est & quartum genus, quod *idola theatri* appellamus, atque superinductum est à *pravis Theoriis*, live *Philosophiis*, & *pervertis Legibus Demonstrationum*: Verum hoc genus abnegari potest, & deponi: Itaque illud in præsentia omittemus. At reliqua plane obsident mentem, neque profus evelli possunt. Igitur non est, quod quis in illis *Analyticam* aliquam expectet: sed *Doctrina de Elenchis* est, circa ipsa *Idola*, *Doctrina primaria*. Neque (si verum omnino dicendum sit) *Doctrina de Idolis* in artem redigi possit: sed tantum adhibenda est, ad ea cavenda, prudentia quædam contemplativa. Horum autem Tractationem plenam & subtilem, ad *Novum Organum* amandamus: pauca generaliter tantum de iis hoc loco dicturi.

Idolorum Tribus exemplum tale sit. *Natura intellectus humani magis afficitur affirmativis, & activis, quam negativis, & privativis*, cum rite & ordine æquum se utrique præbere debeat. At ille, si res quæpiam aliquando constat, & te-

neat, fortiorem recipit de ea impressionem, quam si eadem longe pluries fallat, aut in contrarium eveniat. Id quod omnis superstitionis, & vanæ credulitatis quasi radix est. Itaque recte respondit ille, qui, cum suspensa tabula in templo monstraretur eorum, qui vota solverant, quod naufragij periculum effugissent, atque interrogando premeretur, annon tum demum Neptuni Numen agnosceret? quæsit vicissim, *At ubi sunt illi depicti, qui post vota nuncupata perierunt?* Atque eadem est ratio superstitionum similium, sicut in Astrologiis, Insuperstitiis, Ominibus, & reliquis. Alterum Exemplum est huiusmodi: *Animus humanus* (cum sit ipse substantia æqualis & uniformis) *majorem præsupponit, & affingit in natura rerum æqualitatem, & uniformitatem, quam revera est*. Hinc commentum Mathematicorum, *In celestibus omnia moveri per Circulos perfectos*, rejiciendo lineas spirales: Hinc etiam fit, quod cum multa sunt in Natura *Monodica*, & plena imparitatis; affingat tamen semper cogitatio humana, *Relativa, Parallela, & Conjuncta*: Ab hoc enim fonte elementum ignis cum orbe suo introductum est, ad constituendam quaternionem cum reliquis tribus, Terra, Aqua, Aëre. Chymici autem fanaticam instruxerunt rerum universalium Phalangem, inanissimo commento inveniunt fingentes, in quatuor illis suis elementis, (Cælo, Aëre, Aqua, & Terra,) species singulas parallelas invicem, & conformes. Tertium Exemplum est superiori finitimum; quod *homo fiat quasi norma, & speculum Natura*: Neque enim credibile est, (si singula percurrantur & notentur) quantum agmen *Idolorum* Philosophiæ immiserit naturalium operationum ad similitudinem actionum humanarum reductio: Hoc ipsum, inquam, quod putetur, talia naturam facere, qualia homo facit. Neque multo meliora sunt ista, quam hæreticis *Anthropomorphitarum*, in cellis ac solitudine stupidorum Monachorum orta: Aut sententia Epicuri huic ipsi in paganismo respondens, qui Diis humanam figuram tribuebat. At non opus fuit Vellejo Epicureo interrogare, *Cur Deus Cælum Stellis & Luminibus, tanquam Edilis, ornasset?* Nam si summus ille Opifex ad modum Edilis se gessisset, in pulchrum aliquem & elegantem ordinem stellas digerere debuisset, operosis Palatiorum Laquearibus consimilem; cum è contra ægre quis ostendat, in tam infinito Stellarum numero figuram aliquam vel quadratam, vel triangularem, vel recti linearem. Tanta est Harmoniæ discrepantia, inter spiritum hominis, & spiritum mundi.

Quod ad *Idola Specus* attinet, illa ortum habent ex propria ejusque natura, & animi & corporis atque etiam ex educatione & consuetudine, & fortuitis rebus, quæ singulis hominibus accidunt. Pulcherrimum enim Emblemata est illud de *Specu Platonis*. Siquidem si quis (missa illa exquisita Parabolæ subtilitate) à prima infantia, in antro, aut caverna obscura & subterranea, ad maturam usque ætatem degeret, & tunc de repente in aperta prodiret, & hunc cæli & rerum apparatus contueretur; dubium non est,

est, quin animum ejus subirent, & perstringerent quamplurimam miram, & absurdissimam phantasia. Nos vero scilicet sub aspectu cæli degimus, interea tamen animi in cavernis corporum nostrorum conduntur; ut infinitas errorum, & falsitatum imagines haurire necesse sit à specu sua raro tantum & ad breve aliquod tempus prodeant, & non in contemplatione nature perpetuo, tanquam sub dio morentur. Emblematisiquidem illi de specu Platonis optime convenit Parabolam illam Heracliti; Quod homines scientias in Mundis propriis, & non in Mundo majore quarant.

Ac Idola fori molestissima sunt, quæ ex fœdere tacito inter homines, de verbis & nominibus impositis, se in intellectum insinuant. Verba autem plerumque ex captu vulgi induntur; atque per differentias, quarum vulgus capax est, res fecant; Cum autem intellectus acutior, aut observatio diligentior res melius distinguere velit, verba obstruunt. Quod vero hujus remedium est, (definitiones scilicet) in plurimis huic malo mederi nequit, quoniam & ipsæ definitiones ex verbis constant, & verba giguant verba. Etsi autem putemus, verbis nostris nos imperare; & illud facile dictum sit, *Loquendum esse, ut vulgus; sentiendum, ut sapientes.* Quoniam vocabula artium (quæ apud peritos solum valent) huic rei satisfacere videri possunt; & definitiones (de quibus diximus) artibus præmissæ, (secundum prudentiam Mathematicorum) vocabulorum pravas acceptiones corrigere valeant, attamen hæc omnia non sufficiunt, quo minus verborum præstigiæ, incantationes plurimis modis seducant, & vim quandam intellectui faciant, & impetum suum (more Tartarorum sagitationibus) retro in Intellectum (unde profecta sunt) retorquant. Quare altiore, & novo quodam remedio, ad hoc Malum opus est. Verum hæc jam cursum perstringimus, interim desiderari pronunciantes hanc doctrinam, quam *Elenchos magnos*, sive de *Idolis Animi humani naturis, & adventitiis*, appellabimus. Ejus autem Tractationem legitimam ad *Organum novum* referimus.

Superest *Artis Judicandi Appendix* quædam insignis, quam etiam desiderari statuimus. Siquidem Aristoteles rem notavit, modum rei nullibi persequutus est. Ea tractat, *quales demonstrationes ad quales materias, sive subjecta, applicari debeant*: ut hæc doctrina tanquam *judicationes judicationum* contineat. Optime enim Aristoteles, *Neque demonstrationes ab oratoribus, neque suasiones à Mathematicis requiri debere*, monet. Ut si in Probationis genere aberretur, judicatio ipsa non absolvatur. Quando vero sunt quatuor demonstrationum genera, vel per *consensum immediatum & notiones*, vel per *inductionem*, vel per *Syllogismum*, vel per eam (quam recte vocat Aristoteles) *demonstrationem in orbem*, (non à Notioribus scilicet, sed tanquam de Plano,) habent hæc demonstrationes singulæ certa subjecta, & materias scientiarum in quibus pollent; aliâ, à quibus excluduntur. Etenim rigor & curiositas, poscendo probationes nimium severas, in aliquibus, multo magis fa-

cilitas, & remissio, in acquiescendo probationibus levioribus in aliis, inter ea sunt numeranda, quæ detrimenti plurimum, & impediementi scientiis attulerunt. Atque de *Arte Judicandi* hæc dicta sunt.

CAP. V.

Partitio Artis Retinendi sive Retentivæ, in doctrinam de adminiculis memoriæ, & doctrinam de Memoria ipsa. Partitio doctrinæ de Memoria ipsa, in Prænotionem & Emblemata.

Artem Retinendi, sive Custodiendi in duas doctrinas partiemur: *Doctrinam* scilicet de *Adminiculis Memoriæ*; & *Doctrinam de Memoria ipsa*. *Adminiculum Memoriæ* plane *Scriptio* est: Atque omnino monendum, quod *Memoria* sine hoc adminiculo, rebus prolixioribus & accuratioribus, impar sit; neque ullo modo, nisi de *Scripto*, recipi debeat. Quod etiam in *Philosophia inductiva*, & *Interpretatione Naturæ*, præcipue obtinet: Tam enim possit quis calculationes *Ephemeridis*, *Memoria* nuda, absque scripto absolere, quam *interpretationi Naturæ* per *Meditationes*, & vires memoriæ nativæ & nudas sufficere; nisi eidem memoriæ per *Tabulas ordinatas* ministraretur. Verum missa *Interpretatione Naturæ*, quæ *Doctrina* nova est, etiam ad *Vereres & Populares Scientias* haud quicquam fere utilius esse possit, quam *Memoriæ adminiculum solidum & bonum*; hoc est, *Digestum probum, & eruditum, Locorum communium*. Neque tamen me fugit, quod *relatio eorum*, quæ legimus, aut dicimus, in *Locos communes*, damno etuditionis ab aliquibus imputetur, ut quæ *lectionis cursum* remoretur, & *Memoriam* ad *feriandum* invitet. Attamen quoniam *adulterina* res est, in scientiis præconem esse & promptum, nisi etiam *solidus sis, & multipliciter instructus*; *diligentiam & laborem in locis communibus* congerendis magni proflus rem esse usus, & firmitudinis, in studiis, judicamus; veluti quæ *Inventioni* copiam subministrat, & *aciem Judicii* in unum contrahat. Verum est tamen, inter *methodos & syntaxes Locorum communium*, quas nobis adhuc videre contigit, nullam reperiri, quæ alicujus sit prætii: quandoquidem in *titulis suis* faciem proflus exhibeant magis *scholæ*, quam *Mundi*, *vulgares & pædagogicas* adhibentes *divisiones*, non autem eas, quæ ad *rerum medullas, & interiora* quovis modo penetrarent.

Circa Memoriam autem ipsam satis seigniter, & languide videtur adhuc inquisitum. Extant certe de ea *Arte* quæpiam; Verum nobis constat, tum meliora præcepta de *Memoria* confirmanda haberi posse, quam illa *ars* complectitur; tum *Practicam* illius ipsius artis meliorem institui posse, quam quæ recepta est. Neque tamen ambigimus (si cui placet hæc arte ad ostentationem abuti) quin possint præstari per eam nonnulla *mirabilia, & portentosa*: Sed nihilominus res quasi *sterilis* est, (eo quo adhibetur modo) ad *usum humanos*. At illud interim ei non imputamus, quod *Naturalem memoriam* destruat, & superoneret, (ut vulgo obiicitur,) sed quod non dextre instituta sit, ad *auxilia memo-*

rix commodanda, in negotiis & rebus seriis. Nos vero hoc habemus, (fortasse ex genere vitæ nostræ Politicæ) ut, quæ artem jactant, usum non præbent, parvi faciamus. Nam ingenium numerum nominum, aut verborum semel recitatorum, eodem ordine statim repetere, aut versus complures de quovis argumento ex tempore conficere, aut quicquid occurrit, Satyrica aliqua similitudine perstringere, aut seria quæque in jocum vertere, aut contradictione & cavillatione quidvis eludere, & similia, (quorum in facultatibus animi haud exigua est copia, quæque ingenio, & exercitatione ad miraculum usque extolli possunt;) hæc certe omnia & his similia nos non majoris facimus, quam funambulorum, & mimorum agilitates, & ludicra. Etenim eadem ferme res sunt: cum hæc corporis, illa animi viribus abutantur; & admirationis forsitan aliquid habeant, dignitatis parum.

Ars autem *Memoria* duplici nititur intentione; *Prænotione*, & *Emblemate*. *Prænotionem* vocamus abscissionem quandam investigationis infinitæ. Cum enim quis aliquid revocare in memoriam conatur; si nullam prænotionem habeat, aut perceptionem ejus quod quærit; quærit certe, & molitur, & hæc illac discutit, tanquam in Infinito. Quod si certam aliquam prænotionem habeat, statim absconditur Infinitum, & fit discursus memoriæ magis in vicino; Ut venatio damæ, intra septa. Itaque & ordo manifesto juvat *Memoriam*. Subest enim *Prænotio*, id, quod quæritur, tale esse debere,

ut conveniat cum ordine. *Similiter* carmina facilius discuntur memoriter, quam *prosa*. Si enim hæretur in aliquo verbo, subest *Prænotio*; tale debere esse verbum, quod conveniat cum versu. Atque ita *Prænotio* est *Artificialis Memoria* pars prima. Nam in *Artificiali Memoria Locos* habemus jam ante digestos, & paratos: *Imagines* ex tempore, prout res postular, conficimus. At subest *Prænotio*, talem esse debere *Imaginem*, qualis aliquatenus conveniat cum *Loco*. Id quod vellicat *Memoriam*, & aliquo modo munit ad rem, quam quærimus. *Emblema* vero deducit intellectuale ad sensibile: Sensibile autem semper fortius percutit *Memoriam*, atque in ea facilius imprimitur, quam intellectuale. Adeo ut etiam Brutorum memoria per sensibile excitetur; per intellectuale, minime. Itaque facilius retineas imaginem venatoris leporem persequentis, aut pharmacopœi pyxides ordinantis, aut pueri versus memoriter recitantis, aut mimi in scena agentis; quam ipsas notiones *Inventionis*, *Dispositionis*, *Elocutionis*, *Memoriæ*, *Actionis*. Sunt & alia, quæ pertinent ad *Memoriam* juvandam (ut modo diximus;) sed *Ars*, quæ jam habetur, ex his duobus jam præmissis consistit. Particulares autem artium defectus persequi, fuerit ab instituto nostro recedere. Igitur de *Arteretinendis*, sive *Custodiæ*, hæc dicta sint. Jam vero ad quartum membrum *Logicæ*, quod *Traditionem* & *Elocutionem* tractat, ordine pervenimus.

FRANCISCI BACONIS DE VERULAMIO, Vice-Comitis sancti Albani, De Dignitate & Augmentis Scientiarum, LIBER SEXTUS.

Ad Regem suum.

CAP. I.

Partitio Traditivæ, in *Doctrinam* de Organo Sermonis; *Doctrinam* de Methodo Sermonis; & *Doctrinam* de Illustratione Sermonis. *Partitio* *Doctrinæ* de Organo Sermonis, in *Doctrinam* de Notis Rerum: De *Locutione*: & De *Scriptione*. Quarum dua posteriores *Grammaticam* constituunt, & usque *Partitiones* sunt: *Partitio* *Doctrinæ* de Notis Rerum, in *Hieroglyphicam*, & *Characteres Reales*. *Partitio* *secunda* *Grammaticæ*, in *Literariam*, & *Philosophantem*. *Aggregatio* *Pœticos*, quoad *Metrum*, ad *Doctrinam* de *Locutione*. *Aggregatio* *Doctrinæ* de *Ciphris*, ad *Doctrinam* de *Scriptione*.

Conceditur certe cuivis (Rex optime) Se ipsum, & Suaridere, & ludere. Quis igitur novit, num forte opus istud nostrum, non descriptum fuerit ex libro quodam veteri, reperto inter libros famosissimæ illius Bibliothecæ, sancti Victoris; quorum Catalogum excepit Magister Franciscus Rabelesius? Illic enim invenitur liber, cui Titulus est, *Formicarum artium*. Nos sane pusillum acervum pulvisculi congestimus, & sub eo complura Scientiarum, & Artium grana condidimus, quo formicæ reptare possint, & paulatim conquiescere

& subinde ad novos se labores accingere. At Regum sapientissimus pigros quoscunque remittit ad formicas: Nos autem pigros eos homines pronunciamus, quibus acquisitis uti tantum, cordi sit, neque subinde novas Scientiarum Sementes, & Melles facere.

Accedamus nunc ad *Artem Tradendi*, sive *Proferendi* & *Enunciandi* ea, quæ Inventæ, Judicata, ac in *Memoria* reposita sunt; quam nomine generali *Traditivam* appellabimus. Ea omnes artes circa verba & sermones complectitur. Quamvis enim ratio sermonis veluti anima sit, tamen in tractando disjungi debent ratio, & sermo; non minus, quam anima, & corpus. *Traditivam* in tres partes dividemus, *Doctrinam* circa *Organum Sermonis*; *Doctrinam* circa *Methodum Sermonis*; & *Doctrinam* circa *Sermonis Illustrationem*, sive *Ornatum*.

Doctrina de *Organo Sermonis* vulgo recepta, quæ & *Grammatica* dicitur, duplex est: Altera de *Locutione*, Altera de *Scriptione*. Recte enim Aristoteles, *Cogitationum Tessera verba*, *Verborum litteræ*. Utrumque *Grammatica* assignabimus. Ve-

rum ut rem altius repetamus, antequam ad *Grammaticam*, & partes ejus jam dictas veniamus, in genere de *Organo Traditive* dicendum est. Videntur enim esse proles quædam *Traditive* aliæ, præter *Verba & Literas*. Hoc igitur plane itatendum est: Quicquid scindi possit in differentias satis numerosas, ad notionum varietatem explicandam, (modo differentiarum illarum sensus perceptibiles sint) fieri posse vehiculum cogitationum de homine in hominem. Nam videmus, Nationes *Linguis* dissepantes Commercium non male per *Gestus* exercere. At in *Practica* nonnullorum, qui surdi & muti usque à Nativitate fuerant, & alias erant ingeniosi, mitos vidimus haberi inter eos, & amicos suos, qui eorum *gestus* perdidicerant, Dialogos. Quinetiam notissimum fieri jam cœpit, quod in China, & Provinciis ultimi Orientis, in usu hodie sint *Characteres* quidam *Reales*, non *Nominales*, qui scilicet nec literas, nec verba, sed res & notiones exprimunt. Adeo ut gentes complures, linguis profus dissepantes, sed hujusmodi *Characteribus* (qui apud illos latius recepti sunt) consentientes, scriptis communicent: Eo usque, ut librum aliquem hujusmodi *Characteribus* conscriptum, quæque *Gens*, patria lingua legere, & reddere possit.

Nota igitur *Rerum*, quæ absque ope, aut medio *Verborum*, Res significant, duplicis generis sunt: Quantum prius genus ex congruo; Alterum ad placitum significat. Prioris generis sunt, *Hieroglyphica & Gestus*: Posterioris vero ij, quos diximus, *Characteres Reales*. *Hieroglyphicorum* usus vetustus admodum, & in veneratione quadam habitus: Præcipue apud *Ægyptios* Gentem valde antiquam: Adeo ut videantur *Hieroglyphica* fuisse *Scriptio* quædam ante nata, & seniori scriptis *Elementis Literarum*, nisi forte apud *Hebræos*. *Gestus* autem, tanquam *Hieroglyphica* transitoria sunt. Quemadmodum enim verba prolata volant, scripta manent; ita & *Hieroglyphica*, *Gestibus* expressa, transeunt, depicta durant. Cum enim *Periander*, consultus de conservanda Tyrannide, Legatum astare juberet; atque ipse in horto deambulans, summitates florum eminentiorum carperet, ac eandem *Procerum* innuens; non minus usus est *Hieroglyphico*, quam si id in charta depinxisset. Illud interim patet, *Hieroglyphica & Gestus*, semper cum re significata aliquid similitudinis habere, & Emblemata quædam esse; unde eas *Notas Rerum ex congruo* nominavimus. At *Characteres reales* nihil habent ex Emblemate, sed plane surdi sunt, non minus, quam ipsa elementa literarum, & ad placitum tantum effecti, consuetudine autem, tanquam pacto tacito, recepti. Illud interim liquet, vastam ipsorum multitudinem ad scribendum opus esse: tot enim esse debent, quot sunt vocabula radicalia. Hæc igitur portio *Doctrina de Organo Sermonis*, quæ est de *Notis Rerum*, nobis ponitur pro *Desiderato*. Etsi autem tenuis possit videri esse ejus usus, cum verba & scriptio per literas sint *Organa Traditive* longè commodissima; visum est tamen nobis, veluti rei non ignobilis, aliquam hoc loco mentionem ejus facere. Tractamus enim hic, veluti numismata rerum intellectualium; Nec abs re fuerit nosse, quod, sicut nummi possint confici ex alia materia præter aurum & argentum, ita &

Nota Rerum aliæ possint cudi, præter *Verba & Literas*.

Pergamus igitur ad *Grammaticam*. Ea vero, veluti viatoris locum erga cæteras scientias obtinet, non nobilem illum quidem, sed imprimis tamen necessarium, præsertim cum scientiæ, nostris sæculis, ex linguis eruditis, non vernaculis, potissimum hauriantur. Neque tamen dignitas ejus parva censenda est, quandoquidem antidoti cujusdam vicibus fungatur contra maledictionem illam confusionis linguarum. Sane hoc agit industria humana, ut se restituat, & redintegret in benedictionibus illis, quibus culpa sua excidit. Atque contra maledictionem primam generalem de sterilitate terræ, Comedendo panem suum in sudore vultus sui, reliquis artibus omnibus se munit, & instruit. At contra secundam illam de confusione linguarum, advocat in auxilium *Grammaticam*: Ejus, in linguis quibusque vernaculis, exiguus certe usus est: In externis perdiscendis, latior: Amplissimus vero in illis linguis, quæ vulgares esse desierunt, & in libris tantum perpetuantur.

Grammaticam etiam bipartitam ponemus, ut alia sit *literaria*, alia *philosophica*. Altera adhibetur simpliciter ad linguas, nempe ut eas quis, aut celerius perdiscat, aut emendatius, & purius loquatur: Altera vero aliquatenus *Philosophiæ* ministrat: Quam parte occurrit nobis, *Cæsarem* libros de *Analogia* conscripisse; atque dubitatio subiit, utrum illi hanc, quam dicimus, *Grammaticam Philosophicam* tractarit? Suspiciamur tamen, nil admodum in illis fuisse subtilius, aut sublimius, sed tantum præceptiones tradidisse de oratione casta, & integra, neque à consuetudine loquendi prava, neque ab affectatione aliquorum vitiosa, & polluta, in quo genere ipse excelluit. Veruntamen hac ipsa re moniti, cogitatione complexi sumus *Grammaticam* quandam, quæ non analogiam verborum ad invicem, sed analogiam inter verba, & res, sive rationem, sedulo inquirat: citra tamen eam, quæ *Logicæ* subservit, *Hermeniam*. Vestigia certe rationis verba sunt: Itaque vestigia etiam aliquid de corpore indicant. Hujus igitur rei adumbrationem quandam tenuem dabimus. Primo autem minime probamus curiosam illam inquisitionem, quam tamen *Plato* Vir eximius non contempsit, nimirum de impositione, & Originali Etymologia nominum, supponendo, ac si illa jam à principio ad placitum indita minime fuissent, sed ratione quadam, & significanter derivata & deducta Materiam certe elegantem, & quasi ceream: quæ apte fingi & flexi possit; quoniam vero antiquitatum penetralia perscrutari videtur, etiam quodammodo venerabile sed nihilominus parca veram, & fructu castam. Illa demum, ut arbitramur, foret nobilissima *Grammatica* species, si quis in linguis plurimis, tam eruditis, quam vulgaribus, eximie doctus, de variis linguarum proprietatibus tractaret; in quibus quæque excellat, in quibus deficiat, ostendens. Ita enim & lingua mutuo commercio locupletari possint, & fiet exiis, quæ in singulis *Linguis* pulchra sunt, (tanquam *Venus Apellis*) Orationis ipsius quædam formosissima imago, & exemplar quoddam in signe, ad sensus animi rite exprimendos. Atque una etiam hoc pacto capiuntur signa haud le-

via, sed observatu digna, (quod fortasse quipiam non putaret) de ingeniis & moribus populorum, & nationum, ex linguis ipsorum. Equidem libenter audio Ciceronem, notantem, quod apud Græcos desit, verbum, quod latinum illud (*Ineptum*) reddat. *Propterea* (inquit) quod Græcis hoc vitium tam familiare fuit, ut illud in se ne agnoscerent quidem: Digna certe gravitate Romanâ Censura. Quid illud, quod Græci in compositionibus verborum tanta licentia usi sunt, Romani contra magnam in hac re severitatem adhibuerunt? Plane colligat quis, Græcos fuisse artibus, Romanos rebus gerendis magis idoneos. Artium enim distinctiones, verborum compositionem fere exigunt: At res & negotia, si simpliciora verba postulant. Quin Hebræi tantum compositiones illas refugiunt, ut malint Metaphora abuti, quam compositionem introducere: Quinetiam verbis tam paucis & minime commixtis utuntur, ut plane ex lingua ipsa quis perspiciat, Gentem fuisse illam Nazaræam, & à reliquis gentibus separatam. Annon & illud observatione dignum, (licet nobis modernis Spiritus non nihil retundat) antiquas linguas plenas declinationum, casuum, conjugationum, temporum, & similibus fuisse: modernas, his fere destitutas, plurima per præpositiones, & verba auxiliaria segniter expedire. Sane facile quis conjiciat, (utcumque nobis ipsi placeamus) ingenia priorum seculorum nostris fuisse multo acutiora, & subtiliora. Innumera sunt ejusmodi, quæ jultum volumen complere possunt. Non abs re igitur fuerit; *Grammaticam Philosophantem à Simplicis, & Literaria distinguere, & desideratam ponere.*

Ad *Grammaticam* etiam pertinere judicamus omnia illa, quæ verbis quoquo modo accidunt, qualia sunt *sonus, mensura, accentus*. At prima illa literarum simplicium cunabula (nempe qua percussione linguæ, qua apertura oris, qua adductione labiorum, quo nisu gutturis, singularum litterarum sonus generetur) ad *Grammaticam* non pertinent, sed portio sunt *doctrinae de sonis, sub sensu & sensibili tractanda, Sonus*, de quo loquimur, *Grammaticus*, ad *Euphoniæ* tantum pertinet, & *Dysphoniæ*. Illarum quædam communes sunt: Nulla enim est *Lingua*, quin vocalium concurrentium hiatus, aut consonantium concurrentium asperitates aliquatenus refugiat. Sunt & aliæ respectivæ, quæ scilicet diversorum populorum auribus gratæ, aut ingrati accedunt. *Græca Lingua* Diphthongis scætet: *Latina* longe parcius. *Lingua Hispanica* literas Tenues odit, easque statim vertit in medias. *Lingua* quæ ex *Gothis* fluxere, aspiratis gaudent; Multa sunt ejusmodi. Verum hæc ipsa fortasse plus satis.

At *Mensura verborum* ingens nobis corpus artis peperit, *Pœsim* scilicet, non quatenus ad materiam, de qua supra, sed quatenus ad stylum & figuram verborum, Versus nimirum, sive Carmina. Circa quæ ars habetur quasi pusilla, exempla accedunt grandia, & infinita. Neque tamen ars illa (quam *Prosodiam Grammaticam* appellant) ad carminum genera, & mensuras edocendas tantum restringi debet: Adjicienda

enim sunt præcepta, quod carminum genus, cuique materia, sive subjecto, optime conveniat. Antiqui heroica carmina historiis, & encomiis applicaverunt: Elegos quærimoniis, jambos invektivis, lyricos odis, & hymnis. Neque hæc prudentia recentioribus Pœtis in *Linguis propriis* defuit; illud reprehendendum, quod quidam Antiquitatis nimium studiosi, *Linguas Modernas*, ad mensuras antiquas (*Heroicas, Elegiacas, Sapphicas, &c.*) traducere conati sunt, quas ipsarum *Linguarum* fabrica respuit, nec minus aures exhorrent. In hujusmodi rebus, sensus judicium, artis præceptis præponendum, ut ait ille.

— *Cæne fercula nostra*

Mallem convivis quam placuisse Cocis.

Neque vero ars est, sed artis abusus, cum illa naturam non perficiat, sed pervertat. Verum quod ad *Pœsim* attinet: sive de *Fabulis*, sive de *Metro* loquamur, est illa, ut superius diximus, tanquam herba luxurians, sine semine nata, ex vigore ipsius terræ germinans. Quare ubique serpit, & latissime diffusa est, ut supervacuum foret de defectibus ejus sollicitum esse. De illa igitur cura est abjicienda. Quod vero ad *accentus verborum*, nil opus est de re tam pusilla dicere: nisi forte illud quis notatu dignum putet, quod *Accentus Verborum* exquisitè, *Accentus autem Sententiarum* neutiquam in observationem veniat. At tamen illud fere universo generi humano commune est, ut vocem in fine periodi submittant, in interrogatione elevent, & alia hujusmodi non pauca. Atque de *Grammatica* parte, quæ ad *Locutionem* spectat, hæc tunc.

Quod ad *Scripturam* attinet, ea aut *Alphabeto vulgari* perficitur, (quod ubique recipitur,) aut *oculto & privato*, de quo inter singulos convenit, quod *Ciphra* vocant. At *Orthographia vulgari* etiam controversiam & quæstionem nobis peperit: Utrum scilicet eodem verba scribere oporteat, quo pronunciantur modo, an potius ex more consueto? At illa *Scriptio* quæ formata videri possit, (ut scilicet *Scriptio pronuntiationis* consona sit,) est ex genere inutilium subtilitatum. Nam & ipsa *pronuntiatio* quotidie gliscit, nec constans est: & derivationes verborum, præsertim ex linguis extraneis, prorsus obscurantur: denique cum ex more recepto scripta, morem pronuntiandi nullo modo impediant, sed liberum relinquunt, quorsum attinet ista novatio?

Ad *Ciphras* igitur veniendum. Earum genera haud pauca sunt. *Ciphra simplices*, *Ciphra non significantibus Characteribus intermixta*; *Ciphra duplices Literas uno Characterè complexa*; *Ciphra rota*, *Ciphra clavis*, *Ciphra verborum*, alia. Virtutes autem in *Ciphris* requirendæ tres sunt: ut sint expeditæ, non minus operosæ ad scribendum: Ut sint fidæ, & nullo modo pateant ad Deciphrandum: Addo denique, ut si fieri possit, suspicione vacent. Si enim epistolæ in Manus eorum devenient, qui in eos, qui scribunt, aut ad quos scribuntur, potestatem habeant, tametsi *Ciphra* ipsa fidæ sit, & deciphratu impossibilis, tamen subicitur hæc Res Examini & Quæstioni, nisi *Ciphra* sit

sic ejusmodi, quæ aut suspitione vadet, aut examinationem eludat. Quod vero ad elusionem examinis attinet, suppetit inventum ad hoc novum atque utile, quod cum in promptu habeamus, quorsum attinet illud inter desiderata referre, nec potius id ipsum proponere? Hoc hujusmodi est; ut habeat quis duo Alphabeta: unum literarum verarum, alterum non significantium; Et simul duas Epistolas involvat; unam quæ secretum deferat: alteram, qualem verisimile fuerit scribentem missurum fuisse absque periculo tamen. Quod si quis de ciphra severe interrogetur, porrigat ille Alphabetum non significantium, pro veris literis, Alphabetum autem verarum literarum pro Non-significantibus; hoc modo incidet examinatio in Epistolam illam exteriorem, quam cum probabilem inveniet, de interiori Epistola nihil suspicabitur. Ut vero suspicio omnis absit, aliud inventum subiiciemus: quod certe, cum adolefcentuli essemus Parisiis, excogitavimus, nec etiam adhuc visa nobis res digna est, quæ pereat. Habet enim gradum ciphre altissimum; nimirum ut omnia per omnia significari possint: ita tamen, ut scriptio quæ involvitur, quintuplo minor sit, quam ea cui involvatur: Alia nulla omnino requiritur conditio, aut restrictio. Id hoc modo fiet. Primo, universæ literæ Alphabeti in duas tantummodo literas solvantur, per transpositionem earum. Nam transpositio duarum literarum, per locos quinque, differentis triginta duabus, multo magis viginti quatuor, (qui est numerus Alphabeti apud nos) sufficiet. Hujus Alphabeti exemplum tale est.

Exemplum Alphabeti Biliterarii.

A	B	C	D	E
Aaaa.	anaab.	aaaba.	aaabb.	aabaa.
F	G	H	I	K
aabab.	aabba.	aabbb.	abaaa.	abaab.
L	M	N	O	P
ababa.	ababb.	abbaa.	abbab.	abbba.
Q	R	S	T	V
abbbb.	baaaa.	baaab.	baaba.	baabb.
W	X	Y	Z	
babaa.	babab.	babba.	babbb.	

Neque leve quiddam obiter hoc modo perfectum est. Etenim ex hoc ipso patet modus, quo ad omnem loci distantiam, per objecta, quæ vel visui; vel auditui subici possunt, sensa animi proferre, & significare liceat: si modo objecta illa duplicis tantum differentie capacia sint, veluti per campanas, per buccinas, per flammeos, per fonitus tormentorum, & alia quæcunque. Verum ut inceptum persequamur, cum ad scribendum accingeris, Epistolam interiorem in Alphabetum hoc Biliterarium solves. Sit epistola interior,

Esge.

Exemplum Solutionis.

F	V	G	E
Aabab.	baabb.	aabba.	aabaa.

Præsto simul fit aliud Alphabetum biforme, nimirum, quod singulas Alphabeti communis literas, tam capitales, quam minores, duplici forma, prout cuique commodum sit, exhibeat.

Exemplum Alphabeti biformis.

a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b.
A. A. a. a. B. B. b. b. C. C. c. c. D. D. d. d.
a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b.
E. E. e. e. F. F. f. f. G. G. g. g. H. H. h. h.
a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b.
I. I. i. i. K. K. k. k. L. L. l. l. M. M. m. m.
a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b.
N. N. n. n. O. O. o. o. P. P. p. p. Q. Q. q. q.
a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b.
R. R. r. r. S. S. s. s. T. T. t. t. V. V. v. v.
a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b. a. b.
u. u. w. w. vv. vv. X. X. x. x.
a. b. a. b. a. b. a. b.
Y. Y. y. y. Z. Z. z. z.

Tum demum epistolæ interiori, jam factæ biliteratæ, epistolam exteriorem biformem literatim accommodabis, & postea describes. Sit epistola exterior;

Manere te volo, donec venero.

Exemplum Accommodationis.

F	V	G	E
aabab.	baabb.	aabba.	aabaa.

Manere te volo, donec venero.

Apposuimus etiam exemplum aliud largius ejusdem ciphre, scribendi omnia per omnia.

Epistola interior, ad quam delegimus Epistolam Spartanam, missam olim in Scytale.

Perdite res. Mandarius cecidit. Milites esuriunt. Neque hinc nos extricare, neque hic diutius manere possumus.

Epistola exterior, sumpta ex epistola prima Ciceronis, in qua epistola Spartana involvitur.

Ego omni officio, ac potius pietate ergate, ceteris satisfacio omnibus. Mihi ipse nunquam satisfacio. Tanta est enim magnitudo tuorum erga me meritorum, ut quoniam tu, nisi perfecta re, de me non conquiesci; ego, quia non idem in tua causa efficio, vitam mihi esse acerbam putem. In causa hac sunt. Ammonius Regis Legatus aperte pecunia nos oppugnat. Res agitur per eosdem creditores, per quos, cum tu aderis, agebatur. Regis causa, si qui sunt qui velint, qui parati sunt, omnes ad Pompejum rem deferri volunt. Senatus Religionis calumniam, non religione, sed malevolentia, & illius Regia Largitionis invidia, comprobatur, &c.

Doctrina autem de ciphris aliam secum traxit doctrinam erga ipsam relativam. Illa est de Deciphratione, sive reseratione Ciphrarum: licet quis Alphabetum Ciphre, aut pactum de latebra penitus ignoret. Res sane est illa, laboriosa simul & ingeniosa, & arcanis Principum, veluti & illa prior, dicata. Attamen præcautione solerti fieri possit inutilis; etsi, quomodo Res nunc se habent, magni profus sit usus. Etenim si ciphre introductæ essent bonæ & fideles, plurimæ fuerint, quæ operam Deciphrotoris profus eluderent, & excluderent; quæ tamen sint satis commodæ, & expeditæ, ad legendum, aut scribendum. Verum imperitia, & inscitia Secretariorum, & Amanuensium, in aulis Principum tanta est, ut maxima plerumque negotia ciphris infirmis, & fatilibus committantur.

Interea fieri potest, ut suspicetur quispiam, nos

nos in enumeratione, & quasi censu artium, id agere, ut scientiarum copia (quas veluti in aciem adducimus) auctæ & multiplicatæ, magis sint admirationi; cum tamen numerus etiam forte ostentari, vires tam brevi Tractatu vix explicari possint. Verum nos institutum nostrum fideliter urgemus, atque, in hoc globo scientiarum conficiendo, etiam insulas minores, aut remotiores, omitti nolumus. Neque vero (ut arbitramur) perfunctorie, licet cursim, eas artes attingimus; sed potius nucleos, & medullas ipsarum, ex multa materiæ massa; stylo acuto excerpimus. Cujus rei judicium ipsis illis, qui in hujusmodi artibus peritissimi sunt, permittimus. Cum enim plerique, qui multis scii videri volunt, hoc fere habeant; ut vocabula & exteriora artium passim jactantes, illarum ignavis admirationi, Magistris ludibrio sint; speramus, nostra contrarium profus eventum habitura, ut peritissimi cujusque in artibus singulis judicium maxime detineant, cæteris minoris sint. Quod vero ad artes illas, quæ minorum quasi gentium videri possunt; si quis existimet, nos nimium quid ipsis tribuere; circumspiciat ille, & videbit, homines in provinciis suis, magnos sane & celebres, cum ad Metropolim aut sedem imperii forte migraverint, turbæ fere immisceri, & inferioris notæ esse: similiter mirum non est, artes istas leviores, juxta artes Principales, & supremas collocatas, dignitate minui; cum tamen iis, qui operam illis præcipue impenderint, res videantur utique magnæ, & præclaræ. Atque de organo sermonis hæc dicta sint.

CAP. II.

Doctrina de Methodo sermonis constituitur, ut pars traditivæ substantivæ, & principalis: Nomen ei inditur Prudentia traditivæ. Enumerantur Methodi Genera diversa: & subjunguntur eorum commoda, & incommoda.

Veniamus ad doctrinam de methodo sermonis. Ea pars Dialecticæ tractari consuevit. Etiam locum in Rhetorica per nomen *Dispositionis* reperit. Verum collatio ejus in famulatio aliarum artium, in causa fuit, ut plurima quæ ad ipsam spectant, cognitu utilis, prætermissa sint. Visum igitur est nobis, *Doctrinam Substantivam, & Principalem de Methodo* constituere, quam nomine generali *Prudentiam Traditivam* appellamus. Itaque *Methodi Genera* (cum varia sint) enumerabimus potius, quam partiemur. Atque de unica *Methodo, & Dichotomiis* perpetuis, nil attinet dicere: Fuit enim Nebecula quædam Doctrina, quæ cito transit: Res certe simul & levis, & scientiis damnosissima. Etenim hujusmodi homines, cum *Methodi* suæ Legibus res torqueant; & quæcunque in Dichotomiis illas non apte cadunt, aut omittant, aut præter Naturam inflectant; hoc efficiunt, ut quasi Nuclei, & Grana Scientiarum exiliant, ipsi aridas tantum, & desertas Siliquas stringant. Itaque inania compendia patit hoc genus *Methodi*, solida scientiarum destruit.

Constituatur igitur prima differentia *methodi*, ut sit aut *magistralis*, aut *initiativa*. Neque

vero verbum *initiativa* ita intelligimus, quasi hæc initia scientiarum tantum ita traderet, illa doctrinam integram; Verum contra (vocabulum à sacris mutuantes) eam dicimus *methodum initiativam*, quæ ipsa scientiarum mysteria recudat, & denudet. *Magistralis* siquidem docet uti iis, quæ dicuntur; *initiativa* vero potius, ut examen subeant: Altera scientias discendum vulgo; Altera tanquam filiis scientiarum tradit: Denique, altera pro fine habet, scientiarum (quales jam sunt) usum; Altera earundem conuentionem, & ulteriorem progressum. Harum posterior, via videtur *deserta, & interclusa*. Ita enim adhuc scientiæ tradi consueverunt; quasi ex pacto, tam docens quam discens, errores adsciscere cupiant. Etenim qui docet, eo docet modo, quo maxime dictis suis fides astruatur, non quo illa commodissime examini subiiciantur: & qui discit, sibi exemplo fieri, non legitimam disquisitionem præstolari expetit; ut magis sit ei cordi, *Non Dubitare*, quam *non Errare*. Ita ut & Magister, amore gloriæ, infirmitatem scientiæ suæ progere caveat, & Discipulus, laboris odium, vires proprias experiri nolit. Scientia vero, quæ aliis tanquam tela pertextenda traditur, *Eadem Methodo* (si fieri possit) *animo alterius est insinuanda, qua primitus inventa est*. Atque hoc ipsum fieri sane potest in scientia per *inductionem* acquisita: Sed in anticipata ista, & præmatura scientia (qua utimur) non facile dicat quis, quo itinere ad eam, quam nactus est, scientiam pervenerit. Attamen sane secundum majus & minus, possit quis scientiam propriam revisere, & vestigia suæ cognitionis, simul & consensus rememari, atque hoc pacto scientiam sic transplantare in animum alienum, sicut crevit in suo. Artibus enim idem uluvenit quod plantis: si plantâ aliquâ uti in animo habeas, de radice quid fiat nil refert; si vero transferre cupias in aliud solum, tutius est radicibus uti, quam surculis. Sic traditio, (quæ nunc in usu est) exhibet plane tanquam truncos (pulchros illos quidem) scientiarum, sed tamen absque radicibus, fabro lignario certe commodos, at plantatori inutiles. Quod si, Disciplina ut crescant, tibi cordi sit, de truncis minus sis sollicitus; ad id curam adhibe, ut radices illæ se, etiam cum aliquantulo terræ adherentis, extrahantur. Cujus quidem generis traditionis, *Methodus Mathematicorum*, in eo subiecto, similitudinem quandam habet; generatim autem non video, quid aut in usu sit, aut quid quis inquisitioni ejus dederit operam; proinde eam inter *desiderata* numerabimus, eamque *Traditionem Lampadis*, sive *Methodum ad filios* appellabimus.

Sequitur aliquid *Methodi* discrimen, prior intentioni affine, re ipsa fere contrarium. Hoc enim habet utraque *Methodus* commune, ut vulgus auditorum à selectis separet, Illud oppositum, quod prior introducit modum Tradendi solito apertiorum; altera, de qua jam dicemus, occultiorum. Sit igitur discrimen tale, ut altera *Methodus* sit, *Exoterica*, altera *Acroamatica*. Etenim quam antiqui adhibuerunt præcipue in edendis libris differentiam, eam

eam nos transferemus ad ipsum modum Tradendi. Quinetiam *Acroamatica* ipsa apud Veteres in usu fuit, atque prudenter, & cum iudicio adhibita. At *Acroamaticum*, sive *Enigmaticum* istud dicendi genus, posterioribus temporibus de honestatum est à plurimis, qui eo tanquam lumine ambiguo, & fallaci abuli sunt, ad merces suas adulterinas extrudendas. Intentio autem ejus ea esse videtur, ut traditionis involucris vulgus (profanum scilicet) à Secretis Scientiarum summoveatur, atque illi tantum admittantur, qui aut per manus Magistrorum, paraboliarum interpretationem nacti sunt, aut proprio ingenij acumine, & subtilitate, intravelum penetrare possint.

Sequitur aliud *Methodi* discrimen, magni proflus ad Scientias momenti; cum scilicet Scientiæ traduntur, aut per *Aphorismos*, aut *Methodice*. Notatu enim in primis dignum est, in consuetudinem plerumque venisse, ut homines ex pauculis axiomatibus & observationibus, in quovis modo subiecto, artem constituent quasi completam, & solennem, eam ingenij quibusdam Commentationibus suffarciendo, Exemplis illustrando; & *Methodo* revinciendo. At illa altera *Traditio* per *Aphorismos*, plurima secum fert commoda, ad quæ *traditio Methodica* non attingit. Primum enim de Scriptore specimen dat, utrum ille leviter, & perfunctorie Scientiam hauserit, an penitus imbibierit. *Aphorismi* enim, nisi proflus forent ridiculi, necesse est, ut ex medullis, & interioribus Scientiarum conficiantur. Abscinditur enim illustratio, & excursio; Abscinditur varietas exemplorum; Abscinditur deductio, & connexio; Abscinditur descriptio Practicæ: ut ad materiam *Aphorismorum* nihil relinquatur, præter copiam observationum bene amplam. Igitur ad *Aphorismos* non sufficit quispiam, imo de eis nec cogitabit sane, qui se neutiquam copiose, & solide instructum ad scribendum perspexerit. At in *Methodis*

— *Tantum series, juncturaque pollet,*

Tantum de medio sumptis accedit honoris, ut speciem artis, nescio cujus, præclaræ, sæpe numero reportent ea; quæ si solvantur, segregentur, & denudentur, ad nihilum fere recasura forent. Secundo, *Traditio Methodica*, ad fidem & consensum valet; At indicationes de Praxi minus innuit: Siquidem demonstrationem quandam in orbe præ se fert, partibus se invicem illuminantibus, ideoque intellectui satisfacit magis; quia vero actiones in vita communi sparguntur, non ordine componuntur, ideo magis iisdem conducunt etiam sparsa documenta. Postremo, *Aphorismi*, cum Scientiarum portiones quasdam, & quasi frustra tantum exhibeant, invitant, ut alij etiam aliquid adjiciant & erogent; *Traditio vero Methodica*, dum Scientiam integram ostentat, secutos illico homines reddit, quasi jam summa adeptos.

Sequitur aliud *Methodi* discrimen, magni & illud quoque momenti: cum scilicet Scientiæ traduntur, aut per *assertiones adjectis probationibus*, aut per *quæstiones una cum determinationibus*. Hanc autem posteriorem *Methodum*

si immoderatus quis persequatur. Scientiarum profectui non minus illa officit, quam fortunis, & progressibus exercitus cujuscumque impedimento, & damno foret; si in minutis quibusque castellis, aut oppidis expugnandis subinde hæreat. Etenim si quis in acie sit superior, & summæ belli sedulo incumbat, minora illa loca ultra se submittent. Illud tamen inficias non ierim, urbem aliquam magnam, & munitam à tergo relinquere, haud quaquam semper tutum esse: Eodem modo, confutationibus in Scientiarum traditione temperandum, iisque parce utendum: & ad hoc tantum, ut majores præoccupationes animorum, & præjudicia frangantur, minime autem, ut leviores dubitationes excitentur, & provocentur.

Sequitur aliud *Methodi* discrimen, ut scilicet *Methodus* sit *subjectæ materie, quæ tractatur, accommodata*. Alio enim modo traduntur Mathematica, (quæ sunt inter Scientias maxime abstracta & simplicia;) alio Politica, quæ maxime sunt immersa, & composita. Neque (ut jam diximus) *Methodus* uniformis in materia multiformi commode se habere potest. Equidem quemadmodum *Topicas particulares* ad inveniendum probavimus, ita *Methodos particulares* ad tradendum similiter aliquatenus adhiberi volumus.

Sequitur aliud *Methodi* discrimen, in tradendis Scientiis cum iudicio adhibendum. Illud autem regitur per informationes, & anticipationes de Scientia (quæ tradenda est) in animis discensium prius infusa, & impressas. Aliter enim tradi debet Scientia, quæ ad animos hominum nova, & peregrina proflus accedit; aliter ea, quæ opinionibus jam pridem imbibitis, & receptis, est affinis & familiaris. Ideoque Aristoteles Democritum suggillare cupiens, revera eum laudat; *Si* (inquit) *serio disputare velimus, non seclari similitudines, &c.* id vitio vertens Democrito, quod in comparationibus esset nimius. At illi, quorum documenta in opinionibus popularibus jam sedes suas collocarunt, non aliud habent, quod agant, nisi ut disputent & probent. Illis contra, quorum dogmata opiniones populares transcendunt, gemino labore opus est: primo ut intelligantur, quæ afferunt; deinde ut probentur: Ita ut necessum habeant confugere ad auxilia similitudinum, & translationum, quo se captui hominum insinuent. Videmus igitur, sub infantia doctrinarum, sæculis rudioribus, cum Syllepses illæ, quæ jam factæ sunt vulgares, & triatæ, novæ fuerant & inauditæ, omnia parabolis, & similitudinibus plena fuisse. Alias evenisset, ut quæ proponebantur, aut absque nota, seu attentione debita transmissa; aut pro paradoxis rejecta fuissent. Etenim Regula quædam est *Traditivæ, quod Scientia omnis, quæ Anticipationibus, sive præsuppositionibus non est consona, à similitudinibus, & comparationibus suppetias petere debet.*

Atque de *Methodorum* diversis generibus hæc dicta sint; his videlicet, quæ ante hac ab aliis notata non fuerunt: Nam quantum ad cæteras illas *Methodos, Analyticam, Systematicam, Diare-*
ticam,

ticam, etiam *Crypticam*, *Homericam*, & similes recte sunt ea inventæ, & distributæ; Neque causa videtur, cur illis immoremur.

At *Methodi Genera* hujusmodi sunt. *Partes* autem duæ; Altera de *dispositione totius operis*, vel *argumenti libri* alicujus; Altera de *limitatione propositionum*. Etenim ad *Architecturam* spectat, non solum *fabrica totius ædificij*, sed etiam *efformatio*, & *figura columnarum*, *trabium*, & *similium*. *Methodus* vero, veluti *Scientiarum* *Architectura* est. Atque hac in parte melius meruit *Ramus*, in optimis illis *Regulis* (*καθ' ἑλκὸν πρῶτον, κατὰ παντὸς, καὶ ἄντὶς*, &c.) renovandis, quam in unica sua *Methodo*, & *Dichotomis* obrudendis. Veruntamen nescio quo fato fit, ut *humanis* (sicut sæpius fingunt *Pœtæ*) *rebus pretiosissimis semper adhibeantur perniciosissimis quique custodes*. Certe conatus *Rami*, circa illam *propositionum limam*, conjecit eum in *epitomas illas*, & *Scientiarum vada*, *Auspicato*, & *felicis* cujusdam *Genij ductu* processerit oportet, qui *Axiomata Scientiarum Convertibilia* facere attentaverit, & non simul ea reddiderit *Circularia*, aut in semet recurrentia. Conatum nihilo fecius *Rami* in hac parte utilem fuisse non inficiamur.

Superfunt duæ adhuc *Propositionum Limitationes* præter eam, ut fiant *Convertibiles*: Altera de *Extensione*; altera de *Productione* ipsarum. Sane habent *Scientia*, si quis recte advertat, præter *profunditatem*, alias duas *dimensiones*; *Latitudinem* scilicet, ac *Longitudinem* suam. Ac *profunditas* quidem ad ipsarum *Veritatem*, & *Realitatem* refertur: Hæc enim sunt, quæ *soliditatem* conferunt. Quantum ad reliquas duas, *Latitudo* accipi, & *computari* potest de *Scientia* in *Scientiam*; *Longitudo* vero sumitur à *summa propositione* ad *imam* in eadem *Scientia*. Altera *fines* & *veros Scientiarum terminos* complectitur, ut *propositiones propriæ*, non *promiscue tractentur*; & *evitetur repetitio*, *excursio*, *confusio* omnis: Altera *normam præscribit*, quousque & ad quem *particularitatis gradum* *propositiones Scientiarum* sint *deducendæ*. Sane *dubium* est, quin aliquid *exercitationi*, & *Practice* sit *relinquendum*; Oportet siquidem *Antonij Pij* vitium evitari, ne *simus Cumini Sectores in Scientiis*; ne *divisiones* ad *infima* quæque *multiplicemus*. Itaque qualiter in hac parte nobis ipsi *temperemus*, *inquisitione* plane *dignum* est. Videmus enim *nimum Generalia* (nisi *deducantur*) *parum informare*, quin potius *hominum Practicorum ludibrio* *Scientias* exponere, cum *nihilo magis ad Practicam* faciant, quam *Chorographia Ortelij* *universalis*, ad *viam monstrandam*, quæ *Londino* ducit *Eboracum*. Certe *Regulæ optimæ speculis ex Metallo* non *inscite* *assimilantur*, in quibus *cernuntur utique imagines*, sed non antequam *expolita fuerint*; Sic *juvant demum Regulæ & Præcepta*, postquam *Exercitationis limam* *subierint*. Quod si tamen, usque à *principio*, *Regulæ illæ fieri possint nitidæ*, & quasi *crystallinæ*, id *optimum factu foret*, quandoquidem *exercitatione assidua* minus *indigent*. Atque de *Scientia Methodi* (quam *Præ-*

dentiam Traditive nominavimus) hæc dicta sint.

Neque tamen illud prætermittendum, quod nonnulli, viri magis tumidi, quam docti, insudarunt circa *Methodum* quandam, legitimæ *Methodi* nomine haud dignam, cum potius sit *Methodus Imposturæ*; quæ tamen quibusdam *Ardelionibus* acceptissima procul dubio fuerit. Hæc *Methodus* ita *Scientiæ* alicujus *guttulas* aspergit, ut quis *sciolus* specie nonnulla *Eruditionis* ad ostentationem possit abuti. Talis fuit *Ars Lullij*; talis *Typocosmia* à nonnullis exarata; quæ nihil aliud fuerint, quam *vocabulorum artis* cujusque *massa*, & *acervus*; ad hoc, ut qui *voce* *artes* habeant in promptu, etiam *artes* ipsas *perdidicisse* existimentur. Hujus generis *Collectanea officinam* referunt *veteramentariam*, ubi *præsegmina multa* repertiuntur, sed nihil quod alicujus sit *pretij*.

C A P. III.

De *Fundamentis*, & *Officio Rhetoricæ*. *Appendices tres Rhetoricæ*, quæ ad *Promptuariam* tantummodo pertinent, *Colores Boni & Mali*, tam *simplicis*, quam *Comparati*: *Antitheta Rerum*: *Formulæ minores Orationis*.

Venimus jam ad *Doctrinam de Illustratione Sermonis*. Ea est, quæ *Rhetorica* dicitur, sive *Oratoria*. *Scientia* certe & in se egregia & egregie à *Scriptoribus* exulta. *Eloquentia* autem, si quis vere rem æstimet, *Sapientia* procul dubio est inferior. Videmus enim, quanto *intervallo* hæc illam post se relinquat, in *verbis* quibus *allocutus* est *Mosem Deus*, cum ille *munus sibi delatum* propter *defectum Elocutionis* recusasset, *Habes Aaronem*, ille erit tibi *Vice Oratoris*, tu vero ei *Vice Dei*. At *fructu*, & *populari existimatione*, *Sapientia Eloquentiæ* cedit. Ita enim *Salomon*, *Sapiens corde appellabitur prudens*, sed *dulcis eloquio majora reperiet*. Haud *obscure innuens*, *Sapientiam* *famam* quandam, & *admirationem* *cupiam conciliare*: at in *rebus gerendis*, & *vita communi*. *Eloquentiam* præcipue esse *efficacem*. Ad *Artis* vero *hujus culturam* quod atinet; *Aristotelis* erga *Rhetores* sui *temporis* *Æmulatio*, atque *Ciceronis* *studium acre & vehemens*, illi *nobilitantæ* totis *viribus* *incumbens*, cum *longo usu* *conjunctum*, in *caussa* fuerunt, ut in *libris* suis de hac *Arte* *conscriptis*, se *ipfos* *vicerint*. Dein *Exempla* illa *luculentissima* *hujusce Artis*, quæ in *Orationibus Demosthenis & Ciceronis* habentur. *Præceptorum acuminis & diligentia* addita, *perfectus* *ipsius geminarunt*. Quare, quæ in hac *Arte desiderari* *invenimus*, *versabantur* potius in *Collectionibus* quibusdam, quæ tanquam *Pedissequæ* huic *Arti* præsto sint, quam in *Disciplina*, & *usu Artis* ipsius. Nam etiam tum, cum *Promptuaria* cujusdam inter *Logica* *mentionem* faceremus, *uberiora* ejus rei *Exempla* in *Rhetoricis* *polliciti* sumus.

Veruntamen ut *more nostro*, circa *radices* *hujus Artis*, *glebam paululum* *aperiamus*, & *subigamus*; *Rhetorica* certe *Phantasia*, quemadmodum *Dialectica Intellectui* *subservit*. Estque, si quis *altius* rem *penetret*, *Officium & minus Rhetoricæ* non *aliud*, quam *ur rationis dictamina*

in phantasia applicet, & commendet, ad excitandum appetitum, & voluntatem. Regimen enim rationis impeti, & perturbari videmus tribus modis: Vel per illaqueationem *sophismatum*, quod ad *Dialecticam* pertinet, vel per *prestigia verborum*, quod ad *Rhetoricam*, vel per *affectuum violentiam*, quod ad *Ethicam*. Quemadmodum enim in negotiis, quæ cum aliis contrahimus, vinci quis & perduci solet, vel *Asu*, vel *Importunitate*, vel *Vehementia*; ita etiam in illa negotiatione interna, quam nobiscum exercemus, aut *argumentorum fallacia* subruitur; aut *impressionum*, & *observationum assiduitate* sollicitamur, aut inquitamur, aut *affectuum Impetu* concutimur, & rapimur. Neque vero tam infeliciter agitur cum natura humana, ut illæ artes, & facultates ad rationem deturbandam valeant, ne utiqueam vero ad eandem roborandam, & stabilendam: Verum ad hanc rem longe magis. Finis enim *Dialectica* est, docere formam argumentorum, ad præsidia intellectus, non ad insidias. Finis itidem *Ethica*, affectus ita componere, ut rationi militent, non autem eam invadant. Finis denique *Rhetorica*, Phantasiam implere observationibus & simulacris, quæ rationi suppetias ferant, non autem eam opprimant. Abusus enim artis ex obliquo tantum interveniunt, ad cavendum non ad utendum.

Quapropter in Platone summa fuit iniquitas (licet ex non immerito erga *Rhetores* sui temporis odio orta), cum *Rhetoricam* inter artes voluptarias collocavit eam simile esse dicens *Cognitaria*, quæ non minus cibos salubres corrumpere, quam in salubres gratiores redderet, condimentorum varietate, & deliciis abutens. Absit autem, ut oratio non frequentius versetur in rebus honestis ornandis, quam in turpibus obliendis: Hoc enim ubique præsto est: Siquide nemo est, quin honestius loquatur, quæ aut sentiat, aut faciat. Sane à Thucydide optime notatum est, tale quidpiam solitum fuisse obijci Cleoni; quod, cum semper deteriorem partem tueretur, in hoc multus esset, ut eloquentiam, & sermonis gratiam carperet. Probe quippe, cum sciret, de rebus sordidis, & indignis non posse quempiam pulchre loqui, at de rebus honestis, facillime. Eleganter Plato (licet jam in *Trivio* decantetur) *Virtus si confici daretur, ingentes sui amores concitaret*: At *Rhetorica* virtutem, & bonum depingit plane, & reddit quasi conspicuum. Cum enim corporea effigie, illa sensui monstrari nequeant, superest ut per ornatu verborum, Phantasia, representatione, quantum fieri potest, viva, coram sitantur. Siquidem mos Stoicorum, a. erito dirisus est à Cicerone; qui concilis & argutis sententiis & conclusionibus, virtutem animis hominum imponere satagebant, quæ res parvum habet cum phantasia, & voluntate consensum.

Porro, si affectus ipsi in ordinem compulsi, & rationi prorsus morigeri essent; verum est, nullum magnopere futurum persuasionum & insinuationum, quæ aditum mentem præbere possit, usum; sed satis fore, si res ipsæ nude, & simpliciter proponantur, & probentur. Verum affectus contra, tantas secessiones faciunt, quin etiam tantas turbas, & seditiones movent, (secundum illud,

— *Video meliora, proboq;*

Deteriora sequor —

ut ratio prorsus in servitutem, & captivitatem ab-

tepta foret, nisi Eloquentiæ Suada efficeret, quominus Phantasia à partibus affectuum staret, sed potius opera ejus, fedus in eatur inter rationem, & phantasia, contra affectus. Notandum est enim, affectus ipsos ad bonum appetens semper ferri, atque hac ex parte aliquid habere cum ratione commune: verum illud interest, quod *Affectus* inveniuntur *præcipue bonum, in presentia*; *Ratio* præcipue *in longum, etiam futurum, & in summa*. Ideoque cum qua in presentia obversentur, impleam Phantasiam fortius, succumbit plerumque ratio, & subjugatur. Sed postquam eloquentia, & suasionum vi effectum lit, ut futura & remota constituantur, & conspiciantur tanquam presentia, tum demum abeunte in partes rationis phantasia, ratio fit superior.

Concludamus igitur non debere magis vitio verti *Rhetorica*, quod deteriorem partem cohonestare sciat; quam *Dialectica*, quod Sophismata concinnare doceat. Quis enim nescit contrariorum eandem ratione esse, licet usu opponantur? Porro non eo tantum differat *Dialectica* à *Rhetorica*, quod (ut vulgo dicitur) altera instar pugni, altera instar palmæ sit; (altera scilicet presse, altera fule tractet) verum multo magis, quod *Dialectica* rationem in suis Naturalibus; *Rhetorica*, qualis in opinionibus vulgi sita est, consideret. Prudenter igitur Aristoteles *Rhetoricam* inter *Dialecticam*, & *Ethicam* cum *Politica*, collocat, cum ex utroque participet. Siquidem probationes, & demonstrationes *Dialectica*, universis hominibus sunt communes, at probationes & suasiones *Rhetorica*, pro ratione auditorum variari debent, ut quis tanquam Musicus, auribus diversis se accommodans, sit demum.

Orpheum in Sylphâ, inter Delphinos Arion.

Quæ quidem applicatio, & variatio orationis (si quis eius perfectionem, & culmen desideret) eo usque extendi debet; ne si eadem ipsa apud diversos homines sint dicenda, apud singulos tamen aliis atque aliis verbis sit utendum. Quanquam hac parte eloquentiæ (Politica scilicet & Negotiosa, in privatis sermonibus) maximos oratores plerumque destitui certum sit dum ornatum; & formulas elegantes orationis captantes, volubili illa applicatione, & characteribus sermonum, quibus versus singulos uti consultius foret, excidunt. Certe, non abs re fuerit, circa hoc ipsum, de quo nunc dicimus, novam instituire inquisitionem, eamque nomine *Prudentiæ sermonis privati* indigitare, atque inter *Desiderata* reponere. Rem certe, quam quo attentius quis recogitet, eo plaris faciet. Utrum vero hæc inter *Rhetoricam*, an *Politica* collocetur, haud magni refert.

Descendamus modo ad *desiderata* in hac arte, quæ ut ante diximus) ejus sunt generis, ut pro *Appendicibus* potius censeri debeant, quam pro *portionibus artis* ipsius, & pertinet omnia ad *Promptuariam*. Primo igitur non invenimus, qui prudentiam illam, simul & diligentiam, Aristotelis, bene perfectus sit, aut suppleverit. Hic nimirum cepit colligere, *signa popularia*, sive *colores boni, ac mali apparentis, tam simplicis, quam comparati*, qui sunt veteri *Sophismata Rhetorica*. Sunt autem eximii usus, præsertim ad negotia, & prudentiam sermonis privati. Labores vero Aristotelis circa colores istos in tribus claudicant. Primo, quod cum multi sint, paucos admodum recenseat. Secundo, quod *Elenchos* suos non habeant adjunctos. Tertio, quod videtur ille

usum eorum ex parte ignoralle. Ulius enim eorū, non magis ad probandum, quam ad efficiendum, & comovendum subseruit. Complures siquidem loquendi formulæ, quæ idem significant, variè tamen efficiunt. Nam longe fortius penetrat, quod acuminatū est, quam quod obtusum; licet in ipsa percussione vires æqualiter indantur. Nemo est certe, qui non magis afficiatur, audiens, *Inimici tui de hoc viros triumphos agent*

Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridae:

quam si simpliciter dicatur, *Hoc rebus tuis incommodabit*. Itaq. mucrones isti, & aculei sermonum, minimè sunt negligendi. Cum vero hanc rem, ut *Desideratam*, proponamus, ex consuetudine nostra, illam *Exemplis* fulciamus: *Præcepta* enim minus rem illustraverint.

Exempla colorum boni & mali, tam simplicis, quam comparati.

Sophisma.

1. *Quod laudant homines, & celebrant, Bonum, quod vituperant, & reprehendunt, Malum.*

Elenchus.

Fallit *Sophisma* qua: uor modis, scilicet, Aut propter ignorantiam: Aut propter malam fidem, Aut propter studia & factiones: Aut propter ingenia laudatorum, & vituperatorum. Propter ignorantiam, Quid vulgi iudicium ad examen boni & mali? Melius Phocion, qui, cum populus ei præter solitum applauderet, quæsiuit, *Nam forte deliquisset*: Propter malam fidem: Laudantes enim & vituperantes suam rem sæpius agunt, neque loquuntur ut sentiunt.

Laudat venales, qui vult extrudere, merces.

Item: *malum est, malum est, inquit Emptor: sed cum recesserit, tum gloriabitur.* Propter factiones, Cuius enim patet, consuescere homines, eos qui suarum partium sunt, immodicis efferre laudibus; qui autem contrariarū sunt, infra meritum deprimere, Propter ingenia: Alii enim natura facti sunt, & compositi ad adulationem fervilem: Alii contra momi & tetrici: Ut laudando & vituperando, suis *Ingeniis* tantum obscudent, parum de veritate solliciti.

Sophisma.

2. *Quod etiam ab inimicis laudatur, magnum bonum: quod vero etiam ab amicis reprehenditur, magnum malum.*

Sophisma fundamento hoc niti videtur, quod quæ in gratiis & contra animi nostri affectum & propensionem loquimur, ea ipsa vim varietatis à nobis extorquere, facile creditur.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* propter astutiam, tam inimicorum quam amicorum. *Inimici* enim laudes quandoque tribuunt, non invite, nec à vi veritatis coacti, sed eas tamen deligentes, quæ inimicis suis invidiam & pericula conflare possint. Itaque apud Græcos superstitione quædam invaluit, ut crederent, si quis ab altero laudaretur, animo malevolo, & proposito nocendi, *naribus ejus pistulam annasii solere*. Fallit iterum, quia laudes interdum impertiunt *inimici*, tanquam præfatiunculas quasdam, ut postea liberius & malitiosius calumniarentur. Ex altera parte, fallit etiam hoc *Sophisma* propter astutiam *Amicorum*. Solent enim & illi vitia amicorum interdum agnoscere, & prædicare, non

quod aliqua vis Veritatis eos cogat; sed ea eligentes quæ minimū amicos suos lædere possunt, ac si cætera quidem viri optimi essent. Fallit iterum, quia *Amici* quoque reprehensionibus suis (sicut de *Inimici* laudibus diximus) tanquam præfatiunculis quibusdam utuntur, quo paulo post in laudes effusius excurrant.

Sophisma.

3. *Cuius privatio bona id ipsum Malum: cuius Privatio mala, id ipsum Bonum.*

Elenchus.

Fallit *Sophisma* duobus modis: Aut propter comparationem boni & mali: Aut propter successionem boni ad bonum, aut mali ad malum. Propter comparationem: Si bonum fuerit generi humano, privati esu glandium, non sequitur, quod malus ille erat; sed *Dodona* bona, *Ceres* melior. Neque si malum fuit Populo Syracusano, Dionysio Seniore privati, sequitur quod Dionysius ille bonus fuerit; sed minus malus, quam Junior. Propter *Successionem*: Etenim privatio boni alicujus non semper dat locum malo, sed quandoque majori bono: ut cum flos decidit, fructus succedit. Nec privatio alicuius mali dat semper locum bono, sed interdum majori malo. Nam sublato inimico Clodio, Milo simul & segetem gloriæ perdidit.

Sophisma.

4. *Quod bono aut malo vicinum est id ipsum item bonum, aut malum: quod vero remotum est à bono, malum, quod à malo, bonum.*

Habet hoc scire rerum natura, ut quæ natura sua conveniunt, etiam locis conveniant, quæ vero contrariæ natura sunt, etiam intervallis distent: Cum singula, amica sibi associare, inimica summoveere gaudeant.

Elenchus.

Sed fallit *Sophisma* tribus modis: Primo propter destitutionem, secundo propter obscuritatem, tertio propter protectionem. Propter destitutionem: Fit, ut quæ in tuo genere amplissima sunt, & maxime excellunt, omnia, quantum fieri potest, ad se trahant & in vicino quæque posita destituant, ac quasi inedia conficiant. Itaque in propinquo arborum grandium virgulta nunquam læta reperies. Recte etiam ille, *Devotus servus maximo servus*. Nec male cavillatus est, qui inferius famulitum in Aulis Principum, *Festorum vigiliis* comparavit; quæ Festa sua in proximo attingunt, ipsæ autem jejuniis addicuntur. Propter obscuritatem: Etenim & hoc habent quæque, in suo genere, præstantissima, ut licet proxima non extenuent, aut destituant, tamen obscurent, & obumbrent. Quod etiam de Sole notant Astronomi, quod si scilicet aspectu bonus conjunctione & approximatu malus. Propter protectionem: Nam non solum res coeunt & congregantur propter consortium, & naturæ similitudinem, sed etiã malum (præsertim in civilibus) confugit ad bonum, ut lateat, & protegatur. Itaque scelerati homines perunt *Alyla Divorum*, & vitium ipsum se in virtutis umbram recipit;

Sape lateat vitium proximitate boni.

Contra & bonū se aggregat ad malum, non propter consortium, sed ut illud convertat, & reformet in bonum. Itaque & medici magis accedunt ad ægrotos, quam ad sanos; & Servatori nostro objectum est, quod *Conversaretur cum publicanis & peccatoribus*.

Sophisma

Sophisma.

5. Cui cetera partes, vel secta, secundas unanimiter deserunt, (cum singula Principatum sibi vendiderint) melior reliquis videtur: Nam primas quaque ex zelo videtur sumere, secundas autem ex vero & merito tribuere.

Ita Cicero argumentatur, sectam Academicorum, quæ Acataleptiam tenuit, Philosophiâ fuisse præstantissimam. Interrogo enim (inquit) Stoicû, quæ secta sit potior; ille suam ceteris anteponet: Deinde qua secundas teneat, Academicam fatebitur. Age similiter cum Epicuro; (qui Stoici vix aspectum toleraverit) postquam suam Sectam collocavit in summo, collocabit Academicam in proximo. Similiter, vacante dignitate aliqua, Princeps si competitores singulos interrogaret, quem post se potissimum commendare vellent, verisimile est, secunda illorum vota, in eum qui præcipue dignus, & optime meritis fuerit, concursum.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* propter *Invidiam*. Solent enim homines, proxime post se & factionem suâ, in eos inclinare & propendere, qui reliquorum maxime sunt nerves & imbelles, qui; eis minimum molestiæ exhibuerunt; in odium illorum, qui illis plurimum insultarunt, aut incommodarunt.

Sophisma.

6. Cujus excellentia vel exuperantia melior, id toto genere melius.

Huc pertinent formula illa usitata; *Ne pervagemur in generalibus: Conferamus particularem aliquem cum particulari.* &c.

Elenchus.

Videtur hoc *Sophisma* latis nervosum; & magis *Dialecticum* quiddam, quam *Rheticum*. Artamen interdum fallit. Primo, quia sunt tres haud paucæ, periculo plurimum obnoxie; quæ tamen, si evadant, ceteris antecellunt. Ita ut genere sint deteriores quia sæpius periclitantur & excidunt; Individuo autem nobiliores. In hoc numero est *Gemma Martia*, de qua Gallicum Adagium, *Filius Parisiorum & Gemma Mensis Martij*, si ex illis evadat unus erit instar decem aliorum. Adeo ut in genere *Gemma Martij* præstet, sed tamen in individuo optima *Gemma Martij* optime *Gemma Martij* præferatur. Fallit secundo propter naturam rerum, in aliquibus generibus aut speciebus magis æqualem, in aliquibus magis inæqualem. Quemadmodum in observationem venit, climata calidiora generaliter ingenia producere acutiora; at in frigidioribus ingenia illa, quæ eminent, etiam acutissimis calidarum regionum præstare. Similiter, in exercitiis compluribus, si res duello inter singulos transigeretur, fortasse ad unam partem accederet Victoria, si copiis universis, in alteram. Etenim excellentiæ; & exuperantiæ casum recipiunt, at genera natura, aut disciplina reguntur, Quinetiam in genere, metallum lapide pretiosius Artamen Adamas præcellit auro.

Sophisma.

7. Quod rem integram servat, bonum; Quod sine recepto est, malum: Nam si recipere non posse, impotentia genus est, Potentia autem bonum.

Hinc confinxit Æsopos fabulam de duabus ranis; quæ in magna siccitate, cum aqua ubiq; deficerent, deliberarunt, quid sibi demum agendum esset. Prior autem; *Descendamus* [inquit] *in puteum*

profundum, neq; enim verisimile est ibi aqua defueram. Cui altera ita regegit; *Quis si forte ibi quaque aqua deficiet, quomodo exinde rursus ascendere poterimus?* Firmamentum autem hujus *sophismatis* est; Quod actiones humanæ adeo sint incertæ, & periculis expositæ, ut illud optimum videatur, quod plurima habeat effugia. Huc spectant formula illæ, quæ in usu sunt. *Obligarum plane & obstrictum reddes; Non tantum, quantum voles; sumes ex fortuna.* &c.

Elenchus.

Fallit *Sophisma* primo, quia in actionibus humanis fortuna urget, ut aliquid demum decernatur. Etenim ut eleganter à quopiam dictum est; *Etiâ non statueret, est aliquid statueret:* Adeo ut læ penultimo consilii suspensio pluribus nos implicet necessitatibus, quâ si aliquid statuissemus. Videtur autem iste morbus quidam animi, similis ei, qui reperitur in avaris: Sed translatus à cupiditate retinendi opes, ad cupiditatem retinendi arbitrii & potestatem. Siquidem avarus frui non vult, ne quid detrahat de summa; Ita & huiusmodi scepticus nil exequi vult, ut omnia ei sint integra. Fallit secundo, quia necessitas, & illud (quod ajunt) *facta est alea.* Stimulos addit animis: sicut inquit ille; *Ceteris pares necessitate certe superiores estis.*

Sophisma.

8. Quod quis culpa sua contraxit, maius malum; quod ab externis imponitur, minus malum.

Hujus rei causa est, quod morsus conscientie adversa conduplicet; Contra conscientiam sibi esse, quod culpa quis vacet, magnû præbet in calamitate solatium. Itaq; Poëtæ ea pathemata maxime exgerant, tanquam desperationi propiora, ubi quis se in ipsum accuset, & discrutiet;

Seque unum clamat causamque caputque malorem.

Contra, calamitates virorum insignium elevat & diluit innocentie & meriti conscientia. Porro cum malum ab aliis intetatur, habet quis, quod libere conqueri possit, ut de dolores sui exhalat, neq; cor suffocet. Etenim iis, quæ ab injuria hominû profecta sunt, indignari solemus, aut ultionem meditari, aut denique Nemesim Divinam vel implorare, vel expectare; Quinetiam, si à fortuna ipsa inflictum quid sit, tamen datur quædam cum fati ipsi expostulatio;

Atque Deos, atque Astra vocat crudelia Mater.

Contra, ubi quis malum aliquod sua culpa contraxerit, stimuli doloris introvertuntur, animumque magis vulnerant, & confodiunt.

Elenchus.

Fallit istud *Sophisma*, primo propter *spem*; quæ malorum magnam est Antidotum. Etenim culpe emendatio, sæpe in nostra potestate sita est; Fortune vero minime. Itaque Demosthenes non semel civis suos hujusmodi verbis affatus est; *Quod ad præterita pessimum, id ad futura optimum est. Quid hoc tandem sit? Hoc ipsum scilicet, quod vestra incuria & culpe res vestra male se habeant: Nam si vos officio vestro per omnia perfundissetis, & nihilominus Status vester, ut nunc, laborasset, ne spes quidem reliqua esset, eum futurum aliquando meliorem. Cum vero Errores vestri in causa pessimum fuerint; considerandum plane, Vos, illis emendatis, primum statum vestrum recuperaturos.* Similiter Epicætetus de gradibus tranquillitatis animi verba

faciens; Infirmum locum illis attribuit, qui alios accusant: Superiorem iis, qui se ipsos: Supremū vero illis, qui nec alios, nec se ipsos. Fallit secūdo, propter infitam animis humanis superbiam, qua ægre adducuntur homines, ut errores proprios agnoscat. Hoc vero ut evitent, patientiam adhibent longe majorem, ut in iis malis, quæ culpa sua contraxerunt. Etenim, quemadmodum fieri videmus, ut cum culpa admīssa sit, neq; de Auctore constiterit, supra modum excandescant homines. & tumultuentur: quod si postea in noticiam pervenerit, culpam illam ad filium, aut uxorem, aut gratiosum aliquem pertinere, statim sedantur turbæ, & consulescunt. Eodem modo fit, cum res aliqua accidit, propter quam necessitas incumbit, culpam in nos ipsos recipiendi. Id quod in mulieribus sæpissimè conspicitur, quæ si quid infeliciter egerint, contra consensum parentum, aut amicorū, quæcumq; infortunium sequatur, illud sedulo dissimulabunt.

Sophisina.

9. Gradus privationis major videtur, quam Gradus diminutionis: & rursus gradus inceptiois major videtur quam gradus incrementi.

Canon est in Mathematicis: nullas esse rationes incommensurabiles. Itaq; gradus nullitatis, & quidditatis, majores videntur gradibus incrementi, & decrementi. Sicut monoculo durius est, unum perdere oculum, quam utrumq; oculum habenti. Similiter, complures liberos habenti, gravius est, ultimum, qui superstes fuerit, filium amittere, quam reliquos priores. Itaq; & Sybilla, cum duos priores libros combussisset, pretium tertii duplicavit: Si quidem illius amissio gradus fuisset privationis, non diminutionis.

Elenchus.

Fallit Sophisma primo, propter eas res, quarum usus in sufficientia quadam, sive competentia, hoc est, Quantitate determinata, consistit. Si quis enim obligetur pœnaliter ad solutionem certæ pecuniæ summæ, ad diem certum, gravius ei fuerit, nummo unico aureo carere, quam si, posito quod ille unicus parari non potuerit, deessent etiam decem alii. Similiter in decoctionibus fortunarum, damnosior videtur gradus obærationis, qui primus sortem minuit; quam extremus, qui ad egestatem redigit. Huc spectant formulæ illæ usitatæ; *Sera in fundo parsimonia: Parum interest, utrum nihil habeas, an quod nihil juvet, &c.* Fallit secundo, propter illud Principium in natura; quod corruptio unius, sit generatio alterius. Adeo ut gradus ipse privationis ultimæ, minus interdū incommodet, quoniam ansam & stimulum præbet novæ alicui rationi ineundæ. Vnde etiam Demosthenes sæpius conqueritur apud Cives suos; *Conditiones minus utiles, & honorificas, quas à Philippo impositas subibant, nihil aliud esse, quam alimenta quadam ipsorum ignavia & socordia; ut multo iis fuisset satius illis omnino carere; propterea quod hoc patio industria illorum melius acui possit ad alia paranda remedia.* Novimus certe Medicum quendam, qui, mulieribus delicatis, querentibus se male habere sed tamen à medicamentis omnibus abhorrente, solebat dicere, non minus facete, quam morose: *Vobis omnino opus est, ut deterius valeatis, quo medicamenta, etiam qualibet, libenter toleretis.* Quintum etiam ipse gradus privationis, sive indigentia ul-

ti, salutaris esse possit, non tantum ad excitandam industriam, verum etiam ad inperandam patientiam.

Quod ad secundum membrum hujus Sophismatis illud eodem, quo prius, fundamēto (de gradibus quidditatis & nullitatis) nititur. Hinc tanta usurpantur, de initiis negotiorum, præconia.

Dimidium facti, que bene cepit, habet, &c.

Hinc Astrologorum superstitio, qui iudicium faciunt de dispositione aut fortuna hominis, ex momento sive articulo nativitatē, aut conceptus.

Elenchus.

Fallit sophisma primo, quoniam in nonnullis primæ rerum inceptiois nihil aliud sunt, quam quæ Epicurus, in Philosophia sua, appellat *elementa*, id est, rudimenta quædam, quæ nihili sunt, nisi inerentur, aut provehantur. Itaq; in hoc casu, gradus secundus dignior videtur & potentior, quam primus: Quæmadmodū in plaustris, equus qui penultimus est, plus confert ad motum plaustris, quam primus. Etiam non inepte dici solet; *Convitium regesum, illud esse, quod pugna sit reum.* Prius enim fortasse prætervolaturum fuisset. Itaque prius malo principium dedit, sed posterius modum abstulit. Fallit Sophisma secundo, propter dignitatem perseverantiæ; quæ in progressu, non in aggressu sita est. Etenim casus aut natura, primum impetum progignere possunt, at affectus tantummodo maturus, & iudicium, constantiam. Fallit tertio in iis rebus, quarum natura, & cursus ordinarius in contrarium rei inceptæ fertur. Ita ut prima inceptio perpetuo evacuetur, nisi vires continentur. Quæmadmodū in formulis illis usitatæ dicitur; *Non progredi est regredi; Et, Qui non proficit, desinit: Ut in cursu in adversum montis; Remigatio in adversum vergitis; At contra, si in declivi montis motus incipiat, aut secundo Flumine remigatio fiat; tum gradus inceptus lōge portiores partes tenet. Potro iste color, non tantū extenditur ad gradum inceptiois, qui sit à potentia ad actum, comparatum cum gradu, qui sit ab actum ad incrementum: Verum etiam ad gradum qui sit ab Impotentia ad potentiam, comparatum cum gradu, qui sit à potentia ad actum. Etenim gradus ab Impotentia ad potentiam, major videtur, quam à potentia ad actum.*

Sophisma.

10. Quod ad veritatem refertur, majus est: quam quod ad opinionem. Modus autem & probatio ejus, quod ad opinionem pertinet, hæc est, quod quis, si clam putaret fore, facturus non esset.

Ita pronunciant Epicurei de felicitate Stoicorum, in virtute collata, quod similis sit felicitate Histionis in Scena, qui si à Spectatoribus, & plautu eorū destitueretur, animis statim concideret. Itaq; virtutem per ignominiam, bonum theatrale vocant. Aliter fit in divitiis, de quibus ille,

Populus me sibilat; At mihi plando.

Idem in Voluptate,

— Grata sub imo

Gaudia corde premeus, vultu simulante pudorem.

Elenchus.

Fallacia hujus Sophismatis subtilior paulo est: licet responsio ad exemplum, quod adducitur, facilis. Neque enim virtus eligitur propter auram popularē. Cum etiam illud præceptū sit, *Ut quis ma-*

sine omnium se ipsum revereatur. Ita ut vi bonus, idem fuerit in solitudine, idem in theatro. Licet forte intendatur virtus non nihil per laudes, quemadmodum calor augetur per reflexionem. Sed hoc suppositionem negat, non fallaciam redarguit. *Elenchus* vero talis est. Dato, quod virtus (praesertim ea, quae labores & conflictus subit) non eligeretur, nisi quod laudes & fama eam comitari soleant; haud inde sequitur, quod appetitus, & motus ad virtutem non sit praecipue propter se. Siquidem fama, possit esse causa tantum impulsiva, aut sine qua non, neutquam efficiens, aut constituens. Exempli gratia: Si duo fuerint equi, quorum unus, calcariibus non admotis, quae vis haud segniter praestaret alter calcariibus admotis, priorem longe superaret: Posterior iste (arbitror) palmam referet, & pro eo meliore iudicabitur. Neque quoniam iudicii sani commoverit formula illa: *Apais estum equum, cuius spiritus sui sunt in calcariibus.* Quandoquidem enim instrumentum ordinatum equitanti sit calcari, neque ullo modo oneri aut impedimento ei sit; non minoris propterea aestimandus est equus, qui calcari incitatur: Neque etiam ille alter, qui absque calcariibus mira praestet, eo ipso melior; sed delicatior tantum habendus est. Similiter gloria & honor, virtuti, pro stimulis & calcariibus, subserviunt: Ac licet virtus, sine illis, paulo futura esset languidior; tamen cum semper illa praesto sint ei, etiam non invitata; nil officit, quo minus virtus propter se quoque expectatur. Itaque recte redarguitur illa positio: *Nota eius rei, quod propter opinionem, & non propter veritatem eius, haec est, quod quis, si clam putaret fore, facturus non fuisset.*

Sophisma.

11. *Quod opera & virtute nostra partium est, maius bonum; Quod ab alieno beneficio, vel ab indulgentia fortuna delatum est, minus bonum.*

Causae huius rei haec sunt. Primo, propter *spem de futuro.* Siquidem in aliorum gratia, aut fortunae ipsius ventis secundis, non multum inest certitudinis; Propria vero industria, aut virtus, semper domi adiunt. Adeo ut, postquam boni quid nobis hoc modo paratum fuerit, maneant etiam eadem instrumenta, in novos usus parata, quin & consuetudine & facilius reddita validiora. Secundo, quia quod *alieno beneficio adipiscimur*, eius etiam *aliis debuit esse sumus*; cum, quae per nos ipsi comparaverimus, nihil oneris secum trahant. Etiam si quid indulgentia Divina in nos cumulaverit, retributionem quandam erga Dei bonitatem efflagitat, quod homines pravos & improbos mordet, ubi in priore genere illud Prophetae ulveniat *Letantur, & exultant immolant plagis suis, & sacrificat reti suo.* Tertio, quia *ea, quae a virtute nostra minime profecta sunt, nulla sequitur laus & existimatio.* Quae enim felicitatis sunt, admirationem quandam pariunt, laudem minime. Sicut ait Cicero ad Caesarem: *Qua miremur, habemus; quae laudemus, expectamus.* Quarto, quia quae, *industria propria* acquiritur, eum *laboribus & contentione* fere conjuncta sunt; quod nonnullam habet in se *Sua vitatem*, uti Salomon, *Sua vis cibi a venatu.*

Elenchus.

At quatuor inveniuntur *colores oppositi*, qui rem in contrariam partem inclinant; possintque esse prioribus instar *Elenchorum.* Primo, quia *felicitas*

videtur esse *signum quoddam, & character favoris divini*; & propterea, tum in nobiliter ipsis confidentiam & alacritatem generat, tum apud alios auctoritatem & reverentiam. Felicitas autem illa etiam fortuita complectitur, ad quae virtus aegre aspirat; Veluti cum Caesar ad Navis Gubernatorem, animos addendo, dixit: *Caesarem portas, & fortunam ejus.* Quod si dixisset, *Caesarem portas, & virtutem ejus,* frigidum proflus fuisset solatium periclitanti in procella. Secundo, quia *ea, quae virtute aut industria procedunt, sunt imitabilia, & aliis patent;* cum felicitas sit res inimitabilis, & prerogativa quaedam hominis individui. Itaque, in genere videmus, res naturales artificialibus praeponi, quia imitationem non recipiunt. Quod enim imitabile est, potentia vulgatum est. Tertio, quae ex felicitate proventunt, *bona videntur gratuita, nec laboribus empta;* at quae virtute propria, pretio veluti acquiruntur. Itaque eleganter Plutarchus, de rebus Timoleontis, hominis longe fortunatissimi, cum rebus Agesilai & Epaminondae, qui uno aeo vixerunt, comparatis, dixit: *Illas Homeri Carminibus fuisse similes, quae cum alias excellent, sponte etiam fluere videantur, & quasi Genium sapere.* Quarto, quia, quod *praeter spem aut praeter expectatum contingit, gratius, & maiore cum voluptate in hominum animos insinuat.* Illud vero neutriquam competit us, quae propria cura & ambitu comparantur.

Sophisma.

12. *Quod ex pluribus constat & divisibilibus, est majus eo, quod paucioribus, & magis unum; Nam omnia per partes considerata, majora videntur: Quare & plurimas partium, magnitudinem praefert: Fortius autem operatur pluralitas partium, si ordo absit: Nam induci similitudinem infiniti, & impedit comprehensionem.*

Sophisma istud videtur etiam primo intuitu fallax, & quasi palpabile; Siquidem, non pluralitas partium tantum, sed majoritas earundem poterit constituere totum auctius. Artamen abripit hoc ipsum *sophisma* saepius phantasia; quae etiam insidiatur sensui. Etenim aspectui brevis videtur via in planitie, ubi nihil intercurrat quod visum frangat, quam in tali tractu terrae, ubi simul conspiciuntur arbores, aut aedificia, aut aliud aliquod signum, quod spatium metiri & dividere possit. Sic homini bene nummato, postquam arcas suas, & marsupia dividerit, & digesserit, major etiam quam antea subit divitiarum phantasia. Habet etiam vim in amplificationibus, si res in plures portiones dividatur, atque singulae seorsum tradentur. Hoc vero adhuc magis phantasia implet, si fiat promiscue, & sine ordine. Confusio enim multitudinis opinionem generat. Siquidem quae ordine ostenduntur, aut proponuntur, tum ipsa magis finita apparent, tum certum praebent argumentum, nihil esse praetermissum. At contra, quae confusa praesentantur, non solum in se numerosa putantur, sed & suspicioni locum relinquunt, restare adhuc plura, quae omittantur.

Elenchus.

Fallit *Sophisma.* Primo, ubi quis ampliorē perceperit de re aliqua opinionem, quam pro vera rei ipsius magnitudine, Etenim cum hoc fit, distributio fallam illam opinionem destruet, & rem in veritate sua, non autem cum amplificatione, monstrabit.

Itaque si quis morbo aut dolore corripatur, horæ longiores ei videbuntur absque horologio, aut clepsydra, quam si iisdem mensurentur. Nam si tædium & vexatio morbi, tempus videri longius faciunt quam revera est; at computatio temporis errorem illum corrigit, & brevius facit, quam opinio illa falsa conceperat. Etiam in planitie, contra quam superius dictum est, aliquando evenit. Licet enim visus in principio viam ostendet breviorē sensui, quia indivisa est; tamē si ex eo obrepat opinio de longe minori intervallo quam reperitur: opinionis ejus vanæ frustratio efficit, ut videatur demum etiam, quam revera est, productior. Itaque si quis opinioni alicujus falsæ magnitudine rei cuiuspiam velificari cupiat, caveat à distributionibus, sed rem integram utique extollat. Fallit *Sophisma* secundo, si distributio ea distrahatur, non autē simul obvertetur, aut uno aspectu visum feriat. Itaque si flores in horro aliquo in plures torulos distinguantur, majoris quantitatis speciem præbent, quam si omnes in uno toro simul crescerent; Modo totuli illi oculis simul subjiciantur; Aliter enim unio distributioni distractæ prævalebit. Sic redditus eorum majores videntur, quibus prædia & latifundia sua vicina aut conjuncta sunt. Nam si spatium sita sint, non veniunt tam facile sub aspectum. Fallit *Sophisma* tertio, propter dignitatem unitatis, supra multitudinem. Omnis enim compositio, indigentia in singulis signum est certissimum, ubi illud usu venit:

Et quæ non profunt singula, multa juvant.

Itaque Mariæ partes potiores; *Martia, Martha, attendis ad plurima, unum sufficit.* Hinc illa fabula *Æsopi* de vulpe, & feli: jactabat enim vulpes, quætas artes haberet, & effugia, quibus se à canibus eriperet; Felis autem se unico tantum confidere auxilio dixit, utpote quæ tenuem scandendi facultatem haberet. Quod tamen reliquis illis vulpinis longè præstantius præsidium fuit; unde *Adagium*; *Multa novit vulpes, sed felis unum magnum.* Quin etiam in hujus fabulæ significatione morali idem

cernitur; Nam potenti & fido amico niti, plus præfidii habet, quam artes & astutiæ complurimæ.

Atque hæc exempli loco sufficient. Superest autem nobis ejusmodi *colorum* numerus etiam magnus, quos olim adolecentes congessimus: attamen sine illustrationibus suis, atque *Elenchis*; quos hoc tempore concinnare non vacat: ideoque *colores* illos nudos, absque illustrationibus suis, (cum superiores isti vestiti prodeant) proponere, minimè nobis consentaneum videtur. Illud interim monemus, rem istam, qualiscunque ea videri possit, haud parvi, iudicio nostro, esse pretii; utpote quæ ex *Philosophia prima*, & ex *Rhetorica* participet. Atque de *signis popularibus*, sive *coloribus boni ac mali apparentis*, tam *simplicis*, quam *comparati*, hæc tenus.

Secunda *Collectio*, quæ pertinet ad *promptuam viam & desideratam*, ea est, quam Cicero (ut superius in *Logica* diximus) innuit; cum præcipit, ut in promptu habeantur. *Loci communes* in utramque partem disputati & tractati. Quales sunt, *Proverbis legi & Proferentia legi*, &c. Nos vero hoc præceptum etiam ad alia extendimus; ut non solum ad genus judiciale, sed etiam ad deliberativum & demonstrativum adhibeatur. Omnino hoc volumus, *Locos* omnes, quorum frequens est usus, (sive ad probationes & refutationes, sive ad suasiones, & dissuasiones, sive ad laudes & vituperia spectent) meditato jam haberi, eosque ultimis ingenii viribus, & tanquam improbe, & profus præter veritatem, attolli & deprimi. Modum autem hujus *Collectionis*, tam ad usum, quam ad breviter, optimè fore censemus, si hujusmodi *Loci* contrahantur in sententias quasdam acutas & concisas; tanquam glomos quosdam, quorum sila in fusorem discursum, cū res postulat, explicari possint. Atque similem quandam diligentiam in Seneca reperimus, sed in hypothetibus sive casibus. Ejus generis cum plurima parata habeamus, aliqua ad exemplum proponere visum est. Ea autem *Antitheta Rerum* nominamus.

Exempla Antithetorum.

NOBILITAS. I.

Pro.

Quibus virtus à Genere penitus insita est; si jam non mali esse nolunt, sed nequeunt. *Nobilitas* Laureæ, qua tempus homines coronat.

Antiquitatem etiam in monumentis mortuis veneramus; quanto magis in vivis?

Si *Nobilitatem* familiarum contempnas, quæ tandem erit differentia inter sobolem hominum, & brutorum?

Nobilitas virtutem invidia subducit, gratia tradit.

Forma. II.

Pro.

Deformes naturam ulcisci solent. *Et Virtus* nil aliud, quam interna forma; & forma nil aliud, quam externa virtus. *Deformes* se à contemptu, per malitiam utique suam, vindicare cupiunt. *Forma* virtutes splendere facit, vitia rubere.

Juven-

Contra.

Raro ex virtute *Nobilitas*, rarius ex *Nobilitate* Virtus.

Nobiles Majorum deprecatione ad veniam sapius utuntur, quam suffragatione ad honores.

Tanta solet esse industria hominum novorum, ut *Nobiles* præ illis tanquam *Statua* videantur.

Nobiles in stadio respectant nimis sapere, quod mali cursoris est.

Contra.

Virtus, ut *gemma nobilis*, melius in se vitur sine multo auro & ornatu.

Quod vestis lauta deformi, hoc forma improbo.

Similiter plerumque, leves sunt, quos forma ornat, & quos movet.

Contra.

Juventus. III.

Pro.

Prima cogitationes, & juvenum consilia, plus habent è Numine.

Senes sibi sapiunt magis: aliis, & Reipublica, minus.

Si conspici daretur, magis deformat animos quam corpora senectus.

Senes omnia metuunt, præter Deos.

Valetudo. IV.

Pro.

Cura valetudinis animam humilem facit, & corpori supplicem.

Corpus sanum, hospes animæ est; Aegrum, erga stularius.

Nel tam summas actionum promovet, quam prospera valetudo: at contra, infirma feriatur nimis.

Uxor & Liberi. V.

Pro.

Charitas Reip. incipit à familia.

Uxor & Liberi disciplina quadam humanitatis, at caelibes tetrici & severi.

Calibatus & Orbus ad nil aliud conferunt, quam ad fugam.

Marti sacrificat, qui liberos non procreat.

Cetera felices, in liberis fere infortunati sunt: ne Divina Sorti nimium appropinquent homines.

Divitiæ. VI.

Pro.

Divitiæ contemunt, qui desperant.

Invidia divitiarum, virtutem effecit Deam.

Dum Philosophi dubitant, utrum ad virtutem, an voluptatem omnia sint referenda, collige instrumenta virtusque.

Virtus per divitiæ virtutem in commune bonum.

Cetera bona provinciales habent administrationem, divitiæ sola generalem.

Honores. VII.

Pro.

Honores non Tyrannorum, (ut loquuntur) sed Providentiæ Divinae calculi sunt.

Honores faciunt & virtutes & vitia conspicua: itaque illas provocant, hæc refranant.

Non novit quisquam, quantum in virtutis cursu profecerit, nisi honores ei campum præbeant apertum.

Virtutis, ut rerum aëtarum, rapidus motus est ad locum, placidus in loco: Est autem virtutis locus honos.

Imperia. VIII.

Pro.

Felicitate frui, magnum bonum est, sed eam & alii impertiri posse, adhuc majus.

Reges non hominum instar, sed astrorum sunt. Nam & in singulos, & in tempora ipsa, magnum habent influxum.

Qui Dei vices gerunt, iis resistere, non tantum lese Majestatis Crimen est, sed Theomachia quadam.

Laus, Exillimatio. IX.

Pro.

Virtutis radij reflexi laudes.

Laus Honoris est, ad quem liberis suffragiis pervenitur.

Honores à diversis Politis conferuntur, sed laudes ubique sunt libertatis.

Vox populi habet aliquid Divinam. Nam quomodo aliter tot capita in unum conspirare possint?

Ne mireris, si vulgus verius loquatur, quam hono- ratiore; quia etiam tutius loquitur.

Natura. X.

Contra.

Juventus penitentia campus.

Ingenitum est juvenibus senilis auctoritatis contemp- tum; ut quisque suo periculo sapiat.

Tempus, ad qua consilia non advocatur, nec ratio habet.

Senibus Veneres mutantur in gratias.

Contra.

Sæpe convalescere, est sæpe juvenescere.

Excusatio valetudinis polychresta; ad quam etiam sani confugimus.

Nimis arcto fœdere corpus anima jungit sanitas.

Et lectus magna imperia administravit, & Leticia magnos exercitus.

Contra.

Qui uxorem duxit, & liberos suscepit, obsides fortuna dedit.

Generare, & liberi, humana sunt; creare, & opera, Divina.

Brutorum aternitas soboles: Virorum fama, merita, & instituta.

Oeconomica rationes, publicæ plerunque evertunt.

Aliquibus fortuna Priami placuit, qui suis omnibus superstes fuit.

Contra.

Divitiarum magnarum vel custodia est, vel dispensatio quadam, vel fama, at nullus usus.

Annon vides lapillis, & id genus delictis, fingi pretia, ut possit esse aliquis magnarum divitiarum usus?

Multi, dum divitiis suis omnia venalia fore crederent, ipsi in primis venerunt.

Non aliud divitiæ dixerim, quam impedimenta virtutis. Nam virtutis & necessaria sunt, & graves.

Divitiæ bona ancilla, pessima domina.

Contra.

Dum honores appetimus, libertatem exuimus.

Honores dant fere Potestatem earum Rerum, quas optima Condicio est Nolle proxima Non posse.

Honorum ascensu arduus, status lubrica, regressus præcepit.

Qui in Honore sunt, vulgi opinionem mutantur oportet, ut se ipsos beatos putent.

Contra.

Quam miserum, habere nil fere quod appetas, infinita que metuas.

Qui in Imperiis sunt, similes sunt Corporibus Cælestibus, qua magnam venerationem habent, requiem nullam.

Nemo humana sortis ad Deorum convivium admittitur, nisi ad Ludibrium.

Contra.

Fama deterior fudex, quam Nuncia.

Quid viro bono cum saliva vulgi?

Fama veluti furvius, levius attollit, solida mergit.

Infimarum virtutum apud vulgus laus est, medicarum admiratio; supremarum sensus nullus.

Laus magis ex ostentatione, quam ex merito: & ventosis magis accedit, quam realibus.

H 4

Contra.

Natura. X.

Pro.

Consuetudinis progressus est Arithmeticus, Natura Geometricus.

Ut in Rebus publicis se habent Leges communes erga consuetudines, eodem modo in singulis se habet Natura ad Consuetudinem.

Consuetudo contra naturam, quasi Tyrannis quaedam est: & cito ac levi occasione corrumpit.

Fortuna. XI.

Pro.

Virtutes aperta laudes pariunt, occulta fortunas.

Virtutes officiorum laudes pariunt: salutatum, fortunas.

Fortuna veluti galaxia, hoc est, nodus quarundam obscurarum virtutum, sine Nomine. Fortuna saltem ob filias suas honoranda est, confidentiam scilicet, & auctoritatem.

Vita. XII.

Pro.

Absurdum est, Accidentia Vitae magis amare, quam vitam ipsam.

Præstat ad omnia, etiam ad virtutem, curriculum longum, quam breve.

Absque spatiis vitæ majoribus, nec perficere datur, nec perdiscere, nec pænitere.

Superstitio. XIII.

Pro.

Qui zelo peccant, non probandi, sed tamen amandi sunt.

Mediocritates moralibus debentur: extremitates Divinis.

Superstitiosus, Religiosus Designatus.

Fabulosissima quæque Portenta cuiusvis Religionis, citius crediderim: quam hæc omnia sine Nymine fieri.

Superbia. XIV.

Pro.

Superbia etiam vitii infociabilis: atque ut venenum veneno, ita haud pauca vitia superbia expelluntur.

Facilis, etiam alienis vitii obnoxius est: Superbus tantum suis.

Superbia, si ab aliorum contemptu ad sui contemptum ascendit, fiet demum Philosophia.

Ingratitudo. XV.

Pro.

Crimen ingrati animi, nil aliud est, quam perspicacia quedam in causam beneficii collati.

Dum grati erga quosdam esse volumus, nec ceteris iustitiam præstamus, nec nobis ipsis Libertatem.

Benefici gratia eo minus reddenda est, quod de pretio non constat.

Invidia. XVI.

Pro.

Naturale exprobrationem fortuna sua odisse. Invidia in Rebus pub. tanquam salubris ostracismus.

Impudicitia. XVII.

Pro.

Zelotypia debetur, quod castitas sit facta virtus.

Multa

Contra.

Cogitamus secundum naturam, loquimur secundum Præcepta: sed agimus secundum Consuetudinem.

Natura Pedantius quidam est, Consuetudo Magistratus.

Contra.

Stultitia unius, fortuna alterius.

In fortuna illa præcipue laudaverim, quod cum eligat, non inueatur.

Viri Magni, dum invidiam virtutum suarum declinarunt, inter fortuna cultores reperiuntur.

Contra.

Philosophi, dum tantum apparatus adversus mortem colligunt, ipsam magis timendam effecerunt. Mortem homines timeant, quia nesciunt, ut pueri tenebras.

Non invenias inter humanos affectum tam pusillum, qui si intendatur paulo vehementius, non mortu metum superet.

Mori velle, non tantum fortis, aut miser, aut prudens, sed etiam fastidiosus potest.

Contra.

Ut Simia, similitudo cum homine, deformitatem addit: ita Superstitio similitudo cum Religione.

Quale odium est affectationis in civilibus, tale superstitio in Divinis.

Præstat nullam habere de Diis opinionem, quam contumeliosam.

Non Epicuri Schola, sed Stoa, veteres Respublicas perturbavit.

Non cadit in mentem humanam, ut sic merus Atheista Dogmate: sed magni Hypocrita, sunt viri Atheista: qui Sacra perpetuo contrecant, sed nunquam verentur.

Contra.

Hedera virtutum ac bonorum omnium superbia, Cetera vitia virtutibus tantum contraria: Superbia sola contagiosa.

Superbia optima vitiarum conditione caret, id est, latebris.

Superbus, cum ceteros contemnit, se interius negligit.

Contra.

Crimen ingrati animi, non supplicio coercetur, sed furis permittitur.

Arctiora sunt vincula beneficiorum, quam officiorum: quare, qui ingratus, etiam iniustus, & omnia.

Ea est conditio humana: Nemo iam publica fortuna natus est, quin privata & Gratia, & Vindicta, se omnino debeat.

Contra.

Invidia Festos dies non agit.

Nemo virtuti invidiam reconciliaverit præter mortem.

Invidia virtutes laboribus exercet, ut funo Herculeum.

Contra.

Pessima Circes transformatio, impudicitia.

Impu-

*Multa tristitia opus est, ut quæ Venerem rem se-
riam putet.*

*Quid vel diat partem, vel munditiæ speciem, vel
superbia filiam, inter virtutes collocas?*

*Amorum, ut arium sylvestrium nulla proprietatis
est, sed jus possessione transfertur.*

Crudelitas. XVIII.

Pro.

*Nulla virtutū tam sapere ea est, quam Clementia.
Crudelitas, si à vindicta est Justitia est: si à pericu-
lo, prudentia.*

*Qui Misericordiam inimico impertit, sibi dene-
gat.*

*Non sapius Phebotomia necessaria sunt in curati-
onibus, quam cades in civilibus.*

Gloria vana. XIX.

Pro.

*Qui suas laudes appetit, aliorum simul appetit uti-
litates.*

*Qui tam sobrius est, ut nihil alienum curet, vereor
ne & publica aliena putet.*

*Ingenia in quibus aliquid inane est, facilius curam
Reipubl. recipiunt.*

Justitia. XX.

Pro.

*Imperia & Politia, Justitia tantum addita-
menta sunt: Si enim Justitia aliter possit exer-
ceri, illis minime fuerit opus.*

*Justitia debetur, quod homo homini sit Deus,
non lupus.*

*Justitia est vitia tollere non possit, tamen
hoc efficit, ut non ledant.*

Fortitudo. XXI.

Pro.

Nil terribile nisi ipse timor.

*Nil aut in voluptate solidum, aut in virtute muni-
tum, ubi timor infestat.*

*Qui pericula apertis oculis intuetur, ut excipiat,
adverit & ut evitet.*

*Cetera virtutes nos à dominatu liberant vitiorum,
fortitudo sola à diminatu fortuna.*

Temperantia. XXII.

Pro.

Eadem fere vis abstinendi & sustinendi.

*Vniformitates, concordia, & mensuratio-
num, caelestia sunt, & characteres aternitatis.*

*Temperantia, velut frigora salubria, animi
vires colligit & firmat.*

*Exquisiti & vagi sensus Narcoticis indigent:
similiter & affectus.*

Constantia. XXIII.

Pro.

Basis virtutum constantia.

Miser est, qui qualis ipse futurus sit, non novit.

*Imbecillitas humani judicij, rebus ipsis constare
non potest: quare saltem sibi constet.*

Etiā vitii decus aspiciat constantia.

*Si ad fortuna Inconstantiam accedat etiam incon-
stantia mentis, in quantum tenebris vivitur?*

*Fortuna, tanquam Proteus, si perseveres, ad for-
mam redit.*

Magnani-

*Impudicus pro fusus reverentiam sui perdidit: quod
frantum est omnium vitiorum.*

*Omnis, ut Paris, qui formæ optionem faciunt, pru-
dentia & potentia jacturam faciunt.*

*In Veritatem non vulgarem incidit Alexander:
cum Somnum & Venerem, Mortis Arrhabones esse
dixit.*

Contra.

Cadibus grassari, aut Fera, aut Furia est.

*Crudelitas viro bono semper fabulosa esse vi-
detur, & fictio Tragica.*

Contra.

*Gloriosi semper factiosi, mendaces, mobiles,
nimij.*

Thraso Gnathonis præda.

*Turpe est proco sollicitare ancillam: est autem
virtutis ancilla Laus.*

Contra.

*Si hoc est justum esse; Quæ tibi fieri nollis, ea alteri
non facere, Clementia demum Justitia est.*

*Si suum cuique tribuendum est, certe & venia hu-
manitati.*

*Quid mihi aequitatem narras, cum sapienti omnia
in aequalia sint?*

*Considera qualis reorum conditio fuerit apud Ro-
manos & pronuncia, justitiam à Reipubl. non esse.*

*Vulgaris ista Justitia Politiarum, Philosophus in
aula: hoc est, facit tantum ad Reverentiam Imperan-
tium.*

Contra.

Praeclara virtus velle perire, ut perdas.

Praeclara virtus quæ etiam ebrietas inducit.

Vitæ suæ prodigius, alienæ periculosus.

Virtus ferrea atatis fortitudo.

Contra.

*Negativa ista virtutes non placent: nam Inno-
centiam præstant, non merita.*

Languet mens, qua excessibus caret.

*Amo virtutes, quæ excellentiam actionis indu-
cunt, non hebetudinem passionis.*

*Cum consonantes animi motus ponis, paucos ponis:
Nam pauperis est numerare pecus.*

*Ista (non uti, ut non appetas: Non appetere, ut non
timeas) pusillanimitas sunt & diffidentia.*

Contra.

*Constantia, ut janitrix morosa, multa utilia
judicia abigit.*

*Aequum est, ut constantia res adversas bene
toleret; nam fere inducit.*

Stultitia brevissima, optima.

Contra

Magnanimitas. XXIV.

Pro.

Si animus semel generosos fines optaverit, statim non modo virtutes circumstant, sed & Numina. Virtutes ex habitu, aut praeceptis gregales sunt: ex fine, Heroica.

Scientia, Contemplatio. XXV.

Pro.

Ea demum voluptas est secundum Naturam, cuius non est satietas.

Dulcissimus prospectus in errores aliorum subjacentes.

Quam bonum est, orbem mentis habere concentricos Univerſo?

Omnes affectus pravi, falsa aſtimationes sunt: atque eadem sunt bonitas & veritas.

Litera. XXVI.

Pro.

Si de rebus minutis libri scripti forent, vix ullus esset experientia usus.

Lectio est conversatio cum prudentibus: Actio fere cum stultis.

Non inutiles scientia existimanda sunt, quarum in se nullus est usus, si ingenia acuant, & ordinant.

Promptitudo. XXVII.

Pro.

Opportuna prudentia non est, quae celeris non est.

Qui cito errat, cito errorem emendat. Qui ex composito & non obiter prudens est, nil magni facit.

Taciturnitas in Secretis. XXVIII.

Pro.

Taciturno nil reticetur, quia omnia tuto communicantur.

Qui facile loquitur quae scit, loquitur & quae nescit.

Secretis etiam mysteria debentur.

Facilitas. XXIX.

Pro.

Amo virum alieno affectui obnoxium, sed tamen iudicium ab obsequio evocantem.

Flexibilem esse, ad naturam auri proxime accedit.

Popularitas. XXX.

Pro.

Prudentibus eadem fere placent: at stultorum varietati occurrere, prudentia est.

Colere populum, est coli.

Qui ipsi magni viri sunt, neminem unum fere habent, quem vereantur, sed populum.

Loquacitas. XXXI.

Pro.

Qui silet, aut alios habet pro suspectis, aut suspectus est ipse sibi.

Custodie omnes infelices; miserrima silentij.

Silentium stultorum virtus: itaque recte ille silentij: Si prudens es, stultius es; si stultus, prudens.

Silentium, veluti nox, insidius opportunum.

Silentium in profuente sanissima.

Silentium solitudinis genus.

Opinioni se venditat, qui silet.

Silentium

Contra.

Magnanimitas est virtus poetica.

Contra.

Contemplatio, speciosa inertia.

Bene cogitare, non multo melius est, quam bene somnare.

Orbem Numen curat, tu patriam.

Vir politicus etiam Contemplationes ferit.

Contra.

In Academia discunt credere.

Qua unquam ars docuit temporis usum? Sapere ex regula, & experientia, plane contraria rationes sunt: ut qui alteri assuetus sit, ad alterum sit ineptus.

Artis sapissimè ineptus usus est, ne sit nullus.

Hoc fere omnes Academici habent, ut ex qualibet re soleant agnosere quod faciant, & non addiscere quod nesciant.

Contra.

Prudentia non alte petitur, quae praesto est.

Prudentia, ut vestis, levis, quae expedita.

Cujus consilia non maturat deliberatio, nec prudentiam atas.

Qua ad breve tempus excogitantur, ad breve tempus placent.

Contra.

Varietas morum optime animum collocat in secreto.

Taciturnitas confessoris virtus.

Taciturno omnia reticentur; quia silentium respondentur.

Tectus, ignoto proximis.

Contra.

Facilitas, iudicij quaedam inepta privatio.

Facilium beneficia, debita videntur; negationes, injuria.

Sibi gratiam habet, qui à facili aliquid impetrat. Facilem omnes Difficultates premunt; nam omnibus se implicat.

Facilis fere se respicit cum pudore.

Contra.

Qui valde cum stultis congruit, ipse suspectus esse potest.

Qui turba placet, fere & Turbas miscet.

Nil moderatum vulgo gratum est.

Infima assentatio est assentatio vulgi.

Contra.

Silentium verbis, & gratiam addit, & auctoritatem.

Silentium, veluti somnus quidam, alit prudentiam.

Silentium fermentatio cogitationum.

Stylus prudentiae silentium.

Silentium ambit veritatem.

Diffimula-

Silentium, nec pravās cogitationes egerit, nec bonas distribuit.

Disimulatio. XXXII.

Pro.

Disimulatio compendiarīa sapientia.
Non idem dicere, sed idem spectare debemus.
Etiam in animo deformis nuditas.
Disimulatio & deiori est, & praesidio.
Sepes consiliorum, disimulatio.
Aliquis bono suo falluntur.
Qui indissimulante omnia agit aequae despicit: nam plurimi, aut non capiunt, aut non credunt.
Indissimulatio nihil aliud, quam animi impotentia.

Audacia. XXXIII.

Pro.

Docet improbare, qui verecundatur.
Quod a deo oratori, ad audacia viro civili, primum, secundum, tertium.
Confidentem verecundiam amo, accusantem odii.
Confidentia morum, animos promptius sociat.
Placet obscurus vultus, & perspicua oratio.
Ceremoniae. Puncti. Affectatio. XXXIV.

Pro.

Vultus & gestus decora moderatio, verum condimentum virtutis.
Si & in verbis vulgo paremus, quidam in habitu, & gestis?
Qui in levibus, & quotidiana consuetudine, decus non retinet, sic licet vir magnus, non tamen, hunc tantum certis horis sapere.

Virtus & prudentia sine punctis, velut peregrina lingua sunt: nam vulgo non intelliguntur.

Qui vulgi sensum per congruitatem non novit, is, si nec per observationem noverit, omnium stultissimus est.

Puncti Translatio sunt, virtutis in linguam vernaculam.

Joci. XXXV.

Pro.

Oratorum aya jocus.
Qui in omnibus modestum leporem miscet, libertatem animi retinet.
Res est supra opinionem Politica, facile transire a joco ad serium, a serio ad jocum.
Veritatis, alius non perventura, saepe vehiculum jocus.

Amor. XXXVI.

Pro.

Annon vides, omnes se querere? at amans solus se invenit.
Non est melior ordinatio animi, quam ex imperio affectus alius insiguit.
Qui sapit, Desiderium querat; nam qui non aliquid insigniter appetit, ei omnia ingrata sunt, & ratio plena.

Quidam in Unitate acquiescit, at Unus?

Amicitia. XXXVII.

Pro.

Eadem facit amicitia, qua fortitudo; sed suavis.
Suave Condimentum omnium bonorum amicitia.
Pessima solitudo, non veras habere amicitias.
Digna male fidei ultio, amicitia privari.

Adulatio. XXXVIII.

Pro.

Adulatio magis ex more, quam ex malitia.

Landando

Contra.

Cum cogitare secundum rerum veritatem non possimus, at loquamur secundum cogitationem.

Quibus artes civiles supra captum ingenij sunt, is disimulatio pro prudentia erit.

Qui disimulat, praecipuo ad agendum instrumento se privat, Fide.

Disimulatio disimulationem invitat.

Qui disimulat, liber non est.

Contra.

Audacia stultitiae viator.

In verecundia inutilis, nisi ad imposturam.

Confidentia stultorum imperatrix, prudentium scurra.

Audacia est stupor quidam sensus; cum malitia voluntatis.

Contra.

Quid deformius, quam scenam in vitam transferre.

Ex ingenuitate decorum, ex arte odium.

Magis placent cernissatae bucca, & calami-strata coma, quam cernissati & calami-strati mores.

Qui animum ad tam exiles observationes applicat, magne cogitationis capax non est.

Affectatio Ingenuitatis, pueredo lucens.

Contra.

Istos deformitatum ac concinnitatum aucupes quis non contemnat?

Rerum magnitudinem eluere joco, improbum artificium est.

Jocosum considera, cum risu desituti sunt.

Facetisti fere non penetrant ultra superficiem rerum; ubi joci sedes est.

Ubi jocus ad seria momenti aliquid habet, ibi levitas puerili est.

Contra.

Amori multum debet scena, nihil Vita.

Nil tam varij nominis est, quam amor. Nam res, aut tam stulta est, ut se nesciat, aut tam turpis, ut se fucos condat.

Odi istos monophrontistas.

Augusta admodum contemplatio amor.

Contra.

Qui amicitias arctas copulat, novas necessitates sibi imponit.

Animi imbecillius est, partiri fortunam.

Contra.

Adulatio stylus servorum.

Adulatio

Laudando instituire, semper formula fuit debita potentioribus.

Vindicta. XXXIX.

Pro.

Vindicta privata, iustitia agrestis.
Qui vim rependit, legem tantum violat, non hominem.
Utilis metus ultionis privata; Nam leges nimium saepe dormiunt.

Innovatio. XL.

Pro.

Omni medicina innovatio.
Qui nova remedia fugit, nova mala opperitur.
Novator maximus tempus; quoniam igitur tempus imitemur?
Exempla remota inepta sunt; Recentia corrupta & ambitiosa.
Imperitis & contentiosis permittite, ut ad exempla res agant.
Sicut qui nobilitatem in familiam introducunt, digniores fere sunt posteris: ita novationes rerum plerumque, prestant iis, qua ad exempla fiunt.
Morosa morum retentio, res turbulenta est, aequae ac novitas.

Cum per se res mutantur in deterius, si consilio in melius non mutantur, quoniam finis erit mali?

Moris servi, temporis ludibria.

Mora. XLI.

Pro.

Fortuna multa festinanti vendidit, quibus morantem donat.
Dum initia rerum amplecti properamus, umbras prensamus.
Fluctuantibus rebus advertendum, inclinantibus agendum.
Prima actionum Argo committenda sunt, extrema Briareo.

Præparatio. XLII.

Pro.

Qui parvis copiis rem magnam aggreditur, fingit opportunitatem, ut speret.
Parvis apparatus non fortuna, sed prudentia committitur.

Principiis obstate. XLIII.

Pro.

Plura pericula fallunt, quam vincunt.
Minus operis est, periculo remedium adhibere, quam progressus ejus observare & custodire.
Non jam leve est periculum, si leve videatur.

Consilia violenta. XLIV.

Pro.

Qui lenem istam prudentiam amplectuntur, iis augmenta mali salubria sunt.
Necessitas, quae violenta consulit, eadem exequitur.

Suspicio. XLV.

Pro.

Dissidentia, nervi prudentiae; at suspicio medicamentum arthriticum.
Merito ejus fides suspecta est, quam suspicio labefacit. Suspicio fragilem fidem solvit, fortem intehdit.

Verba

Adulatio calx vitiorum.

Adulatio aucupij illud genus; quod similitudine vocis, Avis fallit.

Adulationis deformitas comica, nocumentum tragicum.

Auribus mederi, difficillimum.

Contra.

Qui injuriam fecit, principium malo dedit; qui reddidit, modum abstulit.

Vindicta, quo magis naturalis, eo magis coercenda.
Qui facile injuriam reddit, is fortasse tempore, non voluntate, posterior erat.

Contra.

Novi partus deformes sunt.

Nullus auctor placet; praeter tempus.

Nulla novitas absque injuria; nam praesentia convellit.

Quae usu obtinuerit, si non bona, at saltem apta inter se sunt.

Quis novator tempus imitatur, quod novationes ita insinuat, ut sensus fallant?

Quod praeter spem evenit, cui prodest, minus acceptum; cui obest, magis molestum.

Contra.

Occasio primum ansam vasis porrigit, deinde ventrem.

Occasio instar Sibyllae minuit oblatum, pretium auget.

Celeritas, orci galea.

Quae mature fiunt, judicio fiunt; quae sero, per ambitum.

Contra.

Optimus terminus parandi, prima occasio agendi, Nemo speret, se fortunam apparatus ligare posse.

Alteratio apparatus & actionis, Poltica sunt: Distinctio tumida & infelix.

Magnus apparatus, prodigium & temporum, & rerum.

Contra.

Docet periculum progredi, qui accingitur, & periculum figit remedium.

Etiam in remediis periculis, levia pericula subsistunt.

Præstat cum paucis remediis, quae invaluerunt, rem habere: quam cum minus singulorum.

Contra.

Omne remedium violentum, pragnans novi mali.

Violenta consilia nemo dat, praeter iram & metum.

Contra.

Suspicio fidem absolvit.

Suspicionum intemperies est Mania quaedam Civilis.

Contra.

Verba Legis. XLVI.

Pro.

Non est interpretatio, sed divinatio, quæ recedit à litera.

Cum receditur à litera, iudex transit in legislatorem.

Pro Testibus contra Argumenta. XLVII.

Pro.

Secundum Oratorem, non secundum causam pronuntiat, qui argumentis nititur. Qui argumentis potius credit, quam testibus: etiam Ingenio magis debet fidere, quam sensui.

Tutum foret argumentis credere si homines nihil absurdi facerent.

Argumenta, cum sint contra testimonia, hoc præstant, ut res miræ videatur, non autem ut vera.

Atque hæc Antitheta, (quæ nunc proposuimus) fortasse tanti non fuerint. Sed cum jam olim parata & collecta à nobis essent, nolimus diligentia nostræ juvenilis fructum perire: Præsertim cum, (si quis acutius introspiciat) semina sunt, non flores. In illo autem adolescentiam plane spirant, quod sint in morali, sive demonstrativo genere, uberiora; in deliberativo, & judiciali, per pauca.

Tertia Collectio, quæ pertinet ad promptuariam, atque etiam desideratur, est ea, quam vocare placeat, *Formularum Minorum*. Illæ autem sunt, veluti vestibula, posticæ, ante-camera, recameræ, transitus, &c. Orationis, quæ indiscriminatim omnibus subjectis competere possint. Quales sunt præfationes, conclusiones, digressiones, transitiones, promissiones, declinationes, & plurima ejusmodi. Quemadmodum enim in ædificiis plurimum facit & ad voluptatem, & ad usum, ut frontispicia, gradus, ostia, fenestræ, aditus, transitus, & hujusmodi, commode distribuuntur; eodem modo etiam in oratione fit, ut additamenta & interpositiones istæ, (sive core & perite formentur & collocentur) plurimum tum gratiæ, tum commoditatis, in universæ orationis structuræ adiciant. Harum *Formularum* Exemplum unum aut alterum proponemus, neque diutius illis immorabimur. Etsi enim sint res haud exigui usus, tamen cum nihil in his addamus de nostro, sed tantum *formulas* nudas, ex Demosthene, aut Cicerone, aut alio quopiam selecto Auctore describamus; inferius quiddam videntur, quam ut in eo tempus teramus.

Exempla *Formularum minorum*.

Conclusio Deliberativæ.

Sic & culpam præteritam sua erit redimere, & futuris incommodis eadem opera prospicere.

Partitionis accuratæ Corollarium.

Vicines intelligant, nihil me & subterfugere voluisse reticendo, aut obscurare dicendo.

Transitio cum Monito.

Verum hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes & respicientes, relinquamus.

Præoccupatio contra opinionem inveteratam.

Faciæ, ut intelligatis in tota causa, quid res ipsa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia conflaverit.

Hæc pauca enumerasse, ad Exempla, satis fuerit: cum quibus *Appendices Rhetoricæ*, quæ ad *Promptuariam* spectant, concludimus.

Contra.

Ex omnibus verbis eliciendus est sensus, qui interpretetur singula.

Pessima tyrannis lex in equuleo.

Contra.

Si testibus credendum sit contra argumenta, sufficit, tantum judicem esse, non surdum.

Argumenta antidotum contra venena testimoniorum.

Is probationibus tutissime creditur, quæ rarissime mentiuntur.

CAP. IV.

Appendices generales duæ Traditivæ: Critica; & Pædagogica.

Superfunt duæ appendices *Traditivæ* in genere; Altera *Critica*, Altera *Pædagogica*. Sicut enim pars *Traditivæ* præcipua in *Scriptio Librorum* consistit, ita pars ejus relativa in *Librorum* versatur *Lectione*: *Lectio* autem, vel *Magistorum* ope regitur, vel industria cujusque propria perficitur; Atque huic rei inserviunt *Doctrinæ* illæ, quas diximus, duæ.

Ad *Criticam* spectant, primo *Authorum probatorum* imata *Correctio*, & emendata *Editio*; quibus & ipsorum *Authorum* honor vindicatur, & *Studiosis* lumen præfertur. Qua tamen in re *studii* haud parum detrimenti intulit quorundam hominum diligentia temeraria. *Criticis* enim haud paucis mos est, ubi incidunt in quidpiam, quod non intelligunt, vitium statim in exemplari supponere. Veluti in illo loco *Taciti*: Cum quædam *Colonia* jus *Ayli* apud *Senatum* assereret, narrat *Tacitus*, non æquis admodum auribus, quæ ab iis proferebantur, fuisse ab *Imperatore* & *Senatu* audita: Itaque *Legati*, causa diffisi, bonam pecuniæ summam *Tito Vinio* dederunt, ut eis patrocineretur. Hoc itaq; pacto res obtinuit: *Tum* (inquit *Tacitus*) *Dignitas* & *Antiquitas Colonia* valuit: quasi *Argumenta*, quæ antea levia videbantur, accedente prætio novum tum pondus accepissent. At *Criticus* quidam, non ex infimis, verbum *Tum* expunxit, & *Tantum* tepoluit. Atque hac prava *Criticorum* consuetudine factum est, ut (quod non nemo prudenter notavit) *Exemplaria* maxime castigata sine sæpenumero minime omnium casta. Quinimo, ut verum dicamus, nisi *Critici* fuerint eruditi in *Scientiis* illis, de quibus *Libri* ab ipsis editi tractant, periculo diligentia eorum non vacat.

Secundo ad *Criticam* spectant, *Authorum* *Interpretatio* & *Explicatio*, *Commentarii*, *Scholia*, *Notæ*, *Spicilegia*, & similia. In istiusmodi autem laboribus, pessimus ille *Criticorum* nonnullos quasi motibus invasit, ut multa ex obscurioribus transfiliant, in fatiis vero perspicuis ad fastidium usque immorentur, & expatiantur. Scilicet, non tam illud agitur, ut *Author* ipse illustretur, quam ut *Criticus* ille multiplicem suam eruditionem, & variam lectionem, ubique atrepta occasione, ostendet. Optandum in primis foret, (licet hæc res ad *Traditivam* principalem, non ad *appendices* pertineat) ut qui *Argumenta* obscuriora & nobiliora pertractet *Scriptor*, suas ipse *explicationes* subjungat, ut

I & tex-

& textus ipse digressionibus aut explicationibus non abruptatur, & Notæ à Scriptoris mente non recedant. Cujusmodi quidpiam suspicamus de *Theone Euclidis*.

Tertio, ad Criticam spectat, (quod etiam nomen eidem indidit) de *Authoribus, quos edunt, breve aliquod iudicium interponere*; & illos cum cæteris Scriptoribus, qui eadem tractant, comparare; ut per huiusmodi censuram studiosi & de librorum delectu moneantur, & ad ipsam lectionem eorum instructiores accedant. Atque hoc ultimum, est *Criticorum* tanquam Cathedra, quam certe nostra ætate obliteraverunt Viri nonnulli magni, majores certe, nostro iudicio, quam pro modulo *Criticorum*.

Ad *Padagogicam* quod attinet, brevissimum foret dictu; *Consule Scholas Iesuitarum*: Nihil enim, quod in usum venit, his melius. Nos tamen pauca more nostro monebimus; tanquam spicas legentes. Omnino *institutionem pueritiae & juventutis colligatam probamus*; Non in ædibus privatis; Non sub Ludimagistris tantum. Adest adolescentulis in *Collegiis* æmulatio major erga æquales; Adest quoque ipse vultus & aspectus virorum gravium, quod facit ad verecundiam, & teneros animos etiam à principio conformat ad exemplar: Denique sunt quidem plurima *educacionis colligata commoda*. In ordine autem & modo disciplinae, illud imprimis consuluerim; ut caveatur à *compendiis*; & à *præcocitate quadam doctrina*, quæ ingenia reddat audacula, & magnos profectus potius ostendet, quam faciat. Quin & *favendum non nihil ingeniorum libertati*, ut si quis, quæ ex more disciplinae sunt, faciat, & simul temporis ac alia, in quæ propensus est, suffuretur, ne utique cohibeatur. Porro opera pretium fuerit, diligenter animadvertere, (quod fortasse adhuc non fuerit notatum) esse duos *assuescendi & exercendi & preparandi ingenia modos*, eosque tanquam antistrophos. *Alter incipit à facilioribus & ad magis ardua paulatim deducit*; *Alter ab initio duriora imperat & urget*, ut iis obtentis, facilioribus quis etiam suaviter perfundi possit. Alia enim est *Methodus*, incipere nartare cum utribus, qui sublevent; Alia incipere saltare cum calcæis ponderosis, qui aggavent. Neque facile est dictu, quantum *Methodorum* prudens intermixtio conferat ad promovendas, tam animi quam corporis, facultates. Item *applicatio & delectus studiorum*, pro natura ingeniorum quæ erudiuntur, res est singularis & utilis & iudicii, quam etiam bene & vere notatam & perspectam Magistris parentibus adolescentiam debent; ut de genere vitæ, cui filios suos destinant, consulere possint. Verum, & illud attentius paulo observandum, nõ tantum in iis, ad quæ natura quisque sua fertur, longe maximos fieri profectus; sed etiam ad ea, ad quæ vitio naturæ quis maxime fuerit inhabilis, reperiti in studiis ad hoc proprie delectis, remedia & curationes. Exempli gratia; Si cuiquam ingenium tale sit, quale est avium, ut facile abripiatur, nec per moram (qualem oportet) intentum esse sustineat; Remedium huic rei præbebunt *Mathematica*, in quibus si evagatur paulo mens, de integro renovanda est demonstratio. Etiam *exercitiarum* in erudiendo, partes liquet esse vel maximas. At illud à paucis notatum est, quod *exercitiarum* debeat esse non solum prudens institutio, sed etiam prudens

intermissio. Optime siquidem Cicero notavit, *quod in exercitiis plerumque exerceri contingat, non minus vitia, quam facultates*; adeo ut malus habitus, quandoque simul acquiratur, & se infuset cum bono. Itaque tutius est, intermittere *exercitia*, & subinde repetere, quam assidue continuare & urgere. Verum de his satis. Sũt certe hæc res primo aspectu minus grandes & solennes, sed fructuosæ tamen & efficaces. Quemadmodum enim in plantis, ad felicitatem vel infelicitatem ipsarum, plurimum faciunt injuriæ, aut auxilia, quæ iisdem, cum teneræ fuissent, intervererint; quemadmodum etiam incrementa illa immensa Imperii Romani, merito à quibusdam attribuntur virtuti & prudentiæ sex illorum Regum, qui eidem in pueritia sua veluti Tutores fuerunt, aut Nutriti: Sic certe cultura & institutio annorum puerilium, aut teneriorum, eas habet vires, licet latentes, & minime in cujusvis observationem incurrentes, quas neque temporis diuturnitas, neque laborum assiduitas & contentio, postea, ætate maturiore, possint ullo modo æquiparare. Nõ abs re fuerit etiam, notare, facultates vel mediocres, si in magnos Vitos aut res magnas inciderint, graves & inhænes interdum producere effectus. Ejus rei ponemus exemplum memorabile; Quod eo magis adducimus, quia *Jesuitæ* eandem disciplinam non videntur aspernari, sano (ut nobis videtur) iudicio. Atque est res, quæ si sit Professoria, infamis est: Verum disciplinaria facta, ex optimis est. Intelligimus autem *Actionem Theatralem*. Quippe quæ memoriæ roborat; vocis & prononciationis tonum atque efficaciam temperat; Vultum & gestum ad decorum componit, Fiduciam non parvam conciliat, denique oculis hominum juvenes assuescit. Erit autem exemplum à Tacito desumptum, *Vibuleni* cujusdam, olim Histrionis, tunc temporis autem militiæ in Legionibus Pannonicis. Ille, sub excessu Augusti, seditionem moverat; ita ut Blæsus præfectus aliquos ex seditionis in carcerem coniceret. Milites vero impressione facta, illos effraetis carceribus liberarunt. At Vibulenus, apud Milites concionabundus, sic orsus est; *Vos* (inquit) *his innocentibus & miserrimis lucem & spiritum reddidistis: Sed quis fratris meo vitam, quis fratrem mihi reddidit; quem missum ad vos à Germanico exercitu, de communibus commodis, nocte proxima jugulavit per gladiatores suos, quos in exitum Militum habet atque armat. Responde, Blæse, ubi cadaver abjeceris? Ne hostes quidem sepulturam invident. Cum osculis, cum lachrymis dolorem meum implevero, me quoque trucidari jube, dum interfectos, nullum obsecis, sed quia utilitati Legionum consulebamus, hi sepeliunt. Quibus verbis invidiæ ac consternationis nimium quantum concivit. Adeo ut, nisi brevi postea innotuisset, nihil horum fuisse, quin etiam fratrem eum nunquam habuisse, vix à Præfecto milites manus abstinuissent: Ille vero rem totam, tanquam fabulam, in scena peregit.*

Nunc vero, ad Colophonem pervenimus tractatus nostri, de *doctrinis rationalibus*. In quibus licet à *partitionibus* receptis interdum recesserimus; nemo tamè existimet, nos illas omnes improbare *partitiones*, quibus usi non sumus. Duplex enim nobis imponitur necessitas partitiones mutandi: Una, quia hæc duo, nimirum, res natura proximas in unam classem redigere, & res ad usum promedias con-

coniicere in unum cumulum, sine ipso, & intentione, sunt omnino diversa. Exempli gratia, Secretarius aliquis Regis aut Reipubl. in museo chartas suas ita procul dubio distribuit, ut quæ similis sint Naturæ, simul componat, veluti fœdera seorsum, seorsum mandata; literas ab Exteris, literas domæsticæ, & similia, seorsim omnia. Contra, in serinio aliquo particulari, illas simul componit, quas licet diversi generis sunt, simul tamen usui fore existimet; Sic nimirum in hoc universali scientiæ Repofitorio nobis, pro natura rerum ipsarum, *partitiones* erant instituenda: cum tamen, si particularis aliqua Scientia fuisset pertractanda, *Partitiones*

fuissimus secuti, usui & praxi potius accommodatas. Altera necessitas partitiones mutandi est, quia *Desideratorum* ad Scientias adjectio, & eorum cum reliquis in integrum corpus redactio, etiam, per consequentiam, *Scientiarum* ipsarum partitiones transtulit. Nam (demonstrationis gratia) esto, quod artes, quæ habentur, rationem habeant Numeri 15. adjectis autem *Desideratis* Numeri 20. Dico quod partes Numeri 15. non sunt eadem partes, quæ Numeri 20. Nam partes Numeri 15. sunt 3 & 5. Partes vero Numeri 20. sunt 2, 4, 5, & 10. Itaque patet, quod hæc aliter fieri non potuerint. Atque de *Scientiis Logicis* hæc dicta sint.

FRANCISCI BACONIS DE VERULAMIO, Vice-Comitis sancti Albani, De Dignitate & Augmentis Scientiarum, LIBER SEPTIMUS.

Ad Regem suum.

CAP. I.

Partitio Ethicæ, in Doctrinam de Exemplari; & Geographica animi. Partitio Exemplaris, (scilicet Boni) in Bonum Simplex, & Bonum Comparatum. Partitio Boni Simplicis, in Bonum Individuale, & Bonum Communionis.

Perventum est (Rex optime) ad *Ethicam*, quæ *Voluntatem humanam* intuetur & tractat. *Voluntatem* gubernat recta ratio, seducit bonum apparens; *Voluntatis* stimuli affectus, ministri organa & motus voluntarii. De hac Salomon, *Ante omnia* (inquit) *custodi, Filii, cor tuum, nam inde procedunt actiones vite.* In hujus *Scientiæ* pertractatione, qui de eâ scripserunt, perinde mihi fecisse videntur, ac si quis *scribendi artem* tradere pollicitus, pulchra tantum exhibeat *exemplaria*, literarum tam simplicium quam copulatarum; de calamo vero *ducendo*, aut modis characteres efformandi, nihil præcipiat: Ita & isti proposuerunt nobis *exemplaria bella*, & luculenta, atque descriptiones sive imagines accuratas, *boni, virtutis, officiorum, felicitatis*, tanquam vera objecta, & scopos voluntatis & appetitus humani: Verum quomodo quis possit optime ad hos scopos (excellentes sane, & bene ab illis positos) collimare, hoc est, quibus institutis animus ad illa assequenda subigi & componi possit, aut nihil præcipiant, aut perfunctorie, & minus utiliter. Diferamus, quantum libuerit, virtutes morales in animo humano esse habitualiter, non naturaliter: Distinguamus solenniter, inter spiritus generosos, & vulgus ignobile, quod illi rationum momentis, hi præmio aut pœna ducantur: Præcipiamus ingeniose, animum humanum ut rectificetur, inftar bacilli, in contrariam partem inclinationis suæ flecti oportere: Aliaque insuper hujusmodi hinc inde spargamus: Longe tamen abest, ut hæc & alia id genus, absentiam rei excusent, quam modo requirimus.

Hu jusce neglectus causam haud aliam esse reor, quam latentem illum scopulum, ad quem tot *Scientiæ* naviculæ impingentes, naufragia passæ sunt: Nimirum, quod fastidiant Scriptores velari in rebus vulgatis, & plebe iis, quæ nec satis subtiles sint

ad disputandum, nec satis illustres ad ornandum. Sane haud facile quis verbis assequatur, quantam calamitatem attulerit hoc ipsum, quod dicimus: quod homines ingenita superbia, & gloria vana, eas materias tractationum, eosque modos tractandi sibi delegerint, quæ ingenia ipsorum potius commendent, quam Lectorum utilitatibus infervant. Optime Seneca, *Nocet illis eloquentia, qui non rerum facit cupiditatem, sed sui*: Siquidem Scripta talia esse debent, ut amores documentorum ipsorum, non doctorum, excitent. Igitur recta incedunt via, qui consiliis suis id prædicare possint, quod fecit Demosthenes, atque hac clausula ea concludere, *Quæ si feceritis, non Oratorem duntaxat in presentia laudabitis, sed vosmet ipsos etiam, non ita multo post, statum rerum vestrarum meliorem.* Ego certe, (Rex optime) ut de me ipso, quod res est, loquar, & in iis quæ nunc edo & in iis, quæ in posterum meditor, Dignitatē ingenii & nominis mei (si qua sit) sapius sciens & volens proicio, dum commodis humanis inferviam: Quique Architectus fortasse in Philosophia & Scientiis esse debeam, etiam Operarius & Bajulus, & quidvis demum fio; cum haud pauca, quæ omnino fieri necesse sit, alii autem ob innatam superbiam subterfugiant, ipse sustineam, & exequar. Verum (ut ad rem redeamus) quod cœpimus dicere, delegerunt sibi Philosophi in *Ethica* massam quandam materię splendidam & nitentem, in qua potissimum vel ingenii acumen, vel eloquentiæ vigorem venditare possint. Quæ vero Practicam maxime instruunt, quandoquidem tam belle ornati non possint, maxima ex parte omiserunt.

Neque tamen debuerant Viri tam eximii desperasse de fortuna, simili ei, quam Poëta Virgilius, & sibi spondere ausus, & revera consequutus est; qui non minorem, eloquentiæ, ingenii, & eruditionis, gloriam adeptus est, in explicando observationes agriculturæ, quam *Æneæ* res gestas Hætoicæ enarrando.

Nec sum animi dubius, verbis ea vincere, magnum

Quam sit, & angustiis his addere rebus honorem.

I 2

Cette,

Certe, si serio hominibus cordi sit, non in otio scribere, quæ per otium legantur, sed vera vitam activam instruere & subornare: *Georgica* ista *animi humani* non minore in pretio apud homines haberi debebant, quam *Heroicæ* illarum effigies *virtutis, boni, & felicitatis*, in quibus tam operose est insudatum.

Partiemur igitur *Ethicam* in doctrinas principales duas; Alteram de *exemplari* sive *imagine boni*, Alteram de *regimine & cultura animi*, quam etiam partem *Georgicam animi* appellare consuevimus: Illa naturam boni describit, hæc regulas de animo ad illa conformando præscribit.

Doctrina de *exemplari* (quæ *boni naturam* intuetur & describit) bonum considerat, aut *simplex*, aut *comparatum*, aut *genera* (inquam) *boni*, aut *gradus*. In posteriore horum, disputationes illas infinitas, & speculationes circa *boni supremum gradum*, quem *felicitatem, beatitudinem, summum bonum* vocitantur, (quæ *Ethnicis* instar *Theologiæ* erant) *Christiana* tandem fides sustulit, & millas fecit. Quemadmodum enim *Aristoteles* ait, *Adolescentes posse etiam beatos esse, sed non aliter, quam, spe; eodem modo, à Christiana Fide edocti, debemus nos omnes minorum & adolescentum loco statuere, ut non aliam felicitatem cogitemus, quam quæ in Spe sita est.*

Liberati igitur, bonis avibus, ab hac *doctrina*, tanquam de cælo *Ethnicorum*; (Qua in parte procul dubio elevationem naturæ humanæ attribuerunt majorem quam cuius illa esset capax: Videmus enim quali *Cothurno Seneca; Vere magnam, habere fragilitatem hominis, securitatem Dei*) Reliqua certe ab illis, circa *doctrinam exemplaris*, tradita, minore aut veritatis aut sobrietatis jactura, magna ex parte recipere possumus. Etenim, quod ad *naturam boni positivam & simplicem* spectat, illam certe pulcherrime, & ad vivum, veluti in tabulis eximiis, depinxerunt; *Virtutum & officiorum figuras, posituras genera, affinitates, partes, subiecta, provincias, actiones, dispensationes*, diligentissime sub oculos representantes. Neque his finis: Nam hæc omnia animo humano, magno quoque argumentorum acumine & vivacitate, & suasionum dulcedine, commendarunt atque insinuarunt: Quin etiam (quantum verbis præstari possit) eadem contra pravos & populares Errores, & insultus, fidelissime muniverunt. Quatenus vero ad *naturam boni comparati*, huic rei etiam nullo modo defuerunt; In constituendis *trinis illis ordinibus bonorum*; in collatione *vite contemplativæ cum activa*; in *discriminatione virtutis cum relictione*, & *virtutis jam securitatem natæ, & confirmata*; in *conflictu & pugna honesti & utilis, in virtutum inter se libramine, nimirum cui quæque præponderet, & similibus*. Adeo ut hanc partem de *exemplari*, insigniter excultam jam esse, & Antiquos, in ea re, mirabiles se viros præstitisse, reperiam; Ita tamen, ut Philosophos longo post se intervallo reliquerit, quia & strenua Theologorum diligentia, in officii, & virtutibus moralibus, & casibus conscientia, & peccati circumscriptionibus pensandis & determinandis, exercitata.

Nihilo fecius (ut ad Philosophos redeamus) si illi (antequam ad populares & receptas notiones, *virtutis, vitii, doloris, voluptatis, & cæterorum*, se applicassent) superfedissent paulisper, & radices

ipsas boni & mali, & radicum illarum fibras indagassent; ingentem, meo iudicio lucem illis omnibus, quæ postea in inquisitionem ventura fuissent, affudissent: Ante omnia, si *naturam rerum* non minus quam *axiomata moralia* consuluissent; *doctrinas* suas minus prolixas, magis autem profundas reddidissent. Quod cum ab illis, aut omnino omissum, aut confuse admodum tractatum fuerit, nos breviter retractabimus; & fontes ipsos rerum *moralium* aperire & purgare conabimur, antequam ad *doctrinam de cultura animi*, quam ponimus, ut *Desideratam*, perveniamus. Hoc enim (ut arbitramur) *doctrinam de exemplari* novis quodammodo viribus donabit.

Inditus est atque impressus unicuique rei appetitus, ad duplicem naturam boni; Alteram, qua *res totum quiddam est in se ipsa*: Alteram, qua est *partis alicujus majoris*. Atque posterior hæc illa altera dignior est, & potentior, cum tendat ad conservationem *forma amplioris*. Nominetur prima, *bonum individuale, sive sinitatis*; posterior, *bonum communione*. Ferrum Sympathia particulari fertur ad magnetem: at si paulo ponderosius fuerit, Amores illos deserit, & tanquam Bonus civis & amator patriæ, terram petit, regionem scilicet connaturalium suorum. Ulterius paulo pergamus; Corpora densa & gravia terram petunt, congregationem magnam corporum densorum: Attamen, potius quam natura rerum divulsionem patiat, & detur (ut loquuntur) *vacuum*, corpora hujusmodi in sursum ferentur, & cessabunt ab officio suo etiam *terram*, ut præstent officium suum *Mundo* ipsi debitum. Ita quasi perpetuo obtinet, ut *Conservatio Formæ* magis *Communione* minores Appetitus in ordinem redgat. At *Prærogativa* ista *Boni Communione* signatur præcipue in homine, si non degeneraverit, juxta memorabile illud *Pompeji Magni* dictum; Qui, quo tempore *Romam* fames premeret, annonæ importandæ præpositus, vehementissime autem ab amicis interpellatus, ne *Mari*, atroce tempestate ingruente, se committeret, illud tantum respondit, *Neesse est, ut eam; non, ut vivam*: Adeo ut vitæ desiderium (quod in individuo maximum est) amoris & fidei in *Republ.* apud eum non præponderaret. Sed quid moramur? Nulla, omnibus seculis, reperta est vel *Philosophia*, vel *Sectæ*, vel *Religio*, vel *Lex*, aut *Disciplina*, quæ in tantum *communione* bonum exaltavit, *Bonum*, vero *individuale* depressit, quantum *Sancta Fides Christiana*: unde liquido pateat, unum eundemque *Deum* fuisse, qui creaturis Leges illas naturæ, hominibus vero Legem *Christianam* dedisset. Propterea legimus, nonnullos ex *Electis & Sanctis Viris*, optasse se potius *eratos* ex *Libro Vita*, quam ut *salus ad fratres suos* non perveniret; *Ecclasi* quadam *charitatis, & impotenti desiderio boni communione* incitatos.

Hoc positum, ita ut immotum maneat & inconcussum, nonnullis ex gravissimis in *Morali Philosophia* controversiis finem imponit. Primo enim *Quæstionem* illam determinat; de *vita contemplativa activa præferenda*; idque contra sententiam *Aristotelis*. Omnes siquidem rationes, quæ ab illo pro *contemplativa* afferuntur, *bonum privatum* respiciunt, atque *individuum* tantum ipsius voluptatem, aut dignitatem, quibus in rebus *contemplativa* palmam haud dubie reportat. Etenim *contemplativa*

plativa non absimilis est comparationi, qua usus Pythagoras, ut Philosophiæ & contemplationi honorem ac decus assereret. Qui ab Hierone, quinquam esset, interrogatus, respondit? *Hieronem non latere, (si forte unquam Olympicis certaminibus intorfuisset) idibi loci contingere, ut veniant eo Alis fortuna sua in agonibus periculum facturi: Alis vero, ut mercatores, ad merces distrabendas: Alis ut amicos undique confluentes convenirent, & epulis ac hilaritati indulgerent: Alis denique ut caterorum essent spectatores. Se autem unum esse ex illis, qui spectandi gratia venerit.* Verum homines nosse debent, in hoc humanæ vitæ theatro, Deo & Angelis solum convenire, ut Spectatores sint. Neque sane fieri potuit, ut hac de re dubitatio in Ecclesia unquam suscitaretur: (utcuq; plurimis in ore fuerit dictum illud, *pretiosa in oculis Domini mors Sanctorum ejus: Ex quo loco mortem illam civilem & instituta vitæ monasticæ & regularis attollere solebant*) nisi illud etiam una subesset, quod vita illa monastica mere contemplativa non sit, verum plane in officiis Ecclesiasticis versetur; Qualia sunt jugis oratio, & votorum sacrificia, Deo oblata: Librorum item Theologicorum, multo in otio, conscriptio, ad Legis Divinæ doctrinam propagandam: Quem admodum & Moses fecit, cum per tot dies in montis secessu moratus esset. Quin etiam Henoch, ab *Adamo Sepimus*, qui videtur fuisse princeps *Vitæ contemplativæ*, (etenim cum Deo ambulasse perhibetur) nihilominus Ecclesiam *Prophetiæ Libro* (qui etiam à Sancto Juda citatur) dotavit. *Contemplativam* vero quod attinet meram, & in se ipsa terminatam, quæque radios nullos, sive caloris, sive luminis, in societatem humanam diffundat, nefcit eam certe Theologia.

Determinat etiam quæstionem, tanta contentione agitatam, inter *Scholas Zenonis & Socratis* ex una parte, qui felicitatem in virtute, aut sola, aut adornata, (cujus semper in officiis vitæ partes potissimæ) collocarunt: & reliquas complures *Dectas & Scholas*, ex altera parte: veluti *Scholas Cyrenæicorum & Epicuræorum*: qui eam in voluptate constituerunt, Virtutem autem (sicut fit in Comœdiis aliquibus, ubi Hexa cum famula vestem mutat) plane ancillam statuerunt: utpote sine qua voluptati commode ministrari non posset: nec minus illam alteram *Epicuri Scholam*, quasi *reformatam*; quæ felicitatem nihil aliud esse prædicabat, quam animi tranquillitatem & serenitatem, à perturbationibus liberi, & vacui; ac si Jovem de solito deturbare vellent, & Saturnum cum aureo seculo reducere, quando neque æstas nec bruma fuissent, nec ver, nec autumnus, sed una & æquabilis ætatis temperies: denique & illam explosam *Pyrrhonis & Herilli Scholam*, qui sitam autumaverunt felicitatem in scrupulis quibusque animi profus eliminandis, nullam statuentes fixam & constantem boni aut mali naturam, sed actiones pro bonis aut malis habentes, prout ex animo, motu puro & irrefracto, aut contra, cum aversatione & reluctatione, prodirent; quæ tamen opinio in *Hæresi Anabaptistarum* revixit, qui cuncta metiebantur juxta motus instinctus Spiritus, & constantiam vel vacillationem fidei. Liqueat autem, ista, quæ recensimus, omnia ad privatam animorum tranquillitatem, & complacentiam, nullo modo autem ad *boni communionis*, spectare.

Porro redarguit etiam *Philosophiam Epicæti*, qui hoc utitur præsupposito; Felicitatem in iis poni debere, quæ in potestate nostrâ sunt, ne scilicet fortunæ & casibus simus obnoxii; quasi vero non multo fuerit felicius, in rectis & generosis intentionibus, & finibus, qui publicum bonum amplectantur, successu destitui, & frustrari, quam in omnibus, quæ ad privatam tantum fortunam nostram referuntur, Voti perpetuo competes fieri! Sicut *Consalvus*, Neapolim digito Militibus indicans, generosa voce testatus est, *Multo sibi optatius fore, unum pedem promovendo, ad interitum certum rueri, quam unius pedis recessu vitam in multos annos producere.* Cui etiam concinit cælestis Dux & Imperator, qui pronunciavit, *Conscientiam bonam jure esse Convivium*; Quibus verbis aperte significat, mentem bonarum intentionum sibi consciam, utcuque successu careat, verius & purius, & naturæ magis consentaneum præbere gaudium, quam universum illum apparatus, quo instrui possit homo, vel ut desideris suis fruatur, vel ut animo conquiescat.

Redarguit etiam *Philosophiam abusum illum*, circa Epicæti tempora grassari cœptum: Nempe quod *Philosophia* verâ fuerit in genus quoddam vitæ Professorium, & tanquam in Artem; Quasi scilicet institutum *Philosophiæ* esset, non ut perturbationes compescerentur & extinguerentur; sed ut causæ & occasiones ipsarum evitarentur & summoventur: Ideoq; particularis quædam vitæ ratio ad hoc obtinendum ineunda esset: introducentio sane, tale genus sanitatis in animum, quale fuit Herodici in corpore: ejus meminit Aristoteles; illum scilicet nihil aliud per totam vitam egisse; quam ut valetudinem curaret; & proinde ab infinitis rebus abstineret, corporis interim usu quasi multatus. Ubi si hominibus officia societatis confectari cordi sit, illa demum valetudo maxime est expetenda, quæ quaslibet mutationes & impetus quoscunque ferre & vincere queat. Eodem modo & animus ille demum vere & proprie sanus & validus censendus est, qui per plurimas & maximas tentationes & perturbationes percurrere potest. Ita ut optime Diogenes dixisse visus sit; qui eas vires animi laudat, *quæ non ad caute abstinendum, sed ad fortiter sustinendum valent*; quæque animi impetum, etiam in maximis præcipitiis, cohibere possint; quæque (id quod in equis bene subactis laudatur) præstent, ut brevissimo spatio, & sistere se, & vertere possint.

Postremo, redarguit etiam *temeritudinem quandam ineptitudinem ad morigerandum*, in nonnullis ex antiquissimis Philosophis, & maxime in veneratione habitis, notam: Qui nimis facile se à rebus civilibus subdlexerint, ut indignitatibus & perturbationibus se exuerent, atque magis, sua opinione, illibati, & tanquam Sacrosancti, viverent: Ubi consentaneum esset, constantiam hominis vere Moralis talem fore, qualem idem *Consalvus* in homine militari requirebat: Nimirum ut honor ejus conterreretur tanquam *et tela crassior*; minimeque tam tenui, ut quidvis illud vellicare & lacetare possit.

CAP. II.

Partitio Boni individualis, vel Sui generis, in Bonum Activum, & Bonum Passivum. Partitio Boni Passivi, in Bonum Conservativum, & Bonum perfectivum. Partitio Boni Communionis in Officia Generalia, & Respectiva.

R Epetamus igitur jam & persequamur primum *bonum individuale*, & *suitatis*. Illud partemur in *bonum activum*, & *bonum passivum*. Etenim hæc quoque differentia *boni* (non absimilis certe illis appellationibus, quæ Romanis in Oeconomicis erant familiares, *Promis* scilicet, & *Condi*) in universa rerum natura impressa reperitur: Præcipue autem se prodit in duplici rerum creaturarum appetitu: altero, *se conservandi & muniendi*: altero, *se multiplicandi & propagandi*: Atque hic posterior, qui *activus* est, & veluti *Promus*, potentior videtur & dignior: Ille autem prior, qui *passivus* est, & veluti *Conditus*, inferior censeretur potest. Etenim in universitate rerum natura cælestis præcipue *agens* est; at natura terrestris, *Patiens*. Etiam in delectationibus animantium, major voluptas est generandi, quam pascendi. In oraculis quoque Divinis pronuntiatur, *Beatus esse dare, quam accipere*. Quin & in vita communi, nemo invenitur ingenio tam molli & effeminato, quin pluris faciat, aliquid, quod ei in votis erat, perficere, & ad exitum perducere, quam sensualitatem aliquam, aut delectamentum. Atque ista quidem *boni activi* præ eminentia in immensum exaltatur, ex intuitu conditionis humanæ, quod sit & mortalis, & fortunæ ictibus exposita. Nam si in voluptatibus hominum posset obtineri perpetuitas atque certitudo, magnum pretium eis accederet, propter securitatem & moram. Quandoquidem autem rem videmus huc recidere; *Magni estimamus mori tardius*: & *Ne gloriaris de crastino, nescis partum dici*: mirum minime est, si contentione feramur ad ea, quæ temporis injurias non reformident. Ea vero nulla esse possunt, præter opera nostra: sicut dicitur, *Opera eorum sequuntur eos*. Est & altera præ eminentia *boni activi* haud exigua, indita & sustentata ex eo affectu, qui humanæ naturæ, ut comes individuus lateri adhæret: Amor scilicet novitatis, aut varietatis. Ille vero in sensuum voluptatibus (quæ *boni passivi* pars sunt vel maxima) angustus admodum est, nec latitudinē habet aliquam insignem: *Cogita quamdiu eadem feceris, Cibis, somnus, ludus, per hunc circulum curritur. Mori velle, non tantum fortis, aut miser, aut prudens, sed etiam fastidiosus potest*. At in actis vitæ nostræ, & institutis, & ambitionibus, insignis est varietas; Eaque multum cum voluptate percipitur, dum inchoamus, progredimur, interquiescimus, regredimur, ut viresaugeamus, appropinquamus, denique obtinemus, & huiusmodi; Ut vere admodum dictum sit, *Vita sine proposito, languida & vaga est*. Quod simul & prudentibus & stultissimis competit, ut ait Salomon; *Pro desiderio quarit cerebrosus, omnibus immisceat se*. Quin etiam videmus, Reges potentissimos, ad quorum nutum, quæcunque sensibus grata sunt, parari possent, nihilominus procurasse sibi interdum desideria humilia & inania (quemadmodum Cithara fuit Neroni, *Gladiatoria Commodus, Antonino Aurigatio*; & alia aliis) quæ tamen ipsis fuerint omni affluentia voluptatum sensualium potiora. Tanto voluptatem majorem affert ut aliquid agamus, quam ut fruamur.

Illud interim paulo attentius notandum est, *bonum activum, individuale, à bono communionis* procul differre; quanquam nonnunquam ambo coincidunt. Quamvis enim *bonum istud individuale, activum*, sæpe opera beneficentiæ (quæ ex vir-

tutibus *communionis* est) patriat & producat; illud tamen interest, quod illa opera ab hominibus plurimi fiant, non animo alios juvandi, aut beandi, sed plane propter se atque potentiam & amplitudinem propriam. Id quod optime cernitur, quando *bonum activum* in aliquid impingit, quod sit *bono communionis* contrarium. Siquidem Gigantea illa animi conditio, qua abripiuntur magni isti orbis terrarum perturbatores; (qualis fuit L. Sylla, & plurimi alii, (licet in modulo longe minore) qui videntur ad hoc anhelare, ut omnes felices & ærumnoli sint, prout sibi fuerint amici, vel inimici; atque ut mundus tanquam ipsum præferat imaginem: (quæ vera est *Theomathia*), hæc inquam ipsa aspirat ad *bonum activum, individuale, saltem apparens*, etsi à bono *communionis* omnium maxime recedat.

Ad *bonum Passivum* partiemur, in *Bonum Conservativum*, & *Bonum perfectivum*. Etenim inditus est unicuique rei triplex appetitus, quatenus ad *Bonum Suitatis, sive individuali*. Primus, ut *se conservet*: Secundus, ut *se perficiat*. Tertius, ut *se multiplicet, sive diffundat*. Atque hic postremus appetitus ad *bonum activum* refertur, de quo jam modo diximus, *bona*. Ex quibus præcellit *perfectivum*. Minus enim quiddam est, conservare rem in suo statu: Majus vero, eandem ad naturam sublimiorem evehere. Reperiuntur siquidem per res universas, naturæ aliquæ nobiliores, ad quarum dignitatem & excellentiam, naturæ inferiores aspirant, veluti ad origines & fontes suos. Sic de hominibus non male cecinit ille.

Ignescit ovis vigor, & cælestis origo. Homini enim, assumptio aut approximatō ad Divinam aut Angelicam naturam, est formæ suæ perfectio. Cujus, quidem *boni perfectivi* prava & præpostera imitatio, pestis est ipsa vitæ humanæ, & turbo quidam rapidus, qui omnia abripit, & subvertit. Nimirum, dum homines, exaltationis vice formalis atque essentialis, cæca ambitione advolant ad exaltationem tantummodo localem. Quemadmodum enim ægri, remedium mali sui non inventientes, de loco in locum corpus agitant & volunt; quasi mutatione loci à se ipsis abcedere, & internum malum effugere possint: Eodem modo evenit in ambitione, ut homines, simulachro quodam falso naturæ suæ exaltandæ abrepti, nihil aliud adipiscantur, quam loci quandam celsitudinem & fastigium.

Bonum vero conservativum nihil aliud est, quam receptio & fructio rerum naturæ nostræ congruentium. Hoc vero *bonum*, licet maxime sit simplex, & nativum; tamen ex *bono* videtur mollissimum atque infimum. Quin & hoc ipsum *Bonum* recipit differentiam nonnullam, citra quam partim vacillavit iudicium hominum, partim omissa est inquisitio. *Boni* siquidem *fruitionis, sive, quod vulgo dicitur, jucundi dignitas, & commendatio, aut in sinceritate fruitionis* sita est, aut in ejusdem *vigore*: Quorum alterum inducit & præstat *æqualitas*, alterum autem *varietas & vicissitudo*: Alterum minorem habet mixturam mali, alterum impressionem magis fortem & vividam *boni*. Cæterum, horum utrum melius, *ambigitur*: Dein, num natura humana utramque simul apud se retinere possit, *non inquiritur*.

Atque

Atque quantum ad id, de quo *ambiguntur*, ventuari capiti illa controversia inter Socratem & Sophistam quandam. Ac Socrates quidem assererat, *felicitem suam esse in animis pace constante, & tranquillitate; Sophista vero in hoc, ut quis multum appetat, & multum fruatur.* Quin & ab argumentis delapsi sunt ad convitia; Dicente Sophista, *Felicitem Socratis, stipitis vel lapidis esse felicitem;* è contra Socrate, *Sophista felicitem esse scabiosam, qui perpetuo pruriret, & scaberet.* Neq; tamen desunt utiq; sententiæ suæ firmamenta. Nam *Socrati* assentitur vel *Epicuri Schola* ipsa, quæ virtutis, ad felicitem, partes esse maximas, non diffitebatur. Quod si ita sit, certo certius est, virtutis majorem usum in perturbationibus sedandis, quam rebus capitis adipiscendis. *Sophista* autem non nihil suffragari videtur *assertio* illa, cujus à nobis mentio modo facta est, quod videlicet *bonum perfectivum bono conferuatis sit superius;* quippe quia cupitarum rerum adeptiones naturam videantur sensim perficere: quod licet vere non faciant, tamen & motus ipse in circulo, speciem nonnullam præ se fert *motus progressivi.*

At secunda *questio*, (Num scilicet natura humana non possit & animi tranquillitatem, & fruendi vigorem, simul retinere;) rite diffinita, prior è illam reddit otiosam & supervacaneam. Annon enim videmus, haud raro animos nonnullorum ita factos & compositos, ut voluptatibus afficiantur vel maxime cum adsint, & tamen earum jacuram non gravate ferant? Ita ut series illa Philosophica, *Non uti, ut non appetas; Non appetere, ut non metuas,* videatur esse pusilli cujusdam animi, & diffidentis. Sane *Doctrina* pleraq; Philosophorum videntur paulo timidiore, & cavere hominibus, plus quam natura rerum postulat. Veluti, cum mortis formidinem medendo augent. Etenim, cum nihil aliud fere vitam humanam faciant, quam mortis quandam præparationem & disciplinam, quomodo fieri possit, ut ille hostis mirum in modum non videatur terribilis, contra quem muniendi nullus sit finis? Melius Poëta, (inter Ethnicos;)

*Qui finem vitæ extremum inter munera ponit
Natura.*

Similiter & in omnibus annis sunt Philosophi, animum humanum reddere nimis uniformem & harmonicum: eum motibus contrariis & extremis minime assuefaciendo. Cujus causam arbitror fuisse, quod ipsi vitæ se privatæ dedicaverunt, à negotiis & aliorum obsequiis immuni & liberæ. Quin potius imitentur homines prudentiam geminationum, qui, si forte in gemma inveniantur nubecula aliqua, aut glaciecula, quæ ita possit eximi, ut magnitudini lapidis non nimium detrahatur, eam tollunt; aliter vero intactam eam relinquunt: Par ratione, serenitati animorum ita consulendum est, ut non destruat magnanimitas. Atque de bono individuali hæc tenentur.

Postquam igitur de bono *suitatis* (quod etiam *particulare privatam, individuale*, appellare solemus) jam dixerimus; repetamus *bonum communis*, quod *societatem* intuetur. Istud nomine *officium* magis proprie attribuitur animo bene disposito erga alios: vocabulū *virtutis* animo intra se recte formato & composito. Verum ista pars, primo intuitu, *Scientia civili* debere videtur: Attamen, si diligentius attendas, non ita: Siquidem tractat re-

gimen & imperium uniuscujusque in se ipsum, ne utique in alios. Atque sicut in architectura, alia res est, postes, trabes, & cæteras ædificii partes efformare, & ad ædificandi usum præparare; alia autem, easdem ad invicem aptare & compaginare: Sicut etiam in mechanicis, instrumentum aut machinam fabricare & conficere, non idem est, quod fabricatum erigere, movere, & in opere ponere: Sic *doctrina de conjugatione ipsa hominum in civitate, sive societate*, differt ab ea, quæ eos reddit ad hujusmodi *Societatis* commoda conformes, & bene affectos.

Ista pars de officiis, etiam in duas portiones distribuitur; quarum altera tractat de *officio hominis in communi*; altera de *officiis specialibus & respectivis*, pro singulorum professione, vocatione, statu, persona & gradu. Harum primam, satis exultam, diligenterq; à veteribus & aliis explicatam, jam antea retulimus: Alteram quoq; sparsim quidem tractatam, licet non in corpus aliquod integrum Scientiæ digestam, reperimus. Neq; tamen hoc ipsum, quod sparsim tractetur, reprehendimus; quinimo de hoc argumento per partes scribi longe consultius existimamus. Quis enim tanta fuerit vel perspicacia, vel confidentia, ut de *officiis peculiaribus & relativis*, singulorum ordinum & conditionum, perite & ad vivum disceptare & diffinire possit, aut sustineat? Tractatus autem, qui experientiam non sapiunt, sed ex notitia rerū generali & Scholastica tantummodo de prompti sunt de rebus hujusmodi, inanes plerumq; evadunt & inutiles. Quamvis enim aliquando contingat, spectatorem ea animadvertere, quæ lusorem fugiant, atq; jactetur proverbium quoddam magis audaculum, quam sanū, de censura vulgi circa actiones principum, *stantem in valle optime per lustrare montem*; optandum tamen imprimis esset, ut non nisi expertissimus & versatissimus quisq; se hujusmodi argumentis immisceret. Hominum enim speculativorum, in materiis activis, lucubrationes, iis, qui in agendo fuerint exercitati, nihilo meliores videntur, quam dissertationes Phormionis de bellis æstimatæ sunt ab Hannibale, qui eas habuit pro somniis & deliriis. Unum duntaxat vitium illos occupat, qui de rebus, ad suum munus, aut artem pertinentibus, libros conferunt; quod scilicet in illis ipsis *Spartis* suis ornandis, atque attollendis, modum tenere nesciant.

In hoc genere Librorum, piaculum foret, non meminisse (honoris causa) excellentissimi illius operis, à Majestate tua elucubrati, *De Officio Regis*. Scriptum enim hoc plurimos intra se cumulavit ac recondidit Thesauros, tam conspicuos, quam occultos, *Theologia, Ethica, & Politica*; insigni cum aspersione aliarum artium: Estq; meo judicio, inter Scripta, quæ mihi perlegere contigerit, præcipue sanum & solidum. Non illud ullo loco, aut inventionis fervore æstuat, aut indulgentiæ frigore torpet aut dormitat: Non vertigine aliquando corripitur, unde in ordine suo servando confundatur aut excidat: Non digressionibus distrahitur, ut illa, quæ nihil ad thombum sunt, expatiatione aliqua flexuosa complectatur: Non odoramentorum aut pigmentorum fucis adulteratur; qualibus illi utitur, qui Lectorū potius delectationi, quam argumenti naturæ inserviunt: Ante omnia vero, spiritu valet istud opus, non minus, quam corpore, ut pote quod

quod & cum veritate optime consentiat, & ad ulum sit accommodatissimum. Quin etiam vitio illo, de quo paulo ante diximus, (quod, si in alio quoquam, in Rege certe, & Scripto de Majestate Regia, tolerandum fuerit) omnino caret: Nempe, quod culmen & fastigium Regum non immodice aut invidiose extollat: siquidem Majestas tua Regem non depinxit aliquem, *Assyria* aut *Persia*, gloria & externo fastu nitentem, & coruscantem: sed vere *Mosem*, aut *Davidem*, Pastores scilicet Populi sui. Neque vero mihi unquam memoria excidet dictum quoddam vere regium, quod in lite gravissima terminanda, Majestas tua, pro sacro illo, quo prædixi es, Spiritu, ad populos regendos pronuntiavit; Nimirum, *Reges juxta Leges Regnorum suorum gubernacula tractare, quemadmodum & Deus juxta Leges Naturæ: & a quo raro prerogativam illam suam, quæ Leges transcendit, ab illis usurpandam, ac à Deo videmus usurpari potestatem Miracula patranti.* Nihil tamen fecius, ex Libro illo altero, à Majestate tua conscripto de *Libera Monarchia*, satis omnibus innotescit, non minus Majestati tuæ cognitam esse & perspectam plenitudinem potestatis Regiæ, atque *Ultimitates* (ut Scholastici loquuntur) Jurium Regalium, quam Officii & Muneris Regii Limites & Cancelli. Non dubitavi igitur in medium adducere Librum illum à Majestatis tuæ calamo exaratum, tanquam exemplum primarium & maxime illustre, *Tractatum de peculiaribus & respectivis officiis.* Quo de Libro, quæ à me jam dicta sunt, dixissem profecto, si ante Annos mille à Rege quoquam conscriptus fuisset. Neque vero movet Decorum illud, quod vulgo præscribitur, ne quis coram laudetur: modo Laudes illæ nec modum excedant, nec intempestive, aut nulla data occasione, tribuantur. Cicero certe, in luculentissima illa Oratione sua pro M. Marcello, nihil aliud agit, quam ut exhibeat tabulam quandam, singulari artificio depictam, de Laudibus Cæsaris, licet coram ipso Oratio illa haberetur. Quod & Plinius secundus erga Trajanum, itaque jam ad propositum revertamur.

Pertinet porro ad hanc partem de officiis respectivis vocationum, & professionum singularum, doctrina alia, tanquam priori relativa, sive opposita; nimirum de fraudibus, cautelis, imposturis, & vitiis ipsarum: Siquidem depravationes & vitia officiis & virtutibus opponuntur. Neque omnino de his, in plurimis Scriptis & Tractatibus, siletur: sed sæpe, ad illa notanda, saltem obiter excurritur. At quo tandem modo? Per Satyræ scilicet, & Cynice (more Luciani) potius, quam serio & graviter. Etenim, plus operæ impenditur, ut pleraque in artibus, etiam utilia & sana, maligno dente vellissentur, & ad ludibrium hominibus exponantur, quam ut, quæ in iisdem corrupta sunt & vitiosa, secernantur à salubribus & incorruptis. At optime Salomon: *Quærenti derisoriam scientiam, ipsa se abscondit, sed studio sit obviam.* Quicumque enim ad scientiam accedit animo irridendi & aspernandi, inveniet proculdubio quæ cavilletur plurima; ex quibus vero doctior fiat, perpauca. Verum, Tractatio hujus, de quo loquimur, argumenti, gravis & prudens, atque cum integritate quadam & sinceritate conjuncta, inter munitissima virtutis ac probitatis propugnacula videtur numeranda. Nam sicut fabulose perhibetur de *Basilisco*, si primus quæ-

piam conspexerit, illico hominem perimit; si quis illum prior, *Basiliscus* perit: pari ratione, fraudes, imposturæ, & malæ artes, si quis eas prior detexerit, nocendi facultate privantur; quod si illæ prævenerint, tum vero, non alias, periculum creant. Est itaque; quod gratias agamus *Machiavello*, & hujusmodi Scriptõribus, qui aperte & indissimulanter proferunt, quid homines facere soleant, non quid debeant. Fieri enim nullo modo potest, ut conjungatur *serpentina illa prudentia cum innocentia columbina*, nisi quis mali ipsius naturam penitus pernoscat. Absque hoc enim deerunt virtuti suæ præsidia & munimenta. Imo, neque illo modo proficit vir bonus & probus malos & improbos corrigere & emendare, nisi ipse prius omnia malitiæ latibula & profunda exploraverit. Etenim, qui iudicio plane corrupto sunt, & depravato, hoc habent, ut præsupponant, Honestatem in hominibus ab inficitia & simplicitate quadam morum oriri, atque ab eo tantum, quod fides habeatur Concionatoribus, & Pædagogis, item libris, præceptis moralibus, & iis, qui vulgo prædicantur & decantantur, sermonibus: Adeo ut, nisi plane perspiciant, opinioniones suas pravæ, ac corrupta & detorta principia, non minus illis qui horrantur & admonent, quam sibi ipsis, esse explorata, & cognita, Probitatem omnem morum & consiliorum aspernentur: Juxta Oraculum illud Salomonis mirabile: *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixerit, quæ versantur in corde ejus.* Hanc autem partem, de cautelis, & vitiis respectivis, inter *Desiderata* numeramus; eamque nomine *Satyræ seriæ*, sive *Tractatus de interioribus rerum*, appellabimus.

Etiam ad doctrinam de officiis respectivis pertinent officia mutua, inter maritum & uxorem, parentes & liberos, dominum & servum: Similiter leges amicitiae, & gratitudinis: Nec non civiles obligationes fraternitarum, collegiorum, etiam vicinatis; ac similia: Verum intelligatur hoc semper, illa istic tractari, non quatenus sunt partes societatis civilis, (id enim ad Politicam refertur,) sed quatenus animi singulorum, ad illa societatis vincula tuenda, instrui & prædisponi debeant.

At doctrina de bono communionis (quemadmodum & illa de individuali) bonum tractat, non tantum simpliciter, sed & comparate? Quo spectat, officia perpendere, inter hominem & hominem; inter casum & casum; inter privata & publica, inter tempus præsens & futurum. Sicut videre est in animadversione illa severa & atroci L. Bruti, contra filios suos, illam à plerisque in cælum laudibus effert; At alius quispiam dixit;

Infelix: utcumque ferent ea fata minores.

Id ipsum licet intueri in cœna illa, ad quam invitati sunt M. Brutus, C. Cassius, & alii. Illic enim, cum ad animos explorandos, circa conspirationem in caput Cæsaris intentatam, Quæstio astute mota esset, (Tum licitum fore Tyrannum occidere?) Ibant Convivæ in opiniones diversas; Dum alii dicerent, plane licere, Quod Servitium ultimum esset malorum: Alii minime, Quod Tyrannis minus excusabilis esset, quam bellum civile. Tertium autem genus, veluti ex Schola Epicuri, assererat, Indignum esse, prudentes periclitari pro stultis. Verum plurimi sunt casus de officiis comparatis, inter quos frequenter ille interyenit: *Verum à Iustitia desistendum*

fit, propter salutem Patriæ, aut huiusmodi aliquid insigne bonum in futuro? Circa quam Jason Theſſalus dicere solebat: *Aliqua sunt inſiſte faciendæ, ut multa iuſte fieri poſſint*: Verum replicatio in promptu eſt: *Authorem præſentis Iuſtiæ habes: Sponſorem futura non habes*. Sequantur homines, quæ in præſentia bona & juſta ſunt; futura divinæ Providentiæ remittentes. Atque circa doctrinam de Exemplari, ſive de bono, hæc dicta ſint.

C A P. III.

Partitio Doctrinæ de Cultura Animi; in Doctrinam de Characteribus Animorum; De Affectibus & de Remediis ſive Curationibus. Appendix Doctrinæ ejuſdem de Congruitate inter Bonum Animi, & Bonum Corporis.

Nunc igitur, poſtquam de fructu vitæ (ſenſu intelligimus Philoſophico) verba fecerimus; ſuper eſt, ut de Cultura animi, quæ ei debetur, dicamus: Sine qua pars prior nihil aliud videtur, quam imago quædam, aut ſtatua, pulchra quidem aſpectu, ſed motu & vita deſtituta. Cui ſententiæ Ariſtoteles ipſe diſertis verbis ſuffragatur: *Nec eſſe eſt igitur de virtute dicere, & quid ſit, & ex quibus gignatur, Inuſe enim ſere fuerit, virtutem qui dem noſſe, acquirenda autem ejus modos & vias ignorare. Non enim de virtute tantum, qua ſpecie ſit, quarendum eſt, ſed & quomodo ſui copiam faciat: Utrumq; enim volumus, & rem ipſam noſſe, & ejus compotes fieri: Hoc autem ex voto non ſuccedet, niſi ſciamus, & ex quibus, & quo modo. Verbis adeo expreſſis, atque etiam iterato, hanc partem inculcat, quam tamen ipſe nõ perſequitur. Hoc ſimiliter illud eſt, quod Cicero Catoni Juniori, veluti laudem non vulgarem, attribuit; quod ſcilicet Philoſophiam amplexus eſſet, nõ diſputandi cauſa, ſed magna pars, ſedita vivendi. Quamvis autem, pro temporum, in quibus vivimus, ſocordia, paucis, curæ ſit, ut animum ſedulo colant, & componant, & vitæ rationem ad normam aliquam inſtituant, (ſecundum illud Senecæ, de partibus vitæ quiſque deliberat; de ſumma nemo: adeo ut hæc pars cenſeri poſſit ſuper vacua:) Illud tamen minime nos movet, ut eam intactam relinquamus, quin potius cum illo Hippocratis Aphoriſmo concludimus, *Qui gravi morbo correpti, dolores non ſentiunt, niſi mens agrotat*. Medicina illis hominibus opus eſt, non ſolum ad curandum morbum, ſed ad ſenſum expergefaciendum. Quod ſi quis obiciat, animorum curationem, Theologiæ Sacræ munus eſſe, veriſſimū eſt quod aſſerit; Attamen Philoſophum Moralem in famulitium Theologiæ recipi, inſtar ancillæ prudentis, & pedile quæ fidelis, quæ ad omnes ejus nutus præſto ſit, & miniſtret, quid prohibeat? Etenim quem admodum in Pſalmo habetur, quod *Oculi ancillæ perpetuo ad manus domina reſpiciunt*: cum tamen minime dubium ſit, quin haud pauca ancillæ judicio & curæ relinquuntur: eodem modo & Ethicæ obſequium Theologiæ omnino præſtare debet, ejuſque præceptis morigera eſſe; ita tamen ut & ipſa, intra ſuos limites, haud pauca ſana & utilia documenta continere poſſit.*

Hanc igitur partem (quando præſtantiam ejus in animo recolo) in corpus doctrinæ nondum redactam, non poſſum non vehementer mirari. Eam igitur, ex more noſtro, cum inter *Deſiderata* collocemus, aliqua ex parte adumbrabimus.

Ante omnia igitur in hæc (ſicut & in univerſis, quæ ſpectant ad Præcticam) ratio nobis eſt

ſubducenda, quid in noſtra ſit poteſtate, quid non. In altero enim datur alteratio, in altero vero applicatio tantum. Agricola nullum eſt imperium, aut in naturam ſoli, aut in ætris temperies; Itidem nec Medico, aut in craſi & conſtitutionem naturalem ægri, aut in accidentium varietatem. At in cultura animi, & morbis ejus perſanandis, tria in conſiderationem veniunt; *Characteres diverſi diſpoſitionum; Affectus, & Remedia*: Quemadmodum & in corporibus medicandis proponuntur illa tria; complexio, ſive conſtitutio ægri, morbus & curatio. Ex illis autem tribus, poſtremum tantum in noſtra poteſtate ſitum eſt, priora duo non item. Verum & in illis ipſis, quæ in poteſtate noſtra non ſunt non minus diligens faciendæ eſt inquiſitio, quam in illis, quæ poteſtati noſtræ ſubiiciuntur. Etenim illorum perſpicax & accurata cognitio ſubſternendæ eſt doctrina de remediis, ut eadem commodius & feliciter applicentur. Neque enim veſtis corpori aptari poſſit, niſi menſura corporis ante excipiat.

Primus igitur articulus, doctrinæ de cultura animi, verſabitur circa diverſos characteres ingeniorum ſive diſpoſitionum. Neque tamen loquimur de vulgatis illis propenſionibus in virtutes & vitia, aut etiam in perturbationes, & affectus: ſed de magis intrinſecis, & radicalibus. Sane ſubiit animum, etiam in hac parte nonnunquam admiratio, quod à *Scriptoribus*, tam *Ethicis*, quam *Politiciſ*, ut plurimum neglecta aut prætermiſſa ſit; cum utriusque ſcientiæ clariffimum luminis jubar aſſundere poſſit. In *Traditionibus Astrologiæ* non incite omnino diſtincta ſunt ingenia, & diſpoſitiones hominum, ex prædominantibus Planetarum; quod alij à Natura facti ſint ad contemplationes; alij ad res civiles; alij admilitiam; alij ad ambitum; alij ad amores; alij ad artes; alij ad genus vitæ varium. Item apud *Poëtas* (Heroicos, Satyricos, Tragicos, Comicos) ſparguntur ubique ſimulachra ingeniorum, licet ſere cum exceſſu & præter modum veritatis. Quin & hoc ipſum argumentum, de diverſis characteribus ingeniorum, eſt ex iis rebus, in quibus ſermones hominum communes (quod valde raro, interdum tamen contingit) libris ipſis ſunt prudentiores. At longe optima hujus Tractatus ſupellex & ſylva peti debet ab *Historicis* prudentioribus: Neque tamen ab *Elogiis* tantum, quæ ſub obitum perſonæ alicujus illuſtris ſubnectere ſolent, ſed multo magis ex corpore integro *Historia*, quoties hujusmodi perſona, veluti Scenam conſcendit. Illa enim intertextæ imago, potior videtur deſcriptio, quam *Elogij* Cenfura: *Qualis* habetur apud *T. Livium*, *Africanis*, & *Catonis Majoris*: Apud *Tacitum*, *Tiberij*, *Claudij*, & *Neronis*: Apud *Herodianum*, *Septimij Severi*: Apud *Philippum Comineum*, *Ludovicum undecimum Gallorum Regis*: Apud *Franciscum Guicciardinum*, *Ferdinandum*, *Hiſpani*, *Maximilianum Ceſaris*, & *Leonis*, & *Clementis*, Pontificum. Iſti enim *Scriptores*, harum Perſonarum, quas ſibi depingendas delegerunt, Effigies quaſi perpetuo intuentes, nunquam ſere *Retum Geſtarum* ab ipſis mentionem faciunt, quin & aliquid in ſuper de Natura ipſorum inſpergant. Etiam nonnullæ, in quas incidimus, *relationes de conſtaribus Pontificum*, characteres de moribus Cardinalium bonos exhibuerunt: ſicut & *Literæ Legatorum de Conſiliariis Principum*. Fiat itaque ex ea, quam diximus, materia (quæ certe fertilis eſt & copioſa) Tractatus diligens,

diligens, & plenus. Neque vero volumus, ut *characteres* isti in Ethicis (ut fit apud Historicos, & Poëtas, & in sermonibus communibus,) excipiantur, tanquam imagines Civiles integrae: sed potius ut imaginum ipsarum lineæ, & ductus magis simplices, quæ inter se compolitæ & commixtæ quascunq; effigies constituunt, quot & quales eæ sint, & quomodo inter se connexæ, & subordinatæ; ut fiat tanquam artificiosa & accurata ingeniorum & animorum dissectio, atq; ut dispositionum, in hominibus individuis, secreta prodantur, atque eorum notitia curationum animi præcepta rectius influantur.

Neque vero *characteres ingeniorum* ex natura impressi, recipi tantum in hūc Tractatum debent; sed & illi, qui alias animo imponuntur, ex *sexu, ætate, patria, valetudine, forma, & similibus*: atq; insuper illi, qui ex *fortuna*, veluti *Principum, Nobilium, ignobilium, divitum, pauperum, Magistratum, idotarum, felicium, erummosorum, & huiusmodi*. Videmus enim, Plautum miraculi loco habere, quod Senex quis sit beneficus: *Benignitas huius, ut Adolescentuli est*. D. autum Paulus, severitatem disciplinæ erga Cretenses præcipiens (*Increpa eos dure*) ingenium Gentis ex Poëta acculat, *Cretenses semper mendaces, male Bestia, Ventres pigri*. Salustius id in Regum Ingeniis notat, quod apud eos frequens sit, *Contradictoria appetere; plerumque Regia voluntates, ut vehementes sunt, sic mobiles, sapere, ipsa sibi adversa*. Tacitus observat, honores & dignitates ingenia hominum in deterius sæpius flectere, quam in melius, *Solus Vespasianus mutatus est in melius*. Pindarus illud animadvertit, Fortunam subitam & indulgentem, animos plerumq; enervare, & solvere; *Sunt, qui magnam felicitatem conquirere nō possunt*. Psalmus innuit, facilius esse modum adhibere & temperamentum, in fortuna statum, quam in incremento; *Divitia si affluant, nolite cor apponere*. De similibus quibusdam observationibus ab Aristotele in *Rhetoricis* mentionem obiter factam, non inficior, nec non in aliorū Scriptis nonnullis sparsim: Verum nunquam adhuc incorporatæ fuerunt in *Moralem Philosophiam*: Ad quam principaliter pertinent. Non minus certe quam ad *Agriculturam*, Tractatus de diversitate soli & glebæ: Aut ad *Medicinam*, Tractatus de complexionibus aut habitibus corporum diversis. Id autem nunc tandem fieri oportet, nisi forte imitari velimus temeritatem Empiricorum, qui iisdem utuntur medicamentis ad ægros omnes, cujuscunque sint constitutionis.

Sequitur doctrinam de *characteribus, doctrina de affectibus & perturbationibus*, qui loco morborum animi sunt, ut jam dictum est. Quemadmodum enim Politici prisca de Democratiis dicere solebant; *Quod populus esset mari ipsi similis, Oratores autem ventis*: Quia sicut Mare per se placidum foret & tranquillum, nisi à *Ventis* ageretur & turbaretur; sic & *Populus* esset natura sua pacatus & tractabilis, nisi à *seditiosis Oratoribus* impelleretur, & incitaretur: Similiter vere affirmari possit; *naturam mentis humane* sedatam fore; & sibi constantem, si *affectus*, tanquam *ventis*, non tumultuantur, ac omnia miscere. Et hic rursus subiit nova admiratio, Aristotelem, qui tot Libros de *Ethicis* conscripsit, *Affectus*, ut membrum *Ethice* principale, in illis non tractasse; in *Rhetoricis* au-

tem, ubi tractandi interveniunt secundo (quatenus scilicet Oratione cieri aut commoveri possint) locum illis reperisse: (in quo tamen loco, de his, quantum tam paucis fieri potuit, acute & bene disseruit.) Nam disceptationes ejus de *voluptate & dolore* huic Tractatu nullo modo satisfaciunt; non magis, quam, qui de *lucce & lumine* tantum scriberet, de *particularium colorum natura* scripsisse diceretur: Siquidem *voluptas & dolor erga affectus particulares* ita se habent, ut *lux erga Colores*. Meliorem certe in hoc argumento (quatenus ex his, quæ nunc extant, conicere liceat) diligentiam adhibuerunt Stoici; at tamen talem, quæ potius in diffinitionem subtilitate, quam in tractatu aliquo pleno, & fuso, consisteret. Equidem reperio etiam libellos quosdam elegantes, de nonnullis ex *affectibus*; veluti de *ira, de mutis verecundia, & aliis* per paucis. Sed si verum omnino dicendum sit Doctoribus hujus *Scientiæ* præcipui sunt *Poëta & Historici*, in quibus ad vivum depingi & dissectari solet, Quomodo *Affectus* excitandi sint & accendendi? Quomodo leniendi & sopiendi? Quomodo rursus continendi ac refrigandi, ne in actus erumpant? Quomodo itidem se, licet compressi & occultati, prodant? Quas operationes edant? Quas vices subeant? Qualiter sibi mutuo implicentur? Qualiter inter se digladiantur & opponantur? Et innumerata hujus generis. Inter quæ hoc cultimum plurimi est usus in *moralibus & civilibus*; Qualiter (inquam) *affectus* *affectum* in ordinem cogat; & alterius auxilio, ad alterum subjugandum, ut liceat? Venatorum & aucupum more, qui bestiarum opera ad bestias, volucris alicujus ad volucres capiendas, utitur: Quod fortasse aliter ex sese absq; Brutorum auxilio, homo tam facile præstare non possit. Quin & hoc fundamento nititur excellens ille, & per omnia patens, usus in *Civilibus, præmiis & poenis*; quæ *Reipublicæ* columnen sunt; cum *Affectus* illi prædominantes, *formidinis & spei*, alios omnes *affectus* noxios coercere & supprimant. Etiam, sicut in regimine Status, non raro fit ut factio factio in officio contineatur, similiter fit ut in regimine mentis interno.

Pervenimus nunc ad illa, quæ in nostra sunt potestate, quæq; operantur in animum, voluntatemq; & appetitum afficiunt, & circumagunt, ideoq; ad immutandos mores plurimum valent. Quia in parte debuerant Philosophi strenue & graviter inquirere, de *viribus & energia consuetudinis, exercitationis, habitus, educationis, imitationis, amulationis, convictus, amicitia, laudis, reprehensionis, exhortationis, fame, legum, librorum, studiorum, & si quæ sunt alia*. Hæc enim sunt illa, quæ regnant in *Moralibus*; Ab istis agentibus animus patitur & disponitur; Ab istis veluti ingredientibus, conficiuntur pharmaca, quæ ad conservandam & recuperandam animi sanitatem conducant, quatenus remediis humanis id præstari possit. Ex quorum numero unum aut alterum seligimus, in quibus paululum immorabimur, ut reliquis sint exemplo. De *consuetudine* igitur, & *Habitu*, pauca delibabimus.

Opinio illa Aristotelis plane mihi videtur angustias quasdam contemplationis, & negligentiam sapere: cum asserit, in illas actiones, quæ naturales sunt, *Consuetudinem* nihil posse: exemplo usus, *Quod si lapis milleis projiciatur in altum, ne inclinatione quidem sponte ascendendi acquirat*; quin etiam, quod

quod sapius videndo aut audiendo, nihilo melius aut videmus, aut audimus. Quamvis enim hoc teneat in aliquibus, ubi Natura est peremptoria; (cujus rei causas reddere in præsentia non vacat) aliter tamen in illis fit, in quibus natura, secundum latitudinem quandam, patitur intentionem & remissionem. Sane videre potuit, *Chirothecam* paulo arctiorem, manui sæpius inducendo, laxiorem reddi; *Baculum* usu & mora in contrarium flexus sui naturalis incurvari, & in eodem statu paulo post durare; *Vocem* exercitando, magis fieri robustam & sonoram; *Frigora Astumg*, consuetudine tolerari; & jusdem generis complura. Quæ quidem posteriora duo exempla propius accedunt ad rem, quam quæ ab ipso adducta sunt. At tamen, ut cunctis hoc se habeat; quo magis verum fuerit, tam virtutes, quam vitia, in habitu consistere; eo magis ei contemendum fuerat, ut normas præscriberet, quomodo hujusmodi habitus fuerint acquirendi, aut amovendi. Plurimi siquidem confici possint præcepta de prudenti institutione exercitationum, animi non minus quam corporis. Illorum pauca recensebimus.

Primum erit, ut jam à principio caveamus à pensis, vel magis arduis, vel magis pusillis, quam res postulat: Nam si oneris nimium imponatur, apud ingenium mediocre bene sperandi alacritatem obtundes, apud ingenium fiducie plenum opinionem concitabis, qua plus tibi polliceatur, quam præstare possit; Quod secum trahit foecundiam. In utroque autem ingenij temperamento fiet ut experimentum expectationi non satisfaciatur, id quod animum semper dejicit, & confundit. Quod si pensa leviora fuerint, magna inducitur, in progressionis summa, jactura.

Secundum erit, ut ad exercendam facultatem aliquam, quo habitus comparetur, duo imprimis tempora observentur: Alterum, quando animus optimè fuerit ad rem dispositus; Alterum, quando pessimè: Ut ex priore, plurimum in via promoveamus; ex posteriore, nodos obicesque animi contentione strenua deteramus: unde tempora media facile & placide labentur.

Tertium erit illud præceptum, cujus Aristoteles obiter meminit; *Ut totis viribus* (citra tamen vitium) nitamur in contrarium illius, ad quod natura maxime impellimur; Sicut cum in adversum gurgitis remigamus, aut Baculum incurvum, ut rectum fiat, in contrarium flectimus.

Quartum præceptum ex illo Axiomate pendet, quod verissimum est; *Animum ad quæcunque felicitus trahi & suavius, si illud, quo tendimus, in intentione operantis non sit principale, sed tanquam aliud agendo superetur*; quoniam ita fert natura, ut necessitatem & imperium durum ferre oderit. Sunt & alia multa, quæ utiliter præcipi possint, de Regimine Consuetudinis: Consuetudo enim, si prudenter & perite inducatur, fit revera (ut vulgo dicitur) altera natura: Quod si imperite & fortuito administraretur, erit tantum simia naturæ, quæ nihil ad vivum imitetur, sed inscite tantum, & deformiter.

Similiter, si de Libris & Studiis, eorumque ad Mores virtute & influentia, verba facere vellemus; namnam defunt plurima præcepta, & consilia fructuosa eo spectantia? Annon unus ex Patribus, magna cum indignatione, *Poësim* appellavit *vinum*

daemonum; cum revera progignat plurimas tentationes, cupiditates, & opiniones vanas? Annon prudens admodum & digna, quæ bene perpendatur, est Sententia Aristotelis, *Juvenes non esse idoneos moralis Philosophia auditores*; quia in illis perturbationum æstuatio nondum sedata est, nec tempore & rerum experientia consopita? Atque ut verum dicamus, an non ideo fit, ut Scriptorum præseorum præstantissimi libri & sermones (quibus ad virtutem homines efficacissime invitati sunt: tam augustam ejus majestatem omnium oculis repræsentando, quam opiniones populares, in virtutis ignominiam, tanquam *Habitus Aristorum* indutas, desuis propinando) tam parum proficiant ad vitæ honestatem, & mores pravos corrigendos, quia per legi & revolvit non consueverunt à viris ætate & judicio maturis, sed pueris tantum & tyronibus relinquuntur? Annon & hoc verum est, *Juvenes multo minus Politicam quam Ethicam auditores idoneos esse, antequam religione & doctrina de moribus & officiis plane imbuantur*; ne forte judicio depravati & corrupti, in eam opinionem veniant, non esse rerum differentias morales veras & solidas, sed omnia ex utilitate, aut successu metienda? sicut Poëta canit;

Prosperum & felix scelus virtus vocatur,

& rursus,

Ille crucem pretium sceleris tulit, hic Diadema.

Ac Poëtæ quidem hæc Satyricæ & per indignationem loqui videntur. At Libri nonnulli politici idem serio & positive supponunt. Sic enim *Macchiavello* dicere placet, *Quod si contigisset Casarem Bello superatum fuisse, Cassinam ipsa fuisset odiosior*: Quasi vero nihil interfuisset, præter fortunam solam, inter Furiam quandam, ex libidine & sanguine conflam, atque animum excessum, & inter homines naturales, maxime omnium (si ambitio abfuisset) fuscipiendum. Videmus etiam ex hoc ipso, quam necessarium sit, homines doctrinam piam & ethicam, antequam Politicam degustent, plenis faucibus haurire: Nimirum, quod qui in aulis Principum, & negotiis civilibus, à teneris (ut ajunt) unguiculis innutriti sunt, nunquam fere sinceram & internam morum probitatem assequantur: quanto minus si accesserit etiam librorum disciplina? Porro, & in documentis ipsis moralibus, vel saltem aliquibus eorum, annon cautio pariter est adhibenda, ne inde fiant homines pertinaces, arrogantes, & infociabiles, juxta illud Ciceronis de M. Catone: *Hæc Bona, quæ videmus, divina & egregia, ipsius scitote esse propria: quæ nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non à natura, sed à Magistris*. Sunt & axiomata alia complura, de iis, quæ à studiis & libris, hominum animis ingenerantur. Verum est enim quod dicit ille, *Abeunt studia in mores!* Quod pariter affirmandum de cæteris illis rebus, *convictum, fama, legibus patriis*, & reliquis, quas paulo ante recensuimus.

Cæterum animi quædam est cultura, quæ adhuc magis accurata & elaborata videtur, quam reliquæ. Nititur autem hoc fundamento: *Quod omnium mortalium animi, certis temporibus, reperiuntur in statu perfectiore, aliis, in statu magis depravato*. Hujus igitur culturæ intentio fuerit & institutum, ut bona illa tempora fovantur; Prava vero tanquam ex Kalendario deleantur, & expungantur. Ac bonorum quidem temporum fixatio duobus modis procuratur: votis aut saltem constantissimis animis

Animi decretis, & observantiis atque exercitationibus; quæ non tantum in se valent, quantum in hoc, quod animus in officio & obedientia jugiter cōtineant. *Malorum temporum obliteratio* de pluri iudicamento perfici potest: *Redemptione aliqua*, vel *expiatione præteritorum*, & *novo Vita instituto*, veluti de integro. Verum hæc pars ad religionem plane spectare videtur, Nec mirum; cum *Moralis Philosophia* vera & genuina (sicut ante dictum est) ancillæ tantum vices erga Theologiam suppleat.

Quamobrem concludemus hanc partem de *cultura Animi* cum eo *Remedio*, quod omnium est maxime compendiosum, & summarium, & certissimum maxime nobile & efficax, quo animus ad virtutem efformetur, & in statu collocetur perfectioni proximo. Hoc autem est. *Ut fines vitæ actionumque deligamus, & nobis ipsis proponamus rectos, & virtuti congruos, qui tamē tales sint, ut eos assequendi nobis aliquatenus suppetat facultas.* Si enim hæc duo supponantur: ut & *fines actionum sint honesti, & boni, & decretum animi de eis assequendis, & obtinendis, fixum sit & constans*, sequetur, ut continuo veritat & efformet se animus, una opera in virtutes omnes. Atque hæc certe illa est operatio, quæ *Natura ipsius opus* referat, cum reliquæ, quæ diximus, videantur esse solummodo sicut *opera manus*. Quemadmodum enim *Statuarius*, quando simulacrum aliquod sculpsit aut incidit, illius solummodo partis figuram effingit, circa quam manus occupata est, non autem cæterarum: (veluti si faciem efformet, corpus reliquum rude permanet & infortem saxum, donec ad illud quoque pervenerit.) Contra vero *Natura*, quando florem molitur, aut animal, rudimenta partium omnium simul patit, & producit: Eodem modo, quando virtutes habitu acquiruntur, dum temperantiæ incumbimus, ad fortitudinem aut reliquas parum proficimus; quando autem *rectis & honestis Finibus* nos dedicaverimus penitus, & deo verimus, quæcunque fuerit virtus, quam animo nostro commendaverint & imperaverint fines illi, reperiemus nos jam dudum imbutos, & prædispositos habilitate & propensione nonnulla, ad eam assequendam & exprimentam. Atque hic possit esse status illius animi, qui egregie ab Aristotele describitur: & ab eo, non *virtutis*, sed *divinitatis* cuiusdam charactere insignitur. Ipsa ejus verba hæc sunt: *Immanitati autem consentaneum est, opponere eam, qua supra humanitatem est, heroicam live divinam Virtutem.* Et paulo post, *Nam ut fera, neque vitium, neque virtus est, sic neque Dei. Sed hic quidam status altius quiddam virtute est, ille aliud quiddam a vitio.* Plinius certe Secundus, ex licentia magniloquentiæ ethniciæ, Trajani virtutem, diviniæ; non tanquam imitamentum, sed tanquam exemplar proponit, cum ait: *Opus non esse hominibus, alias ad Deos preces fundere, quam ut benignos aque & propitios se dominos mortalibus præstarent; ac Trajanus præstiterit.* Verum hæc profanata Ethnicorum Jactantiam sapiunt, qui umbras quasdam corpore majores prensabant. At Religio vera, & sancta fides Christiana, rem ipsam petit: imprimendo animis hominum charitatem; quæ appositis *vinculum perfectionis* appellatur, quia virtutes omnes simul colligat, & revincit. Sane elegantissime dictum est à Menandro, de amore sensuali, qui *Divinum illum perperam imi-*

tatur: *Amor, melior Sophista Lavo ad humanam vitam.* Quibus innuit, morum decus melius ab amore efformari, quam à Sophista & præceptore inepto, quem *Lavum* appellat. Siquidem universis suis operosis Regulis & Præceptionibus hominem tam dextre & expedite effingere nequeat, ut se ipsum & in pretio habeat, & se belle in omnibus componat, quam amor facit. Sic proculdubio, si animus cupidus, fervore *Charitatis* veræ incendatur, ad majorem perfectionem evahetur, quam per universam *Ethicam Doctrinam*; Quæ *Sophista* profecto habet rationem, si cum altera illa confertur. Quinetiam, sicut Xenophon recte observavit, cæteros affectus, licet animum attolant, eum tamen distorquere & discomponere per ecstases & excessus suos: amorem vero solum, eum simul & dilatare, & componere: Sic omnes aliæ humanæ, quas admiramur, dotes, dum naturam in majus exaltat, excessui interim sunt obnoxia: sola autem *Charitas* non admittit excessum. Angli, dum ad potentiam divinæ parem aspirarent, prævaricati sunt & ceciderunt: *Ascendam, & ero similis Altissimo.* Homo dum ad Scientiam Divinæ parem aspiraret, prævaricatus est, & lapsus: *Eritis sicut Dij: scientes bonum & malum.* Verum ad similitudinem Divinæ Bonitatis aut *Charitatis* aspirando, nec Angelus, nec homo, unquam in periculum venit, aut veniet. Imo ad hanc ipsam *Imitationem* etiam invitamur: *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ne sitis filij patris vestri, qui in caelis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos.* Quin & in ipso Archetypo Naturæ verba sic collocat Religio Ethnica, (*Optimus Maximus*;) Scriptura autem Sacra pronunciat; *Misericordia ejus super omnia opera ejus.*

Hanc itaque *moralis doctrina* partem, de *Georgicis animi*, jam absolvimus. In qua, si ex intuitu portionum ejus, quas perstrinximus, quis existimet, operam nostram in hoc tantummodo sitam esse, ut ea in *artem seu doctrinam* redigeremus, quæ ab aliis scriptoribus prætermittitur, tanquam vulgata & obvia, & per se satis clara & perspicua; suo iudicio libere utatur. Interim illud meminerit, quod ab initio novimus, propositum nobis esse, non rerum pulchritudinem, sed usum & veritatem lectari. Recordetur etiam paulisper commentum illud Parabolæ antiquæ, de *geminis somni portis*: *Sunt gemina Somni porta, quarum altera fertur Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris; Altera candenti perfecta nitens Elephanto, Sed falsa ad cælum mittunt insomnia Manes.* Insignis sane magnificentia *Poria eburnea*; tamen *somnia vera* per *corneam* commeant.

Additamenti vice poni possit circa *Doctrinam Ethicam* observatio illa, inveniri nimirum relationem & congruitatem quandam, inter *bonum animi*, & *bonum corporis*. Nam sicut *bonum corporis* consistere diximus ex *sanitate, pulchritudine, robore, ac voluptate*; sic *animi bonum*, si juxta *moralis doctrinam* scita illud contemplerur, huc tendere perspicimus; ut *animum reddat sanum, & à perturbationibus immunem; Pulchrum, verique decoris ornamentis excultum; Fortem, ac agilem ad omnia vitæ munia obeunda; denique non stupidum, sed voluptatis & solatij honesti sensum vivide retinentem.* Hæc autem, sicut in corpore, ita & in animo, raro simul

simul omnia conjunguntur. Facile enim videre est multos, ingenii viribus & fortitudine animi polentes, quos in festant tamen perturbationes, quorumq; etiam moribus vix aliquid elegantiæ aut venustatis aspergitur: Alios, quibus abude est in moribus elegantiæ & venustatis, illis tamē non suppetit, aut probitas animi, ut velint, aut vires, ut possint recte agere: Alios, animo præditos honesto, atq; à vitiorum labe repurgato, qui tamen nec sibi ipsis ornamento sunt, nec Reip. utiles: Alios, qui

istorum fortasse trium compotes sunt, sed tamen Stoica quadam tristitia & stupiditate præditi, virtutis quidem actiones exercent, gaudiis non perfruuntur. Quod si contingat, ex quatuor istis duo aut tria aliquando concurrere, rarissime tamen fit, quemadmodum diximus, ut omnia. Jam vero Principale istud membrum *Philosophia humane, quæ hominem contemplatur, quatenus ex corpore consistit atq; anima, sed tamen segregatum, & citra societatem, à nobis pertractum est.*

FRANCISCI BACONIS DE VERULAMIO, Vice-Comitis sancti Albani, De Dignitate & Augmentis Scientiarum, LIBER OCTAVUS.

Ad Regem suum.

CAP. I.

Partitio Doctrinæ Civilis, in Doctrinam de Conversatione, Doctrinam de Negotiis, & Doctrinam de Imperio, sive Republica.

Vetus est narratio, (Rex Optime) convenisse complures Philosophos solenniter, coram Legato Regis exteri, atque singulos pro virili parte Sapientiam suam ostentasse, ut haberet Legatus, quæ referret de mirabili sapientia Græcorum. Unus tamen eorum in numero silebat, & nihil adducebat in medium; adeo ut Legatus ad eum conversus diceret: *Tu vero quid habes, quod referam?* Cui ille: *Refer* (inquit) *Regi tuo, te invenisse apud Græcos aliquem, qui tacere sciret.* Et quidem oblitus eram, in hac artium Synopsi, artem *tacendi* interferere: Quam tamen (quoniam plerumque desideretur) Exemplo jam proprio docebo. Etenim, cum me tandem ordo rerum ad illud deduxerit, ut paulo post de arte Imperii tractandum sit, cumq; ad tantum Regem scribam, qui perfectus adeo in arte sit Magister, ipsamq; ab incunabilis suis hausserit; Nec omnino immemor esse possim, qualem apud Majestatem tuam locum sustinuerim; consentaneum magis existimavi, me ipsam *tacendo* de hac re, apud Majestatem tuam, quam scribendo, probare. Cicerone vero, non solum artis, verum etiam eloquentiæ cujusdam, quæ in *tacendo*, reperitur, meminit. Cum enim sermones nonnullos suos, cum alio quodam ultra citroque habitos, in epistola quadam ad Atticum commemorasset, sic scribit: *Hoc loco, sumpsi aliquid de tua eloquentia; nam tacui.* Pindarus vero, (cui illud peculiare est, animos hominum inopinato, sententiola aliqua mirabili, veluti virgula Divina, percutere) hujusmodi quidpiã ejaculatur: *Interdum magis efficiunt non dicta, quàm dicta.* In hac parte igitur, *tacere*, aut quod silentio proximū est, *brevis* admodum esse decrevi. Verū, antequam ad *artes Imperii* perveniam, haud pauca de aliis *doctrinæ civilis portionibus* sunt præmittenda. *Scientia civilis*, versatur circa subjectum, quod cæterorum omnium maxime est Materię immersum: ideoque difficillime ad axiomata reducitur. Sunt tamen nonnulla, quæ hanc difficultatem levant. Primo enim, quemadmodum Cato ille *Senforius* de Romanis suis dicere solitus est: *Omnes eos*

*similes esse, quarum gregem integrū minore quis molestus ageret, quam unam aliquam: quoniam si paucas ex grege, ut rectam ineant viam, propellere possis, cæteræ ultro sequentur: Similiter, hoc quidem respectu, Ethicæ munus est quodammodo illo politice difficilius, Secūdo, proponit sibi Ethicæ, ut animus bonitate interna imbuatur, & cumuletur: At civilis scientia nihil amplius postulat præter bonitatem externam: Hæc enim ad societatem sufficit. Itaque non raro accidit, ut regimen sit bonum, tempora mala: Siquidem in Sacra Historia illud non semel occurrit (cum de Regibus bonis & piis narratur) *Sed adhuc populus non direxerat cor suum ad Dominum Deum Patrum suorum.* Itaque & hoc quoque respectu, duriores partes sunt Ethicæ. Tertio, hoc habent Respubl. ut tanquam machinæ grandiores tardius moveantur, nec sine magno molimine, unde haud tam cito labefactantur: Sicut enim in Ægypto septem anni fertiles, steriles septem sustentantur: in Rebuspubl. priorum temporum bona institutio efficit, ut sequentium errores non statim perniciem inferant: At singulorū hominum decreta, & mores, magis subito subverti solent. Hoc deniq; Ethicam gravat, Politicæ succurrit.*

Scientia civilis tres habet partes, juxta tres societatis actiones summarias: *Doctrinam de conversatione; Doctrinam de negotiis; & doctrinam de Imperio sive Republica.* Tria siquidem sunt bona, quæ ex societate civili homines sibi parare expectant: *Solamen contra solitudinem, adjuvamentum in negotiis, & protectio contra injurias.* Suntq; istæ tres prudentiæ plane inter se diversæ, & sæpenumero disjunctæ: *Prudentia in conversando, prudentia in negotiando, & prudentia in gubernando.*

Enimvero, quod ad *conversationem* attinet, illa certe affectata esse non debet, at multo minus neglecta: cum prudentia in ejus moderamine, & decus quoddam morum in se ipsa præ se ferat, & ad negotia tam publica, quam privata, commode administranda, plurimum juvet. Etenim sicut actio oratori tanti habetur, (licet sit externum quiddam) ut etiam illis alteris partibus, quæ graviores & interiores videntur, anteponatur; eodem fere modo, in viro civili, *conversatio*, ejusque regimen, (utcuq; in exterioribus occupetur) si non summum, at certe eximum locum invenit. Quale enim

enim pondus habet *vultus* ipse, ejuſq; compoſitio: Recte Poëta;

— *Nec vultu deſtruit verba tuo.*

Poterit enim quis *vim orationis, vultu* labefactare, & plane prodere. *Quin & facta*, non minus quam *verba, vultu* pariter deſtrui poſſint, ſi Ciceroni credamus. Qui, cum fratri affabilitatem commēdaret erga Provinciales, non in hoc eam potiffimum ſitam dixit, ut aditus præberet ad ſe faciles, niſi etiam *vultu* ipſo comiter accedentes exciperet. *Nil intereſt habere oſium apertum, vultum clauſum.* Videmus quoque, Atticum, ſub primum Ciceronis cum Cæſare congreſſum, bello adhuc fervente, diligenti & ſerio Ciceronem per Epitſtolam monuiſſe, de *vultu & geſtu* ad dignitatem & gravitatem componendis. Quod ſi tantum poſſit *oris & vultus* ſolius moderatio, quanto magis *ſermo familiaris*, & alia, quæ ad *converſationē* pertinent? Atque ſane ſumma & compendium decori & elegantiz morum in hoc fere ſita ſunt, ut quaſi æqua lance & propriam Dignitatem & aliorum metiamur & tueamur: Quod etiam non male expoſſit T. Livius, licet alii rei intentus) eo perſonæ charactere, *Ne (inquit) aut arrogans videar, aut obnoxius: quorum alterum eſt aliena libertatis obliſi, alterum ſua.* Ex contraria vero parte, ſi *urbanitati*, & elegantiz morum externæ impenſius ſtudeamus, tranſeunt illæ in affectationem quandam Deformem, & Adulterinam. *Quidenim deformis, quam Scenam in Vitam transferre?* Quinetiam, licet in exceſſum illum vitioſum minime prolabantur; temporis tamen nimium in huiusmodi leviculis abſumitur, animuſq; ad curam ipſarum, magis quam oportet, deprimitur. Ideoq; ſicut in Academicis, adoleſcentes literarum ſtudioſi, at ſodalium congreſſibus plus ſatis indulgētes, moveri ſolent à præceptoribus, *Amicos eſſe ſures temporis: ſic certe aſſidua iſta, in converſationis decorum animi intentio, magnum gravioribus meditationibus futurum facit.* Deinde, qui primas adeo in *urbanitate* obtinent, & ad hanc rem unam quaſi nati videntur, hoc fere habent, ut ſibi ipſis in illa ſola complacent, & virtutes ſolidiores, & celliores, vix unquam aſpirent: Quando è contra, qui ſibi in hac parte defectus ſunt conſcii, decus ex bona exiſtimatione quaerunt: Ubi enim a deſt bona exiſtimatione, omnia fere decent, ubi vero illa deſicit, tum demum à commoditate morum, atq; *urbanitate*, ſubſidium petendum eſt. Porro, ad res gerendas, vix gravius aut frequentius reperias impedimentum, quam huiusce decori externi curioſam nimis obſervationem; atque illud alterum, quod huic ipſi inſervit, nimirum, anxiam temporis atque opportunitatum electionem. Egrege enim Salomon: *Qui reſpicit ad ventos, non ſeminat; qui reſpicit ad nubes, non metit.* Creanda ſiquidem nobis eſt opportunitas ſæpius quam opperienda. Ut verbo dicamus, *urbana* iſta morum *compoſitio*, veluti veſtis animi eſt, & proinde veſtis commoditates referre debet. Primum enim talis eſſe debet, ut ſit in uſu communi: Rurſus, ut non ſit nimis delicata aut ſumptuoſa: Deinde, ita conficienda, ut ſi qua ſit in animo virtus, eam exhibeat maxime conſpicuam; ſi qua deformitas, eandem ſuppleat, & occultet: Poſtremo; & ſuper omnia, ne ſit nimis arcta, atque ita animum anguſtet, ut ejuſdem motus in rebus gerendis cohibeat & impediatur. Verum hæc pars

ſcientia civilis de converſatione eleganter profecto à nonnullis tractata eſt, neq; ullo modo tanquam *deſiderata* reponi debet.

CAP. II.

Partitio Doctrinæ de Negotiis, in Doctrinam de Occaſionibus Sparſis, & Doctrinam de Ambitu Vitæ. Exemplum Doctrinæ de Occaſionibus Sparſis, ex Parabolis aliquibus Salomonis. Præcepta de Ambitu Vitæ.

Doctrinam de negotiis partiemur in doctrinam de occaſionibus ſparſis, & doctrinam de ambitu vitæ: Quarum altera univerſa negotiorum varietatem complectitur, & vitæ communis tanquam *Amanueſis* eſt; Altera, ea tantum, quæ ad propriam *cuiuſq; fortunam* amplificandam ſpectant, excerpit, & ſuggerit, quæ ſingulis, pro intimis quibusdam reru ſuarum *tabellis* aut *codicillis* eſſe poſſint. Verum antequam ad ſpecies deſcēdamus, aliquid circa *doctrinam de negotiis* in genere præfabimur. *Doctrinam de negotiis*, pro rei momento, tractavit adhuc nemo, cum magna, tam literarum, quam literatorum, exiſtimationis jaſtura. Ab hac enim radice pullula illud malum, quod notam eruditus inuſſit, nimirum *eruditionem* & *prudentiam civilem* raro admodum conjungi. Etenim ſi quis recte advertat, ex prudentis illis tribus, quas modo diximus ad vitam civilem ſpectare, illa *converſationis* ab eruditis fere contemnitur, tanquam ſervile quiddam, atque inſuper meditationibus inimicum. Quod vero ad illam de *Repub. adminiſtranda*, ſane, ſi quando rerum gubernaculis admoveantur, etudēt, munus ſuum incommodè ſuſtinent; Verum ea promotio contingit paucis. De *prudentia* autem *negotiandi*, (qua de nunc loquimur) in qua vita humana plurimum verſatur, nulli omnino libri conſcripti habentur: præter pauca quædam *monita civilia* in ſalciculum unum aut alterum collecta, quæ amplitudini huius ſubjecti nullo modo reſpondent. Etenim ſi libri aliqui extarēt de hoc argumento, ſicut de cæteris, minime dubitaverim, quin viri eruditi, aliquo experientiz manipulo inſtructi, ineruditos, licet diutina experientia edoctos, longe ſuperarent, & proprio illorum (quod dicitur) *arcuſu*, magis è longinquo ferirēt.

Neque vero eſt cur vereamur, ne *ſcientia* huius tam varia ſit materia, ut ſub præceptionibus non cadat: Multo ſiquidem anguſtior eſt, quam illa *Reip. adminiſtranda ſcientia*, quam tamè apprime videmus excultam. Huius generis *prudentia*, apud Romanos, optimis temporibus, extitiſſe videntur nonnulli profeſſores. Teſtatur enim Cicero, moris fuiſſe, paulo ante ſua ſecula, ut Senatores, prudentia, & rerum uſu maxime celebres, (*Coruncanij, Curij, Laliij, & alij*), ſtatis horis in foro deambularent, ubi civibus copiam ſui facerent, & conſulerentur, non de jure, ſed de negotiis omnigenis: Veluti de *filia elocanda*, ſive de *filio educando*, ſive de *prædico coemendo*, de *contractu*, *accuſatione*, *deſenſione*, aut aliqua quacunq; re, quæ in vita communi interveniat. Ex quo liquet, prudentiam quandam eſſe *conſilium dandi*, etiam in negotiis privatis, ex univerſali rerum civilium cognitione & experientia promanantem, quæ exerceatur quidem in caſibus particularibus, extrahatur autem ex generali caſuum conſimilium obſervatione. Sic enim videmus, in eo libro, quem ad fratrem conſcripſit *Q. Cicero, de petitione conſulatus*, (quem unicum à veteribus habemus, quantum memini, tractatum, de nego-

de negotio aliquo particulari) quamquam ad consilium dandum, de re tum præsentis, potissimum spectaret, plurima tamen contineri axiomata politica, quæ non usum solum temporarium, sed normam quandam perpetuam, circa electiones populares præscribant. In hoc genere autem nihil invenitur, quod ullo modo comparandum sit cum aphorismis illis, quos edidit Rex Salomon: De quo testatur Scriptura, *Cor illi fuisse instar arenæ maris*: Sicut enim arenæ maris universas orbis oras circumdant, ita & Sapientia ejus omnia humana, non minus quam divina, cõplexa est. In aphorismis vero illis, præter alia magis Theologica, reperies liquido haud pauca præcepta & monita civilia præstantissima, ex profundis quidem sapientiæ penetrabilibus scaturientia, atq; in amplissimum varietatis campum excurrentia. Quoniam vero doctrinæ de occasionebus sparsis (quæ doctrinæ de negotiis portio est prior) inter desiderata reponimus, ex more nostro paulisper in illa immorabimur: Atq; exemplum ejusdem, ex aphorismis sive parabolis illis Salomonis desumptum, proponemus. Neq; vero quis, ut arbitramur, nos merito fugillare possit, quod ex Scripturis Sacræ Scripturæ aliquem, ad sensum politicum trahamus: Equidem existimo, si extaret commentarii illi Salomonis ejusdem, de naturis rerum (in quibus de omni vegetabilis, à musco saper murum ad cedrum libani, itemque de animalibus, conscripsit) non illicitem esse, eos secundum sensum naturalem interpretari: Quod idem nobis liceat in Politicis.

EXEMPLUM PORTIONIS

Doctrina de occasionebus sparsis, ex parabolis aliquibus Salomonis.

Parabola.

3. *Mollis Responsio frangit iram.*

Explicatio.

Si incendatur ira Principis vel Superioris adversus te, & tunc jam sint loquedi partes, duo præcipit Salomon: Alterum, ut fiat responsio; Alterum, ut eadem sit mollis. Prius continet tria præcepta. Primo, ut caveas à silentio tristi & contumaci: Illud enim, aut culpam totam in te recipit, ac si nihil habeas, quod respondere possis; aut Dominum occulte iniquitatis insinuat, ac si aures ejus, defensionis, licet justæ, non paterent. Secundo, ut caveas à re comperendinanda, neq; tempus aliud ad defensionem postules: Hoc enim, aut eandem notam inturret, quam prius, nimirum Dominum tuum nimia mentis perturbatione affecti; aut plane significat, te artificiosam quandam defensionem meditari, cum in promptu nihil habeas: Adeo ut optimum semper fuerit, aliquid in præsentia, & è re nata, in excusationem tui adducere. Tertio, ut fiat prorsus responsio: Responsio, inquam, non mera confessio, aut mera submissio, sed aliquid apologiæ & excusationis inspergatur: Neq; enim aliter tutum est facere, nisi apud ingenia valde generosa & magnanima; quæ rara admodum sunt. Sequitur posteriore loco, ut Responsio mollis, minime perfracta, aut aspera.

Parabola.

2. *Servus prudens dominabitur in silium stultum; Et partietur hereditatem inter fratres.*

Explicatio.

In omni familia, turbata & discordi, semper exurgit aliquis servus, aut humilis amicus, præpotens, qui pro arbitrio se gerat, ad lites familiæ com-

ponendas, cuique, eo nomine, & familia tota, & dominus ipse, sunt obnoxii. Ille, si suam rem agat, familiæ mala fovet, & aggravat: si fidelis revera fuerit & integer, plurimum certe meretur: Adeo ut etiam tanquam inter fratres haberi debeat, aut saltem procuracionem hereditatis accipere fiduciariam.

Parabola.

3. *Vir Sapiens, si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem.*

Explicatio.

Monemur sæpius, ut congressum imparem fugiamus, eo sensu, Ne cum potioribus deceremus. At haud minus utile est monitum, quod hic exhibet Salomon, Ne cū indigno contendamus. Iniqua enim prorsus forte hæc res transigitur. Siquidem, si superiores simus, nulla sequitur victoria: si superemur, magna indignitas. Neq; juvat etiam in hujusmodi contentione exercenda, si interdum veluti per jocum agamus, interdum cum fastu & contemptu. Nam quocunq; nos vertamus, leviores inde efficiemur, neque commode nos explicabimus. Pessime autem fit, si hujusmodi persona, qui cum contēdimus, (ut Salomon loquitur,) aliquid affine habeat cum stulto, hoc est; si sit audaculus, & temerarius.

Parabola.

4. *Sed & cunctis sermonibus, qui dicuntur, ne accommodes aurem tuam; ne forte audias seruum tuum maledicentem tibi.*

Explicatio.

Vix credi possit, vitam quantum perturbet inutilis curiositas, circa illa res, quæ nostra interfunt: Nimirum, quando secreta illa rimari satagimus, quæ detecta & inventa, ægritudinem quidem animo inferant, ad consilia autem expedienda nihil juvât. Primo enim sequitur animi vexatio & inquietudo, cū humana omnia perfidiæ & ingratitude plena sint. Adeo ut, si comparari posset speculum aliquod magicum, in quo odia, & quæcunq; cõtra nos ulli commoventur, intueri possemus, melius nobis foret, si protinus proiiceretur & collideretur. Hujusmodi enim res, veluti foliorum murmuræ sunt, & brevi evanescent. Secundo curiositas illa animum suspicionibus nimis onerat, quod consiliis inimicissimum est, eaque reddit inconstantia, & complicata. Tertio eadem, mala ipsa sapissime figit, alias prætervolatura: Grave enim est conscientias hominum irritare; qui, si latere se putent, facile mutantur in melius, si deprehensos se sentiant, malum malo pellunt. Merito igitur summæ prudentiæ tribuebatur Pompejo Magno, quod Sertorii chartas universas, nec à se perlectas, nec aliis permissas, igni protinus dedisset.

Parabola.

5. *Advenit veluti viator pauperies, & egestas quasi vir armatus.*

Explicatio.

Eleganter describitur in parabola, quomodo prodigis, & circa rem familiarē incuriosis, superveniant naufragia fortunarum. A principio enim pedetentim, & passibus lentis, instar viatoris, advenit ovariatio, & fortis diminutio, neque fere sentitur: At nō multo post invadit egestas tanquã vir armatus, manu scilicet tam forti, & potente, ut ei amplius resisti non possit: cum apud Antiquos recte dictū sit, necessitatem ex omnibus rebus esse fortissimam. Itaq; viatori occurrēdū contra armatum muniendū.

K 2

Parabola

Parabola.

6. *Qui erudit derisorem, ipse sibi injuriam facit: & qui arguit impium, sibi maculam generat.*

Explicatio.

Congruit cum præcepto Salvatoris. *Ut non mittamus margaritas nostras ante porcos.* Distinguitur autem in hac parabola actiones præceptionis, & reprehensionis; Distinguitur itidem personæ derisoris, & impii; Distinguitur postremo id quod reprehenditur. In priore enim reprehenditur opera lapsa; in posteriore, etiam & macula. Cum enim quis erudit & instituit derisorem, jactura primum fit temporis; Deinde & alii conatum irrident, tanquam rem vanam, & operam male collocatâ; Postremo derisor ipse sciëntiam, quam didicit, fastidio habet. At majore cum periculo transigitur res in reprehensione impii; qui non solum impius non aufcultat; sed & cornua obvertit, & reprehensorem, odiosum sibi jam factum, aut confestim convitiis profcindit, aut saltem postea apud alios criminatur.

Parabola.

7. *Filius sapiens lætificat partem: Filius vero stultus molestus est matri suæ.*

Explicatio.

Distinguitur solatio atq; ægritudines œconomicae, patris videlicet & matris, circa liberos suos. Etenim filius prudens & frugi, præcipuo solatio est patri, qui virtutis pretium melius novit, quam mater; ac propterea filii sui indoli, ad virtutem propellæ, magis gratulatur: Quin etiã gaudium illi fortasse affert institutum suum, quod filium tam probe educavit; illiq; honestatem morum, præceptis & exemplo, impresserit: E contra mater calamitate filii plus compatitur & indolet, tum ob affectum maternum magis mollè, & tenerum; tum fortasse indulgentiæ suæ conscia, qua eum corrupperit, & depravaverit.

Parabola.

8. *Memoria iusti cum laudibus; at nomen impiorum putrescet.*

Explicatio.

Distinguitur inter famam virorum bonorum & malorum, qualis esse soleat post obitum. Viris enim bonis, extincta invidia, (quæ famam eorum, dum vixerant, carpebat) nomen continuo efflorescit, & laudes magis indes in valescunt: At viris malis (licet fama eorum, per gratiam amicorum & factionis suæ hominum, ad breve tempus manserit) paulo post facti diu nominis oboritur, & postremo laudes illæ evanescunt in infamiam, & veluti in odorem gravem & tetrum, desinunt.

Parabola.

9. *Qui conturbat domum suam, possidebit ventos.*

Explicatio.

Utile admodum monitum, de discordiis & turbis domesticis. Plurimi enim, ex dissidiis uxorum, aut ex heredationibus filiorum, aut mutationibus frequentibus familiae, magna sibi spondent; ac si inde, vel animi tranquillitas, vel rerum suarum administratio felicior, sibi obventura foret. Sed plerumq; abeunt spes suæ in ventos. Etenim, tum mutationes illæ, ut plurimum; non cedunt in melius; tum etiam, perturbatores isti familiae suæ molestias varias, & ingratitude eorum, quos, aliis præteritis, adoptant, & deligunt, sæpe numero experiantur. Quin & hoc pacto rumores sibi progignunt non optimos, & famas ambiguas: Neq; enim male à Cicerone notatum est, *Omniem famam à domesti-*

cis manare. Utrumq; autem malum per ventorum possessionem eleganter à Salomone exprimitur: Nam & expectationis frustratio, & rumorum suscitatio, ventis recte comparantur.

Parabola.

10. *Melior est finis orationis, quam principium.*

Explicatio.

Corrigit parabola errorem frequentissimum, non solum apud eos, qui verbis præcipue student, verum etiam apud prudentiores. Is est, quod homines de sermonum suorum aditu atq; ingressu magis sint solliciti, quam de exitu, & accuratius exordia & præfatiunculas meditentur, quam extrema orationum. Debuerant autem nec illa negligere, & ista, ut longe potiora, præparata & digesta apud se habere; revolventes secum, & quantum fieri potest, animo prospicientes, quis tandem exitus sermonis sit futurus, & quomodo negotia inde promoveri & maturari possint. Neq; hic finis. Quinimo non epilogos tantum & sermonum, qui ad ipsa negotia spectant egressus, meditari oportet; verum etiam & illorum sermonum cura suscipienda, quos sub ipsum discessum commode & urbane injicere possint, licet à negotio prorsus alienos. Equidem novi Consiliarios duos, viros certe magnos, & prudentes, & quibus onus rerum tunc præcipue incumberebat; quibus illud fuit perpetuum, & proprium, ut quoties cum Principibus suis de negotiis ipsorum communicarent, colloquia, in rebus ad ipsa negotia spectantibus, nunquam terminarent; verum semper, aut ad jocum, aut aliud aliquid, quod audire erat volupe, diverticula quaerent; atq; ut adagio dicitur, sermones marinos aqua fluviatilis sub extremum abluerent. Neq; hoc illis inter artes postremum erat.

Parabola.

11. *Sicut musca mortuae fœtere sadiunt unguentum optimum; sic hominem pretiosum sapientiã & gloriã, parva stultitia.*

Explicatio.

Iniqua admodum & misera est conditio hominum virtute præcellentium, (ut optime notat parabola) quia erroribus eorum quantumvis levissimis, nullo modo ignoscitur. Verum quemadmodum in gemma, valde nitida minimum quodq; granulum, aut nubecula, oculos ferit & molestia quadam afficit; quod tamen si in gemma vitiosiore reperiatur foret, vix notam subiret: Similiter in viris singulari virtute præditis, minima quæq; vitia statim in oculos & sermones hominum incurrant, & censura perstringuntur graviore: quæ in hominibus mediocribus aut omnino laterent, aut veniam facile reperirent. Itaque viro valde prudenti, parva stultitia; valde probò, parvum peccatum; urbano & moribus eleganti paululum indecori, de fama & exultatione multum detrahit. Adeo ut non pessimum foret viris egregiis, si nonnulla absurda (quod citra vitium fieri possit) actionibus suis immiscerent; ut libertatem quandam sibi retineant, & parvorum defectuum notas confundant.

Parabola.

12. *Homines derisores civitatem perdunt, sapientes vero avertunt calamitatem.*

Explicatio.

Mirum videri possit, quod in descriptione hominum, qui ad Respubl. labefactandas & perdendas veluti natura comparati & facti sunt, delegerit Salomon characterem; Non hominis superbi & insolent-

insolentis; Non tyrannici & crudelis; Non temerarii & violenti; Nō impii & scelerati; Nō iniusti & oppressoris; Non seditiosi & turbulenti; Non libidinosi & voluptuarii. Non deniq; insipientis & inhabilis: Sed *derisoris*. Verum hoc sapientia ejus Regis, qui Rerum publ. conservatione & eversione optime norat, dignissimum est. Neq; enim similis fere est pestis Regnis & Rebus publ. quam si Consiliarii Regū, aut Senatores, quiq; gubernaculis rerum admoventur, sint ingenio *derisores*. Hujusmodi enim homines periculorum magnitudinem, ut fortes videantur Senatores, semper extenuant; iisque, qui pericula, prout par est, ponderant, veluti timidus insultant: Consultandi & deliberandi maturas moras, & meditata disceptationes, veluti rem oratoriā, & ad diū plenā, & ad summas rerum nihil facientē, substantant. Famam ad quam Principum Consilia præcipue sunt componenda, ut *salvā vulgi*, & rem cito prætervolaturam, continent: Legum vim & auctoritatem, ut reticula quædam quibus res majores minime cohiberi debeant, nil morantur: Consilia & præcautiones, in longum prospicientes, ut somnia quædā, & apprehensiones melancholicas, rejiciunt: Viris revera prudentibus, & rerum peritis, atq; magni animi, & consilia, dieteris & facetiis illudunt. Deniq; fundamenta omnia regiminis politici simul labefactant. Quod magis attendendum est, quia cuniculis, & non impetu aperto, hæc res agitur. Neq; cæpit esse inter homines (prout meretur) suspecta.

Parabola.

13. *Princeps, qui libenter præbet aures verbis mendacis, omnes servos habet improbos.*

Explicatio.

Cum *Princeps* talis fuerit, ut susurrionibus, & sycophantiis, absq; judicio faciles & credulas aures præbeat, spirat omnino, tanquam à parte *Regis*, aurt pestilens, quæ omnes *servos* ejus corrumpit, & inficit. Alii metus *Principis* rimantur, eosq; narrationibus fictitiis exaggerant: Alii invidia furias concitant, præsertim in optimos quosq; Alii criminationibus aliorum, proprias sordes, & conscientias malas eluunt: Alii amicorū suorum honoribus & desideris velificant, competitorum eorum calumniando, & mordendo: Alii fabularum argumenta, contra inimicos suos, tanquam in scena, componunt: & innumera hujusmodi. Atq; hæc illi, qui *ex servis Principis* ingenio sunt magis improbo. At illi etiam, qui Natura probiores sunt, & melius morati, postquam in innocentia sua parum præsidii esse senserint, (quoniam *Princeps* verā à falsis distinguere non novit) morum suorum probitatem exuunt, & ventos aulicos captant, iisque servilem in modum circumferuntur. *Nihil enim* (ut ait Tacitus de Claudio) *tutum est apud Principem, cuius animo omnia sunt tanquam indita & jussa*. Atq; bene Cominæus; *Præstat, servum esse Principis, cuius suspicionum non est finis, quam ejus, cuius credulitatis non est modus*.

Parabola.

14. *Iustus miseretur anima jumentis sui; sed misericordia impiorum crudelis.*

Explicatio.

Inditus est, ab ipsa Natura, homini, *miseriordia* affectus nobilis, & excellens; qui etiā ad *animalia bruta* extenditur; quæ, ex ordinatione divina, ejus imperio subjiciuntur. Itaq; habet ista *miseriordia*

analogiam quandam, cum illa Principis erga subditos. Quinetiam illud certissimum est, quod quod dignior est anima, eo pluribus compatiatur. Etenim animæ angustæ, & degeneres, hujusmodi res ad se nihil pertinere putant: At illa, quæ nobilior est portio universi, ex communiōne afficitur. Quare videmus, sub veteri lege haud paucā fuisse præcepta, non tam mere *ceremonialia*, quam *miseriordia instituta*: Quale fuit illud, *de non comedendo carnem cum sanguine ejus*; & similia. Etiam in sectis *Esæorum*, & *Pythagæorum*, ab esu animalium omnino abstinabant. Quod etiā hodie obtinet (superstitione in violata) apud incolas nonnullos Imperii Mogollenfis. *Quin & Turcæ* (Gens licet, & stirpe & disciplina, crudelis, & sanguinaria) Brutis tamen *eleëmofynas* largiri solent; neq; animalium vexationes & torturas fieri sustinent. Verum, ne forte hæc, quæ diximus, omnis generis *miseriordia* patrocinati videantur, salubriter subjungit Salomon, *impiorū misericordias esse crudeles*. Eæ sunt quando hominibus sceleratis & facinorosis parcitur, justitiæ gladio feriendis: Crudelior enim hujusmodi *miseriordia*, quam crudelitas ipsa. Nā crudelitas exercetur in singulos: at misericordia illa universum facinorosorū exercitū, concessa impunitate, in homines innocentes armat & immitit.

Parabola.

15. *Totum spiritum suum profert stultus; at sapiens reservat aliquid in posterum.*

Explicatio.

Corrigit parabola præcipue (ut videtur) non hominum vanorum inutilitatem, qui dicenda, tacenda, facile proferunt: non Parthesiam illam, qua absq; discrimine & judicio in omnes & omnia involant: nō garrulitatem; qua ad nauseam usq; aliis obtrepunt: sed vitium aliud magis occultum; nempe sermonis regimen minime omnium prudens & politicum; hoc est, cum quis ita sermonē (in colloquiis privatis) instituit, ut, quæcunque in animo habet, quæ ad rem pertinere putet, simul, & tanquā uno spiritu, & oratione continuata, proferat. Hoc enim plurimum negotiis officit. Siquidem primo, *oratio intercisā*, & per partes infusa, longe magis penetrat quam continuata; quoniam in continuata pondus rerum non distincte & sigillatim excipitur, nec per moram nonnullam insidet, sed ratio rationem, antequam penitus insederit, expellit. Secundo, nemo tam potenti & felici eloquentia valet, ut primo sermonis impetu eum, quem alloquitur, *mutum & elinguem plane reddat*: quin & alter aliquid vicissim respondebit, & fortasse objiciet. Tū vero accidit, ut quæ in refutationem aut replicationem reservanda fuissent, præmissa jam, & antea delibata, vires suas & gratiam amiserint. Tertio si quis ea, quæ dicenda sunt, non simul effundat, sed per partes eloquatur, aliud primo, aliud subinde injiciens; sentiet ex ejus, quem alloquitur, vultu, & responso, quomodo singula illum affecterint, quam in partem accepta fuerint; ut, quæ adhuc restant dicenda, cautius aut supprimat, aut excerpant.

Parabola.

16. *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris, quia curatio faciet cessare magna peccata.*

Explicatio.

Præcipit parabola, quomodo se quis gerere debeat, cum iram atque indignationem *principis*

K 3

incurrit.

incutit. Præceptum duplex. Primo, ut non dimittat loci suum. Secundo, ut curatiōi, tanquam in morbo aliquo gravi, diligenter & caute attendat. Consvenerunt enim homines, postquam commotos contra se Principes suos senserint, partim ex dedecoris impatientia, partim ne vulnus observando reficerent, partim ut tristitiam & humilitatem eorum Principes sui perspiciant, se à muneribus & functionibus suis subducere, quin etiam interdum ipsos Magistratus, & Dignitates quas gerunt, in Principum manus restituere. At Salomon, hanc medendi viam, veluti noxiam, improbat: idq; summa profecto ratione. Primo enim, dedecus ipsum nimis illa publicat; unde tum inimici, atq; invidi, audaciores fiunt ad lædendum; tum amici timidiore ad subveniendum. Secundo, hoc pacto fit, ut Principis ira, quæ fortasse, si non evulgaretur, sponte concideret, magis figatur, & veluti principio jam facti hominis deturbandi, in præcipitium illius feratur. Postremo, Seccessus iste, aliquid sapit ex malevolis, & temporibus infenso: Id quod malum indignationis, malo suspicionis cumulat. Ad curatiōem autem pertinent ista. Primo, caveat ante omnia, ne stupiditate quadam, aut etiam animi elatione, indignatione Principis minime sentire, aut inde, prout debeat, afflicti, videatur. Hoc est, ut & vultum, non ad tristitiam contumacem, sed ad mœstitiam gravem atq; modestā componat: & in rebus quibuscunq; agendis se minus solito hilarem & lætum ostendat: Quin & in rem suam erit, amici alicujus opera, & sermone, apud Principem uti, qui, quanto doloris sensu in intimis excrutietur, tempestive insinuet. Secundo, occasiones omnes, vel minimas, sedulo evitet, per quas aut res ipsa, quæ indignationi causam præbuit, refricetur, aut Princeps denuo excandescēdi, & ipsum, quacunq; de causa, coram aliis objurgandi, ansam arripiat. Tertio, perquirat etiam diligenter occasiones omnes, in quibus opera ejus Principi grata esse possit: ut & voluntatem promptam redimendi culpam præteritam ostendat: & Princeps suos sentiat, quali tandem servo, si eum dimittat, privari se contigerit. Quarto, Culpam ipsam, aut sagaciter in alios transferat; aut animo illam non malo commissam esse insinuet: aut etiam malitiam illorum, qui ipsam Regi detulerunt, vel rem supra modum aggravarunt, indicet. Deniq; in omnibus evigilet, & curatiōi sic intentus.

Parabola.

17. Primus in causa sua justus: cum venit altera pars, & inquirat in eum.

Explicatio.

Prima in unaquaq; causa informatio, si paulisper animo judicis insederit, altas radices agit, eumq; imbuit, & occupat: adeo ut ægre elui possit, nisi aut manifesta aliqua fallitas in materia informationis, aut artificium aliquod in eadē exhibenda deprehendatur. Etenim nuda & simplex defensio, licet justa sit & preponderans, vix præjudicium informationis primæ compensare, aut libram justitiæ semel propendentem ad æquilibrium reducere, per se valet. Itaq; & judici tantissimum, ut nihil, quod ad merita cause spectat, prelibetur, priusquam utraq; pars simul audiatur: & defensori optimum, si judicem senserit præoccupatum, in hoc potissimum (quantum dat causa) incumbere, ut versutiam aliquam, & dolum malum, ab adversa parte, in judicis abusum adhibutum, detegat.

Parabola.

18. Qui delicate à pueritia nutrit servum, postea sentiet eum contumacem.

Explicatio.

Servandus est, Principibus & Dominis, ex consilio Salomonis, in gratia & favore suo erga servos modus. Is triplex est. Primo, ut promoveantur per gradus, non per saltus: Secundo, ut inserdum assuefiant repulsa: Tertio, (quod bene præcipit Macciavellus) ut habeant præ oculis suis semper aliquid, quo ulterius aspirare possint. Nisi enim hæc fiant, reportabunt proculdubio Principis in fine à servis suis, loco animi grati, & officiosi, fastidium & contumaciam. Etenim, ex promotione subita, oritur insolentia: ex perpetua desideratorum adeptione, impatientia repulsa: Denique si vota desint, decribitur dem alacritas & industria.

Parabola.

19. Vidisti virum velocem in opere suo: coram Regibus stabit, nec erit inter ignobiles.

Explicatio.

Inter virtutes, quas Reges, in delectu servorum, potissimum spectant & requirunt, gratissima est præ cunctis celeritas, & in negotiis expediendis strenuitas. Viri profunda prudentia Regibus suspecti, utpote qui nimium sint inspectiores, & dominos suos, infacios & invitos, ingeniis sui viribus (tanquam machina) circumagere possint. Populares, in visis: utpote qui Regum Luminibus officiant, & oculos populi in se convertunt. Animosi, pro turbulentis læpe habentur, & ultra, quam par est, aufuris. Probi, & vitæ integræ, tanquam difficiles existimantur, nec ad omnes nutus heriles apti. Deniq; non est virtus alia, quæ non habeat aliquam quasi umbram, qua Regum animi offendantur: Sola velocitas admittenda: nihil habet, quod non placeat. Insuper, motus animorum regionum celeres sunt, & moræ minus patientes. Putant enim, se quidvis efficere posse: Illud tantum deesse, ut cito fiat. Itaque antea omnia iis grata est celeritas.

Parabola.

20. Vidi cunctos viventes, qui ambulant sub sole, cum adolescente secundo, qui consurgit pro eo.

Explicatio.

Notat parabola vanitatem hominum, qui se agglomerare solent ad successores designatos principis. Radix autem hujus rei est insania illa, hominum animis penitus à natura insita: nimirum ut spes suas nimium adament. Vix enim reperitur, qui non delectetur magis iis, que sperat, quam iis, que fruitur. Quinetiam novitas humanæ naturæ grata est, & avidè expetit. In successore autem Principis ista duo concurrunt: Spes & Novitas. Innuit autem parabola idem, quod olim dictum erat; primo à Pompejo ad Syllam; postea à Tibertio de Macrone: Plures adorare solem orientem, quam occidentem. Neq; tamè imperantes multum hac re comoveantur, aut eam magni faciunt, sicut nec Sylla, nec Tiberius fecit, sed rident potius hominum levitatem, nec pugnant cum somniis: Est autem (ut aiebat ille) spes vigilantis in somnium. Parabola.

21. Erat Civitas parva, & pauci in ea viri. Venit contra eam Rex magnus, & vadavit eam instruxitq; munitiones per gyrum, & perfecta est oblatio: inventusq; est in ea vir pauper & sapiens, & liberavit eam per sapientiam suam: & nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis.

Explicatio.

Explicatio.

Describit *parabola ingenium hominum pravum & malevolum*. In rebus duris, & angustis, confugiunt sere ad viros prudentes, & strenuos, licet antea contemptui habitos. Quamprimum autem tempestas transierit, ingrati demum erga conservatores suos reperiuntur. Macciavellus vero, non sine causa, instituit quaestionem, *Uter ingrator esset erga benemeritos, Principes, aut populus?* Sed interim utrumq; ingratiudinis arguit. Attamen hoc non solum ex ingratiudine Principis aut populi oritur, sed accedit plerumque his invidia procerum, qui secreto indolent eventui, licet felici & prospero, quia ab ipsis profectus non sit: Itaque & meritum hominis extenuant, & ipsum deprimunt.

Parabola.

22. *Iter pigrorum, quasi sepes spinarum.*

Explicatio.

Elegantissime ostendit *parabola, pigritiam* in fine laboriosam esse. Diligentia enim, & sedula praeparatio, id praestant, ut pes in aliquod offendiculum non impingat: sed ut complanetur via, antequam ineatur: At qui piger est, & omnia in extremum momentum executionis differt, necesse est, ut perpetuo, & singulis passibus, quasi per rubos & sentes incedat, qui eum subinde detineant, & impediunt. Idem observari possit etiam in familia regenda: in qua, si adhibeatur cura & providentia, omnia placide & veluti sponte procedunt, absque strepitu, & tumultu: Sin haec desint, ubi major aliquis motus inter venerit, omnia simul agenda tumultim occurrunt: tumultuantur servi, & des personant.

Parabola.

23. *Qui cognoscit in iudicio faciem, non bene facit: Iste & pro buccella panis deseret veritatem.*

Explicatio.

Prudentissime notat *Parabola, in iudice magis perniciosam esse facilitatem morum, quam corruptelam munerum*. Munera enim haudquaquam ab omnibus deferuntur: at vix ulla est causa, in qua non inveniatur aliquid, quod flectat iudicis animum, si personas respiciat. Alius enim respicietur, ut popularis; Alius, ut maledicus; Alius, ut dives; Alius, ut gratus: Alius, ut ab amico commendatus. Deniq; omnia plena sunt iniquitatis, ubi dominatur respectus personarum: & levi omnino de causa, veluti pro buccella panis, iudicium pervertetur.

Parabola.

24. *Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbro vehementi, in quo paratur fames.*

Explicatio.

Parabola ista antiquitus expressa & depicta fuit, sub fabula Hirudinis, utrimq; nimirum, plena, & vacua. Pauperis enim & famelicis oppressio longe gravior est, quam oppressio per divitem & repletum: quippe quae omnes exactionum technas, & omnes nummorum angulos, perquirat. Solebat hoc ipsum etiam spongiis assimilari, quae aridae fortiter sugunt; madidae, non item. Monitum autem utile continet: tum erga Principes, ne praefecturas provinciarum, aut Magistratus, viris indigentibus, & obstaris, committant: tum erga populos, ne Reges suos cum nimia egestate conflictari permittant.

Parabola.

25. *Fons turbatus pede, & vena corrupta, est iustus cadens coram impio.*

Explicatio.

Præcipit *parabola, rebus publicis ante omnia cavendum esse de iniquo & infami iudicio, in causa aliqua celebri & gravi*: praesertim ubi non absoluitur innoxius, sed condemnatur insons. Etenim iniuriæ inter privatos grassantes, turbant quidem & polluunt *latus justitiae*, sed tanquam in rivulis. Verum iudicia iniqua, qualia diximus, à quibus exempla petuntur, fontes ipsos *justitiae* inficiunt, & inquinant. Postquam enim tribunal cesserit in partes iniustitiae, status rerum vertitur tanquam in latrocinium publicum: Fitque plane, ut *homo homini sit lupus*.

Parabola.

26. *Noli esse amicus homini iracundo, ne ambulato cum homine furioso.*

Explicatio.

Quanto religiosius amicitiae iura inter bonos servanda & colenda sunt, tanto magis cavendum est, jam usq; à principio, de *prudente amicorum delectu*. Atq; amicorum natura & mores, quantum ad nos ipsos spectant, omnino ferendi sunt. Cum vero necessitatem nobis imponunt, qualem erga alios personam induamus, & geramus, dura admodum, & iniqua amicitiae conditio est. Itaq; inter est imprimis, ut praecipit Salomon, ad vitæ pacem, & praesidia, ne res nostras cum *hominibus iracundis*, & qui facile lites & jurgia provocant, aut suscipiunt, commisceamus. Istud enim genus amicorum perpetuo nos contentionibus & factionibus implicabit: ut aut amicitiam abrupte, aut incolumitati propriae deesse, cogamur.

Parabola.

27. *Qui celat delictum, querit amicitiam: sed qui altero sermone repetit, separat a federatis.*

Explicatio.

Duplex, concordiam tractandi, & animos reconciliandi, via. Altera, quae incipit ab *amnestia*; Altera, quae à *repetitione injurarum*, subjungendo apologias, & excusationes. Equidem memini sententiam viri admodum prudentis & politici, *Qui pacem tractat, non repetitis conditionibus dissidet, is magis animos dulcedine concordiae fallit, quam aequitate componit*. Verum Salomon, illo scilicet prudentior, in contraria opinione est; & *amnestiam* probat, *repetitionem* prohibet. Etenim in *repetitione* haec insunt mala; tum quod ea sit veluti *unguis in ulcere*; tum quod *periculum impendeat a nova altercatione*, (siquidem de injuriarum rationibus inter partes nunquam conveniet,) tum denique quod *deducat rem ad apologias*; At utraque pars, malit videri, potius offensam remisisse, quam admisisse exculationem.

Parabola.

28. *In omni opere bono erit abundantia, ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.*

Explicatio.

Separat Salomon hac *parabola fructum laboris linguarum & laboris manuum*; quasi ex altero proveniat *egestas*, ex altero *abundantia*. Etenim fit sere perpetuo, ut, qui multa effutunt, jactant multa, multa promittunt, egeni sint, nec emolumentum capiant ex illis rebus, de quibus loquuntur. Quin etiam, ut plurimum, industrii minime sunt, aut impigri ad opera, sed tantummodo sermonibus se, tanquam vento, pascunt & fatiant. Sane, ut poeta loquitur, *Qui silet, est firmus*. Is qui concisus

est, se in opere proficere, sibi plaudit, & tacet: Qui vero è contra conscius est, auras se inanes captate, multa & mira apud alios prædicat.

Parabola.

29. *Melior est correptio manifesta, quam amor occultus.*

Explicatio.

Reprehendit parabola mollitiem amicorum, qui amicitia privilegio non utuntur in admonendo libere & audacter amicos, tam de erroribus, quam de periculis suis. *Quid enim faciam* (solet hujusmodi mollis amicus dicere) *aut quo me vertam? Amo illum quantum quis, maxime; meque, si quid illi adversi contigerit, ipsius loco libenter substituerim: Sed novi ingenium ejus; si libere cum eo egero, animum illius offendam; saltem contristabo; Neque tamen proficiam; Atq; citius cum ab amicitia mea alienabo, quam ab iis, quæ in animo fixa habet, abducam.* Hujusmodi amicum, tanquam enervem, & inutilem, redarguit Salomon; atque plus utilitatis ab inimico manifesto, quam ab ejus generis amico, sumi posse pronunciat. Si quidem ea fortasse audire ei contigerit ab inimico per contumeliam, quæ amicum nullat præ nimia indulgentia.

Parabola.

30. *Prudens advertit ad gressus suos, Stultus divertit ad dolos.*

Explicatio.

Duæ sunt prudentia species. Altera vera & sana: Altera degenerat & falsa, quam Salomon *stultitia* nomine appellare non dubitat. Qui priori se deserit, viis & vestigiis propriis cavet, periculis prospiciens, meditans remedia: proborum opera utens, contra improbos se ipsum muniens, cautus inceptu, receptu non imparatus; in occasiones attentus, contra impedimenta strenuus: cum innumeris aliis, quæ ad sui ipsius actiones & gressus regendos spectant. At altera species, tota est confusa ex fallaciis & astutiis, spemq; ponit omnino in aliis circumveniendis, iisdemq; ad libitum effingendis. Hanc merito rejicit parabola, non tantum ut improbam, sed etiam ut *stultam*. Primo enim, minime est ex iis rebus, quæ in nostra sunt potestate, nec etiam aliqua constanti regula nititur: Sed nova quotidie comminiscenda sunt stratagemata, prioribus fatiscantibus, & absoletis. Secundo, qui vafri & subdoli hominis famam & opinionem semel incurrerit, præcipuo se ad res gerendas instrumento prorsus privavit, hoc est, *fide*: Itaque omnia parum votis suis consentientia experietur. Postremo, artes istæ, utcumque pulchræ videantur, & complacent; attamen sæpius frustrantur, quod bene notavit Tacitus: *Consilia callida & audacia, exspectatione lata, tractatu dura, eventu tristia.*

Parabola.

31. *Noli esse justus nimium, nec sapientior, quam oportet; cur abripere subito?*

Explicatio.

Sunt tempora (ut inquit Tacitus) *in quibus magnis virtutibus certissimum est exitium.* Atque hoc viris virtute & justitia egregiis, aliquando subito, aliquando diu ante prævisum, contingit. Quod si adjungatur etiam prudentia, hoc est, ut cauti sint, & ad propriam incolumitatem evigilent, tum hoc lucrantur, ut ruina eorum subito obveniat ex occultis omnino & obscuris consiliis, quibus & evi-

tetur invidia, & pernitias ipsos imparatos adoriatur. Quod vero ad illud *Nimum*, quod in *Parabola* ponitur, (quandoquidem non Periantri alicujus, sed Salomonis verba sunt ista; Qui mala in hominum vita sæpius notat, nunquam præcipit) intelligendum est, non de virtute ipsa, (in qua *Nimum* non est,) sed de vana ejus atque invidiosa affectatione, & ostentatione. Simile quiddam inquit Tacitus de Lepido, Miraculi loco ponens, quod nunquam servilis alicujus sententiæ auctor fuisset, & tamen tam sævis temporibus incolumis mansisset: *Subit* (inquit) *cogitatio, utrum hæc fato regantur, an etiam sit in nostra potestate, cursum quandam tenere inter deformæ obsequium, & abruptam contumaciam, medius, periculo simul & indignitate vacuum.*

Parabola.

32. *Da sapienti occasionem, & addetur ei sapientia.*

Explicatio.

Distinguit Parabola inter *Sapientiam* illam, quæ in verum habitum increverit, & maturerit, & illam, quæ natat tantum in cerebro & conceptu, aut sermone jaçtatur, sed radices altas non egerit. Si quidem prior, oblata occasione, in qua exerceatur, illico excitatur, accingitur, dilatatatur, adeo ut se ipsa major videatur: Posterior vero, quæ ante occasionem alacris erat, occasione data, fit attonita & confusa, ut etiam ipsi, qui ea se præditum arbitrabatur, in dubium vocetur; annon præceptiones de ea fuerint insomnia mera, & speculationes inanes?

Parabola.

33. *Qui laudat amicum voce alta, surgendo manens, erit illi loco maledictionis.*

Explicatio.

Laudes moderatæ, & tempestivæ, & per occasionem prolata, famæ hominum atque etiam fortunæ, plurimum conferunt. At immoderatæ, & streperæ, & importune effusæ, nihil profunt: imo potius, ex sententia *Parabola*, impense nocent. Primo enim manifesto se produnt, aut ex *nimia benevolentia oriundas*, aut ex *composito affectatas*; quo colaudatum potius falsis præconiis demereantur, quam veris attributis ornent. Secunda, *laudes parca & modesta, invitant fere presentes*, ut ipsi etiam aliquid adiciant; profusæ contra & immodicæ, ut aliquid demant & detrahant. Tertio, (quod caput rei est) conflatur illi invidia, qui *nimum laudatur*: cum *laudes omnes nimie*, videantur spectare ad contumeliam aliorum, qui non minus merentur.

Parabola.

34. *Quomodo in aquis resplendent facies: sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.*

Explicatio.

Distinguit Parabola inter mentes prudentium, & caterorum hominum; Illas aquis aut speculis comparans, quæ species & imagines rerum recipiunt: cum alteræ similes sint terræ, aut lapidis imposito, in quibus nihil reflectitur. Atq; eo magis apte comparatur *animus hominis prudentis* ad *speculum*: quia in *speculo imago propria* spectari possit, una cum *imaginibus aliorum*: Id quod *oculis* ipsis sive *speculo* non conceditur. Quod si *animus prudentis* adeo capax sit, ut innumera ingenia & mores obsec-

vate & internoscere possit; superest, ut detur opera, quo reddatur non minus *varius applicatione*, quam *representatione*;

Qui sapit, innumeris moribus aptus erit.

Atque his *Salomonis Parabolis*, diutius fortasse immorati sumus, quam pro modo exempli; dignitate & rei ipsius, & auctoris, longius proveci.

Neque tantum in usu erat apud Hebræos, sed alibi etiam Præcorum sapientibus frequentissimum; ut si cuiuspiam observatio in aliquid incidisset, quod vitæ communi conducibile fuisset, id redigeret & contraheret in brevem aliquam *sententiam*, vel *Parabolam*, vel etiam *Fabulam*. Verum, quod ad *Fabulas*, (sicut aliud dictum est) illæ exemplorum vicarii, & supplementa, olim extiterunt: Nunc quando tempora *historiarum* copia abundant, ad animatum scopum rectius & alacrius collimatur. At motus scribendi, qui optime convenit argumento tam vario & multiplici, (quale est *tractatus de negotiis & occasionibus sparsis*) aptissimus ille esset, quem delegit Macciavellus, ad tractandas res Politicas; nimirum per observationes, sive *discursus* (ut loquuntur) super *historiam & exempla*. Nam scientiæ, quæ recentior, & quasi in conspectu nostro, ex particularibus elicitor, viam optime novit, particularia denuo repetendi: Atque certe ad Practicam longe conducit magis, cum *discursus* sive *disceptatio* sub exemplo militat, quam cum exemplum *disceptationi* subjungitur. Neque enim hic ordo tantum spectatur, sed res ipsa. Cum enim exemplum statuitur tanquam *disceptationis* basis, univervo cum circumstantiarum apparatu proponi solet, quæ *discursum* interdum corrigant, interdum suppleant; unde fit loco exemplaris ad imitationem, & practicam: Ubi contra exempla, in gratiam *disceptationis* adducta succincte & nude citantur, & tanquam mancipia, nutus tantum *disceptationis* observant.

Hoc vero discriminis operæ pretium fuerit observasse; quod sicut *historia temporum* optimam præbent materiam ad *discursus* super Politica, quales sunt illi Macciavelli; ita *historia vitarum* optime adhibentur ad *documenta de negotiis*; Quoniam omnem occasionum & negotiorum, tam grandium quam leviorum, varietatem complectuntur. Imo reperire est basin ad *præceptiones de negotiis*, utraq; illa *historia* adhuc commodior: Ea est, ut *discursus* fiant super *epistolas*, sed prudentiores, & magis serias; quales sunt illæ Ciceronis ad Atticum; & alia. Siquidem *epistola* magis in proximo & ad vivum, negotia solent repræsentare, quam vel *Annales*, vel *vita*. Quare jam, & de materia, & de forma portionis primæ, *doctrina de negotiis*, quæ tractat *occasionibus sparsis*, diximus; eamque inter *desiderata* numeramus.

Est & alia portio ejusdem *doctrinae*, quæ tantum differt ab illa altera, de qua diximus, quantum *sapere & sibi sapere*. Altera enim movere videtur, tanquam à centro ad circumferentiam; Altera tanquam à circumferentia ad centrum. Est enim *prudentia* quædam *consilii alitis impertiendi*, est vero & alia *suis rebus prospiciendi*: Atque hæc nonnunquam conjunguntur, sæpius separantur. Multi siquidem in suis ipsorum rationibus instituendis prudentissimi sunt, qui tamē in rebus publicis administrandis, aut etiam consiliis dandis, nihil valent: Formi-

cæ similes; quæ creatura sapiens est ad sese tuendum, sed horto plane noxia. Hæc virtus sibi sapiendi, Romanis ipsis, licet patriæ optimis curatoribus, non ignota fuit: unde Comicus, *Nam pol sapiens fingit fortunam sibi*. Quin & in Adagium apud ipsos versum est, *Faber quisque fortuna propria*. Et Livius hanc ipsam Catoni Majori tribuit: *In hoc viro tanta vis animi & ingenii inerat, ut quocumque loco natus esset, sibi ipsi fortunam facturus videretur*.

Hoc genus *prudentia*, si quis ipsum profiteatur, & palam venditet, semper habitum est, non modo non Politicum, verum etiam in faustum quiddam, & inauspicatum: Sicut in Timotheo Atheniensi observatum est: Qui, postquam præclara multa facinora in decus & commodum civitatis suæ, edidisset, atque Administrationis suæ (sicut tum moris erat) populo rationem redderet; singula conclusit hæc clausula; *Atque in hac re fortuna partes fuerunt nulla*. Contigit vero ut post id temporis nunquam ei quicquam feliciter cesserit. Sane nimis elatum hoc, & altum sapiens, eodem spectans, quo Ezechielis illud de Pharaone; *Dicia, Fluvius est meus, & ego feci memet ipsum*, aut illud Habacuc Prophetæ; *Exultant & sacrificant reis suis*, aut illud etiam Poëtæ, de contemptore Deum Mezentio:

Dextram mihi, Deus, & telum, quod missile libro, Nunc adline.

Denique, Julius Cæsar, nunquam (quod memini) impotentiam cogitationum suarum arcanarum prodidit, nisi simili dicto: Cum enim Aruspex ei referret, exta reperta fuisse non bona, admurmuravit submisit: *Erunt latiora cum volo*. Quod etiam dictum, mortis suæ infortunium nō diu præcessit. Verum excessus iste fiduciæ (ut diximus) res, ut profana, ita semper infelix. Qua propter, Viris magnis, & vere sapientibus, visum, successus quoslibet felicitati suæ, non virtuti, aut industriæ, tribuere: Nam & Sylla, *felicem se, non Magnum cognominat*; & Cæsar (melius quam supra) ad navis gubernatorem; *Cæsarem vehis, & Fortunam ejus*.

Attamen istæ sententiæ; *Faber quisque fortuna sua; Sapiens dominabitur astris; In via virtuti nulla est via*, ac similes, si intelligantur & adhibeantur potius pro calcaribus ad industriam, quam pro stapedibus ad insolentiam, magisque ut progignant in hominibus decretorum constantiam & robur, quam arrogantiæ & jactantiæ, tanquam sanæ & salutaris merito habitæ sunt, ac proculdubio in pectoribus hominum magnanimorum sedem nonnullam occuparunt; eoque ut cogitationes tales quandoque ægre dissimulent. Videmus enim, Augustum Cæsarem (quicum Avunculo suo comparatus, potius ab illo diverfus quam inferior fuit; sed Vir certe paulo moderatior) sub finem vitæ petiisse ab amicis, qui lectum ejus circumstabant, ut, postquam expirasset, sibi planderent, quasi conficius sibi fuisset, *minum vita à se commode transactum*. Hæc quoque *doctrina* portio inter *desiderata* numeranda est: Non quin in praxi, etiam nimio plus quam oportet, usurpata sit & frequentata; Verum quod libri de illa silent. Quamobrem ex more nostro, sicut in prioribus, nonnulla ejus capita recensebimus: Eamque *fabrum*

for-

fortuna, sive (ut diximus) *doctrinam de ambitu vita* nominabimus.

Ac primo quidem intuitu, novum quoddam & insolitum argumentum tractare videbor: docent do homines, quomodo *fortuna sua* fabri fieri possint, Doctrinam certe, cui quisvis libenter se discipulum addiderit, donec difficultatem ejusdem habuerit perspectam. Non enim leviora sunt, aut pauciora, aut minus atdua, quæ ad *fortuna* comparandam requiruntur, quam quæ ad *virtutem*: Resque est æque difficilis ac severa, fieri vere *Politicum*, ac vere *Moralem*. At hujus *doctrina* pertractatio plurimum ad literarum, tum *decus*, tum *pondus*, pertinet. Interest enim in primis *honoris* literarum, ut homines isti pragmatici sciant, eruditionem haud quaquam aviculæ, qualis est alauda, similem esse, quæ in sublime ferri, & cantillando se oblectare solet; at nihil aliud: quinimo ex accipitris potius genere esse, ut qui nato volare, ac subinde, cum visum fuerit, descendere, & prædam rapere novit. Deinde & ad *perfectiorem* literarum hoc ipsum spectat, quia legitima inquisitionis vera norma est, ut *nihil inveniatur in globo materia*, quod non habeat *parallelum in globo crystallino*, sive *intellectu*. Hoc est, ut nihil veniat in *Practicam*, cujus non sit etiam *Doctrina* aliqua & *Theoria*. Neque tamen literæ hanc ipsam *fortuna architecturam* aliter admirantur, aut æstimant, quam ut opus quoddam inferioris generis. Nemini enim *fortuna propria*, pro dono esse sui, à Deo concessio, ullo modo digna retributio esse possit. Quin & non raro fit, ut viri virtutibus egregii *fortuna* suæ sponte renunciant, ut rebus sublimioribus vacent. Digna tamen est *fortuna*, quatenus virtutis ac benemerendi organum est, sua quoque *speculatione* & *doctrina*.

Ad hanc *doctrinam* pertinent præcepta, nonnulla *summaria*, nonnulla *sparsa* & *varia*. Præcepta *summaria* versantur, circa *veram notitiam*, & *aliorum*, & *sui*. Primum igitur præceptum (in quo *cardo notitiae aliorum* vertitur) illud constituatur, ut procuremus nobis (quantum fieri possit) *fenestram* illam, quam olim requisivit Momus. Ille, cum in humani cordis fabrica tot angulos & recessus conspicatus esset, id reprehendit, quod defuisset *fenestra*, per quam in obscuros illos & tortuosos antractus inspicere quis possit. Hanc autem *fenestram* obtinebimus, si omni sedulitate nobis informationem comparemus, & procuremus, de personis, quibus cum intercedunt negotia, particularibus; earumque ingenis; cupiditatibus, finibus, moribus, auxiliis & adminiculis, quibus præcipue suffulciuntur & valent; & rursus, defectibus & imbecillitatibus, quaque ex parte maxime pateant & obnoxii sint; amicis, factionibus, patronis, clientelis; rursusque inimicis, invidis, competitoribus; etiam temporibus & aditibus;

(*Sola viri molles aditus & tempora noris*;) denique institutis, & normis, quas sibi præscripserunt; & similibus. Quin etiam, non solum informatio captenda est de personis, sed insuper de *actionibus* particularibus, quæ de tempore in tempus in motu sunt, & tanquam sub incude; Quomodo regantur & succedant, quorum studiis foveantur, à quibus oppugnentur, cujusque sint ponderis & momenti, & quid secum trahant, & hujusmodi. Etenim *actiones* præsentis nosse, & in se plurimum

prodest; & illud insuper habet, quod absque hoc, etiam personarum notitia valde futura sit fallax & erronea. Mutantur enim homines simul cum *actionibus*; & alii sunt, dum *actionibus* ipsis implicantur & obsidentur; alii, postquam redierint ad ingenium. Atque hæc de rebus particularibus informationes, quæ tã ad *personas* quam ad *actiones* spectant, sunt tanquam propositiones minores in omni activo Syllogismo. Nulla enim observationum aut axiomatum (unde conficiuntur majores propositiones *politice*) veritas, aut excellentia; ad conclusionis firmamentum sufficere possit; si in minore propositione fuerit erratum. Quod vero hujusmodi *notitia* comparari possit, fidei jussor nobis est Salomon, qui ait; *Consilium in corde viri, tanquam aqua profunda, sed vir prudens exhauriet illud*. Quamvis autem ipsa *notitia* non cadat sub præceptum, quoniam Individuorum est; attamen mandata de eadem elicienda utiliter dari possunt.

Notitia hominum sex modis elici & hauriri potest: per *vultus* & ora ipsorum, per *verba*, per *facta*, per *ingenia* sua, per *finis* suos, denique per *relationes* aliorum. Quantum ad *vultus* attinet, minime nos moveat vetus adagium, *fronti nulla fides*: Licet enim hoc ipsum non perperam dictum sit, de *vultus* & *gestu* compositione externa & generali; attamen subsunt subtiliores quidam motus, & labores *oculorum*, *oris*, *vultus*, & *gestus*: Ex quibus referatur & patet (ut eleganter ait Q. Cicero) veluti *Ianua quadam animi*. Quis Tiberio Cæsare occultior? At Tacitus, notans characterem & modum loquendi divertum; quo usus est Tiberius in laudando apud Senatum Res à Germanico & à Druso gestas, de laudibus Germanici sic: *Magis in speciem adornatis verbis, quam ut penitus sentire videretur*. De laudibus Drusi sic; *Paucioribus, sed intentior, & fida oratione*. Iterum Tacitus, eundem Tiberium, alias etiam ut non nihil pellucidum, notans: *in aliis* (inquit) *erat veluti eluctantium verborum; solutius vero loquebatur, quando subveniret*. Sane difficile reperitur simulationis artifex aliquis tam peritus & egregius; aut *vultus* aliquis ita coactus, & ut ille loquitur, *jussus*; qui à sermone artificioso & simulatorio possit istas notas seungere, quin aut sermo sit solito *solutior*, aut magis *vagus* & *oberrans*, aut magis *aridus* & quasi *eluctans*.

Ad *verba hominum* quod attinet, sunt quidem illa (ut de Urinis loquuntur Medici) *meretricia*. Sed isti *meretricii succi* optime deprehenduntur duobus modis; Cum scilicet *proferuntur verba* aut *ex improviso*, aut in *perturbatione*. Sic Tiberius, cum ex Agrippinæ verbis aculeatis subito commotus esset, & non nihil abreptus, extra innatæ simulationis terminos pedem protulit; *Audita hæc* (inquit Tacitus) *raram occultis pectoris vocem elucere; correptamque, Græco versu, admonuit; Ideo ledi, quia non regnaret*. Quare Poëta perturbatione hujusmodi non in scite appellat *torturas*, quod ab iis secreta sua prodere homines compellantur;

— *Vinotortus & ira*.

Ipsa sane testatur experientia, paucos admodum reperiri, qui erga arcana sua tam fidi sint, animumque gerant adeo obfirmatum, quin interdum ex iracundia, interdum ex jactantia, interdum ex intima erga amicum benevolentia; interdum ex animi

animi imbecillitate, qui se mole cogitationum onerari amplius non sustineat, interdum denique ex alio quopiam affectu, intimas animi cogitationes revelent & communicent. Ac ante omnia finis animi excutit, si simulatio simulationem impulerit; juxta Adagium illud Hispanorum; *Dic mendacium, & erues veritatem.*

Quin & factis ipsis, licet humani animi pignora sint certissima, non proflus tamen fidendum, nisi diligenter ac attente pensitatis prius illorum & magnitudine, & proprietate. Illud enim verissimū; *Præus sibi in parvis fidem præstruit, ut majore emolumento fallat.* Italus vero seipsum. *In ipso stare lapide putat, ubi præco prædicat,* si melius solito tractetur, absq; causa manifesta. Etenim officia ista minora homines reddunt oscitantes, & quasi confopitos, tam ad cautionem, quam ad industriam: Atq; recte à Demosthene appellantur *alimenta sordida.* Porro proprietatem & naturam nonnullorum factorum, etiam quæ beneficiorum loco habentur, subdolum & ambiguam, luculentur cernere licet ex eo, quod Antonio Primo imposuit Mutianus: Qui post reditum cum eo in gratiam, sed fide pessima, plurimos ex Antonii Amicis ad dignitates exexit; *Simul amicis ejus præfectorum & tribunatus largitur.* Hoc autem actu Antonium non nuniviti, sed exarmavit penitus & desolavit, amicitias ejus ad se transferendo.

Certissima autem clavis, ad animos hominum referandos, vertitur, in rimandis & pernoscentis, vel ingenii & naturis ipsorum, vel finibus & intentionibus. Atq; imbecilliores certe & simpliciores, ex ingenii; Prudentiores autem, & rectiores: ex finibus suis optime judicantur. Certe prudenter & facete (licet meo judicio minus vere) dictum fuit à nuntio quopiam Pontificis, sub reditu ejus à Legatione apud Nationem quandam, ubi tanquam Ordinarius refererat. Interrogatus de delectu Successoris sui, consilium dedit, *nullo modo mitteretur aliquis, qui eximie prudens esset, sed potius mediocriter tantum, quoniam (inquit) ex prudentioribus nemo facile conjiciet, quid verisimile foret illius gentis homines facturos.* Sane non raro intervenit ille error, & maxime familiaris est Vitiis Prudentibus, ut ex modulo ingenii proprii aliis metiantur, ac proinde ultra scopum sepius jaculentur, supponendo quod homines majora quædam meditentur, & sibi destinent, & subtilioribus technis utantur, quam quæ illorum animos unquam subiciunt. Quod etiam eleganter innuit Adagium Italicum, quo notatur; *Nummorum, prudentia, fidei, semper minores inveniri rationes, quàm quis putaret.* Quare in levioris ingenii hominibus, quia multa absurda faciunt, capienda est cōjectura potius ex propensionibus ingeniorum, quam ex destinationibus finium. Porro, Principes quoque (sed longe aliam ob causam) ab ingenii optime judicantur: Privati autem ex finibus. Principes enim fastigium adepti humanorum desideriorum, nullos fere sibi propositos fines habent, ad quos præsertim vehementer & constanter aspirant: ex quorum finium situ & distantia, reliquarum suarum actionum possit excipi & confici Directio & Scala: Id quod inter alia, causa est vel præcipua, ut corda eorum (quod Scriptura pronunciat) *sint inscrutabilia.* At privatorum nullus est, qui non sit plane veluti viator, & proficiscatur intente ad aliquam itineris metam, ubi

consistat: unde non male divinare quis poterit quid facturus sit, aut non facturus. Si enim in ordine sit quidpiam ad finem suum, probabile est facturum: Sin sit in contrarium finis, minime. Neq; de finium aut ingeniorum in hominibus diversitate informatio capienda est simpliciter tantum, sed & comparate: Quid scilicet prædominetur, & reliqua in ordinem cogat? Sic, ut videmus, Tigellinus, cum se Petronio Turpiano inferiorem sentiret in voluptatibus Neroni ministrandis & prægustandis, *Metus* (ut ait Tacitus) *Neronis rimatus est,* & hoc pacto æmulum evertit.

Ad notitiam quod attinet, de hominum animis, secundariam, nimirum, quæ ab aliorum relatione desumitur, breviter dicere sufficiet. Defectus & vitia didiceris optime ab inimicis: Virtutes & facultates ab amicis: Mores & tempora à famulis: Opiniones & meditationes ab intimis familiaribus, cum quibus frequentius colloquia miscent. Fama popularis levis est, & superiorum judicia minus certa: Etenim coram illis tectiores incedunt homines; *Verior fama è domesticis emanat.*

Verum ad inquisitionem istam universam via maxime compendiaria in tribus consistit. Primum, ut amicitias multas compatemus, cum ejusmodi hominibus, qui multiplicem & variam habent, tam rerum, quam personarum, notitiam: In primis vero enitendum, ut saltem singulas habeamus præsto, qui, pro negotiorum atq; hominum diversitate, nos de unaquaque re certiores facere & solide informare possint. Secundo, ut prudens temperamentum & mediocritatem quandam persequamur, & in libertate sermonis, & in taciturnitate: frequentius libertatem usurpantes: at, cum res postulat, silentium. Libertas liquidem in sermone, etiam alios invitat & provocat, ut pari libertate erga nos utantur: Et sic multa deducit ad notitiam nostram: At taciturnitas fidem conciat, efficitque, ut ament homines secreta sua apud nos, tanquam in sinu, deponere. Tertio, is nobis paulatim acquirendus est habitus, ut vigilante & præsentis animo, in omnibus colloquiis & actionibus, simul & rem, quæ instat, geramus, & alia, quæ incidunt, observemus. Nam sicut Epictetus præcipit, ut Philosophus, in singulis suis actionibus, ita secum loquatur: *Et hoc volo, & etiam institutum servare;* Sic Politicus in singulis negotiis ita secum statuatur: *Et hoc volo, atque etiam aliquid, quod in futurum usus esse possit, addiscere.* Itaque, qui eo sunt ingenio, ut nimirum hoc agant, & toti sint in præsentis negotio quod in manibus habent, de illis autem, quæ interveniunt, nec cogitant quidem, (id quod in se agnoscit Montaneus) illi certe Ministri Regum aut Rerum publ. sunt vel optimi, sed ad proprias fortunas claudicant. Interim cautio ante omnia adhibenda, ut impetum animi & alacritatem nimiam cohibeamus, ne multa sciendo, ad nos multis immiscendum feramur. Infelix enim quiddam est, & temerarium, Polypragmosyne. Itaque ista, quam comparandam præcipimus, notitia rerum & personarum varietas, huc tandem redit, ut & rerum, quas suscipimus, & hominum, quorum opera utimur, magis cum judicio delectum faciamus, unde cuncta & magis dextre, & magis tuto, disponere & administrare sciamus.

Notitiam aliorum sequitur notitia sui. Etenim

non

non minor diligentia adhibenda est, sed major potius, ut nos de nobis ipsis, quam de aliis, vere & accurate informemus. Quippe cum oraculum illud, *Nosce te ipsum*; non tantum sit canon prudentiæ universalis, sed & in *Politicis* præceptum locum habeat. Optime enim homines monet S. Jacobus, *eum, qui vultum in speculo consideravit, obviser tamen illico, qualis fuerit*: Ut omnino frequenti inspectione sit opus. Idque tenet etiam in *Politicis*. Sed *specula* scilicet sunt diversa: Nam *speculum Divinum*, in quo nos contueri debemus, est verbum Dei: *Speculum autem Politicum*, non aliud est, quam Status Rerum, & Temporum, in quibus vivimus.

Examen igitur accuratum, nec quale esse solet; Sui nimium Amantis, instituendum est homini, de propriis facultatibus, virtutibus & administrandis, nec non de defectibus, inhabilitatibus, & obstaculis: ita rationem subducendo, ut hæc perpetuo in majus illa autem minoris potius, quam revera sunt, æstimentur. Ex hujusmodi autem examine, in *considerationem* veniant, quæ sequuntur.

Prima *consideratio* sit, quomodo alicui homini, moribusque & naturæ suæ; cum temporibus conveniat; quæ si inventa fuerint congrua omnibus in rebus, magis libere & solute agere, & suo ingenio uti liceat: sin sit aliqua antipathia, tum demum in universo vitæ cursu magis caute & recte est incedendum, minusque in publico versandum. Sic Tiberius fecit, qui morum suorum sibi conscius, cum saculo suo non optime convenientem, ludos publicos nunquam spectavit: quin etiam per duodecim continuos annos postremos nunquam in Senatum venit: ubi contra Augustus perpetuo in oculis hominum vixit: quod & Tacitus observat; *Alia Tiberio morum visa*. Eadem & Periculis ratio fuit.

Secunda sit *consideratio*, quomodo alicui conveniat cum professionibus & generibus vitæ, quæ in usu & pretio sunt, quorumque sibi delectus sit faciendus: ut si jam decretum non sit de genere vitæ, maxime aptum & ingenio suo congruum sumat: sin jam pridem id genus vitæ, at quod minus à natura factus est, fuerit ingratum, sub prima occasione se subducatur, & novam conditionem arripiat. Id quod à Valentino Borgia videmus factum, ad vitam sacerdotalem à patre innutrito: quam tamen postea ejuravit, suo obsecutus ingenio, & vitæ militari se applicuit: quanquam Principatu æque ac Sacerdotio indignus, cum utrunque homo pestilens dehonefaverit.

Tertia sit *consideratio*, quomodo se habeat quis, comparatus ad æquales & æmulos suos, quos verisimile sit eum habitatum in fortuna sua competitores: eumque vitæ cursum teneat, in quo maxima invenitur vitorum egregiorum solitudo: atque in quo probabile sit, se ipsum inter ceteros, maxime posse enitere. Id quod à C. Cæsare factum est: qui ab initio Orator fuit, & causas egit: & in Toga potissimum versabatur: Cum vero vidisset, Ciceronem, Hortensium, Catulum, eloquentiæ gloriæ excellere, Rebus vero Bellicis clarum admodum neminem, præter Pompejum; desistit ab incepto, & Potentiæ illi Civili multum valedicere jubens, transtulit se ad artes militares, & Imperatorias: Ex quibus ad summum rerum fastigium conscendit.

Quarta sit *consideratio*, ut naturæ suæ & ingenii

rationem habeat, in *deligendis amicis*, ac *necessariis*: Siquidem diversis diversum genus amicorum convenit; alias solenne, & taciturnum; aliis audax, & jactabundum; & complura id genus. Certe notatum dignum est, quales fuerint amici Julii Cæsaris (Antonius, Hirrius, Panfa, Oppius, Balbus, Dolabella, Pollio, reliqui): Illi scilicet jurare solebant, *Ita vivente Cæsare moriar*; infinitum studium erga Cæsarem præ se ferentes; erga omnes alios arrogantes & contemptores; Fueruntque homines in negotiis gerendis impigri; fama, & existimatione, mediocres.

Quinta sit *consideratio*, ut caveat quis sibi ab *exemplis*; neque ad *imitationem aliorum* se inepte componat; quasi quod aliis fuerit pervium, etiam sibi patere necesse sit; ne utique secum reputans, quantum fortasse interfuerit inter suum, & illorum, quod ad exemplum sibi delegit, ingenium & mores. In quem errorem manifesto incidit Pompejus, qui, ut Cicero scriptum reliquit, toties solitus erat dicere: *Sylla potuit, ego non potero?* Qua in re vehementer sibi imposuit, cum ingenium & rationes agendi Syllæ à suis toto celo (ut ajunt) distarent: cum alter ferocis esset, violentus, quiq; factum in omnibus urgeret: alter gravis, legum memor, omniaque ad Majestatem & famam componens, unde longe minus erat, ad perficienda quæ cogitaret, efficax & validus. Sunt & aliæ hujus generis *præceptiones*: verum hæc ad exemplum reliquarum sufficiunt.

Neque vero, *Nosse se ipsum*, homini sufficit, sed ineunda etiam est ratio secum, quomodo se *ostentare, declarare*, denique *fletere se & effingere*, commode & prudenter possit. Ad *ostentandum se* quod attinet, nihil videmus usu venire frequentius, quam ut qui virtutis habitum sit inferior, specie virtutis externa sit potior. Non parva igitur est prudentiæ prærogativa, si quis arte quadam, & decore, specimen sui apud alios exhibere possit; *virtutes suas, merita*, atque *fortunas* etiam, (quoad sine arrogantia aut fastidio fieri possit) commode *ostentando*; contra, *vitia, defectus, infortunia & dedecora*, artificiose occultando; illis immorans, easque veluti ad lumen obvertens; his subterfugia quærens, aut apte ea interpretando eluens; & similia. Itaque, de Mutiano, viro sui temporis prudentissimo, & ad res gerendas impigerrimo, Tacitus; *Omnium, quæ dixerat, feceratque, arte quadam Ostentator*. Indiget certe res hæc arte nonnulla, ne tædium & contemptum pariat: Ita tamen, ut *ostentatio* quæpiam, licet usque ad vanitatis primum gradum, vitium sit potius in *Ethicis*, quam in *Politicis*. Sicut enim dici solet de calumnia, *Audacter calumniare, semper aliquid hæret*: sic dici possit de jactantia, (nisi plane deformis fuerit & ridicula,) *Audacter se vendita, semper aliquid hæret*. Hærebit certe apud populum, licet prudentiores subrideant. Itaque existimatio parva apud plurimos, paucorum fastidium abunde compensabit. Quod si ista, de qua loquimur, sui ostentatio decenter & cum judicio regatur; Exempli gratia; Si nativum quendam pectoris candorem & ingenuitatem præ se ferat: aut si illis temporibus adhibeatur, vel cum pericula circumstant (ut apud viros militares in bellis,) vel cum alii invidia flagrant; aut si verba, quæ ad laudes proprias pertinent, tanquam aliud agenti excidisse videantur; *minimeque vel ferio, vel*

vel prolixè nimis, iis insitatur; aut si ita quis se laudibus honestè, ut simul etiam censuris & jocosè erga se non absteat, aut si denique hoc facit, non sponte, sed tanquam lascivus, & aliorum insolentis & contumeliosis provocatus; non parvum certe hæc res existimationi hominis cumulum adjicit. Neque sane exiguus est eorum numerus qui, cum natura sint magis solidi, & minime ventosi, atque propterea hac arte, honori suo velificandæ, careant, Moderationis suæ, nonnulla cum dignitatis jactura dant pœnas.

Verum hujusmodi ostentationem virtutis, utcumque aliquis infirmo iudicio, & nimium fortasse Ethicus, improbaverit: illud nemò negavit, dandam saltem esse operam ut virtus per incuriam justo suo prætio non fraudetur, & minoris, quam revera est, aestimetur. Hæc vero in virtute aestimanda, pretii diminutio, tribus modis solet contingere: Primo, quando quis, in rebus gerendis, se, & operam suam, offert & obtrudit, non vocatus, aut accersitus: Hujusmodi enim officii, remunerationis loco esse solet, si non repudientur. Secundo, quando quis in principia rei gerendæ virtutibus suis nimium abutitur; & quod sensim erat præstandum, uno impetu offendit; Id quod rebus bene administratis præproperam conciliat gratiam, in fine autem fatietatem inducit. Tercio, quando quis virtutis suæ fructum, in laudibus, plausu, honore, gratia sibi præbitis, nimis cito & leviter sentit, atque in iis sibi complacet, de quo prudens habetur monitum: *Cave ne infuetus rebus majoribus videaris: si hæc res parva, sicuti magna, delectat.*

Defectuum enim vero sedula occultatio, minoris haudquaquam momenti est, quam virtutum prudens & artificiosa ostentatio. Defectus autem occultantur, & latent maxime, triplici quadam industria, & quasi tribus latebris; *Cautione, prætextu, & confidentia.* *Cautionem* dicimus, quando iis rebus prudenter abstinemus, quibus pares non sumus: Ubi contra, ingenia audacula, & inquieta, se facile ingerunt, sine iudicio, rebus, quibus non infueverunt; & proinde defectus suos proprios publicant, & quasi proclamant. *Prætextum* dicimus, cum sagaciter, & prudenter, viam nobis sternimus & munimus, qua benigna & commoda de vitiis & defectibus nostris fiat interpretatio; quasi aliunde provenientibus, aut alio tendentibus, quam vulgo existimatur. Etenim de latebris vitiorum non male Poëta:

Sape latet vitium proximitate boni.

Quare, si quem defectum in nobis ipsis perciperimus, opera danda, ut persona & prætextum virtutis finissima mutuemur, sub cuius umbra lateat. Verbi gratia, *arde gravitas* prætextenda, *ignavo lentitas*, & sic de cæteris. Illud etiam utile, probabilem aliquam causam obtendere, & in vulgus spargere, qua adducti, ultimas vires nostras promere refugiamus; ut quod *non possumus, nolle* videamur. Quod ad *confidentiam* attinet, impudens certe est remedium, sed tamen certissimum atque efficacissimum: Nempe, ut quis ea omnino contemneret, & vilipenderet se profiteatur, quæ revera assequi non possit: Mercatorum prudentium more, quibus solenne est, & proprium, ut pretium mercium suarum attollant, aliorum deprimant. Est tamen & aliud *confidentia* Genus, hoc ipso impudentius; Nimirum, perfricta fronte defectum suos

etiam opinioni obtrudere, & venditare, quasi in iis, quibus maxime destituitur, se eminere credat. Atque ut hoc facilius cæteris imponat, se in iis rebus, quibus revera plurimum pollet, fingat diffidentem. Quemadmodum fieri videmus in Poëtis. Poëta enim carmina sua recitante, si unum aliquem versiculum non admodum dixerit probandum, audias illico: *Atq; hic versus plurimè mibi constitit, quam reliquorum plurimè.* Tum vero alium quempiam versum adducet, quasi sibi suspectum, & de eo, quid pures, sciscitabitur, quem satis noverit, inter plurimos esse optimum, & censuræ minime obnoxium. Ante omnia vero ad hoc, quod nunc agitur, ut scilicet specimen sui quis edat coram aliis illustre, & jus suum in omnibus retineat, nil magis interesse iudico, quam ne quis per nimiam suam naturæ bonitatem, & suavitatem, se exarmet, & injuriis & contumeliis exponat: *Quin potius in omnibus aliquos animi liberi, & generosi, & non aculei minus quam mellis intra se gestantis, igniculos, subinde emittat.* Quæ quidem munita vitæ ratio, una cum prompto & parato ad se à contumeliis vindicandum animo, aliquibus ex accidente imponitur, & necessitate quadam inevitabili, propter aliquid infixum in persona aut fortuna sua: veluti fit in *deformibus, & spuris, & ignominia aliqua multatis*: unde hujusmodi homines, si virtus non desit, felices plerumque evadunt.

Quod vero ad se declarandum attinet; id alia res omnino est ab ostentatione sui, de qua diximus. Neque enim ad virtutes aut defectus hominum refertur; sed ad actiones vitæ particulares. Quæ in parte nihil invenitur magis Politicum, quam ut Mediocritas quædam servetur, prudens & sana in sensa animi, circa actiones particulares, aperiendo, aut recondendo. Licet enim profunda taciturnitas, & consiliorum occultatio, & is rerum gerendarum modus, qui omnia cæcis & (ut modernæ linguæ potius loquuntur) surdis artibus & mediis operetur, res sit & utilis, & mirabilis; tamen non raro evenit, ut (quod dicitur) *Dissimulatio errores pariat, qui dissimulatorem ipsum illaqueant.* Nam videmus, viros politicos, maxime omnium insignes, libere & indissimulanter fines, quos peterent, palam proferre non dubitasse. Sic L. Sylla manifeste præ se tulit, *se, omnes mortales vel felices, vel infelices fieri, cupere, prout sibi essent vel amici, vel inimici.* Sic Cæsar, cum primum profectus est in Gallias, nil veritus est profiteri: *se malle primum esse in villa obscura, quam secundum Romæ.* Idem Cæsar, capto jam bello, dissimulatorem minime egit, si Audiamus, quid Cicero de illo prædicet. *Alter (Cæsarem innuens) non recusat, sed quodammodo postulat, ut, (ut est) sic appelletur Tyrannus.* Similiter videmus, in Epistola quadam Ciceronis ad Atticum, quam minime fuerit Augustus Cæsar dissimulatus; qui in ipso ingressu ad res gerendas, cum adhuc Senatui esset in deliciis, solitus tamen erat in concionibus apud populum jurare illa Formula: *Ita parentis honores consequi liceat.* Illud autem non minus quiddam erat, quam ipsa tyrannis. Verum est, ad invidiam paululum leniendam, solitum cum simul ad statuam Iulii Cæsaris, quæ in Rostris posita erat, manum protendere. Homines autem ridebant, & plaudebant, & admirabantur, & inter se ita loquebantur: *Quid hoc est? Quævis Adolescentis?* Sed tamen nihil malitiæ in eo suspicabantur, qui

tam candidè & ingenne, quod sentiret, loqueretur. Et isti quidem, quos animavit, prospera omnia consecuti sunt: Pompejus contra, qui ad eisdem tendebat fines, sed viis magis umbrosis & obscuris, (sicut Tacitus de eo loquitur, *Occultior, non melior*: atque Salustius similitè idem insimulat, *Ore probo, animo in verecundo*;) id profus agebat, & innumeris technis moliebatur, ut cupiditates suas & ambitionem alte recondendo, interim Rempubliam in Anarchiam & Confusionem redigeret, quo illa se necessario in sinus ejus conjiceret, atque hoc pacto summa rerum ad eum deferretur, quasi invitum & renitentem. Cum vero hoc se putaret consequutum, factus Consul solus (quod nunquam cuiquam contigisset) nihilo plus ad fines suos proficiebat, eo quod etiam illi, qui procul dubio eum fuissent adfuturi, quid vellet, non perciperent. Adeo ut tandem coactus sit, tritam & vulgarem inire viam, at scilicet, prætextu se Cæsari opponendi, arma & exercitum compararet. Adeo lenta, casibus obnoxia, & plerumque infelicia solent esse ea consilia, quæ profunda *disimulatione* obteguntur. Quæ de re, idem sensisse videtur, Tacitus, cum *simulationis* artificia, tanquam inferioris subfellij prudentiam, constituit, præ *artibus politiciis*; illam Tiberio, has vero Augusto Cæsari attribuens. Etenim, de Livia verba faciens, sic loquitur: Quod fuisset illa cum artibus mariti, & *simulatione filij, bene composita.*

Quod ad animum *stetendum* & *effingendum* attingit; Totis viribus certe incumbendum, ut animus reddatur occasionibus & opportunitatibus obsequens, neque ullo modo erga eas durus aut renitens. Neque enim majus fuerit impedimentum ad res gerendas, aut fortunas hominum constituendas, quam illud; *Idem manebat, neque idem decebat*; videlicet, cum homines iidem sunt, & natura sua utuntur, postquam occasione se mutaverint. Bene itaque Livius, cum Catonem majorem introducit, tanquam fortunæ suæ architectum peritissimum, illud subjungit, quod ei fuerit *ingenium versatile*. Atque hinc fit, quod ingenia gravia & solennia, & mutare nescia, plus plerumque habeant dignitatis, quam felicitatis. Hoc vero vitium in aliquibus à natura penitus insitum est, qui suoapte ingenio sunt *viscosi* & *nodosi*, & ad versandum inepti. At in aliis *consuetudine* obtinuit (quæ est altera natura) atque opinione quadam, (quæ in animos hominum facile obrepit) ut minime mutandam sibi putent rerum gerendarum rationem, quam prius bonam & prosperam sint experti. Prudenter enim observat Macciavellus in Fabio Maximo, quod *pristinum suum & inveteratum cunctandi, & belli trahendi morem retinere mordicus voluerit, cum natura belli esset alia, & acriora postularet consilia*. In aliis potro idem vitium ex inopia Judicii progignitur; cum homines periodos rerum & actionum non tempestive discernant: sed tum demum se vertant, postquam opportunitas jam elapsa sit. Tale quidpiam in Atheniensibus suis redarguit Demosthenes, eos ajens esse *rusticis similes, qui in ludo Gladiatorio se probantes, semper post plagam acceptam, in eam partem muniendam scutum transferunt, qua percussi sunt; non prius*. In aliis tursus hoc ipsum contingit, qui operam, in via ea quam semel ingressi sunt, collocatam, perdegravantur, nec receptui canera sciunt, sed po-

tius, se occasionibus superiores fore constantia sua confidunt. Verum ista animi *viscositas* & *retinentia*, à quacunque illa tandem radice pullularit, rebus gerendis, & fortunæ hominum, est damnosissima: Nihilque magis Politicum, quam animi rotas reddere cum rotis fortunæ concentricas, & simul volubiles. Atque de *preceptis duobus summaris*, circa *Fortuna Architecturam*, hæcenus. *Precepta* autem *sparsa* haud pauca sunt; Nos tamen per pauca deligemus, pro modo exempli.

Primum *preceptum* est; *Faber fortuna*, amusse sua perire utatur, eamque rite applicet; Hoc est, animum assuefaciat, ut rerum omnium pretium & valorem æstimet, prout ad fortunam & fines suos magis aut minus conducant; Hocque curet sedulo, non perfunctorie. Mira enim res, sed verissima; Inveniuntur plurimi, quorum mentis *pars Logica* (si ita loquimur) est bona, *Mathematica* pessima; videlicet, quid de rerum consequentiis satis firmiter judicant; de pretiis vero imperitissime. Hinc fit, ut alii privata & secreta cum Principibus colloquia; alii auras populares, tanquam magna adepti, admittentur, cum sit utrumque sæpè numero res & invidia & periculo plena: Alii autem res metiuntur ex difficultate atque opera sua in eis impensa; fieri oportere existimantes, ut quantum moverint, tantum etiam promoverint; Sicut Cæsar de Catone Utricensi, veluti per Ironiam, dixit, narrando, quam laboriosus fuerit & assiduus, & quasi indefatigabilis, neque tamen multum ad rem; *Omnia* (inquit) *magno studio agebat*. Hinc etiam illud accidit, ut homines sæpius se ipsos fallant; qui, si Magni alicujus aut Honorati viri opera utantur, sibi omnia prospera promittunt; cum illud verum sit, non grandissima quæque Instrumenta, sed aptissima, citius & felicius opus quodque perficere. Atque ad *Mathematicam* veram animi informandam, operæ pretium est, illud in primis nosse, & descriptum habere, quid ad cuiusque fortunam constituendam & promovendam primum statui debeat, quid secundum, & sic deinceps. Primo loco *emendationem animi* pono; animi enim *impedimenta* & *nodos* tollendo & complanando, citius viam fortunæ aperueris, quam fortunæ auxiliis animi *impedimenta* sustuleris. Secundo loco *opes* pono, & *pecuniam*; Quam summo loco plurimi fortasse collocaverint, cum tanti sit ad omnia usus. Verum eam opinionem, similem ab causam ab judico, atque Macciavellus fecit, in alia re, non multum ab ea discrepante. Cum enim vetus fuerit Sententia, *Pecuniam esse nervos belli*; ille contra, non alios esse *nervos belli* asseruit, quam *nervos virorum fortium & militarium*. Eodem proclis modo veteri asseri possit: *Nervos fortune*, non esse *pecuniam*, sed potius animi vires, ingenium, fortitudinem, audaciam, constantiam, moderationem industriam, & similia. Tertio loco colloco *famam* & *existimationem*; eo magis, quod illa æstus quosdam habeant, & tempora, quibus si non opportune utaris, difficile erit in integrum restituere. Ardua enim res, famam præcipitantem retrovertere. Postremo loco pono *honores*, ad quos certe facilior aditus per unum quodque ex illis tribus, multo magis per omnia conjuncta, datur, quam si ab *honoribus* aspiceris, & deinde ad reliqua perrexeris. Verum, ut in ordine rerum servando haud parum est momenti, ita non multo minus in servando ordine

temporis; Cajus perturbatione frequentissime peccatur, dum ad fines tum properatur, quando initia essent curanda; atque dum ad maxima quæque subito advolamus, quæ in medio posita sunt, temere transilientes. At illud recte præcipitur; *Quod nunc inflat, agamus.*

Secundum præceptum est, ut caveamus, ne animi quadam magnitudine, & perfidia, ad magis ardua, quam par est, feramur; neve in adversum fluvium remigemus. Optimum enim consilium circa fortunas hominum;

— *Fatis accede, Deusque.*

Circumspiciamus in omnes partes, & observemus, qua res pateant, qua clausa & obstructa sint, qua proclives, qua ardua; neque viribus nostris, ubi non patet aditus commodus, abutamur. Hoc si fecerimus, & à repulsa nos immunes præstabimus, & in negotiis singulis nimis diu non hærebimus, & moderationis laudem reportabimus, & pauciores offendemus, & denique felicitatis opinionem acquiremus; dum quæ sponte, fortasse eventura fuissent, nostræ industriæ accepta ferentur.

Tertium præceptum cum proxime precedente nonnihil pugnare videri possit; licet, probe intellectum, minime. Illud hujusmodi est: Ut occasiones non semper expectemus, sed eas quandoque provocemus & ducamus. Quod etiam innuit Demosthenes, magniloquentia quadam. *Et quemadmodum receptum est, ut exercitum ducat Imperator, sic à cordatis viris res ipsa ducenda, & qua ipsi videntur, ea gerantur; & non ipsi persequi eventus cogantur.* Etenim, si diligenter attendamus, duas observabimus, easque discrepantes species, eorum, qui rebus gerendis, & Negotiis tractandis, pares habeantur. Alii siquidem occasiones commodè sciunt uti, sed nihil ex se moluntur, aut excogitant; Alii toti sunt in machinando, qui occasiones, quæ opportune incident, non arripiunt. Hæc facultatum altera, alteri non conjuncta, manca omnino & imperfecta censenda est.

Quartum est præceptum; ut nihil suscipiamus, in quo necesse sit, temporis plurimum insumere; verum ut vericulus ille autem semper vellicet,

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Neque alia subest causa, cur ii, qui professionibus laboriosis, aut rebus similibus, se addixerunt, veluti Jurisconsulti, Oratores, Theologi doctores, Librorum Scriptores, & hujusmodi, in fortuna sua constituenda, & promovenda, minus sint solertes, quam quod tempore (alias scilicet in sumpto) indigent ad particularia pernoscenda, opportunitates captandas, & machinas, quæ ad fortunam suam spectent, commiscendas, & meditandas. Quin etiam in aula Principum & Rebus publicis eos reperias, & ad fortunam suam promovendam, & ad aliorum invadendam, maxime efficaces, qui nullo publico munere funguntur, sed in hoc, de quo loquimur, ambitu vitæ, perpetuo occupantur.

Quintum est præceptum; Ut naturam quodammodo imitemur, quæ nihil facit frustra. Id quod factum non erit admodum difficile, si negotia nostra omnium generum perite commisceamus & contexamus. In singulis enim actionibus ita animus est instituendus & præparandus, atque intentiones nostræ aliæ aliis substernendæ, & subordi-

nandæ: ut, si in aliquare voti compotes in summo gradu fieri non possimus, in secundo tamen liceat consistere, imo vel in tertio: Quod si nec in aliqua omnino parte rei hætere aut consistere possimus, tum vero ad alium quempiam (præter destinatum) finem, operam impensam flectamus: Sin nec in præsentis aliquem Fructum demerere queamus, saltem aliquid, ex ea extrahamus, quod in futurum proficiat. Si vero nihil solidi, nec in præsentis nec in futuro, inde elicere detur, satagamus saltem, ut aliquid existimationi nostræ inde accrescat; & alia id genus: rationes semper à nobis ipsis exigendo, quibus constet, nos fructus aliquid, plus minus, ex singulis actionibus & consiliis nostris percepisse; neque ullo modo permittendo, ut tanquam confusi ac consternati animi illico despondeamus, si forte scopum principalem non licuerit attingere. Nihil enim minus convenit viro Politico, quam uni rei unice esse intentum. Qui enim hoc facit, occasionum innumerarum jactura multabitur; quæ rebus agendis ex obliquo intervenire solent, quæque fortasse magis fuerint propitiæ & commodæ ad alia quæ postea usui futura sint, quam ad ea, quæ in manibus habeamus. Ideoque bene calleamus illam Regulam: *Hæc oportet facere, & illa non omittere.*

Sextum est præceptum, ut nos rei alicui nimis peremptorie non alstringamus; quamquam casui videatur, primo intuitu, minus obnoxia; sed semper habeamus, vel fenestram apertam ad evolandum; vel posticum aliquod secretum ad redeundum.

Septimum præceptum, est antiquum illud Bianthis; modo non ad perfidiam, sed ad cautionem, & moderationem adhibeatur; *Et ames tanquam inimicus futurus, & odere tanquam amaturus.* Nam utilitates quasque, mitum in modum, prodit & corrumpit, si quis nimium se immerferit amicitias infelicibus, molestis & turbidis odiis, aut puerilibus & futilibus amulationibus.

Hæc exempli loco circa doctrinam de ambitu vitæ sufficient: Illud enim hominibus in memoriam subinde reducendum est, longe abesse, ut ad umbrationes istas, quibus utimur in desideratis, loco justorum tractatum ponantur; sed esse solummodo tanquam sche das aut fimbrias, ex quibus de tela integra judicium fieri possit. Neque rursus ita desipimus, ut fortunam absque tanto, quantum diximus, molimine minime parati asseramus. Probe enim novimus, eam tanquam sponte in gremium aliquorum defluere: Alii autem eam diligentia sola & assiduitate, (cautione nonnulla aspera) absque arte multa aut operosa, adipiscuntur. Veram sicut Cicero Oratorem perfectum depingens, non id vult, ut caudiculi singuli tales esse debeant, aut possint: ac rursus, sicut in Principe aut Aulico describendo (quod nonnulli tractandum susceperant) modulus effingitur, prorsus secundum artis perfectionem, non autem secundum Practicam vulgatam; idem & nos Politico instruendo præsticiamus; Politico, (inquam) quoad Fortunam propriam.

Enimvero, illud utique monendum, præcepta, quæ circa hanc rem delegimus & proposuimus, omnia ex genere eorum esse, quæ bonæ artes vocantur. Quod enim ad malas artes attinet. Siquis Macchiavello se dederit in disciplinam; qui præci-

pit, *Virtutem ipsam non magnopere curandam, sed tantum speciem ejus, in publicum versam: quia virtutis fama & opinio homini adjumento sit, virtus ipsa impedimento: quique alio loco præcipit; ut homo Politicus illud tanquam fundamentum prudentia sua substernat, quod presupponat, homines non recte nec tuto ad ea, quæ volumus, flecti aut adduci posse, præterquam solo metu: ideoque det operam, ut omnes quantum in se est, obnoxii sint, atque in periculis & angustiis constituti: ita esse Politicus suus videatur esse, quod Itali dicunt, *seminator spinarum*: Aut si quis axioma illud, quod à Cicerone citatur, amplecti velit: *Cadant amici, dummodo inimici intereiant*; Sicut Triumviri fecerunt, qui inimicorum interitum amicissimorum exitio redimebant: Aut si quis L. Catilinæ imitator esse velit, ut Rerum publ. incendiarius fiat & perturbator, quo melius in aquis turbidis piscari & fortunam suam expedire possit *Ego, [inquit] si in fortuna meis incendium sit excitarum, id non aqua, sed ruina restinguam*: Aut si quis illud Lylandri ad se transferat; qui dicere solebat: *Pueros placentis, viros perjuriis alliciendos*: Cum aliis ejusdem farinae pravis, ac perniciosis dogmatibus; Quorum [ut sit in cæteris rebus omnibus] major est numerus, quam rectorum & sanorum Si quis (inquam) hujusmodi inquinata prudentia deleteretur; non ierim inficias, eum [quandoquidem legibus charitatis & virtutis omnibus se ipsum solutum, fortunæ solummodo mancipat] posse, majore compendio, & celerius, fortunam suam promoveri. Fit vero in vita, quemadmodum & in via, ut iter brevius sit fœdius & cœnosius; neque sane, ut per viam meliorem quis incedat, multa circuitione opus est.*

Tantum vero abest, ut homines ad huiusmodi artes pravas se applicare oporteat; ut potius sane (si modo sint apud se, seque sustinere valeant, neq; ambitionis turbine & procella in adversum rapiantur) ante oculos proponere debeant; non solum mundi chorographiam generalem illam, quod omnia sunt vanitas, & vexatio spiritus; verum etiam & illam magis specialem, videlicet, quod ipsum esse, se junctum à bene esse, maledictionis loco sit, & quo grandius sit esse, eo maior sit maledictio; quodque amplissimum virtutis præmiū sit ipsa virtus; Quemadmodum & ultimum vitii supplicium est vitium ipsum; sicut egregie Poëta;

*Qua vobis, qua digna, viri, pro laudibus istis
Præmia posserear solvi? Pulcherrima primum
Dii moresque dabunt vestri; —*

& e contra non minus vere ille de sceleratis, atque aum ulciscantur mores sui. Quin etiam, Mortales, dum in omnes partes cogitationes suas agitant, & diffundunt, ut fortunis suis recte prospectum atq; consultum sit, interim in mediis illis animi transcurribus ad divina judicia & providentiam æternam oculos attollere debent: quæ sæpissime impiorum machinationes, & consilia prava, licet profunda, subvertit, & ad nihilum redigit; secundum illud scripturæ, *Concepit iniquitatem, & pariet vanitatem*. Imo, etsi in iustis & malis artibus abstineant: atramen hæc jugis & irrequieta anhelatio ad ardua fortunæ, absque cessatione, & quasi sine sabbato, tributum temporis nostri Deo debiti minime solvit: Qui, ut videre est, facultatum nostrarum decimas, temporis autem septimas,

exigit & sibi seponit. Quorsum enim fuerit, os gerere in cæli sublimia erectum, mentem vero humi prostratam, & pulverem instar serpentis comedentem? Quod etiam Ethnicos non fugit;

Atque affigit humo Divina Particulam Auræ.

Quod si in hoc sibi quisquam abblandiatur, quod fortuna sua, utrunque eam malis artibus obtinuerit, recte uti decreverit; sicut de Augusto Cæsare, & Septimio Severo, solitum erat dici, *Debuisse illos, aut nunquam nasci, aut nunquam mori*; tanta in ambitu fortunæ suæ patrarent mala; tanta rursus, summa adepti, contulerunt bona; intelligat nihilominus, hanc malorum per bona compensationem post factam probari, consilium autem hujusmodi merito damnari. Abs re postremo nobis non fuerit, in cursu isto incitatum, & fervido, versus fortunam nostram, frigidam paulisper aspergere, hauriam & dicitur illo non inelegante Caroli Quinti Imperatoris, in Institutionibus suis ad Filium: *Imitari fortunam mores mulierum, quæ procos plus nimio ambientes plerumque superbe averantur*. Verum hoc ultimum remedium pertinere ad eos, quibus gustus ex morbo animi corruptus est, Innitantur potius hominis lapidi illi, qui *Theologia & Philosophia* est tanquam *Angularis*; quæ idem fere asserunt de eo quod *primum* quæri debeat. Etenim *Theologia* edicit: *Primum quæritur regnum Dei, & ista omnia adjiciuntur vobis*. *Philosophia* autem simile quiddam jubet: *Primum quærite Bona animi; cætera aut aderunt, aut non oberunt*. Quamvis autem hoc fundamentum, humanitus factum, interdum locetur super arenam; quemadmodum videre est in M. Bruto, qui in eam vocem, sub exitum suum prorupit:

Te colui, virtus ut rem: ast tu nomen inane es:

At idem fundamentum, divinitus locatum, firmatur semper in petra. Hic autem doctrinam de ambitu vite, & simul doctrinam generalem de negotiis, concludimus.

C A P. III.

Partitiones Doctrinæ de Imperio sive Repub. omittuntur, Tantum aditus sit ad Desiderata duo, Doctrinam de Proferendis Finibus Imperii, & Doctrinam de Justitia Universalis, sive de Fontibus Juris.

Venio jam ad *artem imperij, sive doctrinam de Repub. administranda*: Sub qua etiam *Oeconomica* continetur, ut *familia sub civitate*. In hac parte, sicut jam antea dixi, silentium mihi imperavi. Neque tamen proflus diffidere debui, quin possum de illa fortasse non imperite aut inutiliter dissertere: utpote qui longa experientia edoctus, & per tot munerum & honorum gradus ad amplissimum Regni Magistratum, favore Majestatis tuæ indulgentissimo, nullo merito meo, evectus fuërim, eundemque Magistratum per annos quatuor integros gesserim: & quod pluris est, Majestatis tuæ Mandatis & Colloquiis per annos octodecim continuos assueverim; (quod etiam è stipite aliquo Politicum exsculpere potuisset;) quique etiam, inter omnes artes, plurimum temporis in Historiis & Legibus contriverim. Quæ omnia non jaçantia ad Posterum refero, sed quia ad literarum dignitatem non nihil pertinere putem, quod homo quispiam, ad literas potius quam ad aliud quicquam natus, & ad res gerendas nescio quo fato contra Genium suum abreptus, ad civilia tamen munera tam honorifica & ardua sub Rege prudentissimo

ultimo assumptus fuerit. Verum, si quid circa Politicam posthac parturier otium meum, erit fortasse prole aut abortivo, aut postuma. Interim, sine scientis omnibus, jam veluti in sublellis suis collocatis, Sedes hæc tam excelsa omnino vacet, decrevi duas tantum civilis scientiæ portiones, quæ ad arcana Imperij non pertinent, sed sunt naturæ magis communis, ut desiderata, notare, earumque, more nostro, exempla proponere.

Cum artes imperij tria officia politica complectantur primo, ut imperium converteretur; secundo; ut beatum efficiatur, & florens; tertio, ut amplificetur. sineque ejus longius profierantur; de duobus primis officiis, maxima ex parte, egregie à nonnullis tractatum est; de tertio siletur. Illud itaque inter desiderata reponemus, & more nostro exemplum ejus proponemus. eam doctrinam partem, consulem paludatum, sive doctrinam de proferendis imperij finibus nominantes,

Exemplum Tractatus summarij de proferendis finibus imperij.

Dicitur Themistoclis, sibi ipsi applicatum, in civile certe fuit, & inflatum; in de aliis, atque in genere, prolatum fuisset, prudentem sane observationem & per gravem censuram complecti videretur. Rogatus in convivio, ut cytharam pulsaret, respondit, *scilicet se nescire, ceterum posse oppidum parvum in magnam civitatem evehere*. Ista certe verba, ad sensum politicum translata, facultates duas, multum inter se discrepantes, in iis, qui rerum gubernacula tractant, optime describunt & distinguunt. Etenim, si Regum consiliarios, senatores, aliosque ad negotia publica admotos, qui usquam fuerunt, attente intueamur, reperientur profecto (licet rarissime) nonnulli, qui regnum aut civitatem à parvis amplificare possint; fidei tamen sint valde imperiti. E contra autem alii quam plurimi, in cythara, aut Lyra. (hoc est, aulicis tricis) miri artifices, qui tantum abest ut Rempubl. amplificare possint, ut potius à natura comparari videantur ad statum Reipubl. beatum & florentem labelsactandum & evertendum. Sane, artes illæ degeneres, & præstigiæ, quibus sæpenumero Consiliarii, atque Rerum Potentes, & gratiam apud Principes suos, & famam in vulgus, reportant, haud aliud nomen merentur, quam peritæ cuiusdam si diculariæ, utpote cum sint res magis gratæ in præsens, & artificibus ipsis ornamento, quam ad Rempubl., quarum sunt ministri, opes, & amplitudinem, utiles aut accommodæ. Occurrent procul dubio & alii Consiliarii, atque Reipubl. Gubernatores, minime spernendi, qui sint negotiis patres, possintque res commode administrare, easque à manifestis præcipitiis & incommodis conservare, à virtute tamen illa rerum publicæ rectricis & amplificatricis longo intervallo absunt.

Veram, qualeseunque demum fuerint operarii, consiciamus oculos in opus ipsum; Qualis nimirum celeseri debeat vera Regnorum & Rerum pub. Magnitudo, & quibus artibus obtineri possit. Dignum profecto argumentum, quod principes perpetuo in manibus habeant, & diligenter meditentur; quo nec vires suas in majus æstimantes, inceptis se vanis & nimis ardis implicant; nec rursus easdem plus æ quo despicientes, ad consilia pusillanima & meticulosa de demittant.

Magnitudo Imperiorum, quoad molem & territorium, mensuræ subjicitur, quoad redditus, calculis, Numerus civium, & capita, censu; Urbium & oppidorum multitudo & amplitudo, tabulis excipi possunt. Attamen non reperitur inter civilia res errori magis obnoxia, quam verum & intrinsecum excipere valorem, circa vires & copias imperij alicujus. Assimilatur regnum celorum non glandi, aut nucii alicui grandiori, sed grano sinapis, quod inter grana est minimum, quod tamen habet interim intra se proprietatem quandam & spiritum innatum, quo se & citius attollat, & latius diffundat. Eodem modo invenire est Regna & Status, ambitu quidem & regionum tractu valde ampla, quæ tamen ad fines ulterius proferendos; aut latius imperandum, sunt minus apta; Alia contra, dimensione satis exigua, quæ tamen bases, in quibus maximæ Monarchiæ inædificentur, esse possit.

1. Vrbes munitæ, plena armamentaria, equorum propagines generosæ, currus armati, elephanti, machinæ atque tormenta bellica omnigena, & similia, sunt certe ista universa nihil aliud, quam ovis indata pelle leonina, nisi gens ipsa, stirpe sua, & ingenio, sit fortis, & militaris. Imo, nec numerus ipse copiarum multum juvat, ubi milites imbelles sunt & ignavi. Recte enim Virgilius;

Lupus numerum pecorum non curat.

Exercitus Persarum in campis Arbela; oculis Macedonum tanquam vastum hominum pelagus subjiciebatur, adeo ut Daces Alexandri, non nihil ipso spectaculo percussis, Regem interpellarent, atque ut noctu prælium committeret, ei Auctores erant: Quibus ille, *Quolo*, (inquit) *suffurari victoriam*. Ea autem etiam opinione fuit facilius Tigranes Armenius, castrametatus in quodâ colle cum exercitu quadringentorum millium. Cum spectaret aciem Romanorum, quæ quatuordecim milia non excessit, e contra se tendentem, in dæterio illo suo sibi complacuit; *Ecce* [inquit] *hominum prolegatione nimio plusquam oportet; pro pugna longeminus*. Eodem tamen, priusquam occubisset sol, satis multos, ad illum infinita stige profugandum expectus est. Innumera sunt exempla, quam sit multitudine cum fortitudine congressus impar. Primo igitur pro re certissima & exploratissima decernatur, & statuatur, quod caput omnium, quæ ad magnitudinem regni aut status spectent, sit, ut populus ipse sit stipes & ingenio bellicosus. Atque illud magis tritum quam verum, quod *nervi belli sint pecunia*, si desint nervi lacertorum in gente molli & effeminata. Recte enim Cræso ostentantiaurum respondit Solon; *At si quis (O Rex) venerit, qui melius, quam tu, ferrum gesserit, isti profecto roisum hoc cedit aurum*. Quare, quicumque istandem sit, Princeps aut Status, cujus subditi natiivi & indigenæ non sint animosi & militares, potentiam suam admodum sobrie æstimet; Atque e contra Principes, qui dominantur in gentes animosas & Martias, norint illi satis vires suas, si sibi alias non desint. Quod attinet ad copias mercenarias, [quod solet adhiberi remedium, cum copianativa defuit] plena sunt omnia exemplis, quibus liquido patet, quod quicumque status illis innitetur, poterit fortasse pennas, ad tempus breve, nido majores extendere, sed defluent paulo post.

2. *Benedictio Judæ, & Issacharis*, unum nunquam convenient; Nimirum, ut eadem Tribus aut

Gens, sit simul, & Leonis Catulus, & Aſinus proci-
bens inter Sarcinas. Neque unquam fiet, ut populus
tributus oppreſſus, fortis exiſtat & bellicoſus. Ve-
rum eſt; collationes publico conſenſu factas, mi-
nus animos ſubditorum dejicere, & deprimere,
quam quæ ex imperio mero indicuntur. Id quod
liquido videre eſt in *tributis Germania inferioris*,
quas *exiſas* vocant: atque alia ex parte in iis, quæ
ſubſidia nominantur apud Anglos. Etenim notan-
dum eſt, ſermonem jam inſtrui, de animis homi-
num, non de opibus. *Tributa* autem, quæ ex con-
ſenſu conferuntur, & quæ ex imperio imponun-
tur, etſi eadem res ſint, quoad opes exhauriendas,
varie tamen omnino animos ſubditorum affi-
ciunt. Statuatur igitur & hoc, *populum* tributis gra-
vatum, idoneum ad imperandum non eſſe.

3. Adſpirantibus ad *magnitudinem* Regnis &
Statibus, proſus cavendum, ne *Nobiles & Patricii*,
atque (quos vocamus) *Generoſi*, majorem in mo-
dum multiplicentur. Hoc enim eo rem deducit, ut
plebs Regni ſit humilis & abjecta; & nihil aliud fe-
re quam *Nobilium* mancipia & operarii. Simile
quiddam fieri videmus in *ſylvis cædendis*, quibus, ſi
major, quam par eſt, caudicum ſive arborum ma-
jorum relinquitur numerus, non renaſcitur *ſylva*
ſincera, & pura; ſed major pars in vepres & du-
mos degenerabit. Eodem modo, in *nationibus*, ubi
numerioſior juſto eſt *nobilitas*, erit *plebs* vilis &
ignava; atque eo demum res redibit, ut neccentefi-
mum quodque caput ſit ad galeam portandam
idoneum: præſertim ſi peditatum ſpectes, qui exer-
citus plerumque eſt robur præcipuum; Vnde ſuc-
cedet magna populatio, vires exiguæ. Nuſquam
gentium, hoc quod dico, luculentius comproba-
tum eſt, quam exemplis Angliæ & Galliæ. Qua-
rum Angliæ, quæ in viſ territorio, & numero inco-
larum, longe inferior, potiores tamen partes fere
ſemper in bellis obtinuit: hanc ipſam ob cauſam,
quod apud Anglos coloni, & inferioris ordinis ho-
mines, militiæ habiles ſint, ruſtici Galliæ non item.
Qua in re, mirabili quadam & profunda præden-
tia excogitatum eſt ab Henrico Septimo Angliæ
Rege, (id quod in *vita ſua Hiſtoria* ſuſius tracta-
vimus) ut prædia minora atque domus agricola-
tionis inſtituerentur, quæ habeant certum enu-
m; mediocrem agri modum annexum, qui diſtrahi
non poſſit, eo fine, ut ad victum liberaſtorem ſuf-
ficiat; utque agricultura ab iis exerceretur, qui
domini fuerint fundi, aut ſaltem uſufructuarii,
non conductitii aut mercenarii. Nam ita demum
characterem illam, quo antiquam Italianam inſigni-
vit Virgilius, merebitur Regio aliqua:

— *Terra potens armis, atq; ubere gleba.*

Neque prætereunda eſt illa pars populi, (quæ An-
gliæ fere eſt peculiaris, nec alibi (quod ſcio) in
uſu, niſi forte apud Polonos) *famula* ſcilicet *nobi-
lium*: Hujus enim generis etiam inferiores, quoad
peditatum, agricolis iſtis minime cedunt. Quare
certiſſimum eſt; quod magnificentia & ſplendor
ille hoſpitalis, atque famulitia, & veluti ſatellitia
ampla, quæ in more ſunt apud Nobiles & Genero-
ſos in Angliæ, ad potentiam militarem apprime
conducant: ubi contra, *Nobilium* obſcura & ma-
gis privata in ſe reducta vitæ ratio copias militares
minuit.

4. Danda eſt omnino opera, ut arbor iſta Mo-

narchia, qualis fuit Nebuchadnezaris, *Truncum*
habeat ſatis amplum, & robuſtum, ad ramos ſuos &
frondes ſuſtentandos; Hoc eſt, ut numerus *indigena-
rum*, ad *ſubditos extraneos* cohibendos, ſatis ſuper-
que ſufficiat. Illi igitur *ſtatus ad imperij magnitudi-
nem* bene comparati ſunt, qui *ius civitatis* facile &
libenter largiuntur. Vana ſiquidem fuerit opinio,
poſſe manipulum hominum, ut cunque animis &
conſilio excellant, regiones nimio plus amplas &
ſpatioſas imperij jugo cohibere & frænare. Id ad
tempus fortalle facere poſſint, ſed diuturnitatem
hæc res non allequitur. *Spartani* parci fuerunt; &
difficiles in cooptâdos novis civibus. Unde, donec
intra parvos limites damnati ſunt, res eorum fir-
ma fuerunt & ſtabiles. At poſtquam limites ſuos
cepſerunt proferre, & latius dominari, quam ve-
ſtigijs *Spartanorum* turbam *Exteriorum* imperio
commode coëtere poſſet, potentia eorum ſubito
corſit. Nulla unquam *Reſpubl.* ſinus ſuos ad no-
vos cives recipiendos tam profule laxavit, quam
Reſpublica Romanas. Itaque par erat, inſtituto tam
prudenti, fortuna: cum in imperium toto Orbe
ampliſſimum lucreverint, *Moris* apud eos erat,
ius civitatis prompte elargiri: idque in ſupremo
gradu: Hoc eſt, non ſolum *ius commercii*, *ius con-
nubii*, *ius hereditatis*; verum etiam *ius ſuffragii*, &
ius petitionis, ſive *honorum*: Hocque ruruſ, non
ſingulis tantum perſonis, ſed totis familiis, inoci-
vitatibus, & nonnunquam integris nationibus,
communicarunt. Hæc adde conſuetudinem *dedu-
cendi colonias*, quibus *Romanæ* ſtirpes in ſolum
exteriorum transplantabantur. Quæ duo inſtituta ſi
ſingul componas, dicēs profecto, non Romanos ſe
diffuſiſſe ſuper *Univerſum orbem*; ſed contra or-
bem univerſum ſe diffuſiſſe ſuper *Romanos*. Quæ
ſecuriſſima proferendi imperij eſt ratio. Subit mi-
rari ſæpius imperium *Hiſpanorum*; quod tam pau-
cis indigenis tot Regna & Provincias amplectari &
frænare poſſit. At certe *Hiſpaniæ* ipſæ pro arboris
ſtemmate ſatis grandi haberi debent, cum longe
amplioſorem contineant Regionum tractatam, quam
Romæ aut *Spartæ*, ſub initiis ſuis, contigerat. Põ-
ro, quamquam *ius civitatis* ſatis parce ſoleant *Hi-
ſpani* impertire, quod proximum tamen eſt, fa-
ciunt; Quippe qui cujuſcunque rationis homi-
nes ad militiam ſuam ordinariam promiſcue ad-
mittant. Quin etiam ſummum belli imperium
haud raro ad duces natione non *Hiſpanos* defe-
runt. Attamen & illam ipſam videntur non ita pri-
dem *indigenarum* paucitatem ſenſiſſe, eique ſue-
currere cupiſſe; ut ex *pragmatica ſanctione*, hoc
anno promulgata, cernere eſt.

5. Certiſſimum eſt, *artes mechanicas ſedentarias*,
quæ non ſub dio, ſed ſub tecto exercentur, atque
manufacturas delicatas, (quæ digitum potius,
quam brachium requirunt) ſua natura militariſ
animis eſſe contrarias. In univerſum populi belli-
coſi feriari gaudent, & pericula quam labores mi-
nus exhortent, Atque in hoc ingenio ſuo non ſunt
admodum reprimendi, ſi animos ipſorum in vige-
re conſervari cordi nobis ſit. Magno itaque adju-
mento *Spartæ*, *Athenis*, *Romæ*, aliisq; antiquis
Reſpubl. fuit quod habuerint non *ingenuos*, ſed
ſervos plerumq; quorum laboribus iſtiſmodi opi-
ficia expediebantur. Verum, mancipiorum uſus, poſt
legem *Chriſtianam* receptam, maxima ex parte
abiit

in defuetudinem. Hinc vero rei proximum est, ut artes illæ alienigenis tantum petantur; qui propterea allicientur, aut saltim facile recipiendi sunt. *Naturorum* autem *plures* ex tribus generibus hominum constare debet; nempe, ex *agricolis*; *famulis ingenuis*; & *artificibus*, quorum *opera robur & lacertos vires* postulant; cuiusmodi sunt *fabri ferrarii*, *lapidarii*, *signarii*, & similes; non annuereando *enimiam deserptam*.

6. Ante omnia ad *imperij magnitudinem* confert, ut gens aliqua *armorum studium* profiteatur, tanquam decus suum, & instituta vitæ primarium, & in præcipuo honore habitum. Quæ enim à nobis adhuc dicta sunt, ad habilitates tantum erga arma spectant; Quorum autem habitus, si non rei ipsi incumbitur, ut producat in actum? *Romulus*, (ut narrat aut fingunt) postquam è vivis excelleret, illud civibus suis legavit, ut ante omnia rem militarem colerent, unde in caput orbis terrarum urbs eorum insurgeret. *Imperij Spartani* fabrica univèria (non nimis prudenter quidem, sed diligenter tamen) ad illum finem & scopum composita est & constructa, ut cives sui belligeratores essent *Persarum & Macedonum*. Idem erat institutum, sed non tam constans aut diuturnum. *Brianni Galli*, *Germani*, *Gothi*, *Saxones*, *Normanni*, & nonnulli alii, etiam ad tempus armis se præcipue dediderunt. *Turci* idem institutum, lege sua haud paululum extimulati, hodie retinet, sed magna cum militia sua (nunc est) declinatione. In Europa Christiana, gens quæ illud adhuc retinet & proficitur, soli sunt *Hispani*. Verum res est tam liquida, & manifesta, unumquemque in proficere maxime, in quo plurimum impendit studii, ut verbis non indigeat. Satis sit innuisse, desperandum omnino alicui nationi esse, quæ non ex professo arma & militiam colat, usque præcipue studeat & inebatur, sibi veluti ultro obventuram insignem aliquam *imperij magnitudinem*: Contra autem, certissimum esse temporis oraculum, nationes illas, quæ in armorum professione & studiis diutius permanerint, (id Romani Turcæque potissimum fecere) mitos in imperio amplificando facere progressus. Quin & illa, quæ bellica gloria per unius tantummodo sæculi spatium floruerit; inde tamen, unico illo sæculo, eam imperij amplitudinem assecuta sunt, quam longo post tempore, etiam remissa illa armorum disciplina, retinuerunt.

7. Præcepto præcedenti affine est; Ut *status* quis utatur ejusmodi *legibus & consuetudinibus*, quæ justas illi causas, aut saltem prætextus, arma capessendi, tanquam in promptu ministrant. Etenim, ea est in ista animis hominum justitiæ apprehensio, ut bellum (quod tot sequuntur calamitates) nisi gravè ob causam, saltem speciosam, inferre abstineant. *Turci* præsto & semper, & ad nutum, belli causa; Propagatio scilicet legis & sectæ suæ. Romani, quæquam pro magno decore Imperatoribus apud eos fuerit, si *finis imperij ipsorum protulissent*, tamen ob hanc solam causam, ut *finis proferventur*, nunquam bella susceperunt. Aspirant igitur ad imperium nationi illud in more sit: *Vt sensum* habeat *vividum & aciem injuriæ* alicujus, vel subditis suis limitaneis, vel mercatoribus, vel publicis ministris, illata, neque à prima provocatione, diutius torpear, aut tardet. Item, *prompta sit & alacritas ad auxilia mittenda sociis suis, & fœderatis; Id*

quod perpetuum erat apud Romanos: Adeo ut, si forte in populum fœderatum, cui etiam cum aliis fœdus defensivum intercederet, hostilis impressio facta esset, atque ille à plurimis suppetiis peteret; Romani omnium primi semper adessent, beneficii decus nemini præcipiendæ relinquentes. Quod verò attinet ad bella, antiquis temporibus propter *statuum conformitatem* quandam, aut *correspondentiam tactam* gesta, non video, in quo jure illa fundata sint. Talia fuerunt bella, quæ à Romanis suscepta erant ad Græciam in Libertatem vindicandam: Talia à Lacedæmonis & Atheniensibus, ad constituendas aut evertendas Democratas, & Oligarchias: Talia quandoque illata sunt à Rebus publicis, aut Principibus, sub prætextu, subditos alienos protegendi, & à Tyrannide liberandi. Ad rem præsentem sufficiat, ut illud decernatur: Non esse expectandam *status alicui imperij amplitudinem*, nisi ad quamvis occasionem justam se armandi protinus expurgentur.

8. Nullum omnino *corpus*, sive sit illud *naturale* sive *politicum*, absque *exercitatione sanitatem* suam tueri queat. Regno autem, aut Reipublicæ, justum atque honorificum bellum loco salubris *exercitationis* est. Bellum civile profecto, instar caloris febrilis est; At bellum externum instar caloris ex motu, qui valitudini imprimis conducit. Ex pace enim desideatque totipente & emolliuntur animi, & corumpuntur mores. Sed utcumque res se habeat quatenus ad alicujus status felicitatem, *magnitudinis* proculdubio inter est, ut quasi semper in armis sit. Atque exercitus veteranus, perpetuo tanquam sub vexillis habitus, etsi res magni proculdubio sumptus & impensæ, attamen eiusmodi est, ut statui alicui quasi arbitrium rerum inter vicinos, aut saltem plurimum existimationis ad omnia conferat. Id quod insigniter cernere est in Hispanis qui jam per annos centum & viginti exercitum veteranum, ad aliquas partes, licet non semper ad easdem, alerunt.

9. *Maris dominium*, Monarchiæ quædam epitome est. Cicero, de Pompeji contra Cæsarem apparatu, scribens ad Atticum; *Consilium* (inquit) *Pompeji, plane Themistoclem est: putat enim, qui mari potitur, eum rerum potiri*. Atque Cæsarem Pompejus proculdubio delassasset, & attrivisset, nisi inani fiducia in status, ab illo incepto disticisset. *Prælia navalia*, quanti fuerint momenti, ex multis exemplis patet. *Pugna ad Actium* orbis imperium determinavit. *Pugna ad Insulas Cursulares* circum in *navibus Turcæ* posuit. Multoties certe evenit, ut *victoriæ navales* finem summæ belli attulerint. Sed hoc factum est, cum alicuiusmodi præliorum, totius belli fortuna commissa esset. Illud in inime dubium, quod qui *maris* potitur Dominio, in magna libertate agit, & tantum, quantum velit, de bello sumere potest; Vbi contra, qui terrestribus copiis est superior, nihilominus plurimis angustiis conficitur. At hodie, atque apud nos Europæos, si unquam, aut usquam, *potentia navalis*, (quæ quidem huic *Regno Britannicæ* in dotem cessit) summi ad rerum fastigia momenti est; tum quia pleraque Europæ regna mediterranea simpliciter non sunt, sed maxima ex parte *navi* cincta, tum etiam, quia utriusque *Indiæ thesauri & opes, imperio Maris*, veluti accessorium quiddam existunt.

10. *Bella moderna*, veluti in tenebris gesta, censeri pot

possunt, præ gloria & decore vario, quæ in homines militares, præcis temporibus, à rebus bellicis resillire solebāt. Habemus hodie fortasse ad animos faciendos, *Ordines* quosdam honorificos militiae, qui tamen jam facti sunt & armis & togæ communes. Etiam in *scutis gentilitiis stemmata* nonnulla habemus: Insuper *hospitia* quædam publica, militibus emeritis & mutilatis destinata, & hujusmodi. Verum apud *Veteres*, in locis, ubi victoriæ partæ sunt, extracta *trophæa*; *Laudationes funebres*, & *monumenta magnifica occumbentium in bello*. *Corona civica*, *militares*, singulis concessæ. *Nomen ipsum Imperatoris*; quod postea Reges maximi à belli Ducibus mutuati sunt: *Redeuntium Ducum*, bellis prospere confectis, *celebres triumphi*. *Donativa*, atque *largitiones ingentis* in milites; sub exercituum dimissionem. Hæc (inquam) tot & tanta fuerunt, & tam insigni splendore coruscantia, ut pectoribus mortalium, etiam maxime congelatiis, igniculos subdere, eaque ad bellum inflammare potuerint. Ante omnia vero *mos ille triumphandi*, apud *Romanos*, non res erat ex pompa, aut spectaculum quoddam inane, sed inter prudentissima plane nobilissimaque instituta numerandus. Vt pote qui in se hæc tria haberet: *Ducum decus & gloriam*; *Ærarij ex spoliis locupletionem*, & *donativa militum*. Verum *honor triumphi* fortasse *Monarchis* non contempnit, præterquam in personis regis ipsius, aut *filiorum Regis*. Quod etiam temporibus Imperatorum Romæ obtinuit; qui honorem ipsum triumphi, sibi & filiis suis, de bellis, quæ præsentibus ipsi confecerant, tanquam peculiarem reservarunt: *Vestimenta autem solummodo*, & *insignia triumphalia*, aliis Ducibus indulerunt.

Verum, ut sermones hos claudamus; Nemo est (ut testatur *Sacra Scriptura*) qui sollicite cogitando potest apponere ad *statutam suam cubitum unum*; In puillo scilicet, *corporis humani modulo*: Cæterum, in magna *Regnorum & Rerum pub.* fabrica imperium amplificare & *finis proferre*, Reges penes & *Dominantes* est. Nam prudenter introducendo leges, instituta, & consuetudines, quales jam proposuimus, & alias his similes, posteris, & seculis futuris, *magnitudinis sementem fecerint*. Verum ista consilia apud *Principes raro tractantur*, sed res fortunæ plerumque committitur.

Atque hæc habuimus, quæ de *proferendis imperij finibus* in præsentia occurrunt. Verum quorum ista commentatio; cum *Monarchia Romana* futura sit inter mundanas (ut creditur) *ultima*; Nisi quod nobis, instituto nostro *fidis*, neque usquam de via declinantibus, quandoquidè *amplificatio imperij* fuerit inter *officia tria Politicæ* tertium illud omnino prætermittere non licuerit. Restat jam *desideratum alterum* ex iis, quæ proposuimus, duobus, nimirum, de *Iustitia universali*, sive de *fontibus juris*.

Qui de *Legibus* scripserunt, omnes vel tanquam Philosophi, vel tanquam *Jurisperiti*, argumentum illud tractaverunt. Atque Philosophi proponunt multa, dictu pulchra, sed ab usu remota. *Jurisperiti* autem suæ quisque Patriæ *Legum*, vel etiam *Romanarum*, aut *Pontificiarum*, placitis obnoxii & addicti *judicio sincero* non utuntur, sed tanquam in *vinculis sermocinantur*. Certe cognitio ista ad *vitios civiles* proprie spectat; qui optime norunt, quid ferat *societas humana*, quid *salus populi* quid *æquitas naturalis*, quid *gentium mores*, quid

Rerum publ. formæ diversæ; idèoque possint de *legibus*, ex *principiis & præceptis*, tam *æquitas naturalis*, quam *politice*, decernere. Quamobrem id nunc agatur, ut *fontes iustitiæ & utilitatis publicæ*, petantur, & in *singulis juris partibus* *character* quidam & *idea iusti* exhibeatur, ad quam *particularium regnorum & Rerum pub.* *Leges* probare, atque in *de emendationem* moliri, quisque, cui hoc viderit & curæ, possit. Hujus igitur rei, more nostro, *exemplum*, in *titulo* proponemus.

Exemplum Tractatus de Iustitia Universali, sive de *Fontibus Juris*, in uno *Titulo*, per *Aphorismos*.

P R O O E M I V M,

Aphorismus 1.

In *societate civili* aut *lex*, aut *vis valet*. Est autem & *vis quædam legem simulans*; & *lex nonnulla magis vim sapiens*, quam *æquitas juris*. *Triplex est igitur in iustitiæ fons*, *vis mera*; *illaqueatio malitiosa prætextu legis*; & *acerbitas ipsius legis*.

Aphorismus 2.

Firmamentum juris privati tale est. *Qui in injuriam facit, re utilitatem aut voluptatem caput, exemplo periculum*. *Ceteri utilitatis aut voluptatis illius participes non sunt, sed exemplum ad se pertinere putant, itaque facile cœunt in consensum*. ut *caveatur sibi per leges*; ne *injuria per vias ad singulos redeant*. *Quod si ex ratione temporum, & communiione culpæ, id eveniat, ut paribus & potentioribus, per legem aliquam, periculum erector, quam caveatur, facta solvit legem*; *Quod & sæpe fit*.

Aphorismus 3.

At jus privatum sub tutela Juris publici latet. *Lex enim cavet civibus, Magistratus Legibus Magistratum autem auctoritas pendet ex majestate imperij, & fabrica Politicæ, & Legibus Fundamentalibus*. *Quare, si ex illa parte sanis fuerit, & recta constitutio, Leges erunt in bono usu, sin minus, parum in eis præsidium*.

Aphorismus 4.

Neg, tamen jus publicum ad hoc tantum spectat, ut addatur tanquam custos juri privato, ne illud violetur, atque cessent injuria; sed extenditur etiam ad religionem, & arma, & disciplinam, & ornamenta, & opes denique, ad omnia circa bene esse Civitatis.

Aphorismus 5.

Finis enim & scopus, quem leges intuenti, atque ad quem iustitiæ & sanctiones suas dirigere debent, non alius est, quam ut cives feliciter degant. *Id fiet, si pietate & religione recte instituti; moribus honesti; armis adversus hostes externos tuti; legum auxilio adversus seditiones & privatas injurias muniti; imperio & magistratibus obsequentes; copiis & opibus locupletis & florentes fuerint*. *Harum autem rerum instrumenta & nervi sunt Leges*.

Aphorismus 6.

Atque hunc finem optime leges assequuntur; plurius vero ipsarum aberrant. *Leges enim mirum in modum, & maximo intervallo, inter se differunt: ut alia excellent, alia mediocriter se habeant, alia prorsus vitiosa sint*. *Dilectabimus igitur pro iudicij nostri modulo quasdam tanquam legum leges, ex quibus in formatio peti possit, quid in singulis legibus bene aut perperam positum aut constitutum sit*.

Aphorismus 7.

Antequam vero ad corpus ipsarum legum particula

cularium deveniamus: perstringemus paucis virtutes & dignitates Legum in genere. Lex bona censeri possit, quæ sit intimatione certa; præcepto justa; executione commoda. Cum forma politiæ congrua; & generans virtutem in subditis.

TITULUS I.

De prima Dignitate Legum, ut sint certæ.

Aphorismus 1.

Legis tantum interest ut certa sit, ut absq; hoc nec justa esse possit. Si enim incertam vocem det tuba, quis se parabit ad bellum? Similiter, si incertam vocem det Lex quis se parabit ad parendum? ut moneat igitur oportet, priusquam feriat. Etiam illud recte positum est; Opumam esse Legem, quæ minimū relinquit arbitrio Judicis id quod certitudo ejus præstat.

Aphorismus 9.

Duplex legum incertitudo; altera ubi lex nulla præscribitur; altera ubi ambigua & obscura. Itaque de casibus omissis à lege primo dicendum est; ut in hiis etiam inveniat aliqua norma certitudinis.

De Casibus omissis à Lege.

Aphorismus 10.

Angustia prudentiæ humanæ, casus omnes quos tempus reperit, non potest capere. Non raro itaque se offendunt casus omissi & novi. In hujusmodi casibus triplex adhibetur remedium, sive supplementum; vel per processum ad similia; vel per usum exemplorum, licet in legem non coaluerint; vel per jurisdictiones, quæ statuunt ex arbitrio boni viri, & secundum discretionem sanam, sive illæ curiæ fuerint Prætoris, sive censoriæ.

De processu ad similia, & extensionibus legum.

Aphorismus 11.

In casibus omissis deducenda est norma legis à similibus, sed caute, & cum judicio. Circa quod servanda Regule sequentes. Ratio prolifica; consuetudo sterilis esto, nec generet casus. Itaq; quod contra rationem juris receptum est, vel etiam ubi Ratio ejus est obscura, non trahendum est ad consequentiam.

Aphorismus 12.

Bonum publicum infigne, rapit ad se casus omissos. Quamobrem, quando Lex aliqua Reipubl. Commoda notabiliter & majorem in modum intuetur, & procurat, interpretatio ejus extensiva esto, & amplians.

Aphorismus 13.

Durum est, torquere Leges, ad hoc, ut torqueant homines. Non placet igitur, extendi Leges pœnales, multo minus Capitales, ad delicta nova. Quod si crimen vetus fuerit, & legibus notum, sed prosecutio ejus incidat in casum novum, à Legibus non provisorium; omnino recedatur à placitis juris, potius quam delicta maneat impunita.

Aphorismus 14.

In Statutis, quæ Jus Commune (præsertim circa ea, quæ frequenter incidunt, & diu coaluerunt) plane abrogant, non placet procedi per similitudinem ad casus omissos. Quando enim Reipubl. tota lege caruerit, idque in casibus expressis; parum periculi est, si casus omissi expectent remedium à Statuto novo.

Aphorismus 15.

Statuta, quæ manifesto temporis leges fuerint, atq; ex occasionibus Reipubl. tunc invalescentibus nate; mutata ratione temporum, satis habent, si se in pro-

prio casibus sustinere possint: præposterum autem esset, si ad casus omissos ullo modo traherentur.

Aphorismus 16.

Consequentia non est Consequentia: sed sisti debet extensio intra casus proximos: Alioqui labetur paulatim ad dissimilia & magis valebunt acumina ingentiorum, quam auctoritates legum.

Aphorismus 17.

In Legibus & Statutis brevioris stylli, extensio facienda est liberius. At in illis, quæ sunt enumerativa casuum particularium, cautius. Nam ut exceptio firmat vim Legis, in casibus non exceptis: ita enumeratio infirmat eam, in casibus non enumeratis.

Aphorismus 18.

Statutum explanatorium claudit rivus status prioris; nec recipitur postea extensio in alterutro Statuto, Neg; facienda est super extensio à Judice, ubi semel cepit fieri extensio à Lege.

Aphorismus 19.

Solennitas verborum & actorum, non recipit extensionem à similia. Perdit enim naturam solennis, quod transit à more ad arbitrium: Et introductio novorum, corrumpit majestatem veterum.

Aphorismus 20.

Proclivis est extensio Legis ad casus postnatos, qui in rerum natura non fuerunt tempore Legis late. Vel enim casus exprimi non poterat, quia tunc nullus erat, vel casus omissus habetur pro expresso, si similis fuerit ratio.

Atq; de extensionibus Legum in casibus omissis, hæc dicta sint: Nunc de usu exemplorum dicendum.

De exemplis, & usu eorum.

Aphorismus 21.

De exemplis jam dicendum est, ex quibus Jus hauriendum sit, ubi Lex deficit. Atqui de consuetudine, quæ Legis species est, deque exemplis, quæ per frequentem usum, in consuetudinem transierunt, tanquam Legem tacitam, suo loco dicemus. Nunc autem de exemplis loquimur, quæ raro & sparsim interveniunt, nec in Legis vim coaluerunt, quando, & qua cautione, norma Juris ab ipsis petenda sit, cum Lex deficit.

Aphorismus 22.

Exempla à temporibus bonis & moderatio petenda sunt, non tyrannicus, aut factiosus, aut dissolutus. Hujusmodi exempla temporis partus spurgi sunt, & magis nocent, quam docent.

Aphorismus 23.

In exemplis, recentiora habenda sunt pro tutioribus. Quod enim paula ante factum est, unde nullum sit secutum incommodum, quidni iterum repetatur? Sed tamen minus habent auctoritatis recentia. Et si forte res in melius restitui opus sit, recentia exempla magis seculum suum sapiunt, quam rectam rationem.

Aphorismus 24.

At vetustiora exempla caute & cum delectu recipienda; Decursus siquidem ætatis multa mutat, ut quod tempore videatur antiquum, id perturbatione & infirmitate ad presentia, sit plane novum. Medii itaq; temporis exempla sunt optima, vel etiam talis temporis, quod cum tempore corrente plurimum conveniat; quo aliquando præstat tempus remotius magis quam in proximo.

Aphorismus 25.

Intra fines exempli, vel citra potius, se cobibeto, nec illos ullo modo excedito. Ubi enim non adeit norma Legis

Legis, omnia quasi pro suspectis habenda sunt. Itaque, ut in obscuris minimum sequitur.

Aphorismus 26.

Cavendum ab exemplorum fragmentis & compendiis: atque integrum exemplum & universus ejus processus introspectendus. Si enim incivile sit, nisi tota Lege perspecta de parte ejus judicare, multo magis hoc valere debet in exemplis; quae incipit sunt usus, nisi valde quadrent.

Aphorismus 27.

In exemplis plurimum interest, per quas manus transferint, & transacta sint. Si enim apud scribas tantum, & ministros justitiae, ex cursu curiae, absque notitia manifesta Superiorum, obtinuerint, aut etiam apud errorum magistrum populum; conculcanda sunt, & parvis facienda. Sin apud Senatores, aut Judices, aut curias principales, ita sub oculis posita fuerint, ut necesse fuerit illa, approbatione Judicum, saltem tacita, munita fuisse, plus dignationis habent.

Aphorismus 28.

Exemplis quae publicata fuerunt, utcumque minus fuerint in usu, cum tamen sermonibus, & disceptationibus hominum, agitata & ventilata extiterint, plus auctoritatis tribuendum. Quae vero in scriniis & archivis manserunt tanquam sepulta, & palam in oblivionem transferunt, minus. Exempla enim, sicut aqua, in profluente fanissima.

Aphorismus 29.

Exempla, quae ad leges spectant, non placet ab Historicis peti; sed ab actis publicis & traditionibus diligentioribus. Versatur enim infelicitas quadam inter historicos vel optimos ut legibus, & actis judicialibus, non satis immorentur; aut si forte diligentiam quandam adhibuerint; tamen ab authenticis longe variant.

Aphorismus 30.

Exemplum, quod aetas contemporanea aut proxima respuit, cum casus subinde recurreret, non facile admitendum est. Neque enim tantum pro illo facit, quod homines illud quandoque usurparunt; quam contra, quod experti reliquerunt.

Aphorismus 31.

Exempla in consilium adhibentur, non ut iugubent, aut imperant. Igitur ita regantur, ut auctoritas praeteriti temporis steterit ad usum praesentis.

Atque de informatione ab exemplis, ubi lex deficit, haec dicta sint. Jam dicendum de curiis praetoriis, & censoriis.

De curiis praetoriis & censoriis.

Aphorismus 32.

Curiae sunt & jurisdictiones, quae statuant ex arbitrio boni viri, & discretionis sanae, ubi legis norma deficit. Lex enim, (ut antea dictum est) non sufficit casibus; sed ad ea, quae plerumque accidunt, aptatur. Sapientissima autem res tempus, (ut ab antiquis dictum est) & novorum casuum quotidie auctor, & inventor.

Aphorismus 33.

Interveniunt autem novi casus & in criminalibus, qui poena indigent, & in civilibus, qui auxilio. Curias, quae ad priora illa respiciunt, censorias; quae ad posteriora, praetorias appellamus.

Aphorismus 34.

Habent curiae censoriae jurisdictionem & potestatem, non tantum nova delicta puniendi, sed etiam poenas a legibus constitutas pro delictis veteribus augendi, si casus fuerint odiosi, & enormes, modo non sint capitales. Enorme enim tanquam novum est.

Aphorismus 35.

Habeant similiter curiae praetoriae potestatem, tam subveniendi contra rigorem legis, quam supplendi defectum legis. Si enim porrigi debet remedium ei, quem lex praeteriit, multo magis ei, quem vulneravit.

Aphorismus 36.

Curiae istae censoriae & praetoriae omnino intra casus enormes & extraordinarios se continent, nec jurisdictiones ordinarias invadunt, ne forte tendat res ad Supplantationem legis, magis quam ad supplementum.

Aphorismus 37.

Jurisdictiones esse in lupremis tantum curiis resident, nec ad inferiores communicantur. Parum enim abest a potestate legis condendi, potestas eas supplendi, aut extendendi, aut moderandi.

Aphorismus 38.

At curiae illae uni viro ne committantur, sed ex pluribus consent. Nec Decreta exeant cum silentio, sed iudices sententiae suae rationes adducant, itaque palam, atque adstante corona: ut quod ipsa potestate sit liberum, fama tamen & existimatione sit circumscriptum.

Aphorismus 39.

Rubricae sanguinis ne sunt: nec de capitalibus, in quibuscumque curiis, nisi ex lege nota & certa, pronuntiato. Indixit mortem Deus ipse prius, postea inflixit. Nec vita eripienda nisi ei, qui se in suam vitam peccare prius nosset.

Aphorismus 40.

In Curia Censoria calculus tertium dato, ut iudicibus non imponatur necessitas, aut absolvendi, aut condemnandi sed etiam ut non liquere pronuntiare possint. Etiam censoria non tantum poena, sed & Nota est: Scilicet, quae non infligit supplicium sed aut in admonitionem desinat, aut res ignominia levi & tanquam rubore castiget.

Aphorismus 41.

In Curia Censoria, omnium magnorum criminum, & scelerum, actus inchoati, & medii, puniuntur, licet non sequatur effectus consummatus: itaque si earum curiarum usus vel maximus: cum & severitate inter sit, imitia scelerum puniri; & clementia, perpetracione eorum (puniendo actus medios) necipi.

Aphorismus 42.

Cavendum in precibus, ne in Curia Praetoria prebeatur auxilium in casibus, quos Lex non tam omnino quam pro levibus contemplit, aut pro odiosis remedio indignos iudicavit.

Aphorismus 43.

Maxime omnium interest certitudinis legum (de qua nunc agimus) ne Curiae Praetoriae intumescant & exundent in tantum, ut praetextu rigoris legum mitigandi, etiam robur & nervos eis incidant, aut laxent; omnia ex arbitrio penderent.

Aphorismus 44.

Decernendi contra Statutum expressum, sub ulla aequitate praetextu, curia Praetoriae jus ne esto. Hoc enim si fieret, iudex prorsus transieret in legislatorem. atque omnia ex arbitrio penderent.

Aphorismus 45.

Apud nonnullos receptum est, ut Jurisdictio, quae decernit secundum aequum & bonum, atque illa altera, quae procedit secundum jus strictum, in eadem curiis, deputentur: apud alios autem, ut diversis, omnino placet curiarum separatio. Neque enim servabitur distinctio casuum, si fiat commixtio jurisdictionum; Sed arbitrium legem tandem trahet.

Apho

Aphorismus 46.

Non sine causa in usum venerat apud Romanos album prætoris, in quo præscripsit, & publicavit, quomodo ipse jus diciturus esset. Quo exemplo iudices in curiis prætoriiis, Regulas sibi certas, (quantum fieri potest) proponere, eaq. publice affigere debent. Etenim optima est lex, quæ minimum relinquit arbitrio iudicis; optimus iudex, qui minimum sibi.

Verum de curiis istis fufius tractabimus, cum ad locum de iudiciis veniemus; ob ter tantum jam locuti de iis, quatenus expediant, & suppleant omiffa à lege.

De Retrospektione Legum.

Aphorismus 47.

Est & aliud genus supplementi casuum omifforum, cum lex legem supervenit, atque simul casus omiffos trahit. Id fit in legibus, sive laturis, quæ retrospectivum, ut vulgo loquuntur, Causæ generis leges raro, & magna cum cautione, sunt adhibenda; neque enim placet Janus in legibus.

Aphorismus 48.

Qui verba, aut sententiam legum, captione & fraude eludit & circumscribit, dignus est, qui à lege sequente imodeatur. Igitur in casibus, fraudis & evasionis dolose iustum est, ut leges retrospectivæ, atq. altera alteris in subsidium sint; ut qui dolos meditentur, & eversionem legum præsentium, saltem à futuris metuant.

Aphorismus 49.

Leges quæ auctorum & instrumentorum veras intentiones contra formularum aut solemnium de factis roborant & confirmant, relictissime præterita compleruntur. Legis enim, quæ retrospectivum vel p. accipiunt, quod pertinet. At huiusmodi leges confirmatoria ad pacem & stabilimentum eorum, quæ in facta sunt, spectant. Cavendum tamen est ne convellantur res iudicatae.

Aphorismus 50.

Diligenter attendendum, ne ea leges tantum ad præterita respiciere videntur, quæ antea facta infirmant; sed & ea quæ futura prohibent & restringunt, cum præteritis necessario connexa. Voluit si quæ lex artificibus aliquibus interdicit, ne mercem sua in posterum vendant; hac sonat in posterum, sed operatur in præteritum? Neq. enim illis aliaratione videtur quærere iam integrum est.

Aphorismus 51.

Lex declaratoria omnis, licet non habeat verba de præterito, tamen ad præterita, ipsa vi declarationis, omnino trahitur. Non enim tum incipit Interpretatio cum declaratur, sed efficitur tanquam contemporeanea ipsi legi. Itaq. leges declaratorias ne ordinato, nisi in casibus, ubi leges cum iustitia retrospectivæ possint.

Hic vero eam partem absolvimus, quæ tractat de incertitudine legum ubi invenitur lex nulla. Jam dicendum est de altera illa parte, ubi scilicet lex extat aliqua, perplexa, & obscura.

De obscuritate legum.

Aphorismus 52.

Obscuritas legum, à quatuor rebus originem ducit; vel ab accumulatione legum nimia, præsertim admixtis obsoletis; vel à descriptione earum ambigua, aut minus perspicua, & dilucida. vel à modis evocandi iuris neglectis, aut non bene institutis; vel denique à contradictione & vacillatione iudiciorum.

De accumulatione legum nimia.

Aphorismus 53.

Dicit Propheta: pluet super eos laqueos. Non autem peiores laquei, quam laquei legum, præsertim penaliū; Si numero immensa, & temporis decursa mutiles, non lucernam pedibus præbeant, sed tectia potius obijciant.

Aphorismus 54.

Duplex in usum venit statut. novi condendivatio. Altera, statuta priora circa idem subjectum confirmat & roborat; dein nonnulla addit aut mutat. Altera abrogat & delet cuncta, quæ ante ordinata sunt, & de integro legem novam & uniformem substituit. Placet posterior ratio. Nam ex prioris ratione, ordinationes deveniunt complicata, & perplexa; & quod instat, agitur sane, sed corpus legum interim redditur vitiosum. In posteriore autem major certe est adhibenda diligentia, cum de lege ipsa liberetur; Et ante acta scilicet evolventa. & pensanda, antequam lex feratur; sed optime procedit per hoc legum concordiam futurum.

Aphorismus 55.

Erat in more apud Athenienses, ut contraria legum capita (quæ antinomias vocant) quotannis à sex viris examinarentur, & quæ reconciliari non poterant, proponerentur populo, ut de illis certum aliquid statueretur. Ad quorum exemplum ij, qui potestatem in singulis Politis legum condendarum habent, per triennium, aut quinquennium, aut prout videbitur, antinomias retrahant. Ea autem à viris, ad hoc delegatis, prius inspiciantur, & præparentur, & demum Comitibus exhibeantur, ut quod placuerit, per suffragia stabiliat & figatur.

Aphorismus 56.

Neq. vero contraria legum capita reconciliandi, & omnia (ut loquuntur) salvandi, per distinctiones subtiles, & quasitas, nimis sedula aut anxiosa cura esto. Ingenij enim hec tela est: Atque utcumq. modestiana quandam & reverentiam præ se ferat, inter noxia tamen censenda est; ut pote quæ reddat corpus univertum legum varium, & male confusum. Melius est prorusus, ut succumbant deteriora, & meliora stent sola.

Aphorismus 57.

Obsoletæ leges, & quæ abierunt in desuetudinem, non minus quam antinomias proponantur, à delegatis ex officio tollende. Cum enim statutum expressum regulariter desuetudine non abrogetur, fit ne ex contemptu legum obsoletarum fiat nonnulla auctoritatis jactura etiam in reliquis; & sequitur tormentum illud genus Mezentii, ut Leges vivæ in complexu mortuarum perimantur. Atque omnino cavendum est à Gangranâ in legibus.

Aphorismus 58.

Quin & in legibus & statutis obsoletis, nec noviter promulgatis; curiis prætoriiis interim contra eas decernendi jus esto. Licet enim non male dictum sit, neminem oportere legibus esse sapientiozem, tamen intelligatur hoc de legibus, cum evigilant, non cum dormitant. Contra recentiora vero statuta (quæ juri publico nocere deprehendantur) non utiq. prætoribus, sed regibus & sanctioribus consiliis, & supremis potestatibus, auxilium præbendi jus esto; earum executionem per edicta aut acta suspendendo, donec redeant comitia, aut huiusmodi ceteris, qui potestatem habeant eas abrogandi; ne salus populi interrim periclitetur.

De ne-

De novis digestis legum.

Aphorismus 59.

Quod si leges alia super alias accumulatae, in t. m. vasta excreverint volumina, aut tanta confusione laboraverint, ut eas de integro retrahere, & in corpus sanum & habile redigere, ex usu sit; id ante omnia agito, atq; opus eiusmodi opus heroicum esto: Atque auctores talis operis, inter legislatores, & instauratores, tite & merito numerantur.

Aphorismus 60.

Huiusmodi legum expurgatio, & digestum novum, quinque rebus absolvitur. Primo omittantur obsoleta, quae Iustinianus antiquas fabulas vocat. Deinde ex antinomis recipiantur probatissimae, aboleantur contrariae. Tertio homionomia, sive leges, quae idem sonant, atq; nil aliud sunt, quam iterationes ejusdem rei, expungantur; atque una quaequam ex iis, quae maxime est perfecta, retineatur vice omnium. Quarto, si quae legum nihil determinent, sed quaestiones tantum proponant, easque relinquantur indecisae, similiter facessant. Postremo, quae verborum inveniuntur, & nimis proluxae, contrahantur magis in arctum.

Aphorismus 61.

Omnino vero ex usu fuerit, in novo digesto legum, leges pro jure communi receptas, quae tanquam immemorales sunt in origine sua, atque ex altera parte statuta de tempore in tempus superaddita, seorsum digerere & componere: Cum in plurimis rebus, non eadem sit, in jure dicendo, juris communis & statutorum interpretatio, & administratio. Id quod fecit Trebonianus in digesto & codice.

Aphorismus 62.

Verum in huiusmodi legum regeneratione, atq; structura nova veterum legum atque librorum, leges verbaprorius & textum retineto, licet per centones & portiones exiguas eas excerpere necesse fuerit: Ea deinde ordine contextito. Est enim fortasse commodius hoc transigi posset per textum novum, quam per huiusmodi consarcinationem; tamen in legibus, non tam stylus, & descriptio, quam auctoritas, & huius patronus antiquitas, spectanda est. Alias videri possit huiusmodi opus scholasticum potius quiddam, & methodus, quam corpus legum imperantium.

Aphorismus 63.

Consultum fuerit in novo digesto legum, vetera volumina non prorsus delecti, & in oblivionem cedere, sed in Bibliothecis saltem manere; licet usus eorum vulgaris & promiscuus prohibeatur. Etenim in causis gravioribus, non abs re fuerit, legum praeteritarum mutationes, & series, consulere & inspicere; ac certe solenne est, antiquitatem praesentibus adspargere. Novum autem huiusmodi corpus legum ab iis, qui in politis singulis habent potestatem legislativam, prorsus confirmandum est: ne forte praeterita veteres leges digerendi, leges novae imponantur occulto.

Aphorismus 64.

Optandum esset, ut huiusmodi legum instauratio illis temporibus suscipiatur, quae antiquioribus, quorum acta & opera tractant, literis & rerum cognitione praestiterint. Quod secus in opere Iustiniani evenit. Infelix res namque est, cum ex iudicio & delectu etatis minus prudentis & eruditae antiquorum opera mutilantur, & recomponuntur. Verum tamen saepe necessarium est, quod non optimum.

Atq; de legum obscuritate, quae nimia & confusa

earum accumulatione fit, haec dicta sunt. Jam de descriptione earum, ambigua & obscura, dicendum.

De descriptione legum perplexa, & obscura.

Aphorismus 65.

Descriptio legum obscura oritur, aut ex loquacitate & verbositate earum; aut rursus ex brevitate nimia aut ex prologo legis cum ipso corpore legis pugnante.

Aphorismus 66.

De obscuritate vero legum quae ex earum descriptione prava oritur, jam dicendum est. Loquacitas, quae in praescribendo leges in usum venit, & prolixitas, non placet. Neque enim, quod vult & cupit, ullo modo assequitur, sed contrarium potius. Cum enim casus singulos particulares verbis appositis & propriis persequi & exprimere contendat, maiorem inde sperans certitudinem; e contra quaestiones multiplices parit de verbis; ut difficilior procedat interpretatio secundum sententiam legis, (quae sanior est & verior) propter strepitum verborum.

Aphorismus 67.

Neque propterea nimis concilia & affectata brevitatis, Maiestatis gratia, & tanquam magis imperatoria, probanda est praesertim his seculis, ne forte si lex instar regulae Lesbicae. Mediocritas ergo affectanda est: & verborum exquirenda generalitas, bene terminata: quae licet casus comprehensivos non sedulo persequatur, at tamen non comprehensivos satis perspicue excludat.

Aphorismus 68.

In legibus tamen atque edictis ordinaris & politicis, in quibus, ut plurimum, nemo Iuriconsultum adhibet, sed suo sensui confidit, omnia fufius explicari debent, & ad caput vulgi, tanquam digito monstrari.

Neque nobis prologi legum, qui inepti olim habiti sunt, & leges intraducunt disputantes, non iudicantes, utiq; placerent, si priscos mores ferre possimus. Sed prologi uti legum plerumque (ut nunc sunt tempora) necessario adhibentur, non tam ad explicationem legis, quam instar suasionis, ad perferendam legem in committis, & rursus ad satisfaciendum populo. Quantum fieri potest tamen prologi evitentur, & lex incipiat a iustione.

Aphorismus 70.

Intentio & sententia legis, licet ex praefationibus & praebulibus (ut loquuntur) non male quaedam eliciatur; at tamen latitudo aut extensio ejus ex illis minime peti debet. Saep enim praebulum arripit nonnulla ex maxime plausibilibus & speciosis ad exemplum, cum lex tamen multo plura complectatur: Aut contra, lex restringit & limitat complura, cuius limitationis rationem praebulo inseri non fuerit opus. Quare dimensio & latitudo legis ex corpore legis petenda. Nam praebulum, saepe aut ultra, aut citra cadit.

Aphorismus 71.

Est vero genus praescribendi leges valde vitiosum. Cum scilicet casus, ad quem lex collimat fufe exprimitur in praebulo, unde praebulum inseritur & incorporatur ipsi legi: Quod & obscurum est, & minus tutum: quia non eadem adhiberi consuevit diligentia in ponderandis & examinandis verbis praebuli, quae adhibetur in corpore ipsius legis.

Hanc partem de incertitudine legum, quae ex mala descriptione ipsarum ortum habet, fufius tractabimus, quando de interpretatione legum postea agemus.

agemus. Atque de descriptione legum obscura hæc dicta sunt: Jam de modis enucleandi juris dicendum.

De modis enucleandi juris & tollendi ambigua.

Aphorismus 72.

Modi enucleandi juris, & tollendi dubia, quinque sunt. Hoc enim fit, ut per descriptiones judiciorum: aut per scriptores authenticos: aut per libros auxiliares: aut per prælectiones: aut per responsa sive consulta prudentum. Hæc omnia, si bene instituantur, præsto erunt magna legum obscuritati subsidia.

De descriptione judiciorum.

Aphorismus 73.

Ante omnia, judicia reddita in curiis supremis & principalibus, atque causis gravioribus, præsertim dubiis, quæ aliquis habent difficultatis, aut novitatis, diligenter & cum fide excipiuntur. Judicia enim anchoræ legum sunt, ut leges Reipub.

Aphorismus 74.

Modus hujusmodi judicia excipiendi, & in scripta referendi, talis est. Casus præcisè, judicia ipsa exactè per scribitur. Rationes judiciorum, quas adduxerunt iudices, adjecto: Casuum, ad exemplum adductorum, auctoritatem, cum casibus principalibus, ne commisceto: De advocatorum perorationibus, nisi quidpiam in eis fuerit admodum eximium, sisto.

Aphorismus 75.

Personæ, quæ hujusmodi judicia excipiunt, ex advocatis maxime doctis sunt, & honorarium liberale ex publico excipiunt. Iudices ipsi ab hujusmodi per scriptiombus abstinent: ne forte opinionibus propriis additi, & auctoritate propria freti, limites referendarii transcendant.

Aphorismus 76.

Judicia illa, in ordine & serie temporis, digerito: non per methodum & titulos. Sunt enim scripta eorum modi, tanquam historie, aut narratione legum. Neque solum acta ipsa, sed & tempora ipsorum, iudici prædanti lucem præbent.

De Scripторibus authenticis.

Aphorismus 77.

Ex legibus ipsis, quæ jus commune constituunt: deinde, ex constitutionibus sive statutis: tertio loco ex judiciis per scriptis, corpus juris tantummodo constituitur. Præter illa, alia authentica aut nulla sunt, aut parce recipiuntur.

Aphorismus 78.

Nihil tam interest certitudinis legum, (de qua nunc tractamus) quam ut scripta authentica intra fines Moderatos coercantur, & faciat multitudo enormis Auctorum & Doctorum in Jure; unde lacerantur sententia legum, iudex fit ætonitus, processus immortales, atque advocatus ipse, cum tot libros perlegere & vincere non possit, compendia scilicet. Glosa, fortasse aliqua bona; & ex scriptoribus classicis pauci, vel potius, scriptorum paucorum pauca portiones, recipi possunt pro authenticis. Reliquorum nihilominus maneat usus nonnullus in Bibliothecis, ut eorum tractatus inspiciant iudices, aut advocati, cum opus fuerit: Sed in causis agendis, in fore casare eos non permittitur, nec in auctoritatem transfereuntur.

De libris auxiliariis.

Aphorismus 79.

At scientiam juris, & practicam, auxiliariis libris ne nudant, sed potius instruant. Is ex in ge-

neris sunt, Institutiones: De verborum significatione: De regulis juris: Antiquitates legum: Summæ: Agendi formulæ.

Aphorismus 80.

Præparandi sunt juvenes, & novitii, ad scientiam & artem juris altius & commodius haurienda & imbibenda, per institutiones. Institutiones illas ordine clavo & perspicuo composito. In illis ipsis universum jus privatum percurrito: non alia omittendo, in aliis plus satis immorando, sed ex singulis quædam breviter delibando, ut ad corpus legum perlegendum accessivo nil se ostendat prorsus novum, sed levè aliqua notione præceptum. Jus publicum in institutionibus ne attingat verum illud ex fontibus ipsis hauriatur.

Aphorismus 81.

Commentarium de vocabulis juris conficito. In explicatione ipsorum, & sensu reddendo, ne curiose nimis aut laboriose versator. Neque enim hoc agitur, ut definitiones verborum quarantur exacte, sed explicationes tantum, quæ legendis juris libris viam aperiant faciliorem. Tractatum autem istum, per literas alphabeti ne digerito. Idem quicquid reliquum: sed collocentur simul verba, quæ circa eandem rem versantur; ut alterum alteri sit juvamento ad intelligendum.

Aphorismus 82.

Ad certitudinem legum facit (se quid aliud) tractatus bonus & diligens de diversis Regulis Juris. Is dignus est, qui maxime Ingeniis, & prudentissimis Iureconsultis committatur. Neque enim placent, quæ in hoc genere extraneis. Colligenda autem sunt regulæ, non tantum notæ, & vulgatae, sed & alia magis subtiles & recondita, quæ ex legum & rerum judicatarum harmonia extrahi possunt, quales in rubricis optimis quandoque inveniuntur: sunt quæ distamina generaliarationis, quæ per materias legis diversas percurrunt, & sunt tanquam Saburra Juris.

Aphorismus 83.

At singula Juris, scita aut placita, non intelligantur pro regulis, ut fieri solet, satis imperite. Hoc enim si recipitur. Quot leges, tot regulæ. Lex enim nihil aliud, quam regula imperans. Verum eas pro regulis habeto, quæ in forma ipsa justitiæ hærent: und, ut plurimum, per jura civilia diversarum Reipubli eadem regulæ ferè reperiantur, nisi forte propter relationem ad formas politiarum variens.

Aphorismus 84.

Post regulam, brevi & solido verborum complexu enuntiata, adjiciantur exempla & decisiones casuum, maxime luculenta ad explicationem; distinctiones, & exceptiones ad limitationem; cognata ad ampliationem ejusdem regulæ.

Aphorismus 85.

Recte jubetur, ut non ex regulis jus sumatur, sed ex jure quod est, regula fiat. Neque enim ex verbis regulæ petenda est probatio, ac si esset textus legis. Regula enim legem (ut acus natica polos) indicat, non statuit.

Aphorismus 86.

Præter Corpus ipsum Juris, juvabit etiam Antiquitates Legum invisere, quibus licet evanuerit Auctoritas, manet tamen Reverentia. Pro Antiquitatibus autem Legum habeantur Scripta circa Leges & Judicia, sive illa fuerint edita, sive non, quæ ipsum Corpus Legum tempore præcesserunt. Earum siquidem jactura facienda non est. Itaque ex

is utilissima quaque excerptio (multa enim inveniuntur inania & frivola) eaque in unum volumen redigito: ne antiquæ Fabulæ, ut loquitur Trebonianus, cum Legibus ipsi miscantur.

Aphorismus 87.

Practice vero plurimum interest, ut Jus universum digeratur ordine in Locos & Titulos; ad quos subito (prout dabitur occasio) recurrere quis possit, veluti in promptuario paratum ad presentes usus. Hujusmodi Libri summarum, & ordinant sparsas & abbreviant fusa & proluxam Legem. Cavendum autem est, ne Summæ istæ reddant homines promptos ad Practicam; cessatores in scientia ipsa. Earum enim officium est tale, ut ex eis recolatur jus, non perdiscatur. Summæ autem omnino magnâ diligentia, fide & judicio sunt conscribenda, ne furum faciant legibus.

Aphorismus 88.

Formulas agendi diversas in unoquoque genere colligito. Nam & practice hoc interest, & certe paucæ illæ oracula & occulta Legum. Sunt enim non pauca, quæ latent legibus: At in formulis agendi, melius & fusiùs perspicitur, instar pugni, & palmæ.

De Responsis & Consultis.

Aphorismus 89.

Dubitationes particulares, quæ de tempore in tempus emergunt, dirimendi aliquaratio iniri debet. Durus enim est, ut ii, qui ab errore cavere cupiant, ducem via non inveniunt, verum ut alius ipse periclitetur, neque sit aliquis antea, em peractam juris prænotandi modus.

Aphorismus 90.

Responsa prudentum, quæ petentibus dantur de jure sive ab Advocatis, sive a Doctoribus, tanta valere auctoritate, ut ab eorum sententia iudici recedere non sit licitum, non placet. Jura à juratis iudicibus sumunt.

Aphorismus 91.

Tentari iudicia per causa & personas fictas, ut eo modo experiantur homines qualis futura sit legis norma, non placet. Dedecorat Majestatem Legum, & pro prævaricatione quæpiam censenda est. Iudicia autem aliquid habere ex scena, deforme est.

Aphorismus 92.

Judicium igitur solummodo tam iudicia, quam responsa & consulta sunt. Illa de litibus pendentibus; hæc de arduis juris questionibus in thesi. Ea consulta, sive in privatis rebus, sive in publicis à iudicibus ipsis ne possit, (si enim si fiat, iudex transeat in advocatum, sed à Principe, aut Statu. Ab illis ad iudices demandentur. Iudices vero, tali auctoritate freti, disceptationes advocatorum, vel ab his, quorum interest, adhibitorum, vel à iudicibus ipsis, si opus sit, assignatorum, & argumenta ex utraque parte audiunt, & re deliberata jus expediunt, & declarant. Consulta hujusmodi inter iudicia referuntur & edunt, & paræ auctoritatis sunt.

De Prælectionibus.

Aphorismus 93.

Prælectionibus de jure, atque exercitationes eorum, qui juris studiis incumbunt, & operam dant, ita instituuntur & ordinantur, ut omnia tendant ad questiones & controversias de jure sedandas potius, quam excitandas. Ludus enim (ut nunc fit) fere apud omnes instituitur, & aperitur, ad altercationes, & questiones de jure multiplicandas, tanquam ostendendi ingenii causa. Atque hoc vetus est maxime. Etenim etiam apud antiquos gloria fuit, tanquam

per sectas & factiones, questiones complures de Jure magis fovere, quam extinguere. Idne fiat, providetur.

De Vacillatione Judiciorum.

Aphorismus 94.

Vacillant iudicia, vel propter immaturam & præfestinam sententiam; vel propter æmulationem curiarum; vel propter malam & imperitam perfectionem iudiciorum; vel propter viam præbitam ad rescissionem eorum nimis facilem & expeditam. Itaque providendum est, ut iudicia emanent, matura deliberatione prius habita, atque ut curiæ se invicem reverentur, atque ut iudicia prescribantur fideliter & prudenter: atque via ad rescindenda iudicia, sit arcta, confragosa & tanquam muricibus strata.

Aphorismus 95.

Si iudicium redditum fuerit de casu aliquo in aliqua curia Principali, & similis casus intervenerit in alia curia, ne procedat ad iudicium, antequam fiat consultatio in Collegio aliquo iudicum majore. Iudicia enim reddita si forte rescindi necesse sit, saltem sepeliuntur cum honore.

Aphorismus 96.

Ut curiæ de jurisdictione degladientur, & confluentur, humanum quiddam est, eoque magis, quod per ineptam quandam sententiam (quod boni & strenui sit iudicis, ampliari jurisdictionem curiæ) alatur plane ista intemperies, & calcari addatur, ubi frano opus est. Ut vero ex hac animorum contentione, curiæ, iudicia utrobique reddita (quæ nil ad jurisdictionem pertinent) libenter rescindant, intolerabile malum, & à Regibus, aut Senatu, aut Politia, plane vindicandum. Pessimi enim exempli res est, ut Curiæ, quæ pacem subditis præstant, inter se duella exerceant.

Aphorismus 97.

Non facilius esto aut proclivis ad iudicia rescindenda datus per appellationes, aut impetitiones de errore, aut reviliis, & similia. Receptum apud nonnullos est, ut lis trahatur ad forum superius, tanquam res integra: Iudicio in de dato seposito, & plane suspensio. Apud alios vero, ut iudicium ipsum maneat in suo vigore, sed executio ejus tantum cesset. Neutræ placet, nisi curiæ, in quibus iudicium redditum sit, fuerint humiles, & inferioris ordinis: Sed potius, ut & iudicium sit, & procedat ejus executio: modo cautio detur à defendente de damnis & expensis si iudicium fuerit rescissum.

Atque hic titulus, de Certitudine Legum, ad exemplum Digesti reliqui (quod meditator) sufficit. Jam vero doctrinam civilem (quatenus eam nobis tractare visum est) conclusimus. Atque una cum ea Philosophiam humanam: Sicut etiam cū Philosophia humana, Philosophiam in genere. Tandem igitur paululum respirantes atque ad ea, quæ prætervechi sumus, oculos retrofluentes, hunc tractatum nostrum non absimilem esse censemus sonis illis & præludiis, quæ prætertant Musici, dum fides ad modulationem concinnant: Quæ ipsa quidem auribus ingrati quiddam & asperum exhibent: at in causa sunt, ut quæ sequuntur, omnia sint suaviora; Sic nimirum nos in animum induimus, ut in citarra Musarum concinnanda, & ad harmoniam veteram redigenda, operam navaremus, quod ab aliis postea pulsentur chordiæ, meliore digito, aut plectro. Sane, cum nobis ante oculos proponimus

mus temporum horam Statum, in quibus *litera* jam tertio ad mortales videntur rediisse: & una diligenter intuemur, quam vatis jam nos inviserint instructæ præsidii & auxiliis, quia sunt ingeniorum nostri temporis complurium acumen & subtilitas; eximia illa monumenta scriptorum veterum, quæ veluti tot faces nobis prælucent; ars Typographica, Libros cujusque fortunæ hominibus læta manu suppeditans; Oceani sinus laxati, & orbis ex omni parte peragratus, unde experimenta plurima Præcis ignota comparuerunt, & ingens accessit Naturali Historiæ cumulus; otium, quo ingenia optima in Regnis & Provinciis Europæ ubique abundant, cum negotiis minus his in locis implicentur homines; quam aut Græci, propter populares Status, aut propter Ditionum Amplitudinem, Romani solebant; pax qua fruitur hoc tempore Britannia, Hispania, Italia, etiam nunc Gallia, & aliæ Regionēs non pauca: consumptio & exinanitio omnium quæ videntur excogitari aut dici posse circa Controversias Religionis, quæ tot ingenia jam diu diventerunt à cæterarum artium studiis summa & excellens Majestatis tæ eruditio, cui (tanquam Phœnici Volucres) aggregant se undique Ingenia: proprietas denique inseparabilis, quæ tempus ipsum sequitur, ut veritatem indies parturiat: Hæc (inquam) cum cogitamus, non

possumus non in eam spem animum erigere, ut existimemus, tertiam hanc *literarum periodum* duas illas priores apud Græcos & Romanos, longo intervallo superaturam: modo saltem homines, & vires suas, atque defectus etiam virium suarum, probe & prudenter nosse velint: atque alii ab aliis inventionis lampada, non contradictionis torres accipiant atque inquisitionem veritatis pro incepto nobili, non pro delectamento, aut ornamento putent: Atque opes ac magnificentiam impendant in res solidas eximias, non in per vulgatas, & obvias. Ad labores meos quod attinet, si cui libeat in eorum reprehensione, aut sibi, aut aliis placere, veterem certe & ultimæ patientiæ petitionem exhibebunt illi: *Verbera, sed audi.* Reprehendant homines quantum libuerit, modo attendant & perpendant, quæ dicuntur. Appellatio sane legitima fuerit, (licet res fortasse minus ea indigebit) si à primis cogitationibus hominum ad secundas provocetur, & ab ævo præsentis ad posteros. Veniamus nunc ad eam Scientiam, qua caruerunt duæ illæ præcæ temporum periodi, neque enim tanta illis felicitas concessa est) *sacram dico & divinitus inspiratam Theologiam*, cunctorum laborum ac peregrinationum humanarum Sabbathum ac Portum nobilissimum.

FRANCISCI BACONIS DE VERULAMIO.

Vice-Comitis sancti Albani,

De Dignitate & Augmentis Scientiarum,

LIBER NONUS.

Ad Regem suum.

C A P. I.

Partitiones Theologiæ inspiratæ omittuntur; Tantum aditus sit ad desiderata tria; Doctrinam de Legitimo usu Rationis Humanæ in Divinis; Doctrinam de Gradibus Unitatis in Civitate Dei, & Emanationes Scripturarum.

TAm vero (Rex optime) cum carina parva, qualis nostra esse potuit, universum ambitum, tam veteris, quam novi Orbis, Scientiarum circumnavigaverit, (quam secundis ventis, & cursu, posterorum sit judicium) quid superest, nisi ut vota tandem perfuncti, persolvamus? At restat adhuc *Theologia Sacra, sive Inspirata.* Veruntamen si eam tractare pergamus, exequendum nobis de *navicularationis humanae*, & transeundum in *Ecclesia Navem*, quæ sola *Acu Nautica Divina* pollet, ad cursum rectè dirigendum. Neque enim sufficient amplius *Stelle Philosophiæ*, quæ hæctenus præcipue nobis affulserunt. Itaque par foret, silentium quoque in hac colere. Quamobrem *partitiones legum* circa eam omittimus: Pauca tamen, pro tenuitate nostra, etiam in hanc conferemus, loco votorum. Id eo magis facimus, quia in corpore Theologiæ nullam prorsus Regionem, aut Tractum plane desertum, aut incultum, invenimus: Tanta fuit hominum diligentia, in seminandis, aut tritico, aut z: zaniis.

Tres igitur proponemus *Theologiæ Appendices*, quæ non de *materia* per *Theologiam informatam*,

aut *informanda*, sed tantummodo de *modo informationis* tractent. Neque tamen, circa eos *Tractatus*, (ut reliquis consuevimus) vel *exempla* subjungemus, vel *præcepta* dabimus. Id Theologis relinquemus. Sunt enim illa (ut diximus) in *statu* votorum tantum.

L. Prærogativa Dei totum hominem completitur: nec minus ad *rationem*, quam ad *voluntatem humanam* extenditur: ut homo scilicet in universum se abneget, & accedat Deo. Quare, sicut *Legi Divinae* obedire tenemur, licet reluctetur *voluntas*, ita & *Verbo Dei* fidem habere, licet reluctetur *ratio*. Etenim, si ea duntaxat credamus, quæ sunt *rationi* nostræ consentanea, *rebus* assentimur, non *auctori*: Quod etiam inspectæ fidei testibus præstare solemus. At *Fides* illa, quæ *Abrahamo* imputabatur ad *justitiam*, de hujusmodi re exiit, quam irriti habebat *Sarah*: Quæ in hac parte imago quædam erat *rationis naturalis*. Quanto igitur *Mysterium* aliquod *Divinum* fuerit magis absolum, & incredibile, tanto plus in *credendo* exhibetur honoris Deo, & fit *victoria fidei* nobilior. Etiam & peccatores, quo magis conscientia sua gravantur, & nihilominus *Fidem* de salute sua in Dei *Misericordia* collocant, eo Deum majore afficiunt honore: omnis autem *Desperatio* Deo pro contumelia est. Quinetiam, si attente rem perpendamus, dignius quidam est *credere*, quam *scire*, qualiter

M 2 hunc

nunc scimus. In Scientia enim mens humana patitur à sensu, qui à rebus materiatis resistit, in Fide autem anima patitur ab anima, quæ est Agens dignius. Aliet se res habet in *Statu Gloria*: Tunc si quidem cessabit Fides, atque cognoscemus sicut & cogniti sumus.

Concludamus igitur, Theologiam Sacram ex Verbo & Oraculis Dei, non ex lumine naturæ, aut rationis dictamine hauriri debere. Scripsum est enim, Cæli enarrant Gloriam Dei: At nusquam scriptum invenitur, Cæli enarrant voluntatem Dei. De illa pronuntiat. Ad Legem & Testimonia, si non fecerint secundum Verbum istud, &c. Neque hoc tenet tantum in grandibus illis *Mysteriis* de Deitate, Creatione, Redemptione, verum pertinet etiam ad interpretationem perfectiorem Legis Moralis; Diligite inimicos vestros, Benefacite his, qui oderunt vos, &c. Ut sitis Filii Patris vestri, qui in cælis est, qui pluit super Justos & Injustos. Quæ certe verba plausum illum merentur, Non vox hominem sonat. Si quidem vox est, quæ lumen naturæ superat. Quæ etiam videmus, Poetas Ethnicos, præsertim cum patheticè loquuntur; expostulare non raro cum legibus & doctrinis moralibus (quæ tamen legibus divinis multo sunt indulgentiores & solutiores) ac si naturæ libertati cum malignitate quædam repugnet.

--- Et quod natura remittit

Invida Iura negant. ---

Ita Denandamis Indus, à Alexandri Nuntios: Se inaudisse quidem aliquid de nomine Pythagoræ, & aliorum Sapientum è Græcia: Et credere, illos fuisse Viros magnos; Vixisse tamen illo laborasse, quod scilicet nimis in reverentia & veneratione habuissent rem quampiam phantasticam, quam Legem & Morem vocitabant. Quare, nec illud dubitandum, magnam partem Legis moralis sublimitatem esse, quam quo lumen naturæ ascendere possit. Verum tamen, quod dicitur, habere homines, etiam ex lumine & lege naturæ, notionès nonnullas, virtutis, vitii, justitiæ, injuriæ, boni, mali; Id verissimum est. Notandum tamen, lumen naturæ duplici significatione accipi. Primo, quatenus oritur ex sensu, inductione, ratione, augmentis, secundum leges cæli ac terræ; Secundo, quatenus animæ humanæ interno affliget instinctu, secundum legem conscientiæ, quæ scintilla quædam est, & tanquam reliquæ, præternatæ & primitivæ puritatis. In quo posteriore sensu præcipue paticeps est anima lucis nonnullæ, ad perfectionem intruendam & discernendam legis moralis; Quæ tamen lux non prorsus clara est, sed ejusmodi, ut potius vitia quadam tenus redarguat, quam de officiis plene informet. Quare Religio, sive *Mysteria* spectes, sive mores, pendet ex revelatione divina.

At tamen usus rationis humanæ in spiritualibus, multiplex sane existit, ac late admodum patet. Neque enim sine causâ est, quod Apostolus Religionem appellaverit *Rationalem cultum Dei*. Recordetur quis caeremonias & typos vetetis Legis. Fuerunt illa Rationales, & significativæ, longe discrepantes à caeremoniis idololatriæ, & magis quæ tanquam surdæ & mutæ erant, nihil docentes plerunque, imò ne inveniunt quidem. Præcipue Christiana fides, ut in omnibus, sic in hoc ipso eminent, quod autem servet mediocritatem, circa usum rationis & disputationis (quæ rationis

proles est) inter Leges Ethnicorum & Mahometi, quæ extrema sectantur. Religio siquidem Ethnicorum, Fidei aut Confessionis constantes nihil habebat; Contra in Religione Mahometi, omnis disputatio interdicta est: Ita ut altera, erroris vagi & multiplicis, altera, valitæ cuiusdam & cautæ imposturæ faciem præ se ferat; Cum sancta Fides Christiana rationis usum & disputationem (sed secundam debitos fines) & recipiat & rejiciat.

Humanae rationis usus, in rebus ad Religionem spectantibus, duplex est, alter, in explicatione *Mysteriis*, alter, in illationibus, quæ inde deducuntur. Quod ad *Mysteriorum* explicationem atinet, videmus, non dedignari Deum ad infirmitatem capitis nostri se dimittere; *mysteria* sua ita explicando, ut à nobis optime ea possint percipi; atque revelationes suas in rationis nostræ syllepses & notiones veluti inoculando; atque inspirationis ad intellectum nostrum aperitendum sic accomodando, quemadmodum figura clavis aptatur figuræ serræ. Quæ tamen in parte nobis ipsis deesse minime debemus. Cum enim Deus ipse operatur rationis nostræ in illuminationibus suis utatur, etiam nos eandem in omnibus partibus versare debemus, quo magis capaces simus ad *Mysteria* recipienda & imbibenda. Modo animus, ad amplitudinem *Mysteriorum*, pro modulo suo, dilateat, non *Mysteria* ad angustias animi contrahantur.

Quantum vero ad illationes, nosse debemus, relinqui nobis usum rationis & ratiocinationis (quod *Mysteria*) secundarium quendam & respectivum, non primitivum & absolutum. Postquam enim articuli, & principia Religionis, jam in sedibus suis fuerint locata, ita ut à rationis examine penitus eximantur, tum demum conceditur ab illis illationes derivare, ac deducere, secundum analogiam ipsorum. In rebus quidem naturalibus hoc non tenet. Nam & ipsa principia examine subijciuntur; per inductionem, inquam; licet minime per *Syllogismum*; Atque eadem illa nullam habent cum ratione repugnantiam, ut ab eodem fonte cum primæ propositiones, tum mediæ deducantur. Aliet fit in Religione; Ubi & primæ propositiones Authypostatæ sunt; atque per se substantes; Et rursus, non reguntur ab illatione, quæ propositiones consequentes deducit. Neque tamen hoc fit in Religione sola, sed etiam in aliis Scientiis, tam gravioribus, quam levioribus, ubi scilicet propositiones primariæ placitæ sunt, non positæ; Siquidem & in illis rationis usus absolutus esse non potest. Videmus enim in *Ludis*; puta *Schæcorum*, aut similibus, primas *Ludi* normas, & leges, mere positivas esse, & ad placitum; quas recipi, non in disputationem vocati, prorsus oporteat: Ut vero vincas, & perite lusum instruas, id artificiosum est & rationale: Eodem modo fit & in Legibus Humanis: In quibus hand paucæ sunt *Maximæ*, (ut loquuntur) hæc est, *Placita mera Juris*, quæ Auctoritate magis quam ratione nituntur; Neque in disputationem veniunt; Quod vero fit justissimum, non absolute, sed relative; (hoc est, ex analogia illarum *Maximarum*;) id demum rationale est; & latius disputationi campum præbet. Talis igitur est secundariorum illa ratio quæ in Theologia sacra locum

eum habet, quæ scilicet fundata est super *Placita Dei*.

Sicut vero rationis humana in Divinis usus est duplex, ita & in eodem usu duplex excellit. Alter, cum in modum *Mysterii* curiosus, quam par est, inquiritur. Alter, cum illusionibus a qua tribuitur auctoritas, ac principis ipsis. Nam & *Nicodemi discipulus* videri possit, qui pertinacius quærat; *Quomodo possit homo nasci cum sit senex?* Et discipulus *Pauli* ne utquam censeri possit, qui non quandoque in doctrinis suis inlerat; *Ego, non Dominus*; Aut illud, *Secundum Consilium meum*. Siquidem illusionibus plerisque stylus iste conveniet. Itaque nobis res salubris videtur, & imprimis utilis, si tractatus instituat sobrius & diligens, qui de *usu rationis humane in Theologicis* utiliter præcipiat, tanquam *Divina* quædam *Dialectica*. Ut pote quæ futura sit instar *Optate* cujusdam *Medicine*, quæ non modo speculationum, quibus schola interdum laborat, inania consopiat, verum etiam controversiarum furoribus; quæ in Ecclesia tumultus cient, non nihil mitiget. Eiusmodi tractatum inter desiderata ponimus; & *Sophronem*, sive *De legitimo usu rationis humane in Divinis nominamus*.

2. Interest admodum pacis Ecclesie, ut *foedus Christianorum*, à *Servatore* præscriptum in duobus illis *Capitulis*, quæ non nihil videntur discrepantia, bene & clare explicetur. Quorum alterum sic diffinit; *Qui non est nobiscum, est contra nos*; Alterum autem sic; *Qui contra nos non est, nobiscum est*. Ex his liquido patet, esse nonnullos articulos, in quibus qui dissentit, extra *foedus* statuendus sit; alios vero, in quibus dissentire liceat, salvo *foedere*. Vincula enim communionis Christianæ ponuntur, *Una fides, Unum Baptisma, &c.* Non unius ritus, una opinio. Videmus quoque, *unicam Salvatoris* inconstabilem exiitisse; *Vestem* autem Ecclesie versicolorem. *Palea* in arista separanda sunt à frumento; at *xyzania* in agro non protinus vellenda. *Moses*, cum certantem reperisset *Agyptium* cum *Israëlitæ*, non dixit, *Cur certatis?* Sed gladio evaginato *Agyptium* interfecit: At cum *Israëlitæ* duos certantes vidisset, quamvis fieri non potuit, ut utriusque causa iusta contingeret; ita tamen eos alloquitur; *Fratres estis, cur certatis?* His itaque perpensis, magni videatur res & usus esse, ut definiatur, qualia sunt illa, & quanta latitude, quæ ab Ecclesie corpore homines penitus divellant, & à *Communione* fidelium eliminant. Quod si quis putet, hoc jam pridem factum esse, videat ille etiam atque etiam, quam sincere & moderate. Illud interim verisimile est, eum qui *Pacis* mentionem fecerit, reportaturum responsum illud *Jehu* ad *Nuntium*, (*Nunquid pax est Jehu*) *Quid tibi & paci transi, & sequere me*; cum non *pax*, sed *partes* plerisque cordi sint. Nobis nihilominus visum est, *Tractatum de Gradibus Unitatis in Civitate Dei*, ut salubrem & utilem, inter desiderata reponeere.

3. Cum *Scripturarum Sacrarum*, circa *Theologiam* reformandam tantæ sit partes, de earum interpretatione imprimis videndum. Neque nunc de *Autoritate* eas interpretandi loquimur, quæ in *consensu Ecclesie* firmatur, sed de modo interpretandi. Is duplex est; *Methodicus*, & *Solutus*. Etenim *Latices* isti *Divini*, qui aquis illis ex puteis *Jacobi* in infinitum præstant, similibus fere hauriuntur

& exhibentur modis, quibus aquæ naturales ex puteis solent; Hæ siquidem, aut sub primum hauriuntur in cisternas recipiuntur, unde per tubos complures ad usum commode deduci possunt; aut statim in vasa infunduntur, subinde, prout opus est, utendæ. Atque *modus* ille prior *methodicus Theologiam* nobis tandem peperit *Scholasticam*, per quam *Doctrinam Theologiam* in artem, tanquam in cisternam, collecta est; atque inde *Axiomatum* & *Propositionum* rivuli in omnes partes sunt distributi. At in interpretandi modo *Solutus* duo interveniunt excessus. Alter ejusmodi præsupponit in *Scripturis Perfectionem*, ut etiam omnis *Philosophia* ex earum fontibus peti debeat, ac si *Philosophia* alia quævis, res profana esset & ethica. Hæc intemperies in *Schola Paracelsi* præcipue, nec non apud alios invaluit: Initia autem ejus à *Rabbinis* & *Cabalists* defluerunt. Verum istiusmodi homines non id assequuntur quod volunt: Neque enim honorem, ut putant, *Scripturis* deferunt; sed easdem potius deprimunt & pollunt, *Cælum* enim *materiatum*; & *terram*, qui in *Verbo Dei* quæsierit, (de quo dictum est, *Cælum & terra pertransibunt, Verbum autem meum non pertransibit*) is sane transitoria inter æterna temere persequitur. Quemadmodum enim *Theologiam* in *Philosophia* quærere, perinde est, ac si *viros* quærere inter *mortuos*: Ita contra *Philosophiam* in *Theologia* quærere, non aliud est, quam *mortuos* quærere inter *viros*. Alter autem *Interpretandi* modus (quem pro excessu statuimus) videtur primo intuitu sobrius & castus; sed tamen & *Scripturas* ipsas dedecorat, & plurimo *Ecclesiam* afficit detrimento. Is est (ut verbo dicamus) quando *Scriptura* *divinitus inspirata*, eodem, quo *Scriptura humana*, explicatur modo. Meminisse autem oportet, *Deo* *Scripturarum* *Auctori* duo illa patere, quæ humana ingenia fugiunt: *Secreta* nimirum *cordis*, & *successiones temporis*. Quamobrem, cum *Scripturarum dictamina* talia sint, ut ad *cor* scribantur, & *omnium seculorum vicissitudines* complectantur; cum æterna & certa præscientia omnium hæresium, contradictionum, & *Status Ecclesie* vari & mutabilis, tum in *communionem* in electis singulis; Interpretandæ non sunt solummodo secundum *latitudinem* & *obvium sensum* loci, aut respiciendo ad *occasionem*; ex qua verba erant prolata; aut præcisè ex *contextu* verborum præcedentium & sequentium; aut contemplando *scopum* dicti principalem; sed sic, ut intelligamus, complecti eas, non solum totaliter, aut *collective*, sed *distributive*, etiam in *clausulis* & *vocalibus* singulis, innumeros doctrinæ rivulos & *venas* ad *Ecclesie* singulas partes, & *animas* fidelium, irrigandas. Egrege enim observatum est, quod *Responsa Salvatoris* nostri, ad quæstiones non paucas, exiit, quæ proponerentur, non videntur ad rem, sed quasi impertinentia. Cujus rei causa duplex est; Altera, quod cum *cogitationes* eorum, qui interrogabant, non ex *verbis*, ut nos homines solemus, sed *immediate & ex sese* cognovisset, ad *cogitationes* eorum, non ad *verba* respondit: Altera, quod non ad eos solum locutus est, qui tunc aderant, sed ad nos etiam, qui vivimus, & ad omnes ævi ac loci homines, quibus *Evangelium* fuerit prædicandum. Quod etiam in aliis *Scripturæ* *Locis* obtinet.

Hæ itaque prælibatis, veniamus ad *Tractatum* eum, quem desiderari statuimus. Inveniuntur pro-

fecto inter *Scripta Theologica*, libri *controversiarum* nimio plures: *Theologia* ejus, quam diximus *positivam*, *massa ingens*; *Loci communes*; *Tractatus speciales*; *Casus Conscientiæ*; *Conciones & Homilia*; Denique prolixi plurimi in *Libros Scripturarum Commentarii*. Quod desideramus autem, est hujusmodi: *Collectio scilicet succincta, sana, & cum iudicio, annotationum, & observationum, super Textus Scripturae Particulares*; neququam in *Locos communes* excurrendo, aut *controversias* persequendo, aut in *artis Methodum* eas redigendo, sed quæ plane *sparta sint, & nativæ*. Res certe in *concionibus doctioribus*, se quandoque ostendens, quæ ut plurimum non perennant; sed quæ in *Libros* adhuc non coaluit, qui ad *posteros* transeant. Certe quemadmodum *vina*, quæ sub *primam calcationem* molliter defluunt, sunt *suaviora*, quam quæ à *torculari* exprimuntur; quoniam hæc ex *acino* & *cutè* uvæ aliquid sapiant: Similiter *salubres* admodum ac *suaves* sunt *doctrinæ*, quæ ex *Scripturis leniter expressis* emanant, nec ad *Controversias*, aut *Locos communes*, trahant. Hujusmodi tractatum *Emanationes Scripturarum* nominabimus.

Jam itaque mihi videor confecisse *globum* exituum *orbis intellectuales*, quam potui, fidelissime; una cum *designatione & descriptione* earum partium, quas, *industria & laboribus* hominum aut non *constantet occupatas*, aut non *fatis excultas*, invenio. Quo in opere, sicubi à *Sententia veterum recesserim*, intelligatur, hoc factum esse *animoproficiendi in melius*, non *innovandi* aut *migrandi in aliud*. Neque enim mihi *me ipsi*, aut *argumento*,

quod in *manibus* habeo, *constare potui*, nisi plane *decretum* mihi fuisset; *aliorum inventis*, quantum in *me fuerit*, addere; cum tamen non minus *optaverim*, etiam *inventam meam* ab aliis in *posterum* superari. Quam autem in hac re æquus fuerim, vel ex hoc apparet; quod *opinionis* meas *proposuerim* ubique *nudas*, & *inermes*, neque alienæ *Libertati*, per *confutationes* pugnaces, præjudicare contenderim. Nam in *his*, quæ recte à *me* posita sunt, *subest spes*, id *futurum*, ut si in *prima lectione* emergat *scrupulus*, aut *objectio*, aut in *lectione* iterata *responsum* se ultro sit *exhibiturum*: In *his* vero, in quibus mihi *errare* contigit, *certus sum*, nullam à *me* illatam esse *vim veritati* per *argumenta contentiosa*: Quorum ca *ferè* est *natura*, ut *erroribus auctoritatem* concilient, recte *inventis* derogent. Siquidem ex *dubitatione* error *honorem* acquirit; *veritas* patitur *repulsam*. Interea in *mentem* mihi venit *responsum* illud *Themistoclis*, qui, cum ex *oppido* parvo *Legatus* quidam magna nonnulla *perorasset*, hominem *perstrinxit*; *Amice, verbatum Civitatem desiderant*. Certe *objici* mihi *rectissime* posse existimo, quod *verba* mea *Seculum* desiderent. *Seculum* forte *integrum*, ad *probandum*, *complura* autem *Secula* ad *perficiendum*. Attamen quoniam etiam *res*, quæ quæ *maximè* *in* *initis* *suis* *debentur*, mihi *fatis* fuerit, *levissime* *posteri*, & *DEO immortalis*: Cujus *Numen* *supplex* *precor*, per *Filium* suum & *Servatorem* nostrum, ut *has*, & *hiscè* *similes*, *Intellectus humani victimas*, *Religione*, tanquam *Sale*, *teperfas*, & *Gloriæ suæ immolatas*, *propitiis* accipere dignetur.

NOVUS ORBIS SCIENTIARUM,

SIVE DESIDERATA.

LIB. II.

Errores naturæ sive *Historia prætergeneratio-
num*.

Vincula naturæ, sive historia mechanica.

*Historia inductiva, sive historia naturalis in ordine
ad condendam Philosophiam.*

Oculus Polyphemi, sive historia literarum.

Historia ad Prophetias.

Philosophiam secundum parabolas antiquas.

LIB. III.

*Philosophia prima, sive de axiomatibus scientiarum
communibus.*

Astronomia viva.

Astrologia sana.

Continuatio problematum naturalium.

Placita antiquorum Philosophorum.

Parti Metaphysicæ de formis rerum.

Magia naturalis, sive deductio formarum ad opera.

Inventarium opum humanarum.

Catalogus Polychrestorum.

LIB. IV.

*Triumphus hominis, sive de summisatibus naturæ
humane.*

*Physiognomia corporis in motu. Narrationes Me-
dicinales.*

Anatomia comparata.

De curatione morborum habitore pro insanabilibus.

De Euthanasia exteriori.

De medicinis authenticis.

Imitatio Thermarum naturalium.

Filium medicinale.

De prolongando curriculo vite.

De substantia animæ sensibilis.

De mixtura spiritus in motu voluntario.

De differentiâ perceptionis & sensus.

Radix per se ipsa sive de formalibus.

LIB. V.

Experientia literata, sive venatio Panis.

Organum novum.

Topica particularia.

Elenchi idolorum.

De analogia demonstrationum.

LIB. VI.

De notis rerum.

Grammatica philosophans.

Traditio lampadis, sive methodus ad filios.

De prudentia sermonis privati.

*Colores boni & mali apparentis, tam simplici, quam
comparati.*

Antitheta rerum.

Formule minores orationum.

LIB. VII.

Satyra seria, sive de interioribus rerum.

Georgica animi, sive de cultura morum.

LIB. VIII.

Amanuentis vite, sive de occasionebus sparsis.

Faber fortunæ, sive de ambitu vite.

Consul paludatus, sive de proferendis imperii finibus.

Idea justitiæ universalis, sive de fontibus juris.

LIB. IX.

*Sophon, sive de legitimo usu rationis humanae in di-
vini.*

Iræneus, sive de gradibus unitatis in civitate Dei.

Utres cælestes, sive emanationes scripturarum.